ఓమ్.

పరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీగణేశదైవజ్ఞప్రోక్తంబగు

సిద్ధాంతగ్రహలాఘవము.

(శ్రీమల్లారి దైవజ్ఞకృత ఉపపత్తిసహితము)

ఈ గ్రంథము

మంగిపూడి వీరయ్య సిద్ధాంతిగారిచే

టీకా తాత్పర్యోదాహరణ సహితముగా

వ్రాయఁబడి

ఇది

మఛిలీపట్టణమందుండు

చెల్లా నాగలింగశాస్త్రులవారి పుత్త్రుఁడగు

లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రిచే

స్వకీయ శ్రీ

ఆర్యానంద ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడి ప్రకటింపఁబడియె

ద్వితీయ ముద్రణము

మఛిలీపట్టణము

1937

[పోష్టుఖర్చులు ప్రత్యేకము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగురుభ్యోనమః.

శ్లో॥ అచింత్యావ్యక్తరూపాయ నిర్గుణాయగుణాత్మనే ।
సమస్తజగదాధార మూర్తయేబ్రహ్మణేనమః ॥
సిద్ధాంతసంహితాహోరా రూపస్కంధత్రయాత్మకం।
వేదస్యనిర్మలంచక్షు ర్జ్యోతిశ్శాస్త్రమకల్మషమ్॥
వినైతదఖిలంశ్రౌత స్మార్తకర్మనసిధ్యతి ।
తస్మాజ్జగద్ధితాయేదం బ్రహ్మణానిర్మితంపురా ।
అతఏవద్విజైరేత దధ్యేతవ్యంప్రయత్నతః ॥

శ్లో। వేదాస్తావద్యజ్ఞకర్మప్రవృత్తా యజ్ఞాఃప్రోక్తాస్తేతుకాలాశ్ర
యేణ। శాస్త్రాదస్మాత్కాల బోధోయత స్స్యాద్వేదాంగ
త్వం జ్యోతిషస్యోక్తమస్మాత్॥

శ్లో॥ సూర్యఃపితామహోవ్యాసో వసిష్ఠోఽత్రిపరాశరాః।
కశ్యపోనారదోగార్గ్యో మరీచిర్మనురంగిరాః।
రోమశఃపౌలశశ్చైవ చ్యవనోయవనోభృగుః ।
శౌనకాష్టాదశహ్యేతే జ్యోతిశ్శాస్త్రవిశారదాః ॥

కేచిత్త్వాహుః.

శ్లో॥ బ్రహ్మాచార్యోవసిష్ఠోఽత్రి ర్మనుఃపౌలస్త్యలోమశౌ।
మరీచిరంగిరావ్యాసో నారదాశ్శౌనకోభృగుః॥
చ్యవనోయవనోగర్గః కశ్యపశ్చపరాశరః।
అష్టాదశైతేగంభీరా జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రవర్తకాః॥

ప్రకటన.

గణకమహాశయులకు విజ్ఞప్తి.

ఆర్యులారా!

ఈ గ్రహలాఘవమందు గ్రహణములు సరిగా వచ్చుట లేదని యీ గ్రంథమును నిర్లక్ష్యముగా చూచుచున్నారుగాని సూర్యగ్రహణమునకు మధ్యాహ్నాత్పూర్వము వచ్చునెడల దైవజ్ఞుడు చెప్పిన ధ్రువక్షేపకములతోనున్ను మధ్యాహ్నాత్పరమందు వచ్చునెడల విశ్వనాథ దైవజ్ఞుని ధ్రువక్షేపకములతోనున్ను రవిచంద్రులను స్ఫుటముచేసినయెడలను రాత్రులు చంద్రగ్రహణమునకు చరసంస్కారము మేషాది ధనమున్ను తులాది ఋణమున్ను చేయ సరియైన స్పర్శమోక్షములు సంభవించును గ్రహలాఘవ గ్రహములు వారమునకొకసారిగాని 10 దినములకొకసారిగాని స్ఫుటముచేసిన సరిగావచ్చును.

గణేశ దైవజ్ఞకృత గ్రంథ నామాని.

శ్లో॥ కృత్వాదౌ గ్రహలాఘవం లఘుబృహత్తిథ్యాదిచింతామణిం।
సత్సిద్ధాంత శిరోమణేశ్చవివృతిం లీలావతీవ్యాకృతిమ్॥
శ్రీబందావన టీకికాంచవివృతిం మాహూర్తతత్త్వస్యవై।
సచ్ఛాస్త్రాదివినిర్ణయం సువివృతం ఛందోర్ణవాఖ్యస్యవై॥

శ్లో॥ సుధీరంజనం తర్జనీయంత్రకంచను కృష్ణాష్టమీనిర్ణయంహోలి
కాయాః । లఘూపాయయాతాం స్తథాన్యాన పూర్వాన్
గణేశోగురుర్బ్రహ్మ నిర్వాణమాపత్ ॥

పీఠిక.

అయ్యా! సర్వశాస్త్రములలో జ్యోతిషము ఈశ్వరనిర్మితమై భూతభవిష్యద్వర్తమానంబులఁ దెలుపునట్టిది.

శ్లో॥ సఫలం జ్యోతిషంశాస్త్రం చంద్రార్కా తత్రసాక్షిణౌ॥

అను ప్రమాణమువలన వేదపురుషుని షడంగములలో ముఖ్యాంగమైన జ్యోతిశ్శాస్త్రమొక్కటియే ఫలసాధనార్హమైనదనియును విరాట్స్వరూపుని మనోనేత్రములందుద్భవిల్లిన చంద్రసూర్యులు సాక్షులుగా నుండుటంబట్టి సర్వోత్కృష్టమైనదనియు జెప్పఁబడినది. లోకప్రకాశకుఁడగు శ్రీసూర్యనారాయణమూర్తి యీశాస్త్రమును మొదట మయుఁడనెడు రాక్షసశ్రేష్ఠునకనుగ్రహించఁబడి తదనంతరమది యీభూమియందువిలసిల్లెను ఇదిగాక ఈజ్యోతిశ్శాస్త్రము...

పూర్వశ్లోకమందు పేర్కొనిన వారివలనను, మఱికొందఱు ఋషులవలనను వృద్ధిపొందింపఁబడి సిద్ధాన్త, జాతక, ముహూర్త భాగంబులుగా విభాగింపఁబడి లోకమందుఁ బ్రకాశించెను. పరబ్రహ్మము తన మాయాశక్తివలన పంచభూతస్వరూపములగు నక్షత్రములుగాను, సూర్యాదిగ్రహమండలంబులుగాను, అవతరించెననెడి ప్రమాణము లనేకములు గలవు కనుక పరబ్రహ్మ స్వరూపమైన జ్యోతిషము జదువ నభిలాషగలవారు భచక్రస్వరూపమైన నక్షత్రములయొక్కయు, సూర్యాదిగ్రహములయొక్కయు, స్వభావమును, గతిని, గుణధర్మములను జక్కఁగా నెఱుంగవలయును. వానిగుణధర్మములు భూగోళమునందు వ్యాపించినందునను నిచ్చట జన్మించునట్టి జంతుజాలములయొక్క సుఖదుఃఖములకుఁగారణము నక్షత్రాది గ్రహమండలములగుటవలనను వానిఁ బరీక్షించుటకై "జ్యోతిషము సాంగోపాంగముగా నేర్చుకొనుట అత్యావశ్యకము. ఇందును గుఱించి సోమ, సూర్య, ఆర్యభట, బ్రహ్మ, రోమక, వ్యాస, పైల, వాసిష్ఠములను అష్టసిద్ధాన్తములుగలవు. మహాత్ములచే వ్రాయఁ

బడిన యాసిద్ధాంతగ్రంథములనుబట్టి భాస్కరాచార్యులు మొదలగువారు చేసిన గ్రంథములనేకములుగలవు అవి మనకు మహోపకారము చేయుచున్నవి.

శ్లో॥ స్కంధత్రయాత్మకంశాస్త్రం ఆద్యంసిద్ధాంతసంజ్ఞికమ్।
ద్వితీయంజాతకంస్కంధం తృతీయంసంహితాహ్వాయమ్॥

అని దైవజ్ఞవిలాసమందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారము జ్యోతిశ్శాస్త్రము సిద్ధాంతజాతక సంహితలచే స్కంధత్రయాత్మక స్వరూపముగలదై యీభువి విలసిల్లుచున్నయది.

ఈశాస్త్రము ప్రత్యక్షఫలజనకంబగుటచే మనభరతఖండము నందేగాక ఐరోపా, అమెరికా మొదలగు విదేశవిజాతీయులవల్లను అంగీకరింపఁబడి గౌరవము పొందఁబడుచున్నది. మఱియు బ్రహ్మదేవునిచే లలాటమునందు లిఖింపబడిన శుభాఽశుభములను దెలిసికొనుటకిదియే ముఖ్యసాధనము.

శాలిశకము ౧౪౨౯ గతమగు చుండగా- శ్రీ కేశవదైవజ్ఞపుత్రుఁడైన గణేశదైవజ్ఞులవారు జన్మించిరి. వీరి ౧౩ వ సంవత్సరమునందు ఈ గ్రహలాఘవము రచియించిరి. పిమ్మట కొంతకాలమునకు గోదావరి యుత్తరభాగంబున గోళగ్రామనాస్తవ్యులగు శ్రీ దివాకర దైవజ్ఞపుత్రులయిన మల్లారి దైవజ్ఞునిచే ఉపపత్తి వ్యాఖ్యయు పిమ్మటకొంతకాలమునకు విశ్వనాథదైవజ్ఞులవారుఉదాహరణ వ్యాఖ్యయువ్రాసిరి. ఇది సూర్యసిద్ధాంతరీత్యా అతిబాహుళ్యమగు గణితముచే పొందతగిన విషయములను అతిసులభముగానుండునటులు సిద్ధాంతగ్రంథములలో నిది అగ్రగణ్యమైయున్నది. సిద్ధాంతగ్రంథమునకు సరియైన వ్యాఖ్యానము లేనిచో ప్రయోజనములేదుగాన ఈగ్రంథమందు వ్యాఖ్యానసహితముగానుటీకాతాత్పర్యోదాహరణ పూర్వకముగాను దృష్టాంతముగా గణితమునుకూడ చూపడమైనది. ఈవెంబడి వ్రాసియుండు విషయసూచికయందు నీగ్రంథమునందలి విశేషములు తెలియును, సిద్ధాంతగణిత పరిశ్ర

మకలవారలే గాక దాని యందభిలాషకల వారలు కూడ దీనిని చూచి తేని యభీష్టమును గురువుతో నగత్యములేకనే తీర్చుకొనగలరు.

ఈగ్రంథమున నాపొరబాటువలనగాని యితర కారణముల వలనగాని తప్పిదములుండినను దానిని లెక్కింపక క్షమించి గుణగ్రహణము చేయవలయునని సిద్ధాంతగణిత విద్వచ్ఛిఖామణులనెల్ల అను ప్రార్థింపుచున్నాడను.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు.
మంగిపూడి వీరయ్యసిద్ధాంతి.

విజ్ఞప్తి.

ఈ సిద్ధాంతగ్రంథములు మూడు విధములు.

అందు ౧ సిద్ధాంతగ్రంథములనియును, ౨ తంత్రగ్రంథములనియును, ౩ కరణగ్రంథములనియును వాడఁదురు.

(1) కల్పాదిలేక సృష్ట్యాది అహర్గణముసాధించునవి సిద్ధాంతములు
(2) యుగాదిగా అహర్గణము సాధించునవి తంత్రములు
(3) శాలివాహనశకాదిగా అహర్గణముసాధించునవి కరణములు.

ఈ గ్రంథము వలయువారలు మచిలీపట్టణమందుండు ఆర్యానంద ముద్రాక్షరశాలాధికారియగు చెల్లా లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రిగారికి వ్రాసి తెప్పించుకొనగలరు. బందరు

ఉదాహరణము.

గ్రహలాఘవోపయోగినః సిద్ధాన్తత్రయేణాహర్గణాత్ ప్రసాధ్యాధునా క్షేపాదిసాధనం క్రియతే తత్ర తావత్ సౌరోఽర్కో విధూచ్చమంకకలికోనాబ్జ। ఇత్యాద్యార్యోక్తేనసూర్యః చంద్రోచ్చం చంద్రశ్చ సూర్యసిద్ధాంతాహర్గణేన పూర్వసాధితేనసాధ్యతే యుగమదినైః యుగగ్రహభగణాలభ్యంతే తదాహర్గణేన కిమిత్యనుపాతః॥

అహ× రవి భగ=౩౦౮౬౨౨౫౨౧౨౯౪౦౬౪౦౦౦౦÷ యుగమదినములు ౧౫౭౭౯౧౭౮

భ	రా భా లి విలి
౨౮=౯౫౫౮౮౪౬౨౦	౧౧-౧౯-౨౬-౨౬
౧౫ గడియలకుచాలనము	౧౪-౪౭
	౧౧-౧౯-౪౧-౧౩

స్వల్పాంతరత్వాత్ త్యక్తావిలిప్తాః ౧౩

౧౧-౧౯-౪౧ రుద్రాగ్నోఙ్కాః సవేదా స్తపనే

చంద్రక్షేపానయనం.

అహ×చం భగ÷యుగమదినాని=౪౧౫౯౨౧౩౩౫౫౨౩౮౯౬౫౨౭౨

భ	రా భా లి విలి
=౨౬-౧౪౭౮౮౪౬౫౦	౧౧-౧౫-౫౮-౧౩
౧౫ గడియలకుచాలనము	౩-౧౭-౩౯
	౧౧-౧౯-౧౫-౫౨
నవకలాహీనః	౯-౦
	౧౧-౧౯-౬-౫౨ శూలినోగోభువష్షట్ ౫౨ విలిప్తలు త్యజించడమైనది,

చంద్రోచ్చక్షేపానయనం.

అహ×ఉచ్చభగ÷కుయుగదినాని=౩౪౮౭౭౪౧౬౮౪౩౩౬౨౪౮౩౧=

భ	రా భా లి విలి
౨౨౧౦౩౪౪౩౦	౫-౧౭-౩౮-౪౩
౧౫ గడియలకుచాలనం	౧-౪౦
	౫-౧౭-౪౦-౨౩

అత్రగణితేన చంద్రోచ్చక్షేపః ౫-౧౭-౪౦ ఇతిసిద్ధ్యతి అతఏవగోకులనాథేనస్వకృతమకరందటీకాయాం పఠితం గాదత్రికుంగేష్టాద్రాభ్రవేదాః ఇతిపాఠః సాధీయాన్ స్వీకృతః కేనాపిగ్రహకౌతుకాద్యన్యతమపారపక్షీయకరణేన గణితేన స్థూలమిదమిందూచ్చం సాధితమ్ తేనైవాత్రసప్తకలాస్థూలతాపాతితిప్రతీయతే।

౫-౧౭-౪౦
౭
౫-౧౭-౩౩ కుంగేష్టాత్యష్టిదేవాః

అథార్యభటానుసారేణ గురుకుజరాహుసాధనార్థం తావల్లల్లోక్తశ్లో॥ శాకేనఖాబ్ధిరహితే శశినోఽక్షదస్రై ౨౫ స్తత్తుంగతః కృతశివై ౧౧౪ స్తమసః షడంకైః ౯౬ శైలాబ్ధిభిః ౪౭ సురగురోర్గుణితేసితోచ్చాచ్చ్యోఽర్కేంద్రిపంచక ౧౫౩ హంతే ౭ భ్రశరాశ్వి ౨౫౦ భక్తే॥

స్తంభేరమాంబుధి ౪౮ హతేక్షితినందనస్య సూర్యాత్మజస్యగుణితేఽంబర లోచనైశ్చ ౨౦ వ్యోమాక్షిసాగర ౪౨౦ హతేవిదధీతలబ్ధం శీతాంశుసూనుచలతుంగకలానువృద్ధిమ్॥

అనేనగ్రహలాఘవారంభకాలేద్వ్యబ్ధీంద్రశకేగ్రహాణాంబీజంసాధ్యతే॥

శకః ౧౪౪౨× ౪౨౦ ౧౦౨౨ ౨౫ ౨౫౦ | ౨౫౫౫౦ ౧౦౨-౧౨ చంద్రబీజం	౧౦౨౨× ౧౧౪ ౨౫౦ | ౧౧౬౫౦౮ ౪౬౬-౨ చంద్రోచ్చబీజం	౧౦౨౨× ౯౬ ౨౫౦ | ౯౮౧౧౨ ౩౯౨-౨౭ రాహుబీజం	౧౦౨౨× ౪౭ ౨౫౦ | ౪౮౦౩౪ ౧౯౨-౮ గురుబీజం
౧౦౨౨× ౧౫౩ ౨౫౦ | ౧౫౬౩౬౬ ౬౨౫-౨౮ శుక్రోచ్చబీజం	౧౦౨౨× ౪౮ ౨౫౦ | ౪౯౦౫౬ ౧౯౬-౧౩ కుజబీజం	౧౦౨౨× ౨౦ ౨౫౦ | ౨౦౪౪౦ ౮౧-౪౬ శనిబీజం	౧౦౨౨× ౪౨౦ ౨౫౦ | ౪౨౯౨౪౦ ౧౭౧౬-౫౮ బుధోచ్చబీజం

అథార్యభటానుసారేణ అంతిమయుగారంభాదహర్గణః

అహర్గణం ౧౧౮౫౧౨౫౯౭౫×గురుయుగభగణాః

యుగమదినములు ౩౬౪౨౨౪

౧౫౭౭౯౧౭౫ | ౪౩౧౬౫౧౩౨౩౧౧౮౪౦౦

ఆర్యభటమతేన ౨౭౩౫౫౭-౭-౫-౪౩-౫౧

గురుః లల్లోక్తబీజం ౩-౧౨-౮ ఋణం

అంతరేణగురుక్షేపః ౭-౨-౩౧-౪౩= ౭-౨-౩౨-౦ స్వల్పాంతరాత్॥

అత్రాచార్యేణగురుక్షేపేణ షోడశకలాన్తరం

అంతిమయుగారంభాదహర్గణః ౧౧౮౫౧౨౫౯౭౫×

కుజభగణాః ౨౨౯౬౮౨౪

కుదినములు ౧౫౭౭౯౧౭౫ | ౨౭౨౨౦౨౫౭౮౨౪౦౩౪౦౦

౧౭౨౫౦౭౪-౧౦-౩-౧౨-౫౨

లల్లోక్తబీజంధనం ౩-౧౬-౧౩

కుజక్షేపః ౧౦-౬-౨౯-౫

అత్రాచార్యోక్తక్షేపేణైకోన చత్వారింశత్కలాన్తరం ౪౩౯ కలలుతక్కువ.

అహర్గణం ౧౧౮౫౧౨౫౯౭౫×

చంద్రపాతభగణాః ౨౩౨౨౨౬

కుది ౧౫౭౭౯౧౭౫ | ౨౭౫౨౧౭౦౬౪౬౭౦౩౫౦

౧౭౪౪౧౭-౧౦-౨౫-౪౮-౪౭

చక్రశోధనేనరాహుః ౧-౪-౧౧-౧౩

లల్లోక్తరాహుబీజఋణం ౬-౩౨-౨౭

రాహుక్షేపః ౦-౨౭-౩౮-౪౬ అత్రాచార్యోక్తక్షేపేణ

షట్చత్వారింశద్వికలాన్తరమ్ ౪౬ వికలలు ఎక్కువగానున్నది.

ద్యుగణం ౧౧౮౫౧౨౫౯౭౫×

శనిభగణాః ౧౪౬౫౬౪

కుది ౧౫౭౭౯౧౭౫ | ౧౭౩౬౯౬౮౦౩౩౯౯౯౦౦

౧౧౦౦౭౯-౯-౯- ౦-౨౫

శనిబీజంధనం ౧-౨౧-౪౬

౯-౧౦-౨౨-౧+

అత్రార్ధశేషం భాగశ్శూన్యః ఇత్యాచా ౫- ౦-౦

ర్యోక్తత్వాత్ శనిక్షేపః ౯-౧౫-౨౨-౧౧

క-వి

గోళిధిస్స్వగ్రహతుల్యః ౯-౧౫-౨౧ స్వల్పాంతరం ౧-౧౧

అథ బ్రహ్మసిద్ధాంతమూలేన సిద్ధాంతశిరోమణినా బుధకేంద్రాయనం

కల్పాదహర్గణః ౭౨౦౬౩౬౧౩౫౬౫×

బుధకేంద్రభగణాః ౧౩౬౧౬౯౯౮౯౮౪

కల్యాది కుదినములు ౧౫౭౭౯౧౬౪౫ | ౯౮౧౨౯౦౧౪౫౭౭౩౭౨౯౯౩౪౫౯౬౦

౬౨౧౮౮౯౮౦౦౧-౮-౮-౩-౪౨

కల్పగతవర్షాణి ౧౯౭౨౯౪౮౬౨౧ ఖాభ్రఖాశ్వైః హృతాకల్పాయాతాః

సమా ఇత్యాదినాబీజోపయోగిశేషం ౪౬౨౧

తతస్త్రిభిస్సాయకైరిత్యాదినా భాస్కరోక్తేన

రవిబీజం $\frac{౩×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౧౩౮౬౩}{౨౦౦}$ = ౬౯-౧౯ ఋణమ్

చంద్రగురుబీజమ్ $\frac{౫×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౨౩౧౦౫}{౨౦౦}$ = ౧౧౫-౩౧ ఋణమ్

శుక్రోచ్చబీజం $\frac{౧౫×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౬౯౩౫౫}{౨౦౦}$ = ౩౪౬-౩౫ ఋణమ్

చంద్రోచ్చబీజం $\frac{౨×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౪౬౨౧}{౨౦౦}$ = ౪౬-౧౩ ఋణమ్

భౌమబీజం $\frac{౧×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౪౬౨౧}{౨౦౦}$ = ౨౩-౬ ధనం

బుధోచ్చబీజం $\frac{౫౨×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౨౪౦౨౯౨}{౨౦౦}$ = ౧౨౦౧-౧-౨౭ ధనం

చంద్రపాతబీజం $\frac{౨×౪౬౨౧}{౨౦౦} = \frac{౯౨౪౨}{౨౦౦}$ = ౪౬-౧౩ ధనం

బుధకేంద్రబీజం= బుధోచ్చబీజం= రవిబీజం= +౧౨౦౧-౨౭=౬౯-౧౯=

+౧౨౦౧-౨౭+౬౯-౧౯=౧౨౭౦-౪౬=+౨౧౦-౧౦-౪౬

ప్రాక్సాధితం బుధకేంద్రం భాదికం ౮- ౮- ౩-౪౨

బుధకేంద్రక్షేపః ౮-౨౯-౧౪-౨౮

అత్రాచార్యేణోక్తేన క్షేపేణైకోనవింశతికలాన్తరమ్

అత్రైవకరణకుతూహలాహర్గణేన ౧౨౩౧౧౩ వేదఘ్నాద్ద్యుచయాద్విభక్తా దినాబుధచలాయనమ్॥

౧౨౩౧౧౩
౪
౪౩ | ౪౯౨౪౫౨
౧౧౪౫౨-౨౨-౨౦
౪౯౨౪౫౨
౫౦౩౯౦౪-౨౨-౨౦
౩౬-౩౮-౧౮
౫౦౩౮౬౭-౪౪-౨

౧౪౨౧ | ౧౨౩౧౧౩
౮౬-౩౮-౧౮

భ రా భా లి విలి
= ౧౩౯౯-౫-౨౭-౪౪-౨
౨-౨౧-౧౪-౩౦
బుధచలం ౮-౧౮-౫౮-౩౨

అర్ధాజాన్యైత్రీరసైరిత్యాది భాస్కరవిధినా బుధచలబీజం ధనం=౧౫
తేనసంస్కృతంజాతం బుధచలం ౮-౧౮-౫౮-౪౭
కరణకుతూహలేనైవరవిః ౧౧-౧౯-౪౪-౧౭
బుధకేంద్రక్షేపః ౮-౨౯-౧౪-౩౦
౧౯ కలలు తక్కువ

౧౨౩౧౧౩
౧౩
౯౦౩ | ౧౬౦౦౪౬౯
౮
౪ ౧౪౪౨
౧౧౦౫
౬౪ | ౩౩౭
౫-౧౬

౧౨౩౧౧౩
౧౭౭౨-౨౩-౨౭
౧౨౧౩౪౦-౩౬-౩౩
= ౨౦-౩౬-౩౩
౫-౧౬
౦-౨౬-౩౧-౧౭
౧౦-౨౯-౧౩- ౦
రవి ౧౧-౧౯-౪౪-౧౭

ప్రకారద్వయేనాప్యాచార్యోక్త క్షేపేణైకోన వింశతి కలాన్తరమ్।

పూర్వసాధితాహర్గణేన ఆగతేన సిద్ధాంతశిరోమణివిధినానుపాతతో మధ్య
శురవిర్భాదికః = ౧౧-౨౦-౫౩-౩౬
౧- ౯-౧౯
౧౧-౧౯-౪౪-౧౭

అయంకరణకుతూహలాగతరవిసమ ఏవేతి

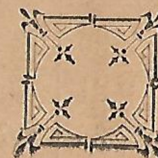
అథ బ్రహ్మసిద్ధాన్తానుసారేణ శుక్రకేంద్రానయనమ్॥

శు భ
కల్యాద్యహర్గణః ౭౨౦౬౩౬౧౩౦౫౬౫×౨౭౨౩౮౯౪౯౨=౧౯౪౭౪౩౯౫౦౬౭౯౪౩౯౬౦౨౨౯౮౦÷కల్ప=
౧౨౩౪౧౮౪౧౭౧-౭-౨౮-౯-౩౯
శుక్రోచ్చబీజం ౫-౪౬-౩౫
౧- ౯-౧౯
౪-౩౭-౧౬
శుక్రకేంద్రం ౭-౨౮- ౯-౩౯
వాస్తవకేంద్రం= ౭-౨౩-౩౨-౨౩

అథార్యభటేన శుక్రకేంద్రానయనమ్,

అంతిమ మహాయుగారంభాదహర్గణః ౧౧౮౫౧౨౫౯౭౫×
౨౭౨౩౮౮
౩౨౦౨౬౭౨౧౩౩౨౮౩౦౦ ÷
=౨౦౨౯౬౮౧-౭-౨౮-౧౧-౨౩
భాదికం శుక్రకేంద్రం ౭-౨౮-౧౧-౧౩
శుక్రబీజం, ౧౦-౨౫-౨౮
౭-౧౭-౪౫-౫౫
బ్రహ్మసిద్ధాన్తకేంద్రం ౭-౨౩-౩౨-౨౩
౨ | ౧౫-౧౧-౧౮-౧౮
౭-౨౦-౩౯- ౯

ఆచార్యోక్తక్షేపేణ త్రింశత్కలాన్తరమ్॥

విషయసూచిక.

విషయములు సమాప్తము.

విజ్ఞప్తి.

ఈ గ్రహలాఘవము జనువరులందఱు ముద్రణాదిలోపములు గనుగొన్న మహనీయులు మాకు తెలిపిన వాటిని రాబోవుతృతీయ ముద్రణమునందు సవరించెదము.

ఇట్లు

చెల్లా లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రి.

సూర్యసిద్ధాంత గ్రంథ ప్రకటన.

అయ్యా,

అష్టాదశ సిద్ధాంతములలో సూర్యసిద్ధాంతము ముఖ్యమగునని యెల్లరకు విదితమే. సూర్యసిద్ధాంత మిదివరలో తెలుగు భాషలో లేమింజేసి నిండాపరిశ్రమచేసి బ్రి॥ మంగిపూడి వీరయ్యసిద్ధాంతిగారు లోకోపకారంనిమిత్తము బాలురకుపయోగపడునటుల వ్రాసి ప్రకటించుటకై మా ఆర్యానందముద్రాక్షరశాలకు పంపియుండిరి. దానిని ముద్రించుటలో యున్నాము. వలయువారు వారి వారి పేర్లు తెలిపిన యెడల గ్రంథమందు ప్రోత్సాహకులుగ జేర్పదలంచినాము గనుక వలయువారు శీఘ్రముగ మాకు దెలుపవలయును. ఈ సూర్య సిద్ధాంతము రంగనాథ వ్యాఖ్యతోను ప్రతిపదార్థ టీకా తాత్పర్య సహితేముగ ముద్రింపదలచినాము- గ్రంథస్థ విషయములు ఈ స్వల్ప ప్రకటనలో చేర్చబడదు గ్రంథము చూచిన తమకే విశదమగును.

మావద్ద దొరకు సిద్ధాంత గ్రంథములు.

సిద్ధాంతగ్రహలాఘవము రెండవకూర్పు	1-4-0
నరకంఠీరవము సారసిద్ధాంతసారసంగ్రహసహితము	0-12-0
గణకానందము	1-4-0
సిద్ధాంతరహస్యము	2-0-0
తారావళి (౨౭) శ్లోకతాత్పర్యసహితముగా ముంద్రించుచున్నాము పంచాంగము గణించువారికి అతిసులభముగానుండును	0-8-0

వలయువారు— ఆర్యానందముద్రాక్షరశాలా,
బచ్చుపేట, మచిలీపట్టణము.
అని వ్రాసి తెప్పించుకొనగలరు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ గణేశాయనమః.

సిద్ధాన్తగ్రహలాఘవగ్రంథారంభః.

శ్లో॥ జ్యోతిఃప్రబోధజననీ పరిశోధ్యచిత్తం
తత్సూక్తకర్మ చరణైర్గహనార్థపూర్ణా।
స్వల్పాక్షరాపిచ తదంశ కృతైరుపాయై
ర్వ్యక్తీకృతా జయతి కేశవ వాక్ఛ్రుతిశ్చ॥ ౧.

టీ॥ తత్సూక్తకర్మచరణైః. తత్సూక్త = ఆ వేదమందు లెస్సగా జెప్పబడిన, కర్మ = స్నానసంధ్యాదికర్మలను, చరణైః = ఆచరించుటచేత, చిత్తం = మనస్సును, పరిశోధ్య = నిర్మలముచేసి, జ్యోతిః ప్రబోధజననీ- జ్యోతిఃజ్యోతిస్వరూపమైన పరబ్రహ్మస్వరూపమును, ప్రబోధ = తెలిసికొనుటకు, జననీ = ఉత్పాదకమైనటువంటి యును, స్వల్పాక్షరాపి = స్వల్పమైనయక్షరములు గలిగియున్నదైనను, గహనార్థపూర్ణా = గంభీరార్థములతో సంపూర్ణమయినటువంటిన్ని, కేశవవాక్- కేశవ = శ్రీమన్నారాయణమూర్తియొక్క, వాక్ = నిశ్వాసరూపమయినటువంటి, శ్రుతిః = వేదము, తదంశకృతైః = అ(బ్రహ్మాంశజులగు రావణాదులచేతజేయబడిన, ఉపాయైః= పదము జటలోనగుభాష్యాది సాధనోపాయములచేత, వ్యక్తీకృతా = స్పష్టముగాజేయబడినదై, జయతి = ప్రకాశింపుచున్నది. ౧.

టీ॥ తత్సూక్తకర్మచరణైః. తత్సూక్త = ఆకేశవదైవజ్ఞునిచేత లెస్సగా జెప్పబడిన, కర్మ = గణితముల, చరణైః = ఆచరించుటచేత, చిత్తం = మనస్సును, పరిశోధ్య = నిశ్చలముజేసి, జ్యోతిఃప్రబోధజననీ, జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శాస్త్రము, ప్రబోధ= తెలిసికొనుటకు, జననీ = ఉత్పాదకమయినటువంటిన్ని, స్వల్పాక్షరాపి = స్వల్ప

మైన యక్షరములుకలిగి యున్నదైనను, గహనార్థపూర్ణా = గంభీరార్థములతో సంపూర్ణమైనటువంటిన్ని, శ్రుతిః = వేదము, కేశవవాక్ = కేశవదైవజ్ఞునియొక్క వాక్యము, తదంశకృతైః = ఆకేశవదైవజ్ఞుని పుత్రశిష్యాదులచేత జేయబడిన, ఉపాధైః = గణితలాఘవోపాయములచేత, వ్యక్తీకృతా = స్పష్టముగా జేయబడినదై, జయతి = ప్రకాశింపుచున్నది. ౧.

శ్లో॥ పరిభగ్న సమార్వి కేశ చాపందృఢ
గుణహారల సత్సువృత్తబాహుం।
సుఫలప్రదమాత్తనృ ప్రభంతత్స్మర
రామంకరణంచ విష్ణురూపం॥ ౨.

టీ॥ పరిభగ్నసమార్వికేశచాపం- పరిభగ్న = తునియలుచేయబడిన, సమార్వీక = నారితోగూడిన, ఈశ = శివునియొక్క, చాపం = ధనస్సుగలిగినటువంటిన్ని, దృఢగుణహారల సత్సువృత్తబాహుం, దృఢ = దృఢమయిన, గుణ = దారములు గలిగిన, హార = హారములచేత, లసత్ = ప్రకాశింపుచున్న, సువృత్త = యోగ్యమగువర్తులాకారమయిన, బాహుం = భుజములుగలిగినటువంటిన్ని, సుఫలప్రదం = మోక్షాదిఫలముల నిచ్చునటువంటిన్ని, ఆత్తనృప్రభం =పొందబడిన మానుషావతారము గలిగినటువంటిన్ని, తత్ = ప్రసిద్ధమయిన, కరణం = జగత్కారణమైనటువంటి, విష్ణురూపం = శ్రీ మహావిష్ణు స్వరూపుడైన, రామం = శ్రీరామచంద్రుని, స్మర = స్మరింపుము. ౨.

టీ॥ పరిభగ్నసమార్వికేశచాపం- పరిభగ్న = కొట్టివేయబడిన, సమార్వీక = జ్యాతోగూడిన, ఈశ = గ్రహకరణసమర్థతగలిగిన, చాపం = ధనుర్గణితము గలిగినటువంటిన్ని, దృఢగుణహారలసత్సువృత్తబాహుం, దృఢ = నిశ్చయమైన, గుణ = గుణకారములచేతను, హార = భాగహారములచేతను, లసత్ = ప్రసిద్ధమైన, సువృత్త బాహుం = యోగ్యమైన వసంతతిలకాదివృత్తముల భుజములుగాగలిగినటువంటిన్ని, సుఫలప్రదం = మందశీఘ్రఫలములు గలిగినటువంటిన్ని, ఆత్తనృప్రభం = పొందబడిన శంఖుచ్ఛాయ గలిగినటువంటిన్ని, తత్ = ప్రసిద్ధమయినటువంటిన్ని, రామం = మనోహరమైనటువంటిన్ని, విష్ణురూపం, కరణం = గ్రహలాఘవమను కరణ గ్రంథమును, స్మర = స్మరియింపుము. ౨.

శ్లో॥ యద్యప్యకార్షురురవః కరణానిధీరాస్తేషు
జ్యకాధనురపాస్యనసిద్ధిరస్మాత్ ।

జ్యాచాపకర్మరహితం సులఘుప్రకారం
కర్తుం గ్రహప్రకరణం స్ఫుటముద్యతోఽస్మి॥ ౩.

టీ. యద్యపి = విచారింపగా, ఉరవః = మహనీయులైనటువంటి, ధీరాః = వశిష్ఠగర్గాది మహాఋషులు, కరణాని = కరణగ్రంథములను, అకార్షుః = చేసిరి, తేషు = ఆకరణగ్రంథములయందు, జ్యకాధనుః = జ్యాధనుర్గణితములు, అపాస్య = పోగొట్టబడి, సిద్ధిః = ఫలసిద్ధి, న = పొందియుండలేదు, అస్మాత్ = ఈకారణము వల్లనుంచి, (అహం = నేను,) జ్యాచాపకర్మరహితం = జ్యాధనుర్గణితములు లేనటువంటిన్ని, సులఘుప్రకారం = మిగుల సులభశైలిగలిగినటువంటిన్ని, స్ఫుటం = స్పష్టమైనటువంటిన్ని, గ్రహప్రకరణం = గ్రహస్ఫుటవక్రోదయాస్తమయప్రవేశములను, కర్తుం=చేయుటకు, ఉద్యతః = ప్రయత్నించినవాడను, అస్మి=అయితిని. ౩.

—♦ (అంకముల సంజ్ఞానిఘంటు) ♦—

శ్లో॥ ఏకస్యసంజ్ఞా భూరూపకుచంద్రాశ్చ ప్రకీర్తితాః॥ ౧.
దస్రయుగ్మాక్షియమళ పక్షహస్తాద్విసంజ్ఞికాః ౨.
త్రిసంజ్ఞికాలోకరామ పురాగ్నిగుణపావకాః ౩.
చతుర్ణాంవేదబంధ్వం బుకృతాబ్ధిగతయోయుగాః॥ ౪.
పంచాఖ్యాబాణభూతార్థా విషయేంద్రియవాయవః॥ ౫.
షష్ఠస్యసంజ్ఞాకథితాస్తర్కాంగర్తురసాస్తథా॥ ౬.
సప్తసంజ్ఞాతురంగాద్రిముని స్వరభయాస్మృతాః॥ ౭.
అష్టమస్థానసంజ్ఞాశ్చ వసుసర్పగజాహ్వయః॥ ౮.
నవసంజ్ఞాంకగోనంద నిధిగ్రహవిరించయః॥ ౯.
ఆకాశంగగనంశూన్యం ॥౦॥ దిక్సంజ్ఞాః పంక్తిరేవచ॥ ౧౦.
ఏకాదశ్యాఖ్యరుద్రాశ్చ॥ ౧౧.
మాసార్కాద్వాదశాహ్వయః ౧౨.
త్రయోదశసమాఖ్యాతగణాకైర్విశ్వసంజ్ఞికాః॥ ౧౩.
చతుర్దశేంద్రమనవః ॥౧౪॥ తిథిః పంచదశస్యతు॥ ౧౫.
అష్టిన్నృపాష్షోడశసాన్వ్య ॥౧౬॥ త్యష్టిసప్తదశస్యతు॥ ౧౭.
అష్టాదశస్యస్మృతయః పురాణాని ధృతిస్తథా॥ ౧౮.

ఏకోనవింశతేరాఖ్యా విజ్ఞేయావిధృతిస్తథా॥ ౧౯.
కృతిర్నఖాశ్చవింశత్యా ॥౨౦॥ మూర్ఛనాస్త్వేకవింశతిః॥౨౧.
ద్వావింశస్యాదాకృతిస్తు ॥౨౨॥ త్రయోవింశతివికృతిః॥ ౨౩.
సంకృతిర్జినసిద్ధాశ్చ చతురుత్తరవింశతిః॥ ౨౪.
తత్వానిపంచవింశత్యాః॥౨౫॥షడ్వింశత్యాస్తథోత్కృతిః॥ ౨౬.
ధిష్ణ్యాఖ్యాసప్తవింశత్యా॥౨౭॥ద్వాత్రింశద్దంతసంజ్ఞకాః॥౩౨.
త్రయస్త్రింశద్దేవసంజ్ఞా॥౩౩॥శూన్యంపూర్ణంవియన్నభః॥౦.
తానాఖ్యైనైకపంచాశ దేవమంకాభిధాస్మృతాః॥ ౪౯.
క-ట-ప-య-పురస్సరవర్ణానవనవపంచాష్టకల్పితాః క్రమశః॥
ఞ- ణ- నకారవర్ణాః శూన్యం యుక్తోవ్యధోక్షరం గ్రాహ్య॥
ఏకదశశతసహస్రాయుతలక్ష ప్రయుతకోటయః క్రమశః॥
అర్బుదమబ్జంఖర్వనిఖర్వ:మహాపద్మశంఖ వస్తస్మాత్ ॥
జలధిశ్చాంత్యంమధ్యం పరార్థమితిదశగుణోత్తరాఃసంజ్ఞాః॥
సంఖ్యాయాః స్థానానాం వ్యవహారార్థకృతాః పూర్వైః॥

ఈగ్రంథ మందలి సంజ్ఞలు. + కలుపుట, − తీసివేయుట, × గుణించుట, అనగా హెచ్చించుట, ÷ భాగించుట, = సమానము.

—♦ (అథాఽహర్గణానయనమాహ.) ♦—

శ్లో॥ ద్వ్యబ్ధీందోనితశక ఈశహృత్ఫలం
స్యాచ్చక్రాఖ్యం రవిహతశేషకంతుయుక్తం।
చైత్రాద్యైః పృథగముతః సదృఘ్న
చక్రాద్దిగ్యుక్తాదమర ఫలాధిమాసయుక్తం॥ ౧.

శ్లో॥ ఖత్రిఘ్నం గతతిథియుఙ్నిరగ్రచక్రాంగాం
శాఢ్యం పృథగముతోబ్ధిషట్కలబ్ధైః।
ఊనాహైర్వియుత మహర్గణోభవే
దైవవారస్స్యాచ్చరహత చక్రియుగ్గణోబ్జాత్॥ ౨.

టీ॥ ద్వ్యబ్ధీందోనితశకః-ద్వి = ౨, అబ్ధి = ౪, ఇందు = ౧౪, = (౧౪౪౨) చేత, ఊనిత = తగ్గించబడిన, శకః = గతశాలివాహనశకము, ఈశహృత్, ఈశ = ౧౧ చేత, హృత్ = భాగింపబడినదై, ఫలం = విభక్తము, చక్రాఖ్యం= చక్రమను పేరుగలది, స్యాత్ = అగును, రవిహతశేషకంతు- రవి = ౧౨ చేత, హత = గుణింపబడిన, శేషకంతు = శేషమయితే, (౧౧ చేత భాగింపగా మిగిలిన శేషము ౧౨ చే గుణింపబడి) చైత్రాద్యైః = ఇష్టమాసమువఱకు గతించిన చైత్రాదిమాసములచేత, యుక్తం = కలుపబడి, పృథక్ = ఆమొత్తము వేరొక ప్రతిగానుంచబడి, అముతః = దీనినుంచి, దిగ్యుక్తాత్ = ౧౦ చేత గలుపబడిన, సదృఘ్నచక్రాత్ = రెట్టించిన చక్రముచే గలుపబడిన దానివల్లనుంచి, అమరఫలాధిమాసయుక్తం- అమర = ౩౩ చేత, ఫల = విభజింపగావచ్చిన విభక్తమగు, అధిమాస = అధికమాసములను, యుక్తం = కలుపబడవలెను ॥౧॥ ఖత్రిఘ్నం-ఖ = ౦, త్రి= ౩, (౩౦) చేత, ఘ్నం = అధికమాసములను గలిపిన సంఖ్యను హెంచి, గతతిథియుక్, గత= ఇష్టతిథివఱకు గతించిన, తిథి=శుక్లప్రతిపదాదులను, యుక్ = కలిపి, నిరగ్రచక్రాంగాంశాఢ్యం = నిరగ్రచక్ర = శేషవహితమగు చక్రముయొక్క, అంగాంశ = ఆఱవభాగమును, ఆఢ్యం=కలిపి, పృథక్=ప్రతిగానుంచి, అముతః=యీమొత్తమునుంచి అబ్ధిషట్కలబ్ధైః- అబ్ధిషట్క = ౬౪ చేత విభజింపబడిన, లబ్ధైః = విభక్తమగు, ఊనాహైః = క్షయదినములచేత, వియుతం = తగ్గించబడినదై, అహర్గణః = దినసముదాయము, భవేత్ = అగును, గణః = ద్యుగణము, శరహతచక్రియుక్ = శరహతి = ౫ చేత గుణింపబడిన, చక్రి = చక్రముతోడ, యుక్ = కలుపబడినదై (౭ చేత విభజింపగా వచ్చిన శేషము) అబ్జాత్ = సోమవారము మొదలుకొని, వారః = గతవారము, స్యాత్ = అగును, వారము సరిగా రానియెడల ద్యుగణములో ౧ కలుపవలెను లేక ౧ తగ్గించవలెను, సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ అభీష్టవారార్థమహర్గణశ్చేత్ సైకోనిరేకస్తిథయోపితద్వదితి.

ఉపపత్తిః అత్రగ్రంథారంభే ద్విచత్వారింశ దధిక చతుర్దశ శతమితః (౧౪౪౨ శక) ఆసీత్-తచ్చకమారభ్య గ్రహానయనార్థం అనేనశకే నేష్టశక ఊనీకృతోగతవర్షగణః సౌరోజాతః యదుక్తం వర్షాయనర్తు యుగపూర్వకమత్రసౌరాదితి అతస్తేషాంవర్షాణాం మాసీకరణార్థమనుపాతః యద్యేకస్మిన్వర్షేద్వాదశ సౌరమాసాభవంతి। తదేష్టసౌరవర్షైఃకిమితి। వర్షాణాంద్వాదశ గుణోరూపంహరః। తస్యావికృతత్వాన్నాశః। అత్రకేచిన్మాసానాం చాంద్రత్వభ్రమమాహోప్య। ద్వాదశమాసాః సంవత్సర ఇతిశ్రుతేః। వైయధికరణ్య మాపాదయంతే। తదసత్

అత్ర మాసాః సౌరా ఏవయతశ్చాంద్ర మాసానాం వర్షమధ్యే సావయవత్వమస్తి। అతస్తేనపఠితాః। సౌరాస్తుసూర్య ద్వాదశరాశిభోగేన ద్వాదశ ఏవభవంతి। అతః శ్రుతిరియం సమీచీనాఇయం ఆచార్యేణ బహువర్షేష్వహర్గణ బాహుళ్యం స్యాదతోలాఘవార్థం శిష్యక్లేశభయార్థంచ ప్రథమం వర్షాణియాని తాన్యేవైకాదశశతఘ్నానికృతానియల్లబ్ధంతస్య చక్రసంజ్ఞాకృతా। యచ్ఛేషం తద్ద్వాదశ గుణితంసత్ మాసాఃకృతాః। తేసౌరమాసాః। చక్రాదిమారభ్యేష్ట శకపర్యంతంజాతాః। తతోయన్మాసే యోహర్గణః సాధ్యతే। చైత్రాదిమారభ్య తన్మాసావధియే యాతమాసాస్తద్యుక్తాస్తన్మాసావధిస్యురితి। అత్రక్రియా వైషమ్యం గణితదృష్టత్వంచ దృశ్యతే। యతోవర్షాణి ద్వాదశగుణితాని సౌరమాసా చైత్రాదియాత మాసాశ్చాంద్రాః। అన్యజాత్యోర్యోగసంభవః కథంస్యాత్। అత్ర ప్రథమం సౌరమాసేభ్యః। అధిమాసానానీయ సర్వేషుసంయోజ్య చాంద్రాః కార్యాః। తేషు చైత్రాది చాంద్రాయోజ్యాః। అత్రాచార్యేణపూర్వం భిన్నజాత్యోర్యోగఃకృతః। తత్రాధిశేషకమధికంజాతం। అతోధిమాసానయనే అధిశేషంత్యక్తం అధికత్వాత్। తద్యథా చైత్రాది చాంద్రాణాం సౌరీకరణార్థమధిశేషం న్యూనీకర్తవ్యం। యతః ఏకస్మిన్వర్షే సౌరదినేభ్యశ్చాంద్రదినాని ఏకాదశాల్పానిదృశ్యంతే। ఏవమధిమాసాః సావయవాయోజ్యాః। అనుపాతస్య సావయవత్వాత్। తత్రాధిశేషం యోజ్యం। అతోప్యంతుల్యయోర్థ నర్ణయోర్నాశః। అతఃసౌరమాసేభ్య శ్చాంద్రానయనం యది కల్పసౌరమాసైః ౫౧౮౪,౦౦౦౦౦౦౦ కల్పాధిమాసాః ౧౫౯౩౩౦౦౦౦౦లభ్యంతే, తదేష్టసౌరమాసైఃకిమితి। అత్రకల్పాధిమాసైః కల్పసౌరమాసేషు భక్తేషులబ్ధం ౩౨।౧౬।౪ ఏభిర్మాసైరేకోధిమాసః ఉక్తంచబ్రహ్మసిద్ధాంతే। ద్వాత్రింశద్భిర్గతై ర్మాసైర్దినైః షోడశభిస్తథా। ఘటికానాంచతుష్కేణ పతత్యధిమాసక ఇతి। తతోనుపాతః యద్యేభిర్మాసై (౩౨।౧౬।౪) రేకోధిమాసస్తదేష్టైః కిమితి॥ అత్రాచార్యేణసుఖార్థం హారస్థానేత్రయ స్త్రింశదేవ గృహీతాః ఏవంమాసేభ్యః అమరఫలాధిమాసయుక్త మిత్యుక్తం। అత్ర గ్రంథారంభే దశభిర్మాసై రధిమాసోభూత్। అతోదిగ్యుక్తాదితి ఇదం స్థూలం। హారస్య స్థూలత్వాత్। తదంతరం సాధ్యతే। ఏకంచక్ర మేకాదశవర్షాత్మకం తద్ద్వాదశగుణితం జాతామాసాః ౧౩౨ తేభ్యః కల్పాద్యనుపాతేనజాతాః ।౪। ౨ త్రయస్త్రింశద్భక్తేషు జాతాః ౪ అత్రాంతరం ఏకచక్రే ద్విమాసతుల్యం తతోనుపాతః। యద్యేకస్మిన్ చక్రేద్విమాసతుల్య మంతరం తదేష్టచక్రైః కిం। అతఃసద్యుఘ్నచక్రాదితి। ఏవమధిమాసయుక్తాః సౌరాశ్చాంద్ర మాసగణోజాతః। తతోదినీకరణార్థమనుపాతః।

యద్యేకమాసస్య త్రింశద్దినాని తదేష్టమాసైః కిం। అతోమాసాస్త్రింశద్గుణాః। రూపహారస్య వికృతత్వాన్నాశః। ఏవం జాతాశ్చాంద్ర దివసాస్తే తన్మాససశుక్ల ప్రతిపదాది పర్యంతం ఇష్టతిథికరణార్థం గతతిథియుగితి తతోనుపాతః। కల్పచాంద్రైః ౧౬౦_౨౯౯౯౦౦౦౦౦౦ కల్పదినక్షయాః ౨౫౦౮౨౫౫౦౦౦౦౦ లభ్యంతే। తదేష్టచాంద్రైః కిమితి। కల్పదినక్షయైః కల్పచాంద్రేషుభక్తేషు లబ్ధం ౬౩।౫౪ ॥ ౩౨॥ యద్యేభిర్దినైరేకో దినక్షయస్తదేష్టైః కిమితి। అత్రాచార్యేణ హారస్థానే చతుష్షష్టి రేవధృతాః। ఏవం చతుష్షష్టిభక్తాః చాంద్రాదినక్షయాః స్యురితి। అత్రాంతరజ్ఞానం చక్రవర్షే వర్షాణి ౬౬ ఏషాం దినాని ౨౪౪౯౦ ఏకత్రి ౬౩--౫౪--౩౨ ఏభిరేకత్రిచ ౬౪ ఏభిర్భక్తే లబ్ధఫలే ౩౯౩। ౩౯_౨ అవయవత్యాగః తేనానుపాతః। యదిషడ్భిశ్చక్రైరేక దినతుల్యమంతరం తదేష్టచక్రైఃకిమితి। అతో విరగ్రచక్రాంగాం శయుక్కార్య ఇత్యుపపన్నం ఏవం దినక్షయాశ్చాంద్రేషు ఊనాః కార్యాః। యతోవర్షమధ్యే చాంద్రదివసేభ్యః। సావనదినాని పంచదినాల్పకాని దృశ్యంతే। అతఉక్తం ఊనా హైర్వియుతమితి। అత్రదినక్షయాః సావయవాగ్రాహ్యాస్తేన గృహీతాః। యతఃసావయవ దినక్షయోనచాంద్రేషు కృతేవ్యహర్గణః। తిథ్యంతకాలీనః స్యాత్। గతతిథియుక్తత్వాత్ గ్రహాః సూర్యోదయికాః కర్తవ్యాః। ఏవం తిథ్యంత సూర్యోదయయోర్మధ్యే దినక్షయశేష మేవతత్తేషు యోజ్యం యత స్తిథ్యంతాదగ్రే సూర్యోదయః పూర్వం వియోజ్య మధునాయోజ్యం తుల్యత్వాత్తయోర్నాశః। ఉక్తంచ సిద్ధాంత శిరోమణౌ॥

శ్లో॥ తిథ్యంత సూర్యోదయయోస్తు మధ్యే
సదైవతిష్ఠ త్యవమావశేషం।
త్యక్తేనతేనోదయ కాలిక స్స్యా
త్తిథ్యంత కాలే ద్యుగణోన్యథాత్వితి॥

ఏవం సావనో అహర్గణో జాతః। స సప్తతష్టస్సన్ అబ్దాద్వారః స్యాత్। యథా గ్రంథాదౌ సోమవార ఆసీత్। అత్రచక్రదినాని ౪౦౧౬౬స సప్తతష్టాని శేషం గతత్రానుపాతః। యద్యేకచక్రే పంచవారా అంతరం తదేష్టచక్రైః కిమితి। అతఃశరహత చక్రయుగితి॥ ౧—౨.

తా. ఇష్టసంవత్సరమునకగు సం॥లు ౧౪౪_౨ గతశాలివాహనశకములోనుండి తీసివేసినట్లయిన శేషము ధ్రువాబ్దములగును. ఇవియే గ్రంథాయుఃప్రమాణవత్సరములు. వానిని ౧౧ చే భాగింప విభక్తముచక్రమగును. శేషమును ౧_౨చే హెంచి చైత్రా

దిగతమాసములను కలిపి రెండవప్రతిగానుంచి దీనిలో ద్విగుణితచక్రమును ౧౦-ని కలిపి 33 చేత పాలుగొనగా విభక్తము అధికమాసములగును. వీనిని మొదటి ప్రతిలో కలిపి 30 చే గుణించి గతతిథులను కలిపి చక్రములో నారవభాగము కలిపి మరియొకప్రతినుంచి దీనిని ౬౪ చే విభజింపగా ఫలము క్షయతిథులగును. వీనిని మొదటిప్రతిలోనుండి తగ్గించగా అహర్గణమగును. ఈద్యుగణములో చక్రమును ౫ చే హెంచగా వచ్చినలబ్ధమును కలిపి ౭ చే భాగింపగా శేషము సోమవారము మొదలు ఇష్టదినమువరకు గతవారమువచ్చును. అట్లుకానియెడల ౧ తగ్గించవలెను లేక ౧ కలుపవలెను. ౧—౨.

(౧) ఉదాహరణము.— ౧౮౨౫ గతశాలివాహన శకమగు శోభకృతు సంవత్సర ఆశ్వయుజ శు ౧౫ భౌమవారమునకు ద్యుగణానయనము.

౧౮౨౫ శకః.
౧౪౪౨
౧౧] 3౮3 ధృవాబ్దములు.
3౪ (లబ్ధం) చక్రము.
శేషము ౯×౧౨=౧౦౮+౬ చైత్రాది గతమాసములు.
(౧) = ౧౧౪
౫ అధికమాసములు.
౧౧౯
30 గుణించి
3౫౭౦
౧౪ గతతిథులు
3౫౮౪
౫ చక్రాంగాంశ.
3౫౮౯
౫౬ క్షయదినములు.
3౫33 ద్యుగుణం.
౧ వారము
3౫3౪ ద్యుగణము.

(౨) ప్రతి ౧౧౪
౬౮
౧౦
33] ౧౯౨
౫ అధిమాసములు.
౬౪] 3౫౮౯
౫౬ క్షయదినములు.
3౪
౫
౧౭౦
3౫33 ద్యుగణము
౭] 3౭౦3
౫౨౯
3౪ చక్రం.
౨
౬౮
౬] 3౪ చక్రం.
౫ అంగాంశ.(లబ్ధం)

శేషము సున్న యగుటచే సోమవారమునకు ద్యుగుణము వచ్చెను. కాన ౧ కలుపవలెను. ఇప్పుడు 3౫3౪ ద్యుగణము వారము మంగళవారము వచ్చినది.

(౨) ఉదాహరణము.— ౧౮౨౭ గతశకమగు విశ్వావసు సం॥ చైత్రశు ౧ బుధవారం ద్యుగణానయనం చక్రపూర్తియయి నిశ్శేషమైనందున వ్రాయబడెను. శకము ౧౮౨౭ — ౧౪౪౨ = 3౮౫ ÷ ౧౧= 3౫ చక్రం శేషం=౦×౧౨=౦ గత మాసములు ।౦। ప్రతి ౦ ధృష్ణుచక్రం ౭౦=దిక్ యుక్తం+౧౦=౮౦ ÷33=౨ అధిమాసములు × 30 = ౬౦ దినములు గతతిథులు ।౦। చక్రం 3౫÷౬ = ౫ అంగాంశ కలుప ౬౫ పృథక్ ౬౫÷౬౪=౧ క్షయదినములు తీ్రయ ౬౪ శరహత చక్రం 3౫×౫ = ౧౭౫ యుక్ ౬౪= ౨3౯ ÷ ౭ =3౪ శేషం ౧ మంగళవారము గాన ౧ కలుప బుధవారమగును ౬౪+౧ =౬౫ ద్యుగణము-

(3) ఉదాహరణము:— ౧౮౨౯ శకమగు ప్లవంగ సం॥ ర అధిక చైత్రశుక్ల ౧ శుక్రవారము అధికమాసమునుగుణించి వ్రాయబడును. శకం ౧౮౨౯-౧౪౪౨= 3౮౭ ÷ ౧౧ = 3౫ శేషము ౨×౧౨=౨౪ ప్రతి ౨౪ + ధృష్ణుచక్రం ౭౦ + దిక్ = ౧౦ యుక్తం= ౧౦౮ ÷ 33 =3 అధిమాసములు పై ప్రతిలో కలుప ౨౭ × 30 = ౮౧౦ గతతిథులులేవు. చక్రాంగాంశ ౬ కలుప ౮౧౬ ప్రతి ౮౧౬ ÷ ౬౪ ÷ ౧౨ క్షయదినములు తీసిన ౮౦౪ త్రింశోనం— 30 = ౭౭౪ ద్యుగణం శరహతచక్రం + ౧౭౫ = ౯౪౯ ÷ ౭ = ౧3౫ శేషము = ౪ శుక్రవారము తిథిచక్రే॥

శ్లో॥ పూర్వలబ్ధాధి మాసేషు యద్దినే ప్యేకసంభవః।
తదాది శుద్ధమాసాంతం త్రింశోనం ద్యుగణం స్ఫుటం॥

ఇందువలన 30 తీసివేయబడినది॥ గణకానందే। అధిమాసాత్పూర్వమాసే అధిమాసేపివాపునః। దైవజ్ఞైర్ద్యుగణస్సాధ్యో వక్ష్యమాణ ప్రకారతః।

శ్లో॥ పూర్వాబ్దాధిక మాసేభ్యో వర్తమానాధిమాసకాః।
అధికా యది తేష్వేకం హిత్వాసాధ్యోద్యుసంచయః॥

తా॥ ఒకానొకప్పుడు అధికమాసము ౧ తగ్గును అప్పుడు ౧ కలుపవలెను. ఎక్కువగునపుడు తగ్గించవలెను॥ సిద్ధాంత శిరోమణౌ॥

శ్లో॥ స్పష్టోధిమాసః పతితోప్యలబ్ధో
యదాయదావా పతితోపిలబ్ధః।
సైకైర్నిరేకైః క్రమశోధిమాసై
స్తదాదినౌఘః సుధియా ప్రసాధ్యః॥ ౧—౨

అథరవ్యాదీనాం పూర్వ ధ్రువానాహ.

శ్లో॥ ఖవిధుతానభవా స్తరణేర్ధ్రువః
ఖమనలారసవార్ధయ ఈశ్వరాః ।
సితరుచోభముఖోథ ఖగాయమా
శరకృతాగదితో విధుతుంగజః॥

శ్లో॥ శైలాద్వాఖశరా అగోః క్షితిభువో భూతత్వదంతావిదః ।
కేంద్రస్యాబ్ధిగుణోడవఃసురగురోఃఖంపద్యమావస్విలాః ।
ద్రాక్కేంద్రస్యభృగోఃకుశక్రియమళా రాశ్యాదికోథో
శనేః శైలాఃపంచభువో యమాబ్ధయ ఇమేథ క్షేపకఃకథ్యతే॥౪.

టీ॥ తరణేః = సూర్యునకు, భముఖః = రాశ్యాదియైనటువంటి, ఖవిధుతానభవాః ఖ = ౦, విధు = ౧, తాన = ౪౯, భవాః= ౧౧ (౦-౧-౪౯-౧౧) ధ్రువః= ధ్రువము (భవతి = అగుచున్నది) సితరుచః = చంద్రునకు, ఖమనలార సవార్ధయ ఈశ్వరాః, ఖం = ౦, అనలా = 3, రసవార్ధయః = ౪౬, ఈశ్వరాః = ౧౧, (౦-3-౪౬-౧౧) (ధ్రువః = ధ్రువము, భవతి = అగుచున్నది) అథ = పిమ్మట, విధుతుంగజః = చంద్రోచ్చము, ఖగాయమా శరకృతాః, ఖగా = ౯, యమా = ౨, శరకృతాః=౪౫ (౯-౨-౪౫-౦ ధ్రువః = ధ్రువము) గదితః = చెప్పబడెను॥ 3.

టీ॥ అగోః= రాహువునకు, శైలాద్వాఖశరాః శైలా ౭, ద్వా=౨, ఖశరాః= ౫౦ (౭-౨-౫౦-౦) (ధ్రువః= ధ్రువము, భవతి = అగుచున్నది) క్షితిభువః = అంగారకునకు భూతత్వదంతాః,భూ=౧ తత్వ, ౨౫ దంతాః=౩౨(౧-౨౫-3౨-౦) విదః = బుధునియొక్క, కేంద్రస్య = కేంద్రమునకు, అబ్ధిగుణోడవః అబ్ధి ౪ గుణ 3 ఉడవః ౨౭ (౪-3-౨౭-౦ ధ్రువః = ధ్రువము, భవతి = అగుచున్నది.) సురగురోః = బృహస్పతికి, ఖం పద్యమావస్విలాః, ఖం = ౦ పద్యమా ౨౬ వస్విలాః ౧౮ (౦-౨౬-౧౮-౦ ధ్రువః = ధ్రువము, భవతి=అగుచున్నది) భృగోః = శుక్రుని యొక్క ద్రాక్కేంద్రస్య = శీఘ్రకేంద్రమునకు కుశక్రియమళాః కు ౧ శక్రి ౧౪ యమళాః ౨ (౧-౧౪-౨-౦ ధ్రువః = ధ్రువము, భవతి = అగుచున్నది) అథో = అటుపిమ్మట, శనేః = శనికి, శైలాః పంచభువోయమాబ్ధయః శైలాః ౭ పంచభువః ౧౫ యమాబ్ధయః ౪౨(౭-౧౫-౪౨-౦ ఇమే = ఇవి, రాశ్యాదికః = రాశ్యాది

యైనటువంటి, (ధ్రువాః=ధ్రువములు, భవంతి=అగుచున్నవి) అథ = పిమ్మట, క్షేపకః=క్షేపకము, కథ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

ఉపపత్తిః॥ అత్రాచార్యేణ ఏకాదశ తష్టాని వర్షాణి కృత్వా అహర్గణానయనం కృతం ఏవం యోహర్గణః స ఏకాదశ వర్షమధ్యస్థ ఏవ తదుత్పన్నాయే గ్రహాః తే ఏకాదశ వర్షమధ్య ఏవ భవంతి అతో యావంతి చక్రాణి భుక్తాని, తేషాం గ్రహానానీయ ఏతేషుగ్రహేషు ప్రక్షిప్య గ్రంథశకాది మారభ్య గ్రహాః స్యురితి । ఏవమాచార్యేణ ఏకమితచక్రా దేకాదశ వర్షాత్మకాత్ గ్రహా స్సాధితాః । తే యథాకల్ప సౌరవర్షైః కల్పగ్రహభగణః తదైకాదశ వర్షైః కతీతి । అత్రాగతానాం భగణానాం ప్రయోజనాభావాత్ రాశ్యాద్యా ఏవగృహీతాః । తేషాం ధ్రువసంజ్ఞా కృతా స్థిరత్వాత్ । రాశ్యాద్యా ఏవ గృహీతాః । తేషామహర్గణం ప్రసాధ్య పూర్వ కరణోక్తరీత్యా గ్రహాః సాధితాస్తే గ్రహేషుయోజ్యాః । అత్రాచార్యేణ ద్వాదశరాశిశుద్ధాః కృత్వా ధ్రువ సంజ్ఞాఃకృతాః ।. అతోదినగణాగత గ్రహేషు ధ్రువావియోజ్యా ఇత్యగ్రే ఉక్తమస్తి । చక్రశుద్ధత్వాత్ । అత్ర బాలావబోధనార్థం ధూళీకర్మ ఏకాదశ వర్షాణామయ మహర్గణః ౪౦౧౬ అతః అయమహర్గణో విశ్వగుణత్రిఖాం కైర్భక్త ఇత్యాదినాజాతో మధ్యమోరవిః ౧౧-౨౫-౧౦-౪౯ అయంద్వాదశశుద్ధో జాతోరవిధ్రువః ౦-౧-౪౯-౧౧ ఏవం సర్వేషాం గ్రహాణాం ధ్రువాః ఉత్పాద్యాః ॥ ౪.

అథరవ్యాదీనాం క్షేపకానాహ.

శ్లో॥ రుద్రాగోబ్జాః కువేదాస్తపనఇహవిధౌశూలినోగోభువష్షట్।
తుంగేత్యష్టి దేవా స్తమసిఖముడవోష్టాగ్న యోథోమహీజే।
దిక్శైలాష్టాబ్జకేంద్రే విభకలనవభం పూజితే ద్విశ్విభూపాః।
శ్రాక్కేకేంద్రే గృహాద్యోద్రినఖనవశసాగోతిథిస్స్వర్గతుల్యః॥ ౫

టీ. తపనే = సూర్యునియందు, గృహాద్యాః = రాశిమొదలుకొని, ఇహ= ఈగ్రంథమందు, రుద్రాగోబ్జాః కువేదాః ॥ రుద్రాః ౧౧ గోబ్జాః ౧౯ కువేదాః ౪౧ (౧౧-౧౯-౪౧-౦) విధౌ = చంద్రునియందు, శూలినోగోభువష్షట్ శూలినః ౧౧ గోభువః ౧౯ షట్ ౬ (౧౧-౧౯-౬-౦) తుంగే=చంద్రోచ్చయందు, అత్యష్టిదేవాః అత్య ౫ అత్యష్టి ౧౭ దేవాః 33 (౫-౧౭-33-౦) తమసి = రాహువునందు, ఖముడవోష్టాగ్నయః ఖ = ౦, ఉడవః ౨౭ అష్టాగ్నయః 3౮ (౦-౨౭-3౮-౦) అథ=అటుపిమ్మట, మహీజే=అంగారకునియందు, దిక్శైలాష్టా-దిక్-

౧౦ శైల ౭ అష్టౌ ౮ (౧౦-౭-౮-౦ జ్ఞకేంద్రే = బుధశీఘ్రకేంద్రమందు, విభకల నవభం- వి- విగతమైన, భకల = ౨౭ లిప్తలుగల, నవభం = ౯ రాసులు, (౮-౨౯-౩౩-౦) ప్రాజితే=గురునియందు, అద్యశ్విభూపాః-అద్రి ౭ అశ్వి ౨ భూపాః ౧౬ (౭-౨-౧౬-౦) శౌక్రే కేంద్రే = శుక్రకేంద్రమందు, అద్రినఖనవ- అద్రి ౭ నఖ ౨౦ నవ ౯ (౭-౨౦-౯-౦) శనౌ = శనియందు, గోతిథిస్వర్గతుల్యాః- గో ౯ తిథి ౧౫ స్వర్గతుల్యాః ౨౧(౯-౧౫-౨౧-౦) క్షేపకాః=క్షేపకము, స్యాత్=అగును. ౫.

ఉపపత్తిః.—యేగ్రహాస్తే గ్రంథారంభ మారభ్యజాతాః । అతోగ్రంథారంభగ్రహా అత్రయోజ్యాస్తే కల్పాదిత విన్యురితి। తత్సాధనం యథా । ద్వక్షబ్ధీంద్ర తుల్యం = ౧౪౪౨ శకంప్రకల్ప్య చైత్రశుక్ల ప్రతిపదిసూర్యోదయికా గ్రహామధ్యమా యస్మాత్తస్మాత్స్పష్టాద్యే యేఘటంతేతత్ర త్వక్షేప్యాస్తే సాధితాస్తేషాం క్షేపకసంజ్ఞాకృతా।యతఃక్షిప్యతేఽసౌ క్షేపః అస్యగ్రహేషు క్షేప్యత్వాత్ క్షేపకత్వం. ౫.

అథాహర్గణోత్పన్న గ్రహాణాం సంస్కార క్రమమాహ.

శ్లో॥ దినగణభవఖేటశ్చక్రనిఘ్నధ్రువోనో దివ
సకృదుదయే స్వక్షేపయుఙ్మధ్యమస్స్యాత్ ।
నిజనిజపుర రేఖాంత స్థితాద్యోజనౌఘాద్ర
సలవమితలిప్తాః స్వర్ణమిందావపరే ప్రాక్ ॥ ౬.

టీ. దినగణభవఖేటః- దినగణ = అహర్గణమువలన, భవ = పుట్టినటువంటి, ఖేటః = గ్రహము, చక్రనిఘ్నధ్రువోనః- చక్ర=చక్రముచేత, నిఘ్న=గుణింపబడిన, ధ్రువః=పూర్వధ్రువము, ఊనః = తగ్గింపబడినదై, స్వక్షేపయుక్- స్వ= తనయొక్క, క్షేపః = క్షేపము, యుక్ = కలుపబడినదై, దివసకృదుదయే-దివసకృత్=సూర్యునియొక్క, ఉదయే = ఉదయకాలమగు ప్రాతఃకాలమందలి, మధ్యమః = లంకామధ్యగ్రహము, స్యాత్=అగును, నిజనిజపుర రేఖాంత స్థితాత్- నిజనిజ = తమతమ స్వకీయమైన, పుర = పట్టణమునకును, రేఖా=భూమధ్యరేఖకును, అంతస్థితాత్ = అంతరమందుండునట్టి, యోజనౌఘాత్ = యోజనసముదాయమునుంచి, రసలవమితలిప్తాః = ౬ చేత భాగింపబడగా వచ్చినలిప్తాదులను, పరే = భూమధ్యరేఖకు పశ్చిమదేశమునందును, ప్రాక్ = తూర్పుదేశమునందును, (క్రమముగా) ఇందౌ = చంద్రునియందు, స్వర్ణం = ధనఋణములు, (భవతి = అగుచున్నది.)

ఉపపత్తిః॥ అత్ర పూర్వసోపపత్తిః పూర్వమేవోక్తాస్తి । ఉత్తరార్ధస్యోపపత్తిర్యథా । యఃకృతో లంకాయాం మధ్యమోగ్రహః సస్వదేశీయః కర్తవ్యః । అతోదేశాంతరందేయం । తద్దేశాంతరం ద్వివిధం పూర్వాపరం యామ్యోత్తరంచ । యత్తచ్ఛరో తత్రరేఖార్కోదయ లంకార్కోదయయోః అంతరం తదేవ ప్రతిపాదయిష్యతి । పూర్వాపరంరేఖార్కోదయయోరంతరంరేఖా మధ్యరేఖా భువఇతిశేషః ఉక్తంచసిద్ధాంత శిరోమణౌ॥ శ్లో॥ యల్లంకోజ్జయినీ పురోపరికురుక్షేత్రాదిదేశాన్ స్పృశ । త్సూత్రం మేరుగతం బుధైర్నిగదితాసామధ్య రేఖాభువఇతి॥ అత్రార్కోదయాత్ స్వార్కోదయః కదాభవిష్యతి । ఇతిజ్ఞానార్థముపాయః । లంకాయాం ఉక్తః పరమోభూపరిధిః సప్తాంగనందాబ్ధితుల్యః ౪౯౬౭ మేరౌపరిధేరభావః మధ్యేనుపాతః । స యథా లంకాయామపజ్యా ఘావాలంబజ్యా పరమాత్రిజ్యా తుల్యా అతఃయదితుత్రిజ్యాతుల్య యాలంబజ్యయా అయముక్తో భూపధిస్తదేష్టజ్య లంబజ్యయాకిమితి । లంబజ్యాయాః సర్వత్రత్రిజ్యాతోల్పత్వాత్ః ఉక్తాత్స్వల్పో స్వదేశభూపరిధిః స్యాదతః సుఖార్థమష్టచత్వారి - శచ్ఛతమితోగృహీతః । ౪౮౦౦ । తతోనుపాతః । యద్యేభిఃపరిధియోజనైః ౪౮౦౦ గ్రహగతికలాః క్రామతితదైకైకమితి రేఖాస్వదేశాంతరయోజనైఃకిమితి । అత్రాయం సంస్కారః చంద్రస్యైవ కృతః । అన్యేషాంగతేరల్పత్వాత్ నకృతః సల్పాంతరత్వాత్త్యక్తమనోనదోషాయ । ఉక్తంచసిద్ధాంత శిరోమణౌ ॥ శ్లో॥ స్వల్పాంతరత్వాద బహూపయోగాత్ ప్రసిద్ధభావాచ్చ బహుప్రయాసాత్ । గ్రంథస్యతత్ క్లిష్టతాభయేన యస్త్యాజ్య తేర్థోసనదూషణాయేతి॥ అతోరేఖా స్వదేశాంతస్యాం నహోగతిః ౭౯౦ గుణః పరిధిః ౪౮౦౦ హారః గుణహారాగుణేనాప వర్తితౌ జాతోహారః షట్ ౬. అత ఉక్తంనిజనిజేత్యాది ధనర్ణోపపత్తి ర్యథాయేగ్రహాస్తే మధ్యరేఖోదయజాః మధ్యరేఖాతః పూర్వదేశే రేఖార్కోదయాత్ పూర్వం సూర్యోదయః । అతఃఋణం క్రియతే । రేఖాయాః పశ్చిమదేశే స్థితానాం రేఖోదయానంతరం స్వార్కోదయః । అతః ధనం క్రియత ఇత్యుపపన్నం.

తా॥ అహర్గణోత్పన్న గ్రహములలో వర్తమాన చక్రముచే చెప్పబడిన పూర్వధ్రువములను తీసివేసి ఆయాగ్రహములకు జెప్పిన క్షేపకములను గలుప ప్రాతఃకాల లంకామధ్య గ్రహంబులగును. పిమ్మట తాను గణితము చేయుదేశమునకును భూమధ్యరేఖకును మధ్యనుండు యోజనములను ౬ చే విభజింపగా వచ్చిన లిప్తాదులను భూరేఖకు తూర్పు పడమరదేశముల గుర్తెఱిగి చంద్రునియందు ఋణధనములు చేయవలెను. అనగా తూర్పుఅయిన ఋణము పడమరఅయిన ధనము చేయవలెను.

ఈగ్రంథకర్త తక్కిన గ్రహములకు గతిస్వల్పమగుటచేత దేశాంతర సంస్కారము చెప్పియుండలేదు. అయినను సూర్యసిద్ధాంతాది గ్రంథములయందు చేయబడియున్నం దున ఆ సంస్కారము యుక్తముగాన ముందు వివరించెద.

అథాహర్గణా ద్గ్రహానయనమాహ.

శ్లో॥ స్వఖనగలవహీనోద్యువ్రజోర్కాజ్ఞశుక్రాః
ఖతిథిహృతగణోనో లిప్తికాస్వంశ కాద్యాః ।
మనుగణహతిరిందుః స్వాద్రిభూ భాగహీనః
ఖమనుహృత గణోనోలిప్తికా స్వాంశపూర్వః. ౭.

టీ॥ ద్యువజ్రః=అహర్గణము, స్వ = వేఱు. ప్రతిగానుంచి, ఖనగలవహీనః ఖనగ ౭౦ చేత విభజింపగా, లవ=వచ్చినభాగాదివిభక్తము, హీనః = ప్రతిగానుంచ బడిన ద్యుగణములో తగ్గించబడినదై, లిప్తికాసు=లిప్తాదులయందు, ఖతిథిహృతగణో నః, ఖతిథి ౧౫౦ చేత, హృత= భాగింపబడిన, గణః = ద్యుగణము, ఊనః = లిప్తా దిచేసి తగ్గించబడిన, అంశకాద్యాః = భాగాదియైన, అర్కాజ్ఞశుక్రాః = సూర్య- బుధ-శుక్రులు, (స్యుః=అగుదురు) మనుగణహతిః = అహర్గణము, ౧౪ చే గుణిం పబడినదై, స్వ=మఱియొక ప్రతిగా నేర్పఱుపబడి, అద్రిభూభాగహీనః, అద్రిభూ = ౧౭ చేత భాగింపబడినదై, భాగ=భాగాది, హీనః = తీవచబడినదై, లిప్తికాసు= లిప్తాదులయందు, ఖమనుహృతగణోనః, ఖమను ౧౪౦ చేత, హృత=విభజింపబడిన, గణః = అహర్గణము, ఊనః = తీవచబడినదై, అంశపూర్వః = భాగాదిగల, ఇందుః= చంద్రగ్రహము, (భవతి = అగుచున్నది) వీనిని రాశ్యాదిగామార్చుకొనవలెను. ౩.

ఉపపత్తిః॥ అత్రపూర్వగత్యా గ్రహసాధనం కర్తవ్యం । తత్రపూర్వగతి జ్ఞానో పాయో యథా పూర్వం । బ్రహ్మణాచైత్రాదారవివారేభ చక్రం క్రాంతి మం డలాది వృత్తాఢ్యం ప్రవహానిలేక్షిప్తం । తత్రగ్రహాః ప్రవహానిలవశేన భచక్రం క్రా మయిత్వాభిన్న భిన్నయాపూర్వ గత్యాస్వస్థానాత్ కించిత్ కించిచ్చలితాః । ఏవం ప్రత్యహం విలోక్యమానే గ్రహాణాం పూర్వ గతిర్భిన్నాభిన్నా దృష్టా అత్ర గ్రహాణయ నేక శ్రీదుపాయేన దృశ్యతే । ప్రతిదిన విలక్షణగతిత్వాత్ తత్రైద్ధం బ్ర హ్మణావిరచితం గోళం చక్రవిశలాంకితం కృత్వా ప్రత్యహం గ్రహవేధితాః । ఏవ ముద్యతస్య స్తనయో రంతరం గ్రహస్యగతిః । ఏవం గ్రహభగణ భోగపర్యంతం గ్రహగతి రానీయతాసుమధ్యే యాపరమాధికాగతిర్యాచ పరమాల్పతయో ర్యో గార్ధం మధ్యగతిః । సైవాంగీకృతాదుస్సాధ్యా సూక్ష్మాణాం వికలాకోట్యం కాది

నామలక్ష్యత్వాత్ స్థూలా జాతాసైవాంగీకృతా । ఏవం కియత్యపికాలే జాతే వసిష్ఠాది భిర్విలోక్యమానే గతే రంతరం దృష్టం । ఏవమన్యైరపి ఆర్యభట్ట బ్రహ్మ గుప్త భాస్కరాద్యైస్తథైవ యుక్త్యాగతయోభిన్నా దృష్టాస్తేభ్యో భగణా అపిసా ధితా । స్తైయథాయద్యేకదినేనైతా పఠీగతి స్తదాకల్పదినైః కిమితి । ఏవం సిద్ధాంతే గ్రహభగణాః భిన్నాభిన్నాః పాఠపఠితాస్తే తత్కాలమేవ ఘటంతేస్మ । ఇదానీం మహాదంతరితా దృశ్యంతే । ఉక్తంచ వరాహ సంహితాయాం॥ ఉక్తాభవే వికృతిః ప్రత్యక్షపరీక్షణై ర్వ్యక్తిరితి॥ వసిష్ఠ సిద్ధాంతేపి॥ ఇద్ధం మాండవ్య సంక్షేపాదుక్తం శాస్త్రం మయోత్తమమ్ । విస్తృతిఃషు చంద్రాద్యై ర్భవిష్యతి యుగేయుగే॥ ఉక్తంచ యుగేయుగే మహతికాలేతి । సంసరిణం విసృష్టిః । శిథిలత్వమితియావత్॥ ఉక్తంచ సూర్యసిద్ధాంతే॥ శాస్త్రమాద్యంత దేవేదం యత్పూర్వం ప్రాహభాస్కరః । యుగానాం పరివర్తేన కాలభేదోత్ర కేవలం॥ బ్రహ్మ సిద్ధాంతేపి॥ ధ్యానగ్రహోపి దేశాద్భీవం జ్ఞాత్వాసుదైవజ్ఞైః । తత్సంస్కృత గ్రహేభ్యః కర్తవ్యా నిర్ణయాదేశా విత॥ అమునాచార్యేణ నలికాబంధేన గ్రహసావేద్య గ్రహాంతరాణి కృతాని లక్షి తాని । తద్యథా । సౌరపక్షీయః సూర్యచంద్రోచ్చంచ నవకలాన్యూనా సౌరపక్షీ యః । చంద్రోఘటతే । ఆర్యపక్షీయా భౌమగురురాహవః । బుధకేంద్రం బ్రహ్మప క్షీయం ఆర్యపక్షీయః । శనిః పంచాంశాధికో ఘటతే శుక్రకేంద్రంతు బ్రహ్మపక్షీ యార్య పక్షీయయోరోర్యోగార్ధతుల్యం ఘటతే । అస్మిన్ కాలే ఏతే దృగ్గోచరాః । ఏవమగ్రేపి భవిష్యన్మహో గణకైర్నలికా బంధాదినా గ్రహవేధం కృత్వా అంత రాణి లక్షయిత్వా గ్రహకరణాని కార్యాణీత్యగ్రే గ్రంథసమాప్తౌ వాచా ర్యేణా ప్యుక్తమస్తి అతోస్మిన్ కాలే అత్రత్యా ఏవ గ్రహాఘటంతే । ఏవమన యా వర్తమానఘటనయా జ్ఞాతా మధ్యసూరవిగతి ర్భాగాద్యా ౦-౫౯-౮- ౧౦-౨౫-౯-తత్రానుపాతః । యద్యేకదినే నైతావతీగతి స్తదా హర్గణే నకిమితి । అహర్గణస్యగతిః గుణః । అత్రఖండగుణసార్థం గతేరేకం ఖండం గత్యపేక్షయా అధికం గృహీతం ౦-౫౯-౮-౩౪-౧౯-౯-అస్యాపి ఏకోధృతః అంతరం ౦-౦-౫౧- ౨౫-౪-౨-౫౧- అనేనాహర్గణోగుణ్యః రూపగుణా హర్గణాచ్ఛోధ్యః । అత్రకర్మ గౌరవం లాఘవార్థ మిదం ౦-౦-౫౧-౨౫-౪-౨-౫౧- యద్యైకసంఖ్యం స్యాత్తథా శేనాపిగుణ్య। ఏవంసప్తతి ౭౦ గుడితేరూర్ధ్వంరూపం ౧ నిష్పన్నంభవతి। అతోరూప గుణః । సప్తతి భక్తః। ఫలేనరూప గుణోహీనకార్యః । యతోధికం గృహీ తే ఉభయత్రరూప తుల్యస్యగుణస్యా వికృతత్వాత్ । నాశః।ఏవంస్వఖన గలవహీన ఇతి। అథగతే రపేక్షయాధికం గృహీతంయత్ఖండం।౦-౦-౦-౨౪-౦-౦ అనేనగణో

గుణ్యః । ఫలంరవాహీనం కార్యంఅధికత్వాత్ । అత్రాపిలాఘవార్థ మిదం ఖతిథిభిః ౧౫౦ సవర్ణితంజాతం కలాస్థానేరూపం ౧ అతఃకలాసుఖ తిథిహృతగణోనఇతి యామధ్యమార్కగతిః । సైవబుధశుక్రయోర్ద్రష్టా అతోరవిబుధశుక్రా మధ్యమా స్తఏవ అథచంద్రంసాధయతి । అత్రచంద్రమధ్యమగతిః భాగాది ౧౩-౧౦-౩౪-౫౧-౫౬-౦ అనయాగణోగుణ్యః తత్రగతేరధికం ఖండంగృహీతం ౧౩-౧౦-౩౫-౧౭-౩౯-౫౧ అత్రాపిలాఘవార్థం పూర్ణాశ్చ శుద్ధశగృహీతాః । అతఉక్తం గణమనుహతిరితి ఇదంచతుర్దశభ్యః కియదన్యమస్తీతి చతుర్దశశుద్ధం ౦-౪౯-౨౪-౪౨-౨౧-౯ ఇదంసప్తదశగుణితం జాతమూర్ధ్వస్థానే ౧౪ అతోత్రధయ చతుర్దశతుల్య గుణోఅతః స్వాద్రిభూభాగహీన ఇత్యుక్తంతతో గతోగతేర పేక్షయాయత్ గృహీతమధికం ఖండంతదిదం ౦-౦-౦-౨౫-౪౨-౫౧ ఖమనుభిః సవర్ణితంజాతంకలాస్థానేరూపంసగుణః ఖమనవోహారః । రూపగుణస్యావికృతత్వాత్ ఖమనుహృతగణోనో లిప్తికాస్వితి। స్వస్వధ్రువస్య స్వక్షేపసంస్కారః సర్వేషాం గ్రహాణాం కార్యఏవ. ౬.

తా॥ అహర్గణమును రెండు ప్రతులుగానుంచి ఒకప్రతిని ౭౦ చే భాగింపగా వచ్చినభాగాదిని మొదటిప్రతిలో తీసివేసి ద్యుగణమును ౧౫౦ చే విభజింపగా వచ్చిన లిప్తాదినికూడ తీసివేసినభాగాది రవి, బుధ, శుక్ర, మధ్యగ్రహములగును. రవి గ్రహమే బుధ, శుక్రు లగుదురు. భాగలను రాసులుగా మార్చవలెను. ౧౨రాసుల కధికమయినచో ౧౨ను తీసివేయవలెను; శేషమును గ్రహించవలెను. ద్యుగణమును ౧౪ చే హెచ్చించి రెండుప్రతులుగానుంచి రెండవప్రతిని ౧౭ చేతపాలుగొనగా వచ్చిన భాగాదిని మొదటిప్రతిలోతగ్గించి ద్యుగణమును ౧౪౦ చే విభజింపగా వచ్చినలిప్తాదిని మొదటిభాగాదిలో తగ్గించి రాశ్యాదిచేయ చంద్రుడగును.

సూర్యసిద్ధాంతే.

మానము శ్లో॥ వికలానాం కలాషష్ట్యాతత్షష్ట్యా భాగఉచ్యతే ।

తత్త్రింశతా భవేద్రాశిః భగణోద్వాదశైవతే॥

తా. ౬౦ విలిప్తలు ౧ లిప్త, ౬౦ లిప్తలు ౧ భాగ, ౩౦ భాగలు ౧ రాసి, ౧౨ రాసులు ౧ భగణము, ఇట్లు మార్చుకొనవలెను.

భా లి విలి.

ఉదాహరణము.— ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౭౦ = ౫౦—౨౯—౮.

[భా - లి - విలి.

ప్రతి ౩౫౩౪|౦|౦॥ ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౧౫౦ = ౨౩—౩౩

౫౦|౨౯|౮	౩౦ | ౩౪౮౩|౭|౧౯
౩౪౮౩|౩౦|౫౨	౧౨ | ౧౧౬|౩|౭|౧౯
౦|౨౩|౩౩	౯|౮|౩|౭|౧౯
	భ|రా|భా|లి|విలి.

భగణములతో పనిలేదు రాశ్యాది రవి బుధశుక్రులు ౮|౩|౭|౧౯

చంద్రస్యోదాహరణము.

౩౫౩౪ ద్యుగణము × ౧౪ = ౪౯౪౭౬|౦|౦ మరియొకప్రతి ౪౯౪౭౬ ÷ ౧౭ = ౨౯౧౦|౨౧|౧౦ మొదటి ప్రతిలో తీసిన ౪౬౫౬౫|౩౮|౫౦ ద్యుగణం ౩౫౩౪ ÷ ౧౪౦ = లిప్తాది ౨౫|౧౪ భాగాదిలో తీసిన ౪౬౫౬౫|౧౩|౩౬ ÷ ౩౦ = ౧౫౫౨|౫|౧౩|౩౬ రాశ్యాది. దీనిని భగణములుచేయ అనగా ౧౨ చే విభజింపగా భ ౧౨౯|రా౪భా౫లి౧౩విలి౩౬ (రాశ్యాదిచంద్రః ౪॥౫|౧౩|౩౬॥ 7.

అథచంద్రతుంగ రాహ్వోరానయనమాహ.

శ్లో॥ నవహృతదినసంఘశ్చంద్రతుంగంలవాద్యం।

భవతిఖనగభక్తద్యువ్రజోపేతలిప్తం।

నవకుభిరిషువేదైర్ఘస్రసంఘాద్విధాప్తా।

త్ఫలలవకలికైక్యంస్యాదగుశ్చక్రశుద్ధః॥ 8.

టీ॥ నవహృతదినసంఘః । నవ ౯ చేత । హృత=భాగింపబడిన । దినసంఘః= అహర్గణము । లవాద్యం=భాగాది । చంద్రతుంగం=చంద్రోచ్చము । భవతి=అగుచున్నది (దీనియందు) ఖనగభక్తద్యువ్రజః । ఖనగ ౭౦ చేత । భక్త=భాగింపబడిన

ద్యుచరిజః=అహర్గణము । లిప్తం=లిప్తాదిని । ఉపేతః=కలుపబడెను । ద్విధా=రెండుప్రతులుగా నుంచబడిన । ఘుచరసంఘాత్= దినసముదాయమునుంచి । నవకుభిః ౧౯ చేతను । ఇషువేదైః ౪౫ చేతను (వరుసగా) ఆప్తాత్ = భాగించుటవల్లనుంచి, ఫలలవకలికైక్యం । ఫల=వచ్చినవిభక్తము, లవ=భాగాదియు । కలిక=లిప్తాదియు, ఐక్యం=కలుపబడి । చక్రశుద్ధః । చక్ర ౧౨ రాసులనుండి । శుద్ధః=తీవబడినదై । అగుః = రాహుగ్రహము । స్యాత్=అగును ॥ ౭.

ఉపపత్తిః॥ తత్రచంద్రోచ్చగతిః । ౦।౬।౪౦।౫౧।౨౫।౪౩। అత్రైకఖండంగతేర్న్యూనం గృహీతం । ౦।౬।౪౦। అనేనగణోగుణ్యః । తత్రలాఘవార్థం ఇదంనవ ॥౯॥ సవర్ణితంజాతమూర్ధ్వస్థానేరూపం ॥౧॥ సగణో విభక్తత్వా త్త్వక్తః । అతోనవహృతఇత్యుక్త అవశిష్టంఖండం ౦-౦-౫౧-౨౫-౪౩ ఇదంసప్తతి ౭౦ సవర్ణితం జాతమూర్ధ్వాంకలాస్థానేరూపం ౧అతః ఖనగభక్తద్యుచరిజో పేతలిప్తమితియుతః । పూర్వఖండం న్యూనం గృహీతం అతోయుక్తం । రాహునామపాతః । పాతోనామక్రాంతి మండలయోః సంపాతః । సూర్యోయస్మిన్ వృత్తేభ్రమతితత్ క్రాంతివృత్తంక్రాంతిమండలాత్ గ్రహోయావతాం తరేణదృశ్యతేతస్యాంతరస్య శర సంజ్ఞాకృతాఏవం రవివ్యతిరిక్తాః । సర్వేగ్రహాః క్రాంతిమండలేన భ్రమంతిశర తుల్యాంతరేణగ్రహాః । యత్రభ్రమంతితద్వృత్తస్య విమండలసంజ్ఞాకృతా ఏవంక్రాంతివృత్త శరవృత్త సంపాతస్య విలోమగతిర్దృష్టా । తత్ జ్ఞానం యథాగోళే పూర్వసంపాతాదన్యసంపాతః కియద్భిర్భాగైః । పృష్ఠతోదృష్టస్తైర్భాగాః షష్ఠి ౬౦ గుణాః కలాః తతోఽనుపాతః । యద్యేభిః సపాతద్వయాంతరదినైః ఏతాః అంతరకలాః లభ్యంతే త దైకదినేన కతీతి లబ్ధా పాతస్య విలోమగతిః । ఏవం చంద్రపాతగతిః । అన్యేషాం గ్రహాణాం పాతసాధనం నోక్తం యత స్తేషాం గతి ర్వర్షే ణాపి వికలా న లభ్యతే । అత శ్చంద్రపాత ఏవ సాధ్యతే । తద్గతిః ౦-౩-౧౦-౪౮-౨౫-౧౫ అతోఽనుపాతాత్ అనయాగణో గుణ్యః । అత్రగతే రపేక్షయా ఊనం ఖండం ధృతం ౦-౩-౯-౨౮-౨౫-౧౫ అనేన సావయవేన ఖండేన గణో గుణ్యః । ఇతి కర్మగౌరవం అతో లాఘవార్థం ఇద మేకోనవింశత్యా ౧౯ స వర్ణితం జాత మూర్ధ్వస్థానే రూపం ౧ ఏవం నవకుభిః గణో భాజ్యః ఫలం భాగా అవశిష్టం గతఖండం ౦-౦-౧-౨౦-౦-౦ ఇదం పంచ చత్వారింశతా సవర్ణితం జాతం కలాస్థానే రూపం ౧ అత ఇషు వేదైః భక్త ఇతి కలైక్యం కార్యం యతఃపూర్వఖండం గతే రూనం ధృతం ఏవం జాతః పాతః స ఏవ పాతం ప్రసాధ్య॥ ౭.

తా॥ ద్యుగణమును ౯ చే భాగింపగా వచ్చినభాగాదిని ౭౦ చే భాగింపఁగా వచ్చిన లిప్తాదిని కలిపి రాశ్యాదిచేయ చంద్రోచ్చయగును. ద్యుగణమును రెండు ప్రతులుగా పెట్టి మొదటిప్రతిని ౧౯ చే విభజింపగా వచ్చినభాగాదితో రెండవ ప్రతిని ౪౫ భాగింపగావచ్చిన లిప్తాదిని కలిపి రాశ్యాది చేసి ౧౨ రాసులలో తీవచిన రాహువగును. ఈ రాహువునకు సంస్కారములు చేసినపిమ్మట ౬ రాసులు గలుప కేతువగును ॥ గణకానందే ॥ రాశిషట్కే యుతే చాస్మిన్ రాహౌ కేతు ర్వినిశ్చితః ॥౭॥

ఉదాహరణము:—ద్యుగుణము ౩౫౩౪ ÷ ౯ = ౩౯౨-౪౦-౦)+(ద్యుగుణము ౩౫౩౪ ÷ ౭౦=౫౦-౨౯ మొదటిభాగాది ప్రతిలో లిప్తాదిని రెండవప్రతిని గలుప భాగాది ౩౯౩ । ౩౦ । ౨౯ । రాశ్యాది ౧౩ । ౩ । ౩౦-౨౯ భగణము ౧ త్రోయ రాశ్యాది ౧-౩-౩౦-౨౯ చంద్రోచ్చం ॥ ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౧౯=భాగాది ౧౮౬-౦-౦)+(ద్యుగుణము ౩౫౩౪ ÷ ౪౫=లిప్తాది ౭౮-౩౨ భాగాదిలో గలప ౧౮౭-౧౮-౩౨ రాశ్యాది ౬-౭-౧౮-౩౨॥౧౨రాసులలో తీవచ ౫-౨౨-౪౧-౨౮ రాహుః ౬ రాసులు గలుప ౧౧-౨౨-౪౧-౨౮ కేతుః ॥

అథకుజగ్రహ, బుధశీఘ్ర కేంద్రానయన మాహ.

శ్లో॥ దిఘ్నా ద్విధా దినగణోంకకుభిస్త్రిశైలైర్భక్తః ఫ
లాం శకకలావివరం కుజస్స్యాత్
త్రిఘ్నా గణస్వవసు దృగ్ల వయుక్ జ్ఞశీఘ్రకేంద్రం
లవాద్య హిగుణాప్తగణోనలిప్తమ్॥

టీ॥ దిఘ్నః= ౧౦ చేత గుణియింపఁబడిన।దినగణః= ద్యుగణము,ద్విధా=రెండు ప్రతులుగలదై । అంకకుభిః ౧౯ చేతను, త్రిశైలైః ౭౩ చేతను (వరుసగా)భక్తః= భాగింపఁబడి। ఫలాంశక కలావివరం । విభక్తమగు భాగాది, లిప్తాదుల అంతరము । కుజః=కుజుడు । స్యాత్=అగును । త్రిఘ్నః=౩ చే గుణింపఁబడిన । గణః= అహర్గణము । స్వ=ప్రతిగానుంచి=వసుదృక్-మొదటి ప్రతిని ౨౮ చేత।లవయుక్=భాగింపగా వచ్చిన భాగాది ౧ ప్రతిలోగలిపి । అహిగుణాప్తగణోనలిప్తం । అహిగుణ=౩౮ చేత, ఆప్త=భాగింపబడిన । గణః=ద్యుగణము । ఊనలిప్తం=లిప్తాదిగాతగ్గించబడినదై । లవాది=భాగాది । జ్ఞశీఘ్రకేంద్రం=బుధశీఘ్ర కేంద్రము । స్యాత్=అగును = ౮ ।

ఉపపత్తిః॥ శ్వాసుగతిః౹౦౹ ౩౦౹౨౬౹౩౧౹౩౹౩౬౹ అత్రాధికం ఖండం గృహీతం। ౦౹౩౧౹౩౪౹౪౪౹౧౨౹౩౬౹ అనేన గణో గుణ్యః॥ అత్ర లాఘవార్థమిద మేకోనవింశత్యా సవర్ణితం జాతా భాగస్థానే దశ అత ఉక్తం దిఘ్నో గణః అంకరుభి ర్భాజ్య ఇతి। అస్మాత్ ఖండాత్ గతి మపాస్య శేషం ఖండం ౦-౦-౫-౧౩-౯ ఇదం త్రిసప్తత్యా సవర్ణితం జాతాః కలాస్థానే దశ ౧౦ ఉభయత్ర దశతుల్యో గుణో తో దిఘ్నో ద్విఘ్నే త్యుక్తం ఫలయో రంతరం కార్యం యతః పూర్వఖండగతే రధికం ధృతం బుధశీఘ్రకేంద్రగతిః ౩-౬-౨౪-౫-౪-౧౩ అనయా గణో గుణ్య ఇత్యేకం ఖండం త్రయః ౩ త్రిభిర్గుణ్యః అత స్త్రిఘ్నో గణ ఇతి అవశిష్టం ఖండం కించిదధికం గృహీతం ౦-౬-౨౯-౪౨-౫౧-౨౫ అనేన గణో గుణ్య ఇత్యత్రైద మష్టావింశత్యా ౨౮ సవర్ణిత భాగస్థానే త్రయః ఉభయత్రాపి గుణ స్త్రితుల్యః। అతస్స్వవసుద్విఘ్నవస్తుగితి। అత్రాధిక మేవ తత్ ఖండం ౦-౦-౧-౩౪-౪౪-౧౨ ఇదం అష్టత్రింశద్భిః ౩౮ సవర్ణితం జాతం కలాస్థానే రూపం ౧ తస్య విశ్వత్ త్వా దహీగుణాప్త గణోకలిప్తమితి పూర్వఖండ మధికం గృహీతం అత ఇదం హీనం కృతం॥ ౯

తా॥ అహర్గణమును ౧౦ చేతఁ పెంచి రెండు ప్రతులుగా నుంచి మొదటి ప్రతిని ౧౯ చే విభజింపగా వచ్చినభాగాదిలో రెండవప్రతిని ౭౩ చేత భాగింపఁగా వచ్చిన లిప్తాదిని తీసివేసి రాశ్యాది చేయ రుజగ్రహ మగును॥ ద్యుగణమును ౩ చేఁ పెంచి రెండు ప్రతులుగా నుంచి రెండవప్రతిని ౨౮ చే పాలుగొనగా వచ్చిన భాగాదిని మొదటిప్రతిలోఁ గలిపి ద్యుగణమును ౩౮ చే విభజింపగా వచ్చిన లిప్తాదిని దీసివేసి రాశ్యాది చేయ బుధశీఘ్రకేంద్ర మగును॥

ఉదాహరణము:— ద్యుగణము ౩౫౩౪ × ౧౦ = ౩౫౩౪౦ ÷ ౭౩ = లిప్తాది ౪౮౪ ÷ ౬-౦-౬-౦- భాగాది ౮-౪-౬ మొదటిప్రతి ౩౫౩౪౦ ÷ ౧౯- భాగాది ౧౮౬౦-౦-౦ లో తీసిన ౧౮-౫౧-౫౫-౫౪ రాశ్యాది ౬౧-౨౧-౫౫-౫౪ భగణములు ౫ పోఁగా రాశ్యాది ౧-౨౧-౫౫-౫౪ రుజుఁడు॥ ౩౫౩౪ × ౩- ౧౦౬౦౨ రెండవప్రతి ౧౦౬౦౨-౨౮ ÷ భాగాది ౩౭౮-౩౮-౩౪ మొదటి ప్రతిలోఁ గలుప ౧౦౯౮౦-౩౮-౩౪ ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౩౮=౯౩-౦ లిప్తాది వీనిని భాగ ములచేయ ౧-౩౩-౦ మొదటిప్రతిలోఁ ౧౩౩-౦ తీసివేఁగా ౧౦౯౭౯-౫-౩౪ రాశ్యాది౩ ౬౫-౨౯-౫-౩౪ భగణములు ౩౦ పోఁగా రాశ్యాది ౫-౨౯-౫-౩౪ బుధశీఘ్ర కేంద్రమగును.

అథ గురు, శుక్ర శీఘ్రకేంద్రానయమాహ.

శ్లో॥ ద్యుపిం డోఽర్క-భక్తో లవాద్యో గురు స్సాన్ద్య ద్యుపిం
డాత్ ఖశైలాప్తలిప్తావిహీనః।
త్రినిఘ్నా ద్యుపిండా ద్ద్విధాత్రైః క్విభాజ్యై రవాప్తాంశ
యోగో భృగో రాశుకేంద్రం॥ 10.

టీ॥ అర్క-భక్తః ౧౨ చే భాగింపఁబడిన। ద్యుపిండః- అహర్గణము (భాగాది) ద్యుపిండాత్-ద్యుగణమువల్ల నుంచి। ఖశైలాప్తలిప్తావిహీనః। ఖశైల-౭౦ చేత। అప్త=భాగింపబడిన విభక్తము। లిప్తా=లిప్తాదికము। విహీనః = తీవఁబడినదై। లవాద్యం=భాగాది। గురుః = బృహస్పతిగ్రహము। స్యాత్ = అగును। త్రినిఘ్నా ద్యుపిండాత్। త్రినిఘ్నా=౩ చే గుణింపఁబడిన। ద్యుపిండాత్ = అహర్గణమువల్ల నుంచి। ద్విధా = రెండుప్రతులు పెట్టి। అత్రైః - (మొదటిప్రతిని) ౫ చేతను (రెండవ ప్రతిని) క్విభాజ్యైః=౧౮౧ చేతను। అవాప్తాంశయోగః। అవాప్త=భాగింపగావచ్చిన విభక్తముల। అంశ= భాగాదులు। యోగః = కలుపుబడినదై। భృగోః = శుక్రుని యొక్క। ఆశుకేంద్రం = శీఘ్రకేంద్రము (భవతి = అగుచున్నది.) 10.

ఉపపత్తిః॥ గురోర్గతిః -౦-౪-౫౯-౮-౩౪-౧౭ అనయా గణో గుణ్య ఇతి అత్రైకం ఖండం ౦-౫ ఇదం ద్వాదశభిః ౧౨ సవర్ణితం జాతం। భాగస్థానే రూపం ౧ హారస్థానే ద్వాదశ। అత ఉక్తం ద్యుపిండోఽర్క-భక్త ఇతి। అస్మాద్గతి మపాస్య శేషం ౦-౦-౦-౫౧-౨౫-౪౩ ఇదం సప్తతి సవర్ణితం జాతం కలాస్థానే రూపం ౧ హారస్థానే సప్తతిః ౭౦ పూర్వఖండ మధికం గృహీతం। అత ఉక్తం। ఖశైలాప్త లిప్తావిహీనఇతి॥ శుక్రశీఘ్రకేంద్రస్య గతిః। ౦-౩౬-౫౯-౪౦-౬-౩౭ అనయా గణో గుణ్యః। అత్రైకం ఖండం ౦-౩౬ ఇదం పంచభిః సవర్ణితం జాతం భాగస్థానే త్రయం ౩ హారస్థానే పంచ ౫ అత ఉక్తంత్రినిఘ్నా ద్యుపిండాత్ అక్షుభక్తాత్ అవాప్తాంశ ఇతి అవశిష్టం ఖండం ౦-౦-౫౯-౪౦-౬-౩౭ ఇద మే కాశీత్యధికశతేన ౧౮౧ సవర్ణితం అత్రాపి జాతం భాగస్థనే త్రయం ౩ ఉభయత్రాపి గణ స్త్రిభి ర్గుణ్యః। ఏకత్రపంచభి ష్ట భాజ్య ఏకత్ర చైకాశీత్యధికశతేన ౧౮౧ భాజ్యః। ఫలైక్యం కార్య మేవ యతః పూర్వఖండం న్యూనం గృహీతమస్తి అత ఏవోక్తం త్రినిఘ్నద్యుపిండా దిత్యాది॥ 10.

తా॥ అహర్గణమును ౧౨ చే విభజింపఁగా వచ్చిన భాగాదిలోద్యుగణమును, ౭౦ చేత భాగింపగా వచ్చిన లిప్తాదిని తివచి రాశ్యాదిచేయ బృహస్పతి యగును। ద్యుగణమును ౩ చే హెంచి రెండుప్రతులు పెట్టి ౫ చేత మొదటిప్రతిని ౧౮౪ చేత రెండవప్రతిని విభజింపఁగా వచ్చిన భాగాది లబ్ధములను గలిపి రాశ్యాదిచేయ శుక్రశీఘ్రకేంద్రమగును॥ 10.

ఉదాహరణము :— ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౧౨ = భాగాది ౨౯౪-౩౦-౦ ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౭౦ = లిప్తాది ౫౦ - ౨౯ తివచ భాగాది ౨౯౩-౩౯-౩౧ ÷ ౩౦ రాశ్యాది ౯-౨౩-౩౯-౩౧ గురుఁడు॥ ద్యుగణము ౩౫౩౪ × ౩=౧౦౬౦౨ ÷ ౫ = భాగాది ౨౧౨౦-౨౪-౦ ద్యుగణము ౩౫౩౪ × ౩=౧౦౬౦౨ ÷ ౧౮౪ = భాగాది ౫౭-౩౪-౨౭ కలుప ౨౧౭౭-౫౮-౨౭ భగణాది ౬ పోఁగా రాశ్యాది ౦-౧౭-౫౮-౨౭ శుక్రశీఘ్రకేంద్రము.

అథశనేరానయనమాహ.

శ్లో॥ ఖాగ్నుద్ధృతో దినగణోంశముఖః శనిః స్యాత్ ।
షట్పంచభూహృతగణా త్ఫలలిప్తికాఢ్యః ॥ 11.

టీ॥ ఖాగ్నుద్ధృతః ౩౦ చేత భాగింపఁబడిన । దినగణః = అహర్గణము (భాగాది) షట్పంచభూహృతగణాత్=౧౫౬ చేత భాగింపఁబడిన ద్యుగణమువల్లనుంచి। ఫలలిప్తికాఢ్యః=వచ్చిన విభక్తమగు లిప్తాదులతోఁ గలుపబడినదై । అంశముఖః= భాగాదియైన । శనిః=శని । స్యాత్=అగును॥ 11

ఉపపత్తిః॥ శనేర్మధ్యమగతిః ౦-౨-౦-౨౩-౪-౩౭ అనయాగత్యాఅహర్గణో గుణ్య ఇతి । అత్రైకం ఖండం గృహీతం ౦-౨ ఇదం త్రింశతా సవర్ణితం భాగస్థానే రూపం ౧ జాతం తస్యా వికృతత్వాత్ । ఖాగ్నుద్ధృతో దినగణ ఇత్యుపపన్నం । ఏతత్ఖండం గతే తస్య శేషం ౦-౦-౦-౨౩-౪-౩౭ ఇదం షట్పంచాశదధికశతస వర్ణితం జాతం । కలాస్థానే రూపం ౧ తస్యాప్యవికృతత్వాత్ । షట్పంచభూహృతగణా దిత్యుక్తం ఫలయో ర్యోగః కార్యో గతః । పూర్వఖండం గతే రూపం ధృతం అత ఉక్తం ఫలలిప్తికాఢ్య ఇతి॥ 11

తా॥ ద్యుగణమును ౩౦ చేత విభజింపఁగా వచ్చిన భాగాదిలో అహర్గణమును ౧౫౬ చే భాగింపఁగా వచ్చిన లిప్తాదిని గలిపి రాశ్యాది చేయ శనియగును. 11

ఉదాహరణము:— ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౩౦-భాగాది ౧౧౭-౪౮-౦ ద్యుగణము ౩౫౩౪ ÷ ౧౫౬ = లిప్తాది ౨౨-౩౯ కలుప భాగాది ౧౧౮-౧౦-౩౯ రాశ్యాది ౩-౨౮-౧౦-౩౯ శనిగ్రహము.

అథగ్రహాణాం మధ్యగతినిర్ణయ మాహ

శ్లో॥ గోష్టా గజా రవిగతిః శశినో౽ ధ్రిగోశ్వాః పంచాగ్న
యో౽థ షడిలాబ్ధయ ఉచ్చభుక్తిః॥
రాహోస్త్రయం కుశశినో౽ సృజ ఇందు రామా
స్తర్కాశ్వినో జ్ఞచలకేంద్రజ వోర్యహిష్మాః।
లిప్తా జినా వికలికా శ్చ గురోః శరాః ఖం శుక్రాస్య
కేంద్రగతి రద్రిగుణాః శనే ర్ద్వే॥ 12.

టీ॥ గోష్టాః=౫౯ లిప్తలు, గజాః=౮ విలిప్తలు, రవిగతిః= సూర్యునియొక్క దినభుక్తి, (అస్తి-కలదు) శశినః=చంద్రునకు, అధ్రిగోశ్వాః= ౭౯౦, పంచాగ్నయః ౩౫, అథ పిమ్మట, షట్ ౬, ఇలాబ్ధయః ౪౧, ఉచ్చభుక్తిః = చంద్రోచ్చభుక్తి యగును, రాహోః = రాహువునకు, త్రయం ౩, కుశశినః=౧౧ అగును, అసృజః= కుజునకు, ఇందురామాః=౩౧, తర్కాశ్వినః=౨౬ అగును, అర్యహిష్మాః=౧౭౬ లిప్తాః=లిప్తలును జినాః=౨౪ వికలిక్తాః=లిప్తలు, సుజ్ఞచలకేంద్రజవః=బుధశీఘ్రకేంద్ర గతియగును, గురోః=గురునకు, శరాః=౫-ఖం=౦(౫౦)అగును, అద్రిగుణాః=౩౭ లిప్తలు, శుక్రాసుకేంద్రగతిః=శుక్రశీఘ్రకేంద్రగతియగును, శనేః=శనికి, ద్వే=౨లిప్తలగును॥12.

ఉపపత్తిః॥ రూప మహర్గణం పరికల్ప్య సర్వే గ్రహాః పూర్వోక్తవన్మధ్యమాః సాధితాస్తా ఏవ గతికలాః రాశివృత్తస్యైతావతీః కలాః । ప్రత్యహం ప్రాచ్యాం గృహాః । పృథక్ పృథక్ స్వస్వ కక్షాయాం క్రమం తీతి భావః । తత్కథం రాశి మండలం ప్రవాహానిలే క్షిప్తం । అతివేగేన నియతం పశ్చిమాభిముఖం భ్రమతి । శీఘ్ర మందభేదేన భిన్నగత్యా గ్రహా విచరంతీతి య ద్యేవం తర్హి తేషాం గ్రహాణా మేక మార్గస్థానాంమధ్యమగతేః శీఘ్రత్వమందత్వ మిత్యన్యథా త్వం కథం సంభవతీతి । అతః పృథ క్పృథ గ్మార్గగతా భ్రమం తీతిభావః । గతే ర్విసదృశత్వం కస్మా దిత్యుచ తే । యో హి భూమే రాసన్నః స స్వల్పేన కాలేన భగణం భుంక్తే తస్య శీఘ్రగతి త్వం సంభవతి । యో హి దూరగః సమహతా కాలే నేతి । తస్మాత్తస్య మందగతి

త్వ మితి, ఏకస్మా దేకస్మా దన్యోన్యోపమందగతిః సంభవతి॥ తథా చోక్తం, సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥

శ్లో॥ కక్ష్యాః సర్వా అపి దివిషదాం చక్రలిప్తాంకితా స్తా
వృత్తేలఘ్వ్యో లఘుని మహతిస్యు ర్మహత్యశ్చ లిప్తాః।
తస్మా దేతే శశిజభృగుజాదిత్య భౌమేజ్యమందా।
మందాక్రాంతా ఇవ శశధరా ద్భాంతి యాంతః క్రమేణేతి॥ ఏవం గ్రహాణాం కక్ష్యాః సప్తగ్రహకక్ష్యోపరి అష్టమం నక్షత్రమండలం। తత్ర సమా ద్వాదశరాశయః। తదంశా స్తే క్షేత్రాంశా స్తస్య పూర్వాభిముఖనియతగతే రభావః। ప్రవహానిలాక్షిప్తం। పశ్చిమాభిముఖ మేవ పరిభ్రమతీతి తదా రాశ్యంశకలాద్యవయవభోగవశాత్। గ్రహాణాం శీఘ్రమందత్వ ముక్తం। నను యో హి యోజనాత్మకో దినగతిర్మార్గః। స సర్వేషాం గ్రహాణాంసమాన ఏవఅత ఏ వాహ భాస్కరః।

శ్లో॥ సమాగతి స్తు యోజనై ర్నభః సదాంసదా భవేత్।
కలాదికల్పనావశాన్మృదుర్ద్రుతా చసా స్మృతేతి। అత్ర భచక్రం ఏకత్ర స్థిరత్వేన స్థాతుం న శక్నోతి అతః। కించి త్ప్రాక్పశ్చా దపి చల తీ త్యవగమ్యతే। కస్మా ద్విషువాయనచిహ్నోదయ స్థానానాం నైకత్వావస్థితత్వాత్ విషువాయనచిహ్నాని స్వదేశస్థానా దధికాగ్రతాని దృశ్యంతే॥ తదా చక్రం ప్రత్య క్చలితం భవతి అథాగతప్రోక్తాని తదా ప్రాక్చలితా మితి జ్ఞేయం॥ అతఉక్తం సూర్యసిద్ధాంతే॥

శ్లో॥ ప్రాక్చక్రం చలితం హీనే ఛాయార్కా [illegible]ణాగతే।
అంతరాంశైః సమావర్త్య పశ్చాచ్ఛేషై స్తథాధికఇతి॥

కస్మాత్ స్థానాత్ ప్రాక్పశ్చా చ్చలితం దృశ్యతేయథా యత్ర విషయే దక్షిణోత్తరధ్రువౌ క్షితిజస్థౌ భవతః। స నిరక్షదేశ స్తస్మిన్ సమం యత్పూర్వాపరవృత్తం తద్విషువద్వృత్తసంజ్ఞం తతో యస్మి న్మార్గే రవిః పూర్వగత్యా ద్వాదశరాశీన్ భుంక్తే తద్వృత్తస్య క్రాం[illegible]మండల సంజ్ఞాకృతా ఏవ ముభయోః క్రాం[illegible]వృత్త విషువద్వృత్తయోః షడ్భాంతరే పాతద్వయం వర్తతే ఽస్య సంపాతో రాశిమండలే మేషాదితులాదిసంజ్ఞౌ జ్ఞేయౌ, తయో ర్విషువత్సంపా తయో॥ ప్రాగపరత్ర క్షితిజస్థయో స్త్రిభే తద్విషువవృత్తా ద్దక్షిణోత్తరత శ్చతుర్వింశత్యం శాంతరే క్రాంతి స్తద్దక్షిణోత్తరవృత్తయోః సంపాతద్వయం తన్మృగకర్క్యాదిసంజ్ఞం అనయో రయనచిహ్నసంజ్ఞా కృతా, ఏవం విషువాయనచిహ్నచతుష్టయం రాశిమండలస్థం ప్రత్యక్ భ్రమణవశాత్, క్షితిజేయ త్రోదేతి తత్ర తత్ర క్షితిజే వి తేషాం తా ఏవ సంజ్ఞాః కృతాః, తస్మాత్ భచక్రం చ[illegible]మి త్యవగమ్యతే, యథా సర్వోపరి [illegible]మండలం తత్ర ద్వాదశరాశీన్ సమానాన్ సావయవాన్ పరికల్ప్య భూమధ్యా త్తదను ప్రాప్తీని సూత్రాణి, సంలక్ష్యాణి, యస్మిన్ యస్మిన్ సూత్రే స్వకక్ష్యాస్థితో గ్రహ స్తిష్ఠతి స తస్మిన్ రాశౌ తదంశాద్యవయవస్థో జ్ఞేయః, ఏవం శ్రీబ్రహ్మణా రాశిచక్రం సనక్షత్రం తదధిష్ఠిత గ్రహకక్ష్యాసహితం దక్షిణోత్తరధ్రువయో ర్బద్ధ్వా తత్ర సర్వాన్ గ్రహాన్ మేషాదిచిహ్నను [illegible]గాన్ సంస్థాప్య, ఏవంభచక్రం సృష్ట్వా ప్రవహానిలస్య పశ్చిమాభిముఖభ్రమత్వే నియుక్తం, గ్రహాస్తుపూర్వాభిముఖభ్రమత్వే నియుక్తాః। తతః సర్వేగ్రహాః స్వస్వమార్గ ప్రత్యక్భ్రమంతో ఽపి పూర్వాభిముఖం ఏకాదశసహస్రాణి అష్టశతాని చ పాదోనషష్టిసహితాని యోజనాని పూర్వాభిముఖం ప్రత్యహం గంతుం ప్రవృత్తాః, ఉక్తంచ సృష్ట్వా భచక్ర మిత్యాది, తత్ర స్వస్వకక్ష్యాస్థితలిప్తానాం లఘుమహత్త్వాత్ లిప్తావశేన శీఘ్రమందత్వ ముచ్చవశేన చ గతీనా ముపపన్నం, తత్ర భచక్రస్య ప్రాక్పశ్చాత్ చలనం [illegible] మనాంశా ఏవ తద్వశేన తత్ర స్థితరాశీనాం విషువవృత్తాత్, దక్షిణోత్తరదూరాసన్నత్వం యావద్భిరంశైః భవతి తేషామంశానాంక్రాంతిసంజ్ఞా, తత్ర క్రాంతివశేన యత్కర్మ క్రియతే తత్సాయనగ్రహా దేవకర్తుం ప్రయుజ్యతే, తేషామవస్థితి రయనాంశాః, యేషాంమతే రాశిచక్రం భచక్రా దన్యత్రస్థితం తేషాం సాధన మేవ ప్రమాణం స్వస్వగతికలానా ముపపత్తి రేవ మపి సంక్షిప్తోప [illegible]క్తా, భూర్వప్రతిపాదిత ప్రమేయా చ॥ ౨.

తా॥ సూర్యునకు ౫౯-౮ చంద్రునకు ౭౯౦-౩౫ చంద్రోచ్చమునకు ౬-౪౧ రాహువునకు ౩-౧౧ కుజునకు ౩౧-౨౬ బుధశీఘ్రకేంద్రమునకు ౧౮౬-౨౪ గురునకు ౫-౦ శుక్రశీఘ్రకేంద్రమునకు ౩౬-౦ శనికి ౨-౦ ఇట్లు లిప్తా విలిప్తలు దిన మధ్యగతి యగును. అనఁగా ప్రతిగ్రహము భచక్రముమీఁద అది నడచు దూరసమీపములనుబట్టి యిట్లు గతి యేర్పడెను, కాని గ్రహము లన్నియు నొకమాదిరిగనే నడచును. 12.

అథ స్వదేశగ్రహానీతార్థం సూర్యసిద్ధాంతోక్తవిధినా భూమధ్యరేఖాత్ స్వదేశస్య యోజనప్రమాణసాధన మాహ.

అథభూపరిధినిర్ణయః-

శ్లో॥ యోజనాని శతా న్యష్టౌ భూకర్ణో ద్విగుణాని తు ।
తద్వర్గతో దశగుణా త్పదం భూపరిధి ర్భవేత్ ॥

టీ॥ అష్టౌ=౮ అయిన, శతాని = వందల, యోజనాని = యోజనములను, (యోజనమనగా) ఆమడ లేక ౫ మైళ్లు) ద్విగుణాని=రెంటిచేఁ బెంచినది, భూకర్ణః= భూమధ్యభాగప్రమాణము (స్యాత్=అగును) తద్వర్గతః తత్=ఆభూకర్ణయోజనముల, వర్గతః= వర్గింపగావచ్చినదానినుండి, దశగుణాత్=౧౦ చే గుణింపగావచ్చు లబ్ధముయొక్క, పదం=మూలము (కనుగొనిన) భూపరిధిః=భూమిచుట్టుకొలత, భవేత్ =అగును ॥

తా॥ భూమధ్యకొలత ౧౬౦౦ యోజనములు గలది. దీనిని వర్గించి ౧౦ చే బెంచి మూలము గనుగొనిన నది భూమియొక్క చుట్టుకొలత యగును.

ఉదాహరణము—

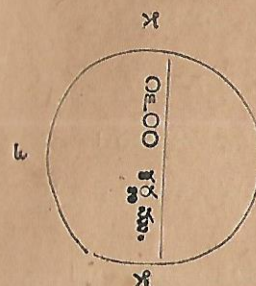
౮౦౦×౨=౧౬౦౦. ౧౬౦౦×౧౬౦౦=౨౫౬౦౦౦౦. ౨౫౬౦౦౦౦ ×౧౦=౨౫౬౦౦౦౦౦. దీనిమూలము.

౨౫౬౦౦౦౦౦(౫౦౫౯) వర్గమూలముయొక్క యోజనములు. ఇదే భూమి యొక్క చుట్టుకొలత.
౨౫

౧౦౦౫)౬౦౦౦
౫౦౨౫

ఈ యోజనము లిప్పటికొలత. ౫ మైళ్ళు=౧ యోజనమగును.

౧౦౧౦)౯౭౫౦౦
౯౦౯౮౧

ఈ మధ్య గీతయే దక్షిణోత్తరములుగా నుండి భూమధ్యరేఖయని చెప్పబడును.

అథ స్వదేశభూపరిధిసాధనమాహ.

శ్లో॥ శంకుచ్ఛాయాకృతియుతేర్మూలం
కర్ణ స్త్వవర్గతః । శంకుచ్ఛాయాహతే
త్రిజేవిషువత్కర్ణ భాజితేలంబవ్యాఘ్న
స్త్రిజీవాప్తః స్ఫుటో భూపరిధిః స్వకః॥

టీ॥ శంకుచ్ఛాయాకృతియుతేః, శంకు=ద్వాదశాంగుళప్రమాణ శంకుయొక్కయు, ఛాయా=శంకువలన, మేషాయన=తులాయనములయందుఁ గలుగు విషువచ్ఛాయయొక్కయు, కృతి=వర్గలు, యుతేః = కలిపినదానిమొత్తముయొక్క, మూలం=మూలము, కర్ణస్య=విషువత్కర్ణముయొక్క (ప్రమాణమగును) వర్గతః అను శబ్ద మిచ్చట నవసరము లేనందున విడువఁబడియె. శంకు =శంకుప్రమాణాంగుళములు, త్రిజ్యా=త్రిజ్యచేత, హతా=గుణింపఁడినదై, విషువత్కర్ణభాజితా = విషువత్కర్ణము చేత భాగింపఁబడినదై (లంబజ్య యగును) ఈచరణములో ఛాయాఅనుదానినిబట్టి యిట్లే గణిత మితరత్రోపయోగము నిమిత్తము చెప్పఁబడుటచే, హతే, త్రిజ్యే,భాజితే అను ద్వివచనము లుపయోగింపఁబడెను. కాని యిచ్చట నవసరములేదు. కాన ఛాయను విడిచి శంకును బట్టియే గణితార్థము (వ్రాయఁబడెను.) లంబజ్యాఘ్నః= లంబజ్యచేత, భూపరిధియోజనసంఖ్య=గుణింపఁబడినదై, త్రిజీవాప్తః=త్రిజ్యయగు ౩౪౩౮ చేత భాగింపఁబడినదై, స్వకః=స్వదేశసంబంధమైనటువంటి, భూపరిధిః= భూమిచుట్టుకొలత, స్ఫుటః=స్పష్టము, (స్యాత్ =అగును.)

తా॥ శంకుయొక్కయు విషువచ్ఛాయయొక్కయు వర్గలను గలిపి మూలము చేయఁగా నది విషువత్కర్ణమగును. త్రిజ్యను శంకుచేఁ బెంచి విషువత్కర్ణముచే భాగింప లంబజ్యయగును. భూపరిధియోజనములను లంబజ్యచే బెంచి, త్రిజ్యచే భాగింప స్వదేశభూపరిధి స్ఫుటప్రమాణ మగును॥

ఉదాహరణము:— శంకుయొక్క అంగుళములు ౧౨×౧౨=౧౪౪ శంకువర్గ, విషువచ్ఛాయ రాజమండ్రికి ౩-౪౨. ౩-౪౨×౩-౪౨-౧౩-౪౧-౨౪ ఇది విషువచ్ఛాయవర్గ, యీరెండింటిమొత్తము ౧౫౭-౪౧-౨౪ దీనిమూలము ౧౨ ౩౨ యిది విషువత్కర్ణము, త్రిజ్య ౩౪౩౮×౧౨(శంకు) ౪౧౨౫౬÷౧౨, ౪౨ (లంబజ్య) = ౧౬౬౫౨౭౧౦×౩౪౩౮ (త్రిజ్య) = ౪౮౪౩—౪౩ స్వదేశ ౩౨ (విషువత్కర్ణ ౩౨౯౧-౪౨ లంబజ్యా, భూపరిధి ౫౦౫౯ × ౩౨౯౧ స్ఫుట భూపరిధిప్రమాణము అనఁగా రాజమండ్రివద్ద భూమి చుట్టుకొలత.

అథ భూమధ్యరేఖాత్ యోజనసాధన మాహ.

శ్లో॥ అతీతోన్మీలనా దిందోః దృక్సిద్ధగణితాగతాత్
తయోరంతరనాడీభిః హన్యా ద్భూపరిధింస్ఫుటం।
షష్ఠ్యా విభజ్య లబ్ధైస్తు యోజనైః ప్రాగథాపరైః।
స్వదేశపరిధిః జ్ఞేయః కుర్యా ద్దేశాంతరం హి తైః॥

టీ॥ ఇందోః=పూర్ణగ్రహణకాలచంద్రునకు, దృక్సిద్ధగణితాగతాత్=దృక్సిద్ధగణితమువల్ల వచ్చినటువంటి, అతీతోన్మీలనాత్- అతీత = అతీతమయినటువంటి, ఉన్మీలనాత్= ఉన్మీలనమువల్లనుంచి, తయోః=ఆరెండింటియొక్క, అంతరనాడీభిః=భేదముగల గడియలచేత, స్ఫుటం = స్పష్టమయిన, భూపరిధిం= స్వదేశభూపరిధిని. హన్యాత్ = గుణింపవలెను (అథ=పిమ్మట) షష్ఠ్యా విభజ్య లబ్ధైః షష్ఠ్యా=౬౦ చేత, విభజ్య= భాగింపఁగావచ్చిన, లబ్ధైః=విభక్తమయినటువంటి. ప్రాగథాపరైః= తూర్పుపడమరలయిన, హితైః=ఇష్టమయినటువంటి, యోజనైః=యోజనములచేత, స్వదేశపరిధిః=స్వస్థానమందలి భూమిచుట్టుకొలత, జ్ఞేయః= తెలియవలెను, (అథ=పిమ్మట) దేశాంతరం=స్వదేశగ్రహమును, కుర్యాత్=చేయవలెను॥

తా॥ గణితాగతమయిన చంద్రగ్రహణోన్మీలనకాలమునకును చంద్రునియందు దృశ్యమయిన కాలమునకును ఉండు భేదగడియలచేత స్వదేశస్ఫుటభూపరిధిని హెచ్చించి ౬౦ చేత భాగింప రేఖాస్వదేశాంతరయోజనము లగును. ఆ యోజనములబట్టి దేశాంతరసంస్కారము గ్రహములకు జేయవలెను.

ఉదాహరణము:—౫।౦।౨౫ ౩౬ గణితాగత చంద్రగ్రహణోన్మీలనదృశ్యమయిన అంతరము స్వదేశస్ఫుటభూపరిధి ౪౮-౪౩-౪౩×౩౬-÷౬౦-విభక్తము ౫౦ యోజనములు, గణితోన్మీలనము అతిక్రమించుటచేత తూర్పుదిశ యని తెలియవలెను.

అథ భూమధ్య రేఖానిర్ణయ మాహ.

శ్లో॥ రాక్షసాలయదేవౌకః శైలయో ర్మధ్యసూత్రగాః।
రోహీతక మవంతీచ తథా సన్నిహితం సరః॥

తా॥ లంకామేరువులకు మధ్యగానుండిన రోహీతక అవంతీదేశములను స్పృశించి వెళ్ళినది యే భూమధ్యరేఖ యగును॥

సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ య ల్లంకోజ్జయినీ పురోపరి కురుక్షేత్రాదిదేశాన్ స్పృశ త్సూత్రం మేరుగతం బుధై ర్నిగదితా సా మధ్యరేఖా భువ ఇతి॥

అథ దేశాంతర సంస్కార ధ్రువకతత్సంస్కారం చాహ.

శ్లో॥ భాస్కర స్యైషువసుభి స్తుంగ స్యాబ్ధ్యక్షభూధరైః।
రాహో స్తర్కాశ్వషట్చంద్రై శ్శౌమస్య భిన్నపైస్తథా॥
బుధస్య ఋతునేత్రై శ్చ గురోః పంచాభ్రఖేందుభిః।
శుక్రస్య రామవిశ్వై శ్చ శనే ర్వేదేందు తత్వకైః।
యోజనా న్యాప్తజఫలం ఋణం లిప్తాదికం సదా।
ప్రాగ్దేశే ధన మన్యత్ర కుర్యా న్మధ్యగ్రహేషు చ॥

తా॥ సూర్యునకు ౮౫ చంద్రునకు ౬ తుంగమునకు ౭౫౪ రాహువునకు ౧౬౭౬ కుజునకు ౧౬౦ బుధునకు ౨౬ గురునకు ౧౦౦౫ శుక్రునకు ౧౩౩ శనికి ౨౫౧౪ ధ్రువకము లగును. ఈ ధ్రువకములచే యోజనసంఖ్యను భాగింప లిప్తాది ఫలము వచ్చును. భూరేఖకుఁ దూర్పుననున్న దేశములకుఁ జేయునప్పుడు ఋణమును పడమటి దేశములకుఁ జేయునప్పుడు ధనమును గ్రహములలో సంస్కరింప స్వదేశ గ్రహము లగును.

ఉదాహరణము:— సూ ౫౦ ÷ ౮౫=౦-౩౫ చం ౫౦ ÷ ౬=౮-౨౦ తుం ౫౦ ÷ ౭౫౪=౦-౪ రా ౫౦ ÷ ౧౬౭౬=౦-౨ కు ౫౦ ÷ ౧౬౦=౦-౧౯ బుధునకు ౫౦ ÷ ౨౬=౧-౫౫ గురునకు ౫౦ ÷ ౧౦౦౫=౦-౩ శు ౫౦ ÷ ౧౩౩=౦-౨౩ శ ౫౦ ÷ ౨౫౧౪=౦-౧.

ద్యుగణజనితగ్రహములకు సంస్కారక్రమము.

ఉదాహరణము:— ద్యుగణజనిత రవి రాశ్యాది ౮-౩-౬-౧౯ రవి పూర్వ ధ్రువం ౦-౧-౪౯-౧౧×౩౪ (చక్రం) =౨-౧-౫౨-౧౪ తీసివేఁగా ౬-౧-౧౫-౫ క్షేపకము ౧౧-౧౯-౪౧-౦ కలుపగా ౫-౨౦-౫౯-౫ దేశాంతర విలిప్తలు ౩౫ తీసివేఁగా ౫।౨౦।౫౫।౩౦ ఇట్లు తక్కిన గ్రహములకును జేయవలెను. వర్తమాన చక్రము ౩౪ గనుక పూర్వధ్రువములను గుణింపగా వచ్చిన ధ్రువములు రవికి ౨।౧।౫౨।౧౪ చంద్రునకు ౪।౮।౧౦।౧౪ తుంగమునకు ౯।౩।౩౦।౦ రాహువునకు ౧।౬।౨౦।౦ కుజునకు ౨।౨౮।౮।౦ బుధశీఘ్రమునకు ౬।౨౬।౧౮।౦ గురునకు ౫।౨౪।౧౨।౦ శుక్రశీఘ్రమునకు ౧।౨౬।౮।౦ శనికి ౩।౨౩।౪౮।౦॥

చక్రము మారినప్పుడు పూర్వధ్రువములను చక్రముచే హెచ్చించి వేసికొనవలయును. అట్టి ధ్రువకము ౧౧ సంవత్సరములు పనికివచ్చును.

(1) పూర్వధ్రువాదులు తెలియుచక్రము.

గ్రహములు	పూర్వధ్రువములు రాశ్యాది	క్షేపకములు రాశ్యాది	దేశాంతర ధ్రువకములు	మధ్యగతిలిప్తాది	చక్రం౩౫కిధ్రువకము రాశ్యాది	చక్రం౩౬కిధ్రువకము రాశ్యాది	చక్రం౩౮కిధ్రువకము రాశ్యాది
ర	౦-౧-౪౯-౧౧	౧౧-౧౯-౪౧-౦	౫౭	౫౯-౭	౨-౩-౪౧-౨౫	౨-౫-౩౦-౩౬	౨-౮-౧౯-౪౮
చం	౦-౩-౪౬-౧౧	౧౧-౧౯-౬-౦	౬	౮౯౦-౩౫	౪-౧౧-౫౬-౨౫	౪-౧౫-౪-౨-౩౬	౪-౧౯-౨౭-౪౮
కుం	౯-౨-౪౫-౦	౫-౧౮-౩౩-౦	౮౫౪	౬-౪౧	౬-౬-౧౫-౦	౩-౯-౦-౦	౦-౧౧-౪౫-౦
రా	౮-౨-౫౦-౦	౦-౨౮-౩౭-౦	౧౬౮౬	౩-౧౧	౭-౬-౧౦-౦	౩-౧-౨-౦-౦	౧౦-౧౪-౫౦-౦
శు	౧-౨౫-౩౮-౦	౧౦-౮-౭-౦	౧౬౦	౩౧-౨౬	౪-౨౩-౪౦-౦	౬-౧౯-౧-౨-౦	౭-౧౪-౪౪-౦
బు	౪-౩-౨౮-౦	౭-౨౯-౩౩-౦	౨౬	౧౭-౬-౨౪	౦-౦-౪౫-౦	౪-౪-౧౨-౦	౭-౮-౩౯-౦
గు	౦-౨౬-౧౭-౦	౮-౨-౧౬-౦	౧౧౦౫	౫-౦	౬-౨౦-౩౦-౦	౮-౧౬-౪౭-౦	౭-౧౩-౬-౦
శ	౧-౧౪-౨-౦	౮-౨౦-౯-౦	౧౩౩	౩౮-౦	౩-౧౧-౧౦-౦	౪-౨౫-౧-౨-౦	౬-౯-౧౪-౦
కే	౮-౧౫-౪౨-౦	౯-౧౫-౨౧-౦	౨౫౧౪	౨-౦	౧౧-౯-౩౦-౦	౬-౨౫-౧౨-౦	౨-౧౧-౫౪-౨

(2) పూర్వధ్రువాదులు తెలియుచక్రము.

గ్రహములు	పూర్వధ్రువములు రాశ్యాది	క్షేపకములు రాశ్యాది	దేశాంతర ధ్రువకములు	మధ్యగతిలిప్తాది	చక్రము ౩౧కి ధ్రువకము రాశ్యాది	చక్రం ౩౯ కి ధ్రువకము.
ర	౦-౧-౪౯-౧౧	౧౧-౧౯-౪౧-౦	౫౭	౫౯-౭	౨-౯-౭-౫౭	౨-౧౧-౫౭-౯
చం	౦-౩-౪౬-౧౧	౧౧-౧౯-౬-౦	౬	౮౯౦-౩౫	౪-౨౩-౧౪-౫౭	౪-౨౮-౦-౯
కుం	౯-౨-౪౫-౦	౫-౧౮-౩౩-౦	౮౫౪	౬-౪౧	౯-౧౪-౩౦-౦	౬-౧౮-౧౫-౦
రా	౮-౨-౫౦-౦	౦-౨౮-౩౭-౦	౧౬౮౬	౩-౧౧	౫-౧౮-౪౦-౦	౦-౨౦-౩౦-౦
శు	౧-౨౫-౩౨-౦	౧౦-౮-౭-౦	౧౬౦	౩౧-౨౬	౧౦-౧౦-౧౬-౦	౦-౫-౪౭-౦
బు	౪-౩-౨౮-౦	౭-౨౯-౩౩-౦	౨౯	౧౭-౬-౨౪	౦-౧౧-౬-౦	౪-౧౪-౩౩-౦
గు	౦-౨౬-౧౭-౦	౮-౨-౧౬-౦	౧౧౦౫	౫-౦	౯-౯-౨౪-౦	౧౦-౫-౪-౨-౦
శ	౧-౧౪-౨-౦	౮-౨౦-౯-౦	౧౩౩	౩౮-౦	౮-౨౩-౧౬-౦	౯-౮-౧౭-౦
కే	౮-౧౫-౪-౨-౦	౯-౧౫-౨౦-౦	౨౫౧౪	౨-౦	౯-౨౬-౩౬-౨	౫-౧-౨-౧౭-౨

(3) పూర్వధ్రువాదులు తెలియుచక్రము.

గ్రహములు	పూర్వధ్రువములు రాశ్యాది	క్షేపకములు రాశ్యాది	దేశాంతర ధ్రువకములు	మధ్యగతిలిప్తాది	చక్రం ౪౦ కి ధ్రువకము	చక్రము ౪౧ కి ధ్రువకము	చక్రము ౪౨ కి ధ్రువకము
ర	౦-౧-౪౬-౧౧	౧౧-౧౬-౪౧-౦	౫౮	౫౯-౮	౨-౧౨-౪౭-౨౦	౨-౧౪-౩౬-౩౧	౨-౧౬-౨౫-౪౨
చం	౦-౩-౪౬-౧౧	౧౧-౧౯-౬-౦	౬	౭౯౦-౩౫	౫-౦-౪౭-౨౦	౫-౪-౩౩-౩౧	౫-౮-౧౭-౪౨
కేం	౯-౨-౪౫-౦	౫-౧౭-౩౩-౦	౭౫౪	౬-౪౦	౩-[illegible]-౦-౦	౦-౨౨-౪౫-౧	౭-౨౭-౩౦-౦
రా	౭-[illegible]-౫౦-౦	౦-౨౭-౩౮-౦	౧౬.౭౬	౩ ౧౧	౭-౨౩-౨౦-౦	౨-౬-౧౧-౦	౭-౨౭-౦-౦
కు	౧-౨౫-౩౨-౦	౧౧-౭-౮-౦	౧౬.౦	౩౧-౨౬	౨-౧-౨౦-౦	౩-౨౬-౫౨-౦	౫-౨౨-౨౪-౦
బు	౪-౩-౨౭-౦	౮-౨౯-౩౩-౦	౨౬	౧౮-౬-౨౪	౮-౧౮-౦-౦	౦-౨౧-౨౭-౦	౪-౨౪-౫౪-౦
గు	౦-౨౬-౧౮-౦	౭-౨-౧౬-౦	౧౦౦౫	౫-౦	౧౧-౨-౦-౦	౧౧-౨౮-౧౮-౦	౦-౨౪-౩౬-౦
శు	౧-౧౪-౨-౦	౭-౨౦-౯-౦	౧౩౩	౩౭-౦	౧౦-౨౧-౨౦-౦	౦-౫-౨౨-౧౧	౧-౧౭-౨౪-౦
శ	౭-౧౫-౪౨-౦	౯-౧౫-౨౧-౦	౨౫౧౪	౨.౦	౦-౨౮-౦-౨	౮-౧౩-౪౨-౨	౩-౨౭-౨౪-౨

(2) సంస్కారమధ్య గ్రహానయనచక్రము.

గ్రహములు	ద్యుగణజనితగ్రహములు	చక్రనిఘ్నధ్రువోనగ్రహములు.	క్షేపకయుక్తగ్రహములు	దేశాంతరలిప్తలు ఋణము	స్వదేశ మధ్యగ్రహములు
ర	౮-౩-౭-౧౯	౬-౧-౧౫-౫	౫-౨౦-౫౬-౫	౦-౩౫	౫-౨౦-౫౫-౩౦
చం	౪-౫-౧౩-౩౬	౧౧-౨౭-౩-౨౨	౧౧-౧౬-౯-౨౨	౮-౨౦	౧౧-౧౬-౧౧-౨
కేం	౧-౩-౩౦-౨౦	౪-౦-౦-౨౦	౯-౧౭-౩౩-౨౦	౦-౪	౯-౧౭-౩౩-౧౬
రా	౫-౨౨-౪౧-౨౮	౪-౧౬-౨౧-౨౮	౫-౧౩-౫౯-౨౮	౦-౨	౫-౧౩-౫౯-౨౬
కు	౧-౨౧-౫౫-౫౪	౧౦-౨౩-౪౭-౫౪	౯-౦-౫౫-౫౪	౦-౧౯	౯-౦-౫౫-౩౫
బు	౫-౨౯-౫-౩౪	౧౦-౧-౪౭-౩౪	౭-౧-౨౦-౩౪	౧-౫౬	౭-౧-౧౮-౩౮
గు	౯-౨౩-౩౯-౩౧	౩-౨౯-౨౭-౩౧	౧౧-౧-౪౩-౩౧	౦-౩	౧౧-౧-౪౩-౨౮
శు	౦-౧౮-౫౮-౨౮	౧౦-౨౧-౫౦-౨౮	౬-౧౧-౫౯-౨౮	౦-౨౩	౬-౧౧-౫౯-౫
శ	౩-౨౮-౧౦-౩౯	౦-౪-౨౨-౩౯	౯-౧౯-౪౩-౩౯	౦-౧	౯-౧౯-౪౩-౩౮

రాహువులో ౬ రాసులు కలుప కేతువగును.
కేతు ౧౧-౧౩-౫౯-౨౬

(5)

గ్రహాణములకు విశ్వనాథ ధ్రువకములు.

గ్రహములు	చక్రము ౩౮ కి ధ్రువకము	చక్రము ౩౯ కి ధ్రువకము.	చక్రము ౪౦ కి ధ్రువకము
ర	౨-౯-౭-౪	౨-౧౦-౫౬-౧౨	౨-౧౨-౪౫-౨౦
చం	౪-౨౩-౩౧-౨౬	౪-౨౫-౧౮-౩	౫-౧-౪-౪౨
తుం	౯-౧౪-౪౨-౪౦	౬-౧౭-౨౮-౦	౩-౨౦-౧౩-౨౦

గ్రహములు	చక్రము ౪౧ కి ధ్రువకము	చక్రము ౪౨ కి ధ్రువకము	విశ్వనాథీయ క్షేపకములు
ర	౨-౧౪-౩౪-౨౮	౨-౧౬-౨౩-౩౬	౧౧-౧౯-౪౭-౧౩
చం	౫-౪-౫౧-౨౦	౫-౮-౩౭-౫౫	౧౧-౧౮-౫౩-౨౫
తుం	౦-౨౨-౫౮-౪౦	౯-౨౫-౪౪-౦	౫-౧౬-౪-౪౦

అథకస్మిన్పక్షేకో గ్రహాః ఘటతే ఇత్యేకవృత్తేనాహ

శ్లో॥ సౌరో౽ర్కో౽పి విధూచ్చ మంకకలికోనాబ్జో
గురుస్త్వార్యజో౽సృగ్రాహూ చ కజంజ్ఞ కేంద్రకమథార్యే సేషు
భాగశ్శనిః శౌక్రం కేంద్రమజార్యమధ్యగమితీ మే యాంతి దృక్తుల్య
తాంసిద్ధైస్సైరిహ పర్వధర్మనయసత్కార్యాదికం త్వాదిశేత్ ౧౩॥

దీని ఉపపత్తి వెనుక వ్రాయబడినందున తాత్పర్యము మాత్రము చెప్పెదము.

తా॥ రవిచంద్రోచ్చయు, ౮ కలలు తీసివేయబడిన చంద్రుడును, సౌరపక్షీయము లగును. కుజ గురు రాహువులును ౫ భాగలచే గలిసిన శనియు ఆర్యభట సిద్ధాంత గ్రహములు బుధకేంద్రము బ్రహ్మసిద్ధాంతజము శుక్రకేంద్రము బ్రహ్మార్య మధ్యమము వీనిని సౌరపక్షీయములుగా నీ గ్రంథమందు స్ఫుటసంస్కారములు చేయబడినందున దృక్తుల్యములగును. కాన పర్వములయందును, నీతి ధర్మ శుభ కార్యములయందును నీగ్రహములనుబట్టియే యాచరింపదగును॥

అథ బీజసంస్కారనిర్ణయమహ.

విశ్వనాథదైవజ్ఞః॥

శ్లో॥ గణేశకృతసిద్ధాహర్గణా ద్వేదాద్రిపంచభిః।
రసవేదాద్రిభి ర్భూపైః ఖబాణైః గుణబాహుభిః॥
వేదార్ణవై రసాశాభీ రసై రష్టరులోచనైః।
పృథగాప్తా విలిప్తాస్స్యు రిమే సిద్ధాః ఖచారిణాం॥
శుక్రాసుకేంద్రే సూర్యేచగురౌ భౌమే ఋణంస్మృతం।
ధన మన్యగ్రహే ష్వేవం గణేశాభిమతో గ్రహః॥

తా॥ గణేశదైవజ్ఞునిచే జెప్పబడినరీతిగా వచ్చిన అహర్గణమును వరుసగా ౫౭౪-౭౪౬-౧౬-౫౦-౨౩-౪౪-౧౦౬-౬-౨౮ సంఖ్యలచే వేఱు వేఱుగా భాగింప రవి, చంద్ర, తుంగ, రాహు, కుజ-బుధ, కేంద్ర, గురు, శుక్ర, కేంద్ర, శనిగ్రహములకు విలిప్తాదులు వచ్చును. అవి శుక్ర, కేంద్ర, సూర్య, గురు, కుజులకు ఋణమును చంద్ర, తుంగ, రాహు, బుధ, కేంద్ర, శనులకు ధనమును జేయవలయును.

చంద్రసూర్యయో ర్గ్రహణస్య స్పర్శమోక్షావార్యపక్షేణ భవత ఇతి దృశ్యతేతి కారణా దార్యపక్షస్థతిథిసాధనార్థం రవీందు తుంగానాం ధ్రువక క్షేపకానాహ॥

విశ్వనాథదైవజ్ఞః.

శ్లో॥ ఖవిధుతానగజాస్త్రరణే ర్ధ్రువః ౦-౧-౪౯-౮౫ మనలా రసవారిధి సమ్మితాః। నగగుణాః ౦-౩-౪౬-౩౭ శశినోఽథ ఖగాయమా శరకృతాః ఖయమా ౯-౨-౪౫-౨౦ విధుతుంగజాః। క్షేపోథ వానంద భువోద్రివేదావిశ్వే। ౧౧-౯-౪౭-౧౩ ర్కఇందా కుభువో గజాబ్జాః। రామేషు వా బాణయమా ౧౧-౧౮-౫౩-౨౫ స్తదుచ్చై ర్బాణా షడబ్జాశ్రుతయః కువేదాః। ౫-౧౬-౪-౪౧.

అథ సూర్యచంద్రతుంగానాం బీజసంస్కారమాహ.

విశ్వనాథదైవజ్ఞః॥

శ్లో॥ యద్వా శ్రీగ్రహలాఘవోత్థతరణౌ లిప్తో హి బీజంధనం। షష్టిశ్వే ౬ ౧౩ థ విధావృణంయమభువః పంచాగ్నయ ౧౨-౩౫ స్తుంగగే। నాగేభేనవభూమయః ౮౮-౧౬- స్వమనలా స్త్రర్కాశ్వినఃఖాశ్వినః। ౩-౨౬-౨౦ చక్రఘ్నా వికలా రవీందుశశభృత్తుంగే స్వమస్వం ఋణమ్॥

తా॥ గణేశదైవజ్ఞ కృతగ్రహలాఘవమందు వచ్చిన సూర్యచంద్ర తుంగములందు వరుసగా చక్రమును ౩-౨౬-౨౦ చేత గుణించి వచ్చిన విలిప్తలను ఈక్రింది రవిధ్రువకమందు ధనమును చంద్ర చంద్రోచ్చలయందు ఋణమును జేయఁగా వచ్చిన (ర ౬-౧౩, చం ౧౨-౩౫, తుం ౮౮-౧౯) ధ్రువకములు లిప్తాదిరవియందు ధనము ను చంద్రునియందు ఋణమును, చంద్రోచ్చయందు ధనమును చేయవలెను.

ఇతి శ్రీ గణేశ దైవజ్ఞ కృతగ్రహలాఘవే
మధ్యాధికారః ప్రథమ
స్సమాప్తః.

అథ రవిచంద్రస్ఫుటాధికారః

అత్రాదౌ భుజకోటిసాధనమాహ.

శ్లో॥ దోస్త్రిభోనం త్రిభోర్ధ్వం విశేష్యం రసై శ్చక్రతోఽంకాధికం స్యా ద్భుజోనం త్రిభం। కోటి రేకైకం త్రిత్రిభైః స్యా త్పదం సూర్యమందోచ్చ మష్టాద్రయోంశా భవేత్॥

టీ॥ (మందోచ్చం గ్రహవర్జితం నిగదితం కేంద్రం తదాఖ్యం బుధైః। అని ముందు చెప్పబోవురీతిని మందసంస్కారము చేయుటకు ముందుగా గ్రహమును ఆ గ్రహముయొక్క మందోచ్చలోనుండి తివచఁగా మిగిలినది కేంద్రమగును. త్రిభోనం=౩ రాసులకుఁ దక్కువగా నున్నటువంటి (కేంద్ర=కేంద్రము) దోః=భుజ, భవతి=అగుచున్నది, త్రిభోర్ధ్వం=మూడు రాసులకుపైన తొమ్మిదింటివరకున్న కేంద్రము, రసైః = ఆఱు రాసులచేత, విశేష్యం = అంతరముచేయతగినది. అనగా ౩ రాసులకన్న నెక్కువగానున్న కేంద్రము 6 రాసులనుండి తివచియు 6 రాసులకన్న ఎక్కువగానున్న కేంద్రము 6 రాసులచే తివచబడియు, దోః = భుజ, స్యాత్ = అగును. అంకాధికం = ౯ రాసుల కెక్కువగానుండు కేంద్రము, చక్రతః = ౧౨ రాసులనుంచి, విశోధ్యం = తివచబడినదై। దోః = భుజః, స్యాత్ = అగును, భుజోనం = భుజచేత తివచఁబడిన, త్రిభం = ౩ రాసులు, కోటిః = కోటి, స్యాత్ = అగును, త్రిత్రిభైః = మూడేసిరాసులచేత, ఏకైకం = ఒక్కొక్కటైన, పదం = పదము, స్యాత్ = అగును, అష్టాద్రయః = ౭౮, అంశాః = భాగలు, సూర్యమందోచ్చం = రవిమందోచ్చము, భవేత్ = అగును.

ఉపపత్తిః॥ అహర్గణా త్సాధితో యో గ్రహః స మధ్యమః। యతో యం త్రివేధే నాకాశే విలోక్య మానేతావాన్ గ్రహో న దృష్టః। కించి దంతరం దృష్టం ప్రత్యహం గతే ర్విసదృశత్వాత్। ఏవం ప్రత్యహం గ్రహాణాం గోళేన చక్రయంత్రేణ వా విద్ధ్వా అహర్గణోత్పన్న మధ్యమగ్రహవేధితస్పష్టగ్రహయో రంతరాణి సాధితాని ఏవం ప్రత్యహం గ్రహాణాం యామ్యోత్తరగమనాని క్రాంతిమండలా ద్యావద్భాగమితానిదృష్టాని తాని శరసంజ్ఞాని జ్ఞాతాని। ఏవం పరమశరపరమాల్పశరయో ర్యోగార్థం మధ్యమః శరో జ్ఞాతః। త ఏవ గ్రహాణాం శరాః అగ్రేఆచార్యే ణోదయాస్తాని

కారే పతితాః సంతి । తతోఽనుపాతేనేష్టశరః ప్రసాధితోఽస్తి। స యథా । యది త్రిజ్యాతుల్యసపాతగ్రహదోర్జ్యా ఏతే శరాస్తదేష్టదోర్జ్యయాక ఇతి । ఏవందోర్జ్యాత్రిజ్యాభక్తా పతితశరగుణా ఇష్టశరః స్యాత్ = సోఽపి గ్రహస్థానీయః । గ్రహస్థానాని త్రీణి తద్వృత్తాని చ మధ్యమో గ్రహః మందప్రతిమండలేఽస్తీతి కల్పనా । మందస్పష్టోగ్రహః శీఘ్రప్రతిమండలే భ్రమతీతి స్పష్టో గ్రహః స్వస్వవిమండలేఽస్తీతి కల్ప్యతే శరః సాధితో మందస్పష్టగ్రహాత్ । యతః పాతాః ప్రతిమండలస్థా వేధితాః సంతి । అతః శరాః శీఘ్రప్రతిమండలస్థా గ్రహస్థానీయా స్తత్ర శీఘ్రకర్ణో వ్యాసార్ధే । దతగ్రేశరాః సాధితా స్తేతు త్రిజ్యాగ్రహస్థానీయాః । కార్యాః । జ్యారూపత్వాత్ । అతో ద్వితీయోఽనుపాతః । యది శీఘ్రకర్ణాగ్రే అయంశరస్తదా త్రిజ్యాగ్రకః।పూర్వం త్రిజ్యాహరః।ఇదానీంగుణః।తుల్యత్వాత్తయో ర్నాశః ఏవం దోర్జ్యాపతితశరగుణా శీఘ్రకర్ణభక్తా శరఃస్యాత్ ।శీఘ్రకర్ణో నామ కింతదుచ్యతే।దోర్జ్యా భుజఃకోటిజ్యాంత్యఫలజ్యయో ర్మృగకర్కాదికేంద్రే యయోర్యోగాంతరం సాకోటిః । తద్వర్గైక్యపతం కర్ణః । తస్య కర్ణస్య త్రిజ్యాతః । పర మనూనాధికం య దంతరం సాంత్యఫలజ్యైవ । తద్ధనుః పరమ ఫల మిత్యర్థః । అత్ర శరా ద్విలోమవిధినా కర్ణః । సాధితః సాయథా దోర్జ్యాపతితశరగుణా పరమాధికశరేణ పరమాల్పశరేణ చభక్తాసతీక్రమేణ పరమాల్ప పరమాధికా శీఘ్రకర్ణా లభ్యేతే।ఉభయత్ర త్రిజ్యయా సహాంతరేకృతేజాతా పరమశీఘ్రఫలజాతుల్యైవ । తస్యాః ధనుః పరమం శీఘ్రఫలం। ఏవం యద్దినజా చ్ఛరాదేవం శీఘ్రఫలం సాధితం। త ద్దినమధ్యగ్రహస్పష్ట గ్రహాంతర మపింజ్ఞాత్వేద మంతరం పరమఫలం । శీఘ్రఫలం తుల్యం నా సీత్ । అతో ఽన్యత్ఫలం కల్ప్యం। మధ్యస్పష్టాంతరం ఫలయోగః । అస్మాత్పరమం శీఘ్రఫలం విశోధ్య జాతం ద్వితీయం ఫలం । తస్య మందఫలసంజ్ఞా కృతా । ఏవం ప్రత్యహం విలోక్యమానే యస్మిన్ దినే పరమం మందఫలం తస్యగ్రహస్య దోర్జ్యా త్రిజ్యాఽభూత్ । పున ర్దృష్టప్రతీత్యర్థం విలోక్యమానే పరమఫలస్థానే దోర్జ్యా గ్రహస్య త్రిజ్యాతుల్యాత్ నాభూత్ । పరమఫలదినే దోర్జ్యా త్రిజ్యాతుల్యయా భవితవ్యం పరమత్వాత్ । సా న జాతా । అత స్తస్మిన్ గ్రహే తధోనం కార్యం । యథా రాశిత్రయం భుజః స్యాత్ । యన్న్యూనం కార్యం తస్యాచ సంజ్ఞా మందఫలశీఘ్రఫలానయనే మందోచ్చ శీఘ్రోచ్చసంజ్ఞే కృతే। పున ర్విలోక్యమానే తావ తోచ్చేన పరమత్వం న భవతి । అతస్త యోరుచ్చయో ర్గతిః జ్ఞాతా । తత్రోపాయో యథా । అద్యతన శ్చ స్తనమందస్పష్ట గ్రహయో రంతరాశం స్పష్టగతిః । ఏవముభయో రుచ్చయో రంతరం కృత్వానుపాతః కృతః

సయథా । యద్యేభిః పరమఫలాంతరదినైః ఏతావంత్య ఉచ్చాంతరకలా లభ్యంతే తదైకేన దినేన కేతి । జ్ఞాతే మందోచ్చశీఘ్రోచ్చగతీ । ఏవం మందోచ్చగతీ శ్చంద్రస్యైవ । అన్యేషాం వర్షే ణాపి వికలా నోత్పద్యతే । అస్యాః గతేః కల్పేఉచ్చభగణాఃపతితా స్తేయథా । యద్యేకదినే నైతావతీ గతిస్తథా కల్పకుదినైః కి మితి । ఏవం ప్రసాద్యోచ్చభగణాః । సిద్ధాః । పాతపతితా స్తథైవ సూర్యస్య కర్మమందోచ్చభగణాః ౪౭-౦ కల్పసౌరవర్షైః శతే భగణా లభ్యంతే । తదా కల్పగతాబ్దైః కిమితి అనుపాతా ద్గ్రంథాదౌ రవేర్మందోచ్చం । ౨-౧౭-౫౬-౪౧ సప్తభి ర్వర్షైః రవేర్మందోచ్చగతి రేకా ౧ వికలా లభ్యతే । అత ఆచార్యేణ స్థిరం నిబద్ధం బహుకాలేన యే గణకతిలకా ఉత్పత్స్యంతే । తే అనేనై వానుపాతేన రచయిష్యంతి । ఏవం మందోచ్చశీఘ్రోచ్చవాసనా సర్వేషాం గ్రహాణాం సంక్షేప్తోక్తా । గ్రంథవిస్తరభయాత్ ॥

తా॥ గ్రహమును తనమందోచ్చలో తీసివేసిన మిగిలినది కేంద్రమగును. ఆ కేంద్రము 3 రాసులకు తక్కువగానుండిన అదే భుజ యగును. 3 కంటె నెక్కువగా నుండునపుడు ౬ రాసులలోనుండి తీసివేసిన భుజ యగును. ౬ రాసులకంటె నధికముగా నుండిన ౯ రాసులకు తక్కువగా నుండునపుడు ౬ రాసులు తీసివేయగా భుజయగును. ౯ రాసులకంటె నధికముగా నుండిన ౧౨ రాసులలో తీసివేయ భుజయగును. భుజను 3 రాసులలోనుండి తీసివేయ కోటియగును. 3 రాసుల కొక్కొక్కపదము అగును॥

ఉదాహరణము:— రవిమందోచ్చము రా ౨ భా ౧౭ లో రవిమధ్యగ్రహము రాశ్యాది ౫-౨౦-౫౫-౩౦ తీసివేయ రాశ్యాది ౮-౨౭-౪-౩౦ కేంద్రము. ఇది ౬ రాసులకంటె నెక్కువగా నున్నందున ౬ రాసులు తీసివేయ ౨-౨౭-౪-౩౦ భుజ యగును. 3 రాసులలో తీసివేయ ౦-౨-౫౫-౩౦ కోటి యగును.

అథ సూర్య స్పష్టీకరణానయన మాహ.

శ్లో॥ మందోచ్చం గ్రహవర్జితం నిగదితం కేంద్రం తదాఖ్యం
బుధైః । కేంద్రే స్యా త్స్వ మృణం ఫలం క్రియ తులా
ద్యేర్ధో విధేయం రవేః । కేంద్రం తద్భుజభాగఖేచరలవో
నఘ్నా నఖాస్తే పృథక్ । త ద్గోంశోననగేషుభిః పరి
హృతాస్తైఽంశాదికం స్యా త్ఫలమ్ ॥ 2.

టీ॥ గ్రహవర్జితం=గ్రహముచేత తీసివేయఁబడిన, మందోచ్చం= మందోచ్చము, బుధైః= పెద్దలచేత, తత్= అది, కేంద్రం= కేంద్రమని, ఆఖ్యం= పేరుగలదిగా, నిగదితం= చెప్పఁబడునది, క్రియతులాద్యే= మేషతులాదిరైయెనటువంటి, కేంద్రే= కేంద్రమునందు, ఫలం= మందఫలము, స్వం= ధనమును, ఋణం= ఋణమును, (వరుసగా) రవేః= సూర్యునకు, విధేయం= చేయతగినది, అథ= అటుపిమ్మట, తద్భుజభాగఖేచరలవోనఘ్నాః। తత్= ఆ కేంద్రముయొక్క, భుజభాగ= భుజభాగములను, ఖేచరలవ=౯ చే విభజింపగా వచ్చిన విభక్తముచేత, ఊన=తీసివేయఁబడినదాని చేత, ఘ్నాః=గుణింపఁబడినటువంటి, నఖాః=౨౦ భాగములు, (కార్యాః=చేయవలెను) తే=ఆ గుణింపఁగావచ్చిన లబ్ధము, పృథక్= ప్రతిగానుంచి, దద్గోంశోననగేషుభిః। తత్= ఆప్రతిగా నుంచినదాని, గోంశ=౯ వ భాగము, ఊన=తీసివేయఁబడిన, నగేషుభిః=౫౭ చేత, పరిహృతాః=భాగింపఁబడినవై, తే=ఆ విభక్తము, అంశాదికం= భాగాదిరైయెనటువంటి, ఫలం=మందఫలము, స్యాత్=అగును ॥ 2

ఉపపత్తిః॥ అత్ర కేంద్రవాసనా యదోచ్చ స్యాల్పగతిత్వా। ద్గ్రహగతిబాహుల్యా చ్చ మందోచ్చరహితో గ్రహః కృతస్తస్య కేంద్రసంజ్ఞా। అత్ర ముహుర్వ్యుత్పత్తితః కేంద్రశబ్ద స్యార్థో నజాయతే। కేంద్రశబ్దేన వృత్తస్య మధ్య ముచ్యతే। అథ గ్రహస్ఫుటస్థానం జ్ఞాతుం బుద్ధిమద్భి రాద్యై రతీంద్రియజ్ఞై ర్యంత్రాదివేధేన వృత్తత్రయం కల్పితం। తేషాం యాని మధ్యచిహ్నానితాని కేంద్రసంజ్ఞాని। వృత్తస్య మధ్యం కిల కేంద్రముక్త మితి భాస్కరాచార్య వచనా। త్ప్రథమం కక్షావృత్తం తత్పరిధౌ ద్వితీయం మందనీచోచ్చవృత్తం తత్పరిధౌ తృతీయం శీఘ్రనీచోచ్చవృత్తం తత్పరిధౌ గ్రః। స భూమధ్యా ద్రాశిమండలగామి సూత్రస్థో యస్మిన్ రాశ్యవయవే దృశ్యతే। తత్రస్థః స్ఫుటో జ్ఞేయః। కక్షాపరిధిస్థితమందనీచోచ్చవృత్తపరిధౌ శీఘ్రనీచోచ్చవృత్తమధ్య పరిధిజ్ఞానాయ మందకేంద్రం కల్పితం। భూమధ్యా ద్దూరే నీచోచ్చవృత్తస్య యః ప్రదేశ స్తస్యోచ్చసంజ్ఞా। తదుక్తం। యావద్గ్రహో ద్విశోధ్యతే। తావన్మందనీచోచ్చవృత్తయో రంతరజ్ఞానం భవతి। తస్మాదపి శీఘ్రనీచోచ్చవృత్తపరిధా వస్థితస్ఫుటజ్ఞానాయ శీఘ్రకేంద్రం కల్పితం। తస్మిన్ కేంద్రచిహ్నే గ్రహస్తిష్ఠతీతి భావః। య ద్య ప్యత్ర గ్రహభగణాపేక్షయా మందోచ్చభగణా అల్పా ఇతి మందోచ్చేనహీనో గ్రహో మందకేంద్ర మితి వక్తు ముచితం। తథాపి గ్రహవర్జిత ముచ్చం కేంద్ర మితి యదుక్తం తదపి భగణానాం ప్రయోజనాభావా ద్దోర్జ్యాదిసామ్యేనభవే ఽ పి వైలక్షణ్యాభావా దేకోక్త్యా మాందచలఫలయో ర్ధనర్ణ

తాక ధనలాఘవా చ్చ యుక్త మేవేతి ధ్యేయం। ఏవం కేంద్రవాసనా॥ సమాయాం భూమౌ వభీష్టత్రిజ్యామితేన కర్కటేన వృత్తమాలిఖ్య దిగంకితం కుర్యా। త్పూర్వా త్ప్రభృతి మేషాదీన్ రాశీన్ పరికల్ప్య। రాశౌ చ త్రింశద్భాగా నంకయే। త్తతో గ్రహమందోచ్చం యత్రరాశౌ భాగేలిప్తాయాం వర్తతే। తత్ర చిహ్నం కృత్వా। తతో భూమధ్య యావ ద్రేఖాం కుర్యా। త్తత్ర మధ్యా ద్గ్రహపరమమందఫలపరిణతం సూత్రం ప్రతీప్యంనిస్సార్య చిహ్నంకార్యం। తత శ్చిహ్నా త్పూర్వం కర్కటేన యద్వృత్త ముత్పద్యతే। తన్మందప్రతిమండలం। తస్య యత్రాత్యుచ్చతా తత్రోచ్చ వ్యపదేశః। ఏత దపి పూర్వపదాత్యుచ్చతాయాం రాశ్యాదిభి రంకయే। దేవం స్థితే కక్షాయాం గ్రహో యత్రవర్తతే। మధ్యమ స్తత్ర చిహ్నంకారయే త్తతోఽపి పరమం మందఫలం। జావ్యాసార్ధేన తత్పరిణతేన యద్వృత్త ముత్పద్యతే। తన్మంద నీచోచ్చవృత్తం తద్భాగాంకితం చ। తతః ప్రతిమండలోచ్చ ప్రదేశా త్తద్వృత్త మనులోమం గ్రహప్రవేశ మానీయ గ్రహచిహ్నా తస్య మధ్యం కారయే। దేవం స్థితే పరితః ప్రతిమండలపరిధే శ్చ సంపాతో య స్తత్ర పరమాధికో గ్రహః। నను సంపాతత్రయం తిష్ఠతి। తేషాం మధ్యే కతమే నైవం భవితవ్యం। అత్రోచ్యతే। ఉచ్చరేఖాయాః కక్షామండలపరిధే స్త్రయః। సంపాతా స్తస్మా దతిదూరేమధ్యమో గ్రహః స్థిత స్తావ త్యేవదూరే ప్రతిమండలగతోచ్చతో భుజజ్యా। గృహీతా కక్షా మండల ప్రతిమండల యోస్తుల్యా భవతి సాభుజజ్యాస్వమందపరిధివృత్తే। తచ్చాపం మందఫలం। అత్రరవే ర్మందపరిధ్యంశాః। ౧౩-౪౩-౪౭ అస్మాదనుపాతః। యది భాంశపరిధే ౩౬౦ త్రిజ్యామితం ౧౨౦ వ్యాసార్ధం లభ్యతే। తదా ఏషాం పరిధిభాగానాం కిమితి తేషాం త్రిజ్యా ౧౨౦ గుణో భగణాంశా ౩౬౦ భాగహారః। అత్ర గుణహారౌ గుణే నాపవర్త్య। హారస్థానే త్రయో లబ్ధా స్తస్మా త్త్రిభక్తాః। పరిధయఃపరిధీనాం వ్యాసార్ధానాం వ్యాసార్ధానిస్యుః, తాః పరమఫలజ్యాః ఏవం రవేః పరమఫలజ్యా ౪-౩౪-౩౪ అస్యాధనుః సూర్యస్య పరమం మందఫలం ౨-౧౦-౪౫ ఏవం చంద్రాదీనా మపి పరమ మందఫలాని సాధ్యాని। ఇయం ఫలోపపత్తిః। పూర్వోక్తఫలయుక్తిమూలా। అథేష్టఫలం సాధ్యతే। తత్ర త్రిజ్యా తుల్యయా దోర్జ్యయా య దేదం పరమం మందఫలం। త దేష్టకేంద్రదోర్జ్యయా కిమితి। ఏవ మిష్టఫలాని సాధ్యాన్ని। తత్రాచార్యే ణాస్మిన్ గ్రంథే ధనుర్జ్యేనసాధితే జీవాం వినా ఫలాదిసిద్ధి ర్న స్యా। ద్భాగేభ్య। స్త్రై। రాశికాసంభవా। ద్వృత్తక్షేత్రే య త్పరిధ్యాశ్రితం తత్త్రై రాశికేన సిధ్యతి। వర్గాత్మకత్వాద।

త ఏవాహ భాస్కరః । వర్గే వర్గపదం ధనం ధనపదం సంత్యజ్య య ద్గణ్యతే। త త్త్రైరాశికమితి। అతో జీవాం వినా ఫలసిద్ధి ర్న । అతో ధనుర్జ్యైవ క్రియతే। ఇత్యాచార్యేణ గ్రంథాదౌ ప్రతిజ్ఞా కృతాస్తి । ఫలసిద్ధిరితి కృతాస్తి। తత్ర కా యుక్తి రితి కేచి దల్పమతయోఽత్ర ముహ్యన్తి । అత్రోచ్యతే । తత్రాచార్యేణ జీవా ప్రతిఫలం ఖండై ర్వినా ఫలమధ్యే సాధిత మస్తి। ఉక్తం చ । కోట్యం శవర్గేణ · తదంఘ్రిణా చ దియో న యుక్తాః ఖఖభూగజా శ్చ ౮౧౦౦ అద్యోగుణా స్తేన గుణాః ఖసూర్య ౧౨౦ స్త్వన్యో హార స్తేన హృతాః క్రమజ్యాః ॥ అథ వా భుజభాగానాం నవాంశేన ఊనా హృతా ద్వావింశతిః ౨౨ ఖార్క ౧౨౦ మితే వ్యాసార్థే క్రమజ్యా భవతి । అత్రాచార్యేణ రవిమందఫలానయనే త్రిజ్యా శత ౧౦౦ మితా ధృతా । తత ఇష్టజీవా సాధితా । సా యథా । పరమభుజాంశానవతిః ౯౦ ఏషాం నవాంశేన ౨౦ వింశతి ౧౦రూనా ౧౦ తత స్తైనైవహృతా జాతా త్రిజ్యా ౧౦౦ ఏవమిష్టభాగేభ్యో ఽపి ఇష్టా జీవా స్యాత్ । అత ఏవోక్తం । తద్భుజ భాగ ఖేచరల వో నఘ్నా నఖా ఇతి ఇయం త్రిజ్యా కేన భక్తా పరమం మందఫలం స్యాత్ । అత ఇయ మేవ పరమఫలభక్తాజాతో హారః సావయవః ౪౫-౫౩-౨౦ అత్ర లాఘవా ర్థం నగేషవో గృహీతాః। అత్ర హారాంతర ౧౧-౬-౪౦ మిదం నవభిః సవర్ణితంజాత మూర్ధ్వస్థానే నిఃశేషం శతం ౧౦౦ సైవ త్రిజ్యా । ఏవం దోర్జ్యా నవాంశ హీనన గేషుభిర్భక్తా లబ్ధం ఫలం స్యాత్ । అత ఉక్తం । తే పృథ గిత్యాది । అథ ధనర్ణో పపత్తి మహ । మందప్రతిమండల పరిధే ర్మందోచ్చపరిధే శ్చ సంపాతా ద్యత్ సూత్రం భూమధ్యం నీయతే । తత్కక్షామండలపరిధే శ్చ మధ్యమగ్రహా దపరేణ సంపాత స్తత్ర పారమార్థికో గ్రహః । స చ మధ్య మానో పరేణ స్థితత్వాత్ । మధ్యగ్రహస్య కక్షాయాః సూత్రయోగ స్య చ యదంతరం తత్ఫలం । అత స్తేనోనో మధ్యమః స్ఫుటో భవతి। ప్రథమపదే భుజజ్యా వర్తతే।ఫల మపి వర్ధతే। ద్వితీయపదే ప్రథమానీతం ఫల మపచీయతే । తతాల్పం భవతి । పదా దర్వాక్ పదాంతేచ తుల్యం తుల్యత్వాత్ । ఋణధనయో ర్నాశే సతి ఫలాభావ స్తృతీయపదే భక్తస్య భుజజ్యా భవతి । తత్ర మధ్యగ్రహప్రదేశే ప్రతిమండలప్రదేశా న్నీచోచ్చవృత్తంయా వ దానీయతే । తస్య కక్షాపరిధే శ్చ యః సంపాతః స మధ్యగ్రహా త్పూర్వే నైవ భవతి । తస్య మధ్యగ్రహస్యచారంతరం ఫలం । తేన మధ్యమోధికః సన్ స్ఫుటో భవతి । స్ఫుటగ్రహో తృతీయపదే భుజజ్యా వర్తతే । ఫల మపి వర్ధతే । చతుర్థపదే ఫల మపచీయతే । పదాంతేఫలాభావః । అతో మేషాదికేంద్రేధన మిత్యుపపన్నం

పర మిదం మృదూచ్చేన హీనో గ్రహో మందకేంద్ర మితి పక్షే చ కల్ప్యతే। ఇహ తు కేంద్రస్యైవ వ్యత్యస్తత్వా ద్ధనర్ణత్వయో రపి వ్యత్యాసేన భావ్యం । అత ఉక్తం । కేంద్రే స్యా త్స్వమృణం ఫలం క్రియతులాద్య ఇతి ॥ 2.

తా॥ మందోచ్చలోనుండి గ్రహము తీవఁగా కేంద్రమగును. ఆకేంద్రమును భుజ చేసి భుజభాగలను ౯ చే భాగింపఁగా ఖేచరలవ మగును. దానిని ౨౦ భాగల లోనుండి తీవిచి మిగిలినదానిని ఖేచరలవముచేఁ హెంచి ప్రతిగా నుంచి రెండవ ప్రతిని ౯ చే భాగింపఁగా వచ్చిన విభక్తమును ౫౭ భాగలలో నుండి తీవిచి మిగిలినదాని చేత ప్రతిగా నుంచినదానిని విభజింప భాగాదిమందఫల మగును. ఈ మందఫలము మేషాదికేంద్రమయిన మధ్య రవిలోఁ గలుపవలెను. తులాదికేంద్రమయిన తీవచవలెను. కేంద్రము ౬ రాసులకుఁ దక్కువగా నున్నప్పుడు మేషాదికేంద్రము ౬ రాసులకుఁ పైగా నున్నప్పుడు తులాదికేంద్రము నగును ॥ 2.

ఉదాహరణము :— రవి మందోచ్చము ౨-౧౮-౦-౦ రవిమధ్యగ్రహము ౫-౨౦-౫౫-30 తీవఁగా ౮-౨౭-౪-30 కేంద్రము ఇది ౬ రాసులకుఁ పైగా నున్నందున ౬ రాసులు తీవఁగా ౨-౨౭-౪-30 భుజ దీని భాగాది ౮౭-౪-30 దీనిని ౯ చే విభజింపఁగా ౯-౪౦-30 ఖేచరలవము దీనిని ౨౦-౦-౦ లో తీవచ ౧౦-౧౯-30 × ౯-౪౦-30 = ౯౯-౫౩-3౯ ÷ ౯ = ౧౧-౫-౫౮. దీనిని ౫౭-౦-౦ లో నుండి తీవచ ౪౫-౫౪-3 దీని విలిప్తలు ౧౬౫౨౪౩ చేత ౯౯-౫౩-3౯ ని విలిప్తలు చేయ 3౫౯౬౧౯ ని భాగింప భాగాది ౨-౧౦-3౪ రవి మందఫలం దీనిని రవిమధ్యగ్రహము ౫-౨౦-౫౫-30 లోను తులాదికేంద్రమగుటచే ఋణముచేయ మందఫల సంస్కృతరవి ౫-౧౮-౪౪-౫౬ ॥

అథఫలభాచర ఖండసాధనమాహ.

శ్లో॥ మేషాదిగే సాయనభాగసూర్యే దినార్థజా భా ఫలభా భవేత్సా।
త్రిస్థా హతా స్యుర్దశభిర్భుజంగై ర్దిగ్భి శ్చరార్ధాని గుణోద్ధృ
తాంత్యా ॥ 3

టీ॥ సాయనభాగసూర్యే = అయనాంశయుక్తుడైనటువంటిసూర్యుడు, మేషాదిగే=భాగాదిరహితమైన మేషరాశ్యాదిని బొందినటువంటిదినమందు (మేషాయనము) దినార్థజా = పగలు రెండుజాములవేళగలిగిన, భా=ఛాయ, ఫలభా=విషువచ్ఛాయ। భవేత్=అగును, సా=ఆ విషువచ్ఛాయాంగుళవ్యంగుళములు, త్రిస్థా=మూఁడుప్రతులుగా నుంచఁబడినవై, దశభిః = మొదటిప్రతి ౧౦ చేతను, భుజంగైః = రెండవ

ప్రతి ౮ చేతను, దిగ్భిః= మూడవ ప్రతి ౧౦ చేతను, హతాః= గుణింపఁబడినవై (తతః= పిమ్మట) అంత్యా= చివరనుండు మూడవప్రతి, గుణోద్ధృతా= ౩ చే భాగింపఁబడి, చరార్ధాని= చరఖండములు, స్యుః= అగును॥ ౩॥

ఉపపత్తిః॥ సాయనసూర్యే యద్దినే మేషాదౌ తద్దినే సూర్యస్య నాడికామండలే స్థితిః। నాడికామండలం లంకాపూర్వపదం। అత స్తద్దినే మధ్యాహ్నే లంకాయాం శంకుచ్ఛాయా నాస్తి। ఖమధ్యస్థితత్వాత్। అన్యదేశేతు పూర్వాపరం సమమండల మత స్తద్దినేఽపి మధ్యాహ్నేఽన్యదేశే శంకుచ్ఛాయా భవతి। సైవ ఫలభా। తస్యాః ఫలభా విషువతీతి చ పర్యాయా। ఏవ మత్రైకాంగులాం ఫలభాం ప్రకల్ప్య। అక్షప్రభాం సంగుణితాపమజ్యేత్యాద్యుక్త ప్రకారేణ రాశిత్రయస్య చరాణి ప్రసాధ్య। తాన్యధోఽధః శుద్ధాని జాతాని చరఖండాని। ౧౦-౮-౩- తత్రోఽనుపాతః య ద్యేకాంగుల యాక్షప్రభయా ఏతావ న్మితాని చరఖండకాని। త దేష్టాక్షప్రభయా కా నీతి। ఏవ మక్షప్రభా త్రిస్థా। ఏభిః పృథగ్గుణితా హారేణహృతా సతీష్టచరఖండాని భవం తీతి అత్రైక త్రైరాశికం సుఖార్థ మంగీకృతం। అప్రాప్తా వపి ప్రాప్తిః కృతా। వృత్తక్షేత్రే పరిధ్యాశ్రితత్వాత్। అతో విరోధః ప్రతిభాతి। సవస్తు మలక్ష్యతే। య న్మహద్భి రాచార్యై రంగీకృతం తద్దోష యుక్త మ ప్యదుష్టం। యావ దుష్టాంగులాక్ష ప్రభా తావ దంతరం నాస్తి। తప్పరతః సాంతరాణి భవంతి ఇతి బుద్ధిమద్భి ర్విలోక్యం॥ ౩॥

తా॥ ముందుఁ జెప్పబోవు రీతిని అయనాంశలఁ దెచ్చి సూర్యునిలోఁ గలుప సాయనరవి యగును. మేషరాశిని బొందును. అనగా మేషాయన దినముయొక్క పగలు రెండు జాముల వేళ ౧౨ అంగుళముల పొడవుగల శంకువల్ల సమప్రదేశమందుఁ గలిగినఛాయ విషువచ్ఛాయ యనబడును। దానిని ౩ ప్రతులుగా నుంచి మొదటి ప్రతిని ౧౦ చేతను రెండవప్రతిని ౮ చేతను మూడవప్రతిని ౧౦ చేతను హెంచిమూడవ ప్రతిలబ్ధమును ౩ చే భాగింపఁగా వచ్చినవిభక్తమును క్రమముగా నుంచ ౧-౨-౩- చరఖండము లగును ॥ ౩॥

ఉదాహరణము॥ రాజమండ్రికి విషువచ్ఛాయ॥ అం ౩, వి యంగుళములు ౪౩

౩ - ౪౩	౩ - ౪౩	౩ - ౪౩
౧౦	౮	౧౦
౩౭ - ౧౦	౨౯-౪౪	౩ | ౩౭-౧౦
		౧౨ - ౨౩

౧ చరఖండము ౩౭

౨ చరఖండము అర్ధోత్తర

న్యాయమున ౩౦ మూడవ చరఖండము ౧౨ అయ్యెను.

అథ చరసాధన సంస్కారానయన మాహ.

శ్లో॥ స్యా త్సాయనోష్ణాంశుభుజర్క్షసంఖ్యా చరార్ధయోగో
లవభోగ్యఘాతాత్। ఖాగ్న్యాప్తియుక్తస్తుచరం ధనర్ణం
తులాజషడ్భే తప నేఽన్యథాస్తే ॥ 4 ॥

టీ॥ సాయనోష్ణాంశుభుజర్క్ష సంఖ్యాచరార్ధయోగః। సాయన= అయనాంశలతోఁ గూడినఁ ఉష్ణాంశు= రవియొక్క, భుజర్క్షసంఖ్యా = భుజరాశిసంఖ్యచేత, చరార్ధయోగః= గతచరఖండములగును, లవభోగ్యఘాతాత్, లవ= భాగాదిని, భోగ్య= భోగ్యఖండముచేత, ఘాతాత్= గుణించుటవల్ల, ఖాగ్న్యాప్తియుక్తః, ఖాగ్ని=౩౦చేత। ఆప్తి=భాగింపఁగా వచ్చిన విభక్తమందు, యుక్తః = గతఖండముల మొత్తము కలుపఁబడినదై। చరం = చరము। స్యాత్ = అగును। తత్తు =ఆచరమన్ననో। తపనే=సూర్యునియందు। తులాజషడ్భే=తుల। మేషాదిషట్కములయందు। ధనర్ణం = ధనఋణములు। స్యాత్ = అగును। అస్తే = సాయంకాలగ్రహాకరణమందు। అన్యథా = మఱియొకరీతిగా ఋణధనములుచేయవలెను. 4

ఉపపత్తిః॥ చరంనామ లంకార్కోదయయో రంతరం। అత స్తద్దక్షిణోత్తరం తత్సాధనా యోపాయః। అత్ర ప్రతిరాశిఖండాని సంత్యతో భుజరాశిమితయోగః కర్తవ్యం। శేషా త్త్రైరాశికం యది త్రింశద్భిః ౩౦ భాగై రప్యఖండతుల్యం చరం లభ్యతే। తదా శేషభాగైః కి మితి సుగమం। అథ ధనర్ణోపపత్తిః। జాతా గ్రహా లంకార్కోదయకాలీనా రేఖార్కోదయకాలీనాః కార్యాస్తత్రలంకాయాం యత్ క్షితిజం తస్యోన్మండలసంజ్ఞా। అన్యదేశీయస్య క్షితిజస్య క్షితిజసంజ్ఞైవ। ఉత్తరగోళే ఉన్మండలార్కోదయా త్పూర్వం క్షితిజార్కోదయస్య భూతత్వాత్ ఉన్మండలాస్తాత్। పశ్చాత్ క్షితిజాస్తమయో యతః। క్షితిజా దుపర్యున్మండలం అత ఉత్తరగోళే ఉదయే చర మృణం। అస్తే చ ధనం। దక్షిణగోళేఽస్మా ద్విపరీతం। త ద్యథా। ఉన్మండలార్కోదయానంతరం క్షితిజార్కోదయస్య భూతత్వాత్। ఉన్మండరాస్తమయా త్పూర్వం క్షితిజాస్తమయో యతః క్షితిజా దథ ఉన్మండలం। అతో దక్షిణగోళే ఉదయే చరం ధన మస్తేఋణ మి త్యుపపన్నం ॥4॥

తా॥ సాయనరవిభుజయొక్క రాశిసంఖ్యలో నెన్నియంకె లుండునో అన్ని చరఖండములు గతించునట్లు తెలిసికొని ఏష్యఖండముచేతఁ బెంచి 30చేత విభజింపఁగా వచ్చినవిభక్తమందు గతఖండములను గలుప చరవిలిప్తలగును, వీనిని రవి యందు సాయనరవితులాదిషట్కమయిన ధనమును మేషాదిషట్కమయిన ఋణమును జేయవలెను. రాత్రియందుఁ జేయుగ్రహములకు అనఁగా చంద్రగ్రహణము మొదలగు రాత్రిగ్రహములకు పై ధనఋణములు వ్యతిరేకముగాఁ జేయవలెను. 4

ఈ శ్లోకములోని అస్తే అన్యథాయను గణితమును గొందఱు సిద్ధాంతులు. అన్యథా. యనునవి యీగ్రంథమునకుఁ జెల్లదనియు, ఈ గ్రహములు ప్రాతఃకాల గ్రహములనియుఁ జేయుటలేదు. అందువల్లనే గ్రహణములు ఋజువుగా వచ్చుట లేదు. ఇందునకు సిద్ధాంతశిరోమణియందు

శ్లో॥ చరఘ్నభుక్తిర్ద్యునిశాసుభక్తా తదో నియుక్తఃఖచరోవిధేయః। క్రిమాదుదగ్దక్షిణగోళ గోఽర్కే సూర్యోదయే వ్యస్త మతోఽస్తకాలే॥

ఉదాహరణము॥ మందఫలసంస్కృతరవి ౫।౧౮।౪౪।౫౬ ముందుఁ జెప్పఁబోవురీతిని వర్తమాన ౧౮౨౬ శకమునకు వచ్చిన అయనాంశలు భాగాది ౨౩।౨।౦ వీనిని గలుప ౬।౧౧।౪౬।౫౬ సాయనరవి ౬ రాసులకంటె నెక్కువగానుండినందున ౬ రాసులు తీవఁ ౦।౧౧।౪౬।౫౬ భుజ. రాశిస్థానమందు । ౦ । అగుటచేత గతఖండములు లేవు గాన ఏష్యఖండము ౩౭ చేత భుజను గుణింప ౪౩౫।౫౬।౩౨। దీనిని ౩౦ చేత భాగింప ౧౪ విభక్తము, ఆశేష మవసరములేదు. గతఖండములు లేనందున కలుపలేదు ౧౪ చరవిలిప్తలు. భుజరాశిస్థానమందు ౧ ఉన్నయెడల మొదటిఖండము ౩౭ ఉంచి రెండవఖండమగు ౩౦ చేత గుణియించి ౩౦ చే విభజింప వచ్చిన విభక్తమును మొదటిఖండమగు ౩౭ ను గలుప చరవిలిప్తలగును. రాశిస్థానమందు ౨ ఉన్నయెడల మూడవఖండముచే బెంచి ౩౦ చే విభజింపఁగావచ్చిన విభక్తమందు ౧।౨ ఖండముల మొత్తమును గలుప చరవిలిప్తలగును.

౫।౧౮।౪౪।౫౬ మందఫల సంస్కృతరవి
౧౪ చరవిలిప్తలు. సాయనరవితులాది కేంద్రమగు

స్ఫుటరవి ౫।౧౮।౪౫।౧౦ టచేతను పగటి గ్రహమగుటచేతను ధనము.

అథ చంద్రస్య చర రవిమంద ఫలసంస్కారాయనాంశా నయనమాహ॥

శ్లో॥ దేయం తచ్చర మరుణే విలిప్తికాసు మధ్యేందౌ ద్విగుణనవో ద్ధృతం కలాసు భాప్తం తద్ద్యుమణిఫలం లవేఽథ వేదాబ్ధ్యబ్ధ్యూనః ఖరసహృతః శకోఽయనాంశాః॥ 5.

టీక॥ తత్ = ఆ, చరం = చరఫలము, అరుణే = రవియందు, విలిప్తికాసు = విలిప్తయందు, దేయం = సంస్కరింపవలెను (తదేవ = ఆచరఫలమే ద్విగుణనవోద్ధృతం, ద్విగుణ = రెండుచేఁబెంచఁబడి, నవోద్ధృతం = ౯ చే భాగింపఁబడి, (ఫలము) మధ్యేందౌ = మధ్యచంద్రునియందు, కలాసు = లిప్తలయందు (దేయం = సంస్కరింపవలెను) భాప్తం = ౨౭ చేత భాగింపఁబడిన, (యత్ = ఏ) ద్యుమణిఫలం = రవిమంద ఫలము గలదో, తత్ = అది, లవే = భాగలయందు (దేయం = సంస్కరింపవలెను, అథ = అటుపిమ్మట, శకః = శాలివాహనశకము । వేదాబ్ధ్యబ్ధ్యూనః = ౪౪౪ చేత తీవఁబడినదై । ఖరసహృతః ౬౦ చే భాగింపఁబడినదై । అయనాంశాః — అయనాంశలు । స్యుః — అగుచున్నవి ॥ 5.

ఉపపత్తిః ॥ యదానీతం చరం ఫలాత్మకం । యద్గ్రహాణాం స్వస్వగతివశాద్దేయం తద్యథా । యదహోరాత్రఫలై ౩౬౦౦ రేభిర్గతికలా లభ్యంతే తదేష్టచరఫలైః కిమితి । ఏవం సర్వేషాం గ్రహాణాం దేయం । తత్రాచార్యేణాయం సంస్కారో రవీంద్వోరేవకృతః । అన్యేషాం స్వల్పగతిత్వాత్ స్వల్పాంతరత్వాత్త్యక్తః । తత్ర రవిగతిః షష్టి ౬౦ తుల్యా । తయాపవర్తితే చరఫలాని షష్ట్యా భాజ్యానీతి జాతం । ఏవం తాః కలావికలార్థం షష్టిగుణాః । షష్టితుల్యయో ర్గుణహారయో ర్నాశే కృతే చరఫలతుల్యా ఏవ వికలా రవౌ దేయా ఇత్యుపపన్నం । ఏవం చరఫలానాం చంద్రమధ్యగతి ౭౯౦ ర్గుణః హారాస్త ఏవ । ౩౬౦౦ అత్రగుణహారౌ గుణార్ధేనాపవర్త్య । జాతో గుణః ౨ హారః । కించి దధికానవతే సుఖార్థే నవైవ గృహీతాః । తతో ద్విగుణం నవ ౯ భక్తం చరం చంద్రే కలాసు దేయమితియుక్త ముక్తం । అథ దోః ఫలోపపత్తిః దేశాంతరఫలేన స్వదేశమధ్యమార్కోదయకాలీనా గ్రహాః కృతాః । సూర్యస్య మందఫలేన స్ఫుటార్కోదయకాలీనాః క్రియంతే । అస్మాకం స్ఫుటార్కోదయే నభవితవ్యం । మధ్యమార్కాస్యాదృశ్యత్వాత్ । అతస్త్రైరాశికం । యది చక్రకలాభి ౨౧౬౦౦ ర్నిత్యం ప్రవాహానిలేన పశ్చాన్నీయమానాభి ర్గ్రహో అహోరాత్రవృత్తేన స్వీయగతితుల్యాః కలాః స్వావ్యా

పాఠేణ పాత్రిపయంతి । తదారవిమందఫలకలాభి రపరేణ నీయమానాభిః కి మితి ఫలం గ్రహేషు ఋణధన మతః క్రియతే । ఋణఫలే స్ఫుటార్క స్యోన్నత్వాత్ । భుజఫలే నోనాః సంతః స్ఫుటార్కోదయకాలీనా భవంతి । ధనఫలే స్ఫుటార్కాదధికత్వాత్ । మధ్యమార్కాత్ ఫలేనాధికాః సంతః స్ఫుటార్కోదయకాలికా భవంతి । ఏవ మతాచ్ఛార్యే ణాయం సంస్కార శ్చంద్ర స్యైవ కృతః । గతిబాహుళ్యాత్ । అన్యేషాం స్వల్పగతిత్వా న్నోక్తః । ఏవం రవిఫలం లవాద్యం షష్టిగుణం కలాద్యం స్యా త్తచ్చంద్రమధ్యమగత్యా గుణ్యం । ఏవం గుణఘాతో గుణః ౪౭-౪౩-౫ చక్రకలా ౨౧౬౦౦ హారో లవాదిఫలార్థం షష్టి ౬౦శ్చ ఏవం హారఘాతో హారః ౧౨౯౬౦౦౦ గుణా హారా గుణేనాపవర్త్యజాతో హారః ౨౭ అత ఉక్తం భాప్తం చ ద్యుమణిఫలం లవ ఇతి । అథాయనాంశోపపత్తిః ॥

ఇష్టదినే దినార్ధే యంత్రాది వేధేన సావయవా నున్నతాంశాన్ ప్రసాధ్య తాన్ నవతే ర్విశోధ్య శేషాంశస్వాంశయో శేకాన్యదిశో రంతరం యోగం విధాయ తేభ్యః క్రాంతిభాగేభ్యః క్రాంతిఖండకఠ్చాయం కుర్యాత్ । స సాయనసూర్యస్య భుజః స్యాత్ । తత్కాలికగణితాగతస్ఫుటార్క స్యాపి భుజః కార్య స్తద్భుజపాత్రిభుజయో రంతరం తే యనాంశాః యదిగణితాగతా న్మధ్యా ద్భుజోధిక స్తదా తే ధనాఖ్యాః । ఊనా స్తదా ఋణాఖ్యా ఏవ । అత్రోపలబ్ధి రేవ వాసనా । ఏషాం ప్రతివర్ష మేకైకా కలా ఉత్పద్యతే । చతుశ్చత్వారింశదధికచతుశ్శత ౪౪౪ మితేశకే యనాంశాభావో భూత్ । ప్రతివర్షం కలావృద్ధిః । అతో వేదాబ్ధ్యబ్ధ్యూనే శకే యావంతి వర్షాణి తావంత్య ఏవాయనాంశకలా స్తాః షష్టిభక్తా భాగాః స్యుః । అతః ఖరసహ్యాదితి । చత్వారింశదధికచతుర్దశశతవర్షైః ౧౪౪౦ పరమాయనచలనస్య వ్యావృత్తి ర్భవతి । తత్ర యస్మిన్ పక్షే కలోపచయ స్తస్మిన్ పక్షే చతుర్వింశత్యంశాః పరమాయనచలనాంశాః । యస్మిన్ పక్షే చతుః పంచాశ ౫౪ ద్వికలా ఉపచీయంతే । తత్పక్షే సప్తవింశత్యంశాః ౨౭ పరమా ఉత్పద్యంతే । అష్టాదశశత ౧౮౦౦ వర్షమధ్యేఏవ మేషాంచ యోపచయవశాత్ ప్రాగపరవశాచ్చ ధనర్ణసంభవః స్యాత్ ॥ ౫

తా॥ చరవిలిప్తలు రవియందు విలిప్తలలోను ద్విగుణితనవోద్ధృతమైనకలాది మధ్య చంద్రునియొక్క కలాదియందును సంస్కరింపవలెను. రవిమందఫలమును ౨౭ చే భాగించి భాగాదివచ్చి మధ్యచంద్రునియందు రవిలో వలెనే ధనరుణములుగా

సంస్కరింపవలెను. శాలివాహనశకవత్సరములలో ౪౪౪ తీసివేసి ౬౦చే విభజింపగా వచ్చినవి భాగాదిఅయనాంశ లగును. ౫.

ఉదాహరణము:— దేశాంతరసంస్కారమధ్య చంద్రుడు ౧౧-౧౬-౧-౨ చరఫలము.

లిప్తాది 3-౬ ధనము ౧౧-౧౬-౪-౮; రవియొక్క చరం ౧౪×౨%౯= సంస్కారరవిమందఫలము ౦-౦-౪-౫౦; లిప్తాది 3-౬

ఫలత్రియ సంస్కృతము ౧౧-౧౬-౮-౫౮

మధ్యచంద్రుడు రవిమందఫలం ౨-౧౦-34%౨౭=౦-౪-౫౦

శాలివాహనశకవర్షములు ౧౮౬౬-౪౪౪=౧౪౨౨%౬౦=౨౩-౨-౦

అయనాంశలు 5.

అథచంద్రస్పష్టీకరణానయన మాహ.

శ్లో॥ విధోః కేంద్రదోర్భాగషష్ఠోననిఘ్నాః ఖరామాః పృథక్ తన్నఖాంశోనితైశ్చ । రసాక్షై ర్హృతా స్తే లవాద్యం ఫలం స్యా ద్రవీందూస్ఫుటౌ సంస్కృతౌ స్త శ్చ తాభ్యామ్॥ 6.

టీక॥ విధోః=చంద్రునియొక్క । కేంద్రదోర్భాగషష్ఠోననిఘ్నాః, కేంద్ర=కేంద్రమునుండి వచ్చిన, దోః=భుజయొక్క, భాగ=భాగాదిలో, షష్ఠ=ఆఱవవంతు చేత, ఊన = తీవచబడి, నిఘ్నాః = గుణింపబడినటువంటి, ఖరామాః = 30 భాగలు, పృథక్ = ప్రతిగానుంచి, తన్నఖాంశానితైః, తత్ = వెనుక గుణింపగావచ్చిన లబ్ధమును, నఖాంశ = ౨౦ చే భాగింపఁగావచ్చిన భాగాది, ఊనితైః = తీవచఁబడినటువంటి, రసాక్షైః = ౫౬ భాగలచేత, హృతాః = విభజింపవలెను, తేచ = ఆ ఫలమును, లవాద్యం = భాగాది, ఫలం = ఫలము, స్యాత్ = అగును, తాభ్యాం= ఆ ఫలముచేత, సంస్కృతౌ = సంస్కరింపబడినవై, స్ఫుటౌ = స్ఫుటగ్రహములైన, రవీందూ = సూర్యచంద్రులు, స్తః = అగుదురు 6.

ఉపపత్తిః॥ పరమం చంద్రఫలం భాగాద్యం।౫।౧।౪౦ అత్ర చంద్రమందఫలానయనే త్రిజ్యా పంచవింశత్యధికశతద్వయమితా ధృతా యావద్యాసదధికా తావత్తావత్ఫలస్య సూక్ష్మత్వం, అతః సూక్ష్మత్వార్థ మేతావతీ త్రిజ్యా ౨౨౫ పరమభా

గా నవతి:౯౦అత్రైపాం భుజభాగానాం షడంశేన ౧౫ ఊనా స్త్రిం శతో౧౫ తత స్తైనైవ హతా పరమదోర్జ్యా భవతి ౨౨౫ ఏవమిష్టభాగే భోపీష్టజీవా భవతి అత ఉక్తం, కేంద్రదోర్భాగషష్ఠోననిఘ్నాః ఖరామాయితి, స్వాత్రిజ్యా కేన భక్తా పర మమందఫలం స్యా దితి జ్ఞానార్థం పరమఫలే నైవ భక్తాజాతో హారః సావయవః ౪౪।౪౫।౦ అసౌ సావయవోతో లాఘవార్థం రసాష్టగృహీతాః, అనయోరంత రం ౧౧।౧౫।౦ ఏతద్వింశత్యా ౨౦ సవర్ణితం త్రిజ్యా భవతిః ౨౨౫। అత ఏవోక్తం తన్నఖాంశోనితైః రసాష్టైర్హృతా ఇతి స్వస్వమందఫల సంస్కృతా వేవ సూర్యేం దూ స్ఫుటౌ భవత స్తయోః శీఘ్రఫలాభావాత్॥ 6.

తా॥ ఫలత్రియ సంస్కృత చంద్రుని తన మందోచ్చలోనుండి తీసిచి భుజచేసి భుజభాగల యొక్క ఆఱవవంతు భాగాది 30 భాగలలో తీసిచినదానిచే ఆ యాఱ వవంతును బెంచి ప్రతిగానుంచి ౨౦ చే హరింపగా వచ్చినదానిని ౫౬ భాగల లోతీసిచి మిగిలిన దానిచే ప్రతిగా నుంచినదానిని విభజింపవలెను. భాగాదిచంద్ర మందఫలమువచ్చును. ఈ ఫలమును సూర్యునియందువలెనే మేషతులాదికేంద్ర ముల నెఱింగి ధనరుణములు చేయ చంద్రుడు స్ఫుట మగును. 6.

ఉదాహరణము. చంద్రతుంగము ౯।౧౪।౩౩।౨౫ ఫలత్రియ సంస్కృత చంద్రుడు ౧౧।౧౬।౭।౫౭ తీసఁగా ౧౦।౧।౨౪।౨౮। కేంద్రము (తులాది) దీని భుజ ౧।౨౭।౩౫।౩౩ భాగాది ౫౭।౩౫।౩౩ ఆఱవవంతు ౯।౪౫।౫౬ × ౨౦।౧౪।౪=

	30।౦।౦
౧౯౭।౧౯।౧౦%౨౦=౯।౫౦।౫౭	౯।౪౫।౫౬
	౨౦।౧౪।౪
౧౯౭।౧౯।౦౦ వీని విలిప్తలు	౫౬।౦।౦
	౯।౫౦।౫౭
౭౧౦౩౫౦ ÷ ౧౬౬౦౭3=౪।౧౬।3౭ భాగాదిమందఫలం తులాదికేంద్రముగాన ఫలత్రయసంస్కృతచంద్రునిలో ఋణము చేయ ౧౧।౧౧।౫౧।౨౧। స్ఫుటచంద్రుడు	౪౬।౭।3 వీనివిలిప్తలు ౧౬౬౦౭3

అథరవిచంద్రయోః గతిస్ఫుటీ కరణానయనమాహ.

శ్లో॥ కేంద్రస్య కోటిలవఖాశ్విల వోననిఘ్నా రుద్రారవే స్త్రికుహృ తాః శశినో ద్వినిఘ్నాః । స్వాంగాంశ కేన సహితా శ్చ గతౌ ధ నర్ణం కేంద్రే కుళీరమృగషట్కగతే స్ఫుటా సా॥ 7.

టీ॥ కేంద్రస్యకోటి లవఖాశ్విలవోననిఘ్నాః, కేంద్రస్య= కేంద్రముయొక్క కోటిలవ= కోటిభాగలను, ఖాశ్వి= ౨౦ చేత, లవ= విభజింపఁగావచ్చిన విభక్త ముచేత, ఊన= తీసివేయఁబడి, నిఘ్నాః = గుణింపఁబడినటువంటి, రుద్రాః=౧౧ భాగలు (కార్యాః= చేయవలెను) తే= అవి, రవేః = సూర్యునకు, త్రికుహృతాః= ౧3 చే భాగింపబడినవై (తదా= అప్పుడు) రవేః= రవికి, కలాద్యం= లిప్తాది, గతిఫలం= గతిఫలము, స్యాత్= అగును) శశినః= చంద్రునకు (కోటిభాగలు) ద్వినిఘ్నాః= ౨ చేగుణింపఁబడినవై, స్వాంగాంశకేన= తన ఆఱవవంతుచేత, సహితాః= కలుపఁబడినవై, (తదా= అప్పుడు, చంద్రగతే= చంద్రగతియొక్క, కలాద్యం= లిప్తాది, ఫలం= ఫలము, స్యాత్= అగును.) కుళీరమృగషట్కగతే= కర్కాటకమకరముల షట్కమును బొందినటువంటి, కేంద్రే= కేంద్రమునందు, గతౌ = రవిచంద్రులమధ్యగతియందు, ధనర్ణం = ధనఋణములు, భవతః = అగు చున్నవి, సా= అది, స్ఫుటా= స్ఫుటమయిన, గతిః= గతి, భవతి= అగుచున్నది ॥ 7.

ఉపపత్తిః॥ అద్యతనశ్వస్తనస్పష్టగ్రహయో రంతరం స్పష్టగతి స్తథాద్య తనశ్వస్తనయో గ్రహఫలయో రంతరం గతిఫలం, తద్జ్ఞానార్థ ముపాయః, ప్రథమ పదాదౌ భుజజ్యాశూన్యం, తత్రగ్రహఫల మపి శూన్యం తత్రకోటిజ్యా పరమా తత్ర గతిఫల మపిపరమం, యథా యథా గ్రహఫలస్య వృద్ధి స్తథాతథా గతిఫల స్యా పచయో దృశ్యతే, ఏవం కోటిజ్యాయాః పరమత్వే గతిఫలస్య పరమత్వం, కోటిజ్యా భావే గతిఫలాభావః, అతః కేంద్రకోటిజ్యా తో గతిఫలసాధనం కర్తుం యుజ్యతే తద్యథా, అత్రోభయత్రాపి త్రిజ్యా సపాద్వైకోన త్రింశన్మితా ౨౯।౧౫ ధృతా తత్సాధనం యథా కోటిభాగానాం పరిమాణం ౯౦ నఖాంశేన ౪-3౦ ఊనా రు ద్రాస్తతో హతా జాతాత్రిజ్యా ౨౯।౧౫ ఏవ మిష్టాంశేభ్య ఇష్టా స్యా దేవ, అత ఏవోక్తం కోటిలవఖాశ్విలవోననిఘ్నా ఇతి తతో దోర్జ్యాతః ఫలసాధనం రవేః పరమం గతిఫలం ౨।౧౫ త్రిజ్యా ౨౯।౧౫ కేన భక్తాసతీదం స్యాదత స్తైనైవ

త్రిజ్యా భక్తా జాతో హర స్త్రయోదశ ౧౩ అతో రవేస్త్రిరుద్ధృతా ఇతి ఏవం చంద్రస్య పరమం గతిఫలం ౬౭-౧౫ అత్ర దోర్జ్యాకేన గుణితా సతీదం ఫలం స్యాదత త్రిజ్యాభక్తం ఫలం జాతం గుణస్థానే ౨ - ౨౦ అత్ర ద్వావేవ గృహీత్వా అత ఉక్తం శశినో ద్వినిఘ్నా ఇతి ఏవం ద్విగుణ త్రిజ్యాయాం జాతం ౫౭-౩౦ అస్య పరమగతిఫలస్య చాంతర మిదం ౯-౪౫ షడ్భిః సవర్ణితం జాతం తత్తుల్యమేవ అతః స్వాంగాంశకేన సహితా ఇతి తచ్చంద్రగతేః ఫలం తత్ఫలద్వయం స్వస్వమధ్యమగతౌ దేయం ఏవం స్ఫుటాగతిః అథధనర్ణోపపత్తిః తత్ర తావ దుచ్చోనో గ్రహః కేంద్ర మిత్యస్మిన్ పక్షే మకరాదికేంద్రే గ్రహస్య ధనఫల స్యాపచయా న్మృగాదికేంద్రే గతిఫల మృణం వర్ధతే, మేషాదికేంద్రే గ్రహస్య ఋణఫలవృద్ధౌ సత్యాం మేషాదికేంద్రే గతిఫల మృణ మపచీయతే, అతో మృగాదికే షడ్భే కేంద్రే గతిఫల మృణం, కర్క్యాదికేంద్రే గ్రహస్య ఋణఫలహ్రాసే గతే ర్ధనఫలం వర్ధతే, తులాదిత్రయే కేంద్రే గ్రహాధనఫలవృద్ధౌ గతేః ఫల మపచీయతే అతః కర్క్యాదిషట్కే ధన మితి యుక్తం, గ్రహోన ముచ్చం కేంద్ర మిత్యస్మిన్ అపి పక్షే మకరాదిత్రికే ఋణఫల వృద్ధి మేషాదిత్రికే ధనఫలహ్రాసః, అతో మకరాదిషడ్భే గతిఫల మృణమేవ ఏవం కర్క్యాదిషట్కే ధనమితి, అతో యుక్త ముక్తం ధనర్ణే కేంద్రే కుళీరమృగషట్కగ తే ఇతి.

తా॥ కోటిభాగలను ౨౦చే పాలుకొని ౧౧ భాగలలో దానిని తీవిచి శేషముచే ఖాశ్విలవమును హెంచి ౧౩ చే విభజింపఁగా వచ్చినలిప్తాదిఫలము రవిమధ్యగతియందును చంద్రకోటిభాగలను ౨౦ చే పాలుగొని ౧౧ భాగలలో దానినితీవిచి శేషముచే ఖాశ్విలవమును హెంచి దానిని రెట్టించి ప్రతిపెట్టి ఆఱవవంతు గలుపఁగా వచ్చినలిప్తాదిని చంద్రమధ్యగతియందును కర్కిమకరకేంద్రముల నెఱిఁగిధనఋణములు చేయ రవిచంద్రులకు స్ఫుట గతులగును. 7.

ఉదాహరణము రవిభుజ ౨ - ౨౭ - ౪ - ౩౦ దీనిని ౩ రాసులలో తీవచ ౦ - ౨ - ౫౫ - ౩౦ కోటిదీని ౨౦ వ—వంతు ౦ - ౮ ఇది ౧౧ లో తీవచ ౧౦ - ౫౧ + ౦ - ౮ = ౧ - ౨౬ ÷ ౧౩ = ౦ - ౬ గతిఫలంధనం మధ్యగతి ౫౯ - ౮ + ౦ - ౬ - ౫౯ - ౧౪ ర విస్ఫుటగతి॥ చంద్రభుజ ౧ - ౨౮ - ౨౫ - ౫౩ దీనిని ౩ రాసులలో తీవచ ౧ - ౧ - ౩౪ - ౭ కోటి దీనిభాగాది ౩౧ - ౩౪ - ౭ దీని ౨౦ వ వంతు ౧ - ౩౫ - ౦ ఇది ౧౧ లో తీవచ ౯ - ౨౫ × ౧- ౩౫ = ౧౪ - ౪౫ దీనిని ౨ చే హెంచ ౨౯ - ౩౦ ÷ ౬ = ౪ - ౫౫ + ౨౯- ౩౦ = ౩౪ - ౨౫ గతిఫలం ఋణం మధ్యగతి ౭౯౦ - ౩౫ - ౩౪ - ౨౫ = ౭౫౬ - ౧౦ చంద్రస్ఫుటగతి.

అథ తిథికరణనక్షత్రయోగానయన మాహ.

శ్లో॥ భక్తా వ్యర్కవిధోర్లవా యమకుభి ర్యాతాతిథిః స్యాత్ఫ
లం। శేషం యాతమిదం హరాత్ప్రపతితం భోగ్యం విలిప్తాస్తయోః।
భుక్త్యోరంతరభాజితాశ్చ ఘటికా యాతైష్యకాః స్యుఃక్రమాత్పూ
ర్వార్ధే కరణం బవా ద్గతతిథి ర్ద్విఘ్న్యా ద్రితష్టాభవేత్ ॥ 8

శ్లో॥ తత్సైకం త్వపరే దళేఽథ శకునేః స్యుః కృష్ణభూతోత్త
రాదర్ధాచ్చాథ విధో శ్చ సార్కసితగోర్లిప్తాః ఖఖాష్టోద్ధృతాః యా
తే స్తో భయుతీ క్రమా ద్గగన షణ్ణిఘ్నే గతైష్యే తయో రిందో
ర్భుక్తిహృతే జవైక్యవిహృతే యాతైష్యనాడ్యః క్రమాత్ ॥ 9

టీ॥ వ్యర్కవిధోః=రవినితీవిచిన చంద్రునియొక్క, లవాః=భాగలు, యమకుభిః=౧౨ చేత, భక్తాః = భాగింపఁబడినవై, ఫలం= విభక్తము, యాతాతిథిః = గతతిథిసంఖ్య, స్యాత్ =అగును, శేషం=శేషము, యాతం=గతతిథిఘటికలగును, ఇదం=ఇది, హరాత్ =హారమగు ౧౨ నుంచి, ప్రపతితం=తీసివేయఁబడినదై, భోగ్యం=భోగ్యఘటికాది, స్యాత్ =అగును, తయోః=వాటియొక్క విలిప్తాః=విలిప్తలు, భుక్త్యోః=రవిచంద్రగతులయొక్క, అంతరభాజితాః=అంతరముచేత భాగింపబడినవై, క్రమాత్ =వరుసగా, యాతైష్యకాః=గతైష్యములగు, ఘటికాః=నాడులు (గడియలు) స్యుః = అగును, ద్విఘ్నీ = ౨ చే గుణింపబడినటువంటిన్ని, అద్రితష్టా=౭ చే భాగింపబడినటువంటిన్ని, గతతిథిః=గతతిథిసంఖ్య, బవాత్ =బవకరణము మొదలుకొని, తిథేః = తిథియొక్క, పూర్వార్ధే=మొదటిభాగమందు, కరణం=కరణము ౧ చొప్పున, భవేత్ = అగును, సైకంతు= ౧ కలిపినట్టయితే, తత్ =అది, అపరే=రెండవదియగు, దళే=భాగమందు, కరణం=కరణము (స్యాత్ =అగును) అథ=అటుపిమ్మట, కృష్ణభూతోత్తరార్ధాత్, కృష్ణభూత=బహుళ చతుర్దశియొక్క, ఉత్తరార్ధాత్ =రెండవభాగమునుంచి, శకునేః=శకునికిని, స్యుః=అగును, అథ=పిమ్మట, విధోః=చంద్రునియొక్క, సార్కసితగోః=రవిచంద్రయోగముయొక్క, లిప్తాః=లిప్తలు, ఖఖాష్టోద్ధృతాః=౮౦౦ చే భాగింపఁబడినవై, (ఫలం=విభక్తము) క్రమాత్ =వరుసగా, యాతే=గతించిన, భయుతీ=నక్షత్రయోగములు, స్తః=అగును, తయోః=వానియొక్క, గతైష్యే=గతైష్యములు, గగనషణ్ణిఘ్నే = ౬౦ చేత గుణింపఁబడినవై, ఇందోః = చంద్రునియొక్క, భుక్తిహృతే=గతిచేత భాగింపఁబడినవై నక్షత్రమును, జవైక్యహృతే=రవిచంద్రగతి

యోగముచేత భాగింపబడినవై, యోగమును (తదా=అప్పుడు । క్రమాత్ = వరుసగా) గతైష్యనాడ్యః = గతైష్యఘటికలు (స్యుః = అగును ౭-౯

ఉపపత్తిః॥ దర్శాంతే సూర్యచంద్రౌ సమౌ భవతః । దర్శస్సూర్యేందుసంగమ ఇతి స్మరణాత్ । తతో దర్శాంతాచ్చంద్రో బహుగతిత్వా దగ్రే యాతి।పునరేమాంతే సమౌ తయోరంతరే చాంద్రమాసః॥దర్శావధి శ్చాంద్రమసో హి మాసస్మరణాత్। తయో రంతరం త్రింశ త్తిథయః। త్రింశత్తిథిభిర్యది భాంశతుల్యం ౩౬౦ సూర్యచంద్రాంతరం లభ్యతే।తదైకతిథ్యా కి మితి । జ్ఞాతా ద్వాదశభాగాః ౧౨ ఏకతిథౌ సూర్యచంద్రాంతరం యది ద్వాదశభాగతుల్యేన రవిచంద్రాంతరే తైకాతిథిః। తదేష్టసూర్యచంద్రాంతరభాగైః కియత్య ఇతి। అత్రసూర్యగత్యధికా చంద్రగతి రతో వ్యర్కవిధోర్లవా యమకుభి ర్భక్తా ఇతి।తతో య చ్ఛేషంతత్ యాతం।గ్రహాభుక్తత్వాత్ । తతో హీతద్వాదశశుద్ధం భోగ్యం స్యాత్।ఏవం తతో ఘటికాజ్ఞానార్థ మనుపాతః। యది గత్యంతరకలాభిః షష్టిఘటికా స్తదా గతైష్యకలాభిః కిమితి। కలాః షష్టిగుణా వికలాః స్యుః। అతోయాతైష్యవికలాః। గత్యంతరకలా భక్తాః। తిథి యాతైష్యఘటికాస్స్యురిత్యుపపన్నం । అథకరణోపపత్తిః ఏకతిథౌ కరణద్వయ మిత్యాగమః । తతోఽనుపాతః। య ద్యేకతిథ్యా కరణద్వయం త దేష్టతిథ్యా కిమితి । అత స్తిథిర్ద్విగుణా కదాచి త్సప్తాధికా స్యాత్ ॥ కరణాని సప్తైవ। అతః సప్తతష్టశేషమితం శుక్లప్రతిపాదితో గతతిథిగ్రహణాత్ కిం స్తుఘ్నాదికం కరణం వర్తమానతిథిపూర్వార్ధం గతం స్యాత్ । త ద్బవాదితో గణనార్థం నిరేకం కార్యం । వర్తమానత్వార్థం చ సైకమితి। తుల్యయోర్ద్వసర్గ క్షేపయో రేకస్యనాశే శేషమిత మేవవర్తమానతిథిపూర్వార్ధే వర్తమానకరణ మితి యుక్తం । తదేవ సైక ముత్తరార్ధే స్యా దితిప్రత్యక్షసిద్ధంశకున్యాదికరణచతుష్టయసంస్థాన మాగమప్రమాణకం। అథ నక్షత్రయోగసాధనోపపత్తిః। సమస్తో భపంజరో ద్వాదశరాశిభి ర్వ్యాప్తస్తథా సప్తవింశతినక్షత్రైశ్చ క్రకలా౨౧౬౦౦ భవంతి। తదైకనక్షత్రేణ కి మితి। అతో జాతోఽష్టకలాః ౮౦౦ అష్టశతకలాభి రేకం నక్షత్రం త దేష్టగ్రహకలాభిః కియంతీతి। లబ్ధం గతనక్షత్రాణి శేషం భుక్తం హారశుద్ధం భోగ్యం స్యా దేవ। తతోఽన్యోఽనుపాతః। యది చంద్రగతికలాభిః షష్టిఘటికా స్తదా గతైష్యకలాభిః కా ఇతి। కలాః షష్టిగుణాః వికలాః। తాశ్చంద్రగతిభక్తాః నక్షత్రగతైష్యఘటికాః స్యు రిత్యుపపన్నం। అథ యోగవాసనా రవిచంద్రయో ర్మిళితయో ర్యన్నక్షత్రంసయోగ ఇత్యుచ్యతే। అతో-

త్రియుక్తిర్నక్షత్రవత్ । గతగమ్యఘటికార్థ మనుపాతో గతియోగేన కర్తుం యుజ్యతే । యోగానయనత్వాదితి ప్రత్యక్షోపపత్తిః ౭ - ౯

తా॥ వ్యర్కేందుభాగలను ౧౨ చే విభజింప గతతిథిసంఖ్య వచ్చును. శేషమును వ్యర్కేందుగతిచే విభజింప తిథియొక్క గతఘటికలును శేషమును ౧౨ లోనుండి తివిచిన దానిని వ్యర్కేందుగతిచే పాలుగొన ఏష్యఘటికలు వచ్చును. తిథిలో సగము కరణప్రమాణమగును. గతతిథులను ద్విగుణించి ౭ చే భాగింప శేషము బవాదిచరకరణములగును. చరకరణములలో నొకటిగలుప ఏష్యమయినప్పుడు వర్తమానకరణమగును. ప్రతిమాసమందును బహుళచతుర్దశియొక్క ఉత్తరార్థమందు శకుని అమావాస్య పూర్వోత్తరభాగములయందు చతుష్పాత్తు నాగవమును శుక్లప్రతిపత్తుయొక్క పూర్వభాగమందు కింస్తుఘ్నమును ఉత్తరభాగాది బవాదిచరకరణములును వచ్చును. చంద్రునివిలిప్తలను ౮౦౦ చే విభజింప గతనక్షత్రమువచ్చును. ఆవిలిప్తలను చంద్రగతిచే విభజింప నక్షత్రముయొక్క గతైష్యగడియలును అగును. ఇట్లేరవిచంద్రుల గలిపి ౮౦౦ చే విభజింప గతయోగసంఖ్య కలుగును. మిగిలినదానిని గతైష్యముల నెఱిగి రవిచంద్రగతియోగముచే విభజింప యోగఘటికలు వచ్చును ౭ - ౯

ఉదాహరణము॥ స్ఫుటచంద్రుడు ౧౧|౧౧|౪౨|౫౪ దీనిలోనుండి స్ఫుటరవి ౫|౧౮|౪౫|౧౦ ని తివచగా ౫|౨౨|౫౭|౪౪ వ్యర్కేందు దీనిభాగలు ౧౭౨÷౧౨ =౧౪ గతతిథులు శేషభాగాది ౪-౫౭-౪౪ ను విలిప్తలుచేయ ౧౭౮౬౪ × ౬౦ =౧౦౭౧౮౪౦ ÷ ౪౧౮౧౬ గడియాది ౨౫-౩౮ ఇవి తిథియొక్క గతఘటికలు. ఇందులో ౪౧౮౧౬ వ్యర్కేందుగతివిలిప్తలు అనగా చంద్రస్ఫుటగతి ౭౫౬-౧౦ లో రవిస్ఫుటగతి ౫౯-౧౪ ను తివచగా ౬౯౬-౫౬ వ్యర్కేందుగతి దీనివిలిప్తలు ౪౧౮౧౬- ఇకను ఏష్యతిథిఘటికల నెఱుంగువిధము- హారమగు ౧౨ లోనుండి ౪-౫౭-౪౪ అగు శేషమును తివచ ౭-౨-౧౬ దీనివిలిప్తలు ౨౫౩౩౬×౬౦=౧౫౨౦౧౬౦ ÷ ౪౧౮౧౬ వ్యర్కేందుగతిచే భాగింప ౩౬-౨౧ ఏష్యఘటికలు వర్తమానపూర్ణిమదినే ఘటికాః ౩౬ విఘటికాః ౨౧

కరణోదాహరణము॥ గతతిథిసంఖ్యా ౧౪×౨=౨౮ గతకరణములు హారమగు ౬-౦-౦ లో ౪-౫౭-౪౪ తిథిలోని శేషభాగాది తివచ ౧-౨-౧౬ దీనివిలిప్తలు ౩౭౩౬ × ౬౦=౨౨౪౧౬౦ వ్యర్కేందు గతియగు ౪౧౮౧౬ చేతభాగింప విభక్తము ౫-౨౧ ఘటికాది-గతకరణములు ౨౮ ÷ ౭=౪ శేషము -౦- అగుట వల్ల ౭ వ కరణము భద్రాకరణము- ఇది పూర్ణిమ పగటిభాగమందున్నందున- దీనికి

విష్టియనిపేరు. ఈదినమున విష్టికరణము ఘటికాది ౫-౨౧ నక్షత్రోదాహరణము॥ స్ఫుటచంద్రుడు ౧౧-౧౧-౪౨-౫౪ విలిప్తలు ౨౦౫౦౨ ÷ ౮౦౦=౨౫ గతనక్షత్రములు=శేషము ౫౦౨-౫౪ విలిప్తాది—దీనివిలిప్తలు ౩౦౧౭౪ ×౬౦=౧౮౧౦౪౪౦ దీనిని చంద్రగతివిలిప్తలగు ౪౫౩౬౦ చే భాగింప ఘటికాది ౩౯-౫౪- గత నక్షత్రఘటికలు॥ ఇంక ఏష్య నక్షత్రఘటికలు= హారమగు ౮౦౦-౦-౦ లలో ౫౦౨-౫౪ తీసిన ౨౯౭-౬ దీనిని విలిప్తలుచేయ ౧౭౮౨౬ × ౬౦ =౧౦౬౯౫౬౦ ÷ ౪౫౩౬౦ చంద్రగతివిలిప్తలచే భాగింప ఘటికాది ౨౩ - ౩౪ - గతనక్షత్రములు ౨౫ గాన వర్తమానము ౨౬ వది ఉత్తరాభాద్రా॥ ఘటికాది ౨౩-౩౪- గత దినమందు భుక్తి ౩౯-౫౪

యోగోదాహరణము॥ చంద్రుడు౧౧-౧౧-౪౨-౫౪ రవి ౫-౧౮-౪౫-౧౦ కలుపగా ౫-౦-౨౭-౪ దీనివిప్తలు ౯౦౨౭ ÷ ౮౦౦ = ౧౧ గతయోగములు-శేషము ౨౨౭-౪ దీనివిలిప్తలు ౧౩౬౨౪ × ౬౦ = ౮౨౧౦౪౦ దీనిని రవిచంద్రుల గతులను గలుపగా వచ్చిన విలిప్తలు ౪౮౯౨౪ చేభాగింప ఘటికాది ౧౬-౪౬ ఇవిగతయోగ గడియలగును. గతయోగములు ౧౧ గాన వర్తమానము ధృవనామయో, గము ఇంకనీదినముయొక్క ఘటికాదిని దెచ్చుటకు = హారమగు ౮౦౦-౦-౦ లో ౨౨౭-౪- ను తీసివగా ౫౭౨-౫౬ దీనివిలిప్తలు ౩౪౩౧౬ × ౬౦ = ౨౦౫౮౯౬౦ ÷ గతివిలిప్తలు ౪౮౯౨౪=౪౨-౫ ఇవి వర్తమానదినమందు ధృవనామయోగ ఘటికాది యగును॥

ఇతి శ్రీగణేశ దైవజ్ఞకృతగ్రహలాఘవే
రవి చంద్ర స్ఫుటాధికారః ద్వితీయ స్సమాప్తః

పూర్ణిమ ౩౬-౨౧ ఉత్తరాభాద్రి ౨౩-౩౪ ధృవనామయోగం ౪౨-౫- విష్టి ౫-౨౧ ॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయనమః

అథ కుజాదిపంచగ్రహస్ఫుటాధికారః

అథ కుజశీఘ్రాంకానాహ

శ్లో॥ ఖ మష్టమరుతో ఽద్రిభూభువ ఉదధ్యగోర్వ్యోఽష్టదృగ్ద్వి
శో నవనగాశ్వినోఽ తుదశనాః శరాంగాగ్నయః।
గుణాంకదహనాః ఖఖాబ్ధయ ఇభాంగరామాః క్రమా న్న
వాంబుధిదృశో నభః క్షితిభువ శ్చలాంకా ఇమే ॥

టీ॥ ఖం=౦- అష్టమరుతః ౫౮ అద్రిభూభువః ౧౧౭ దధ్యగోర్వ్యః ౧౭౪ అష్టదృగ్ద్విశః ౨౨౮ నవనగాశ్వినః ౨౭౯ అతుదశనాః ౩౨౫ శరాంగాగ్నయః ౩౬౫ గుణాంకదహనాః ౩౯౩ ఖఖాబ్ధయః ౪౦౦ ఇభాంగరామాః ౩౬౮ నవాంబుధిదృశః ౨౪౯ నభః=౦- ఇమే=ఇవి-క్రమాత్=వరుసగా-క్షితిభువః=అంగారకునికి - చలాంకాః శీఘ్రాంకములు భవంతి=అగుచున్నవి.

తా॥ కుజునికి శీఘ్రాంకములు- ౦-౫౮-౧౧౭-౧౭౪-౨౨౮-౨౭౯-౩౨౫-౩౬౫-౩౯౩-౪౦౦-౩౬౮-౨౪౯-౦ వీనికే పదకలిప్తలని పేరు.

అథబుధశీఘ్రాంకానాహ

శ్లో॥ ఖం భూకృతాః కువసవోఽ ద్రిభవాః ఖతిథ్యో ఽష్టాద్రీం
దవో నవనవక్షితయోఽ ర్కపక్షాః।
అర్కాశ్వినః శరఖగక్షితయోఽ తిథ్యో గోష్టా ఖ మా
శుఫలజాః స్యు రిమే విదోంకాః॥ 2

టీ॥ ఖం=౦-భూకృతాః ౪౧ కువసవః ౮౧ అద్రిభవాః ౧౧౭ ఖతిథ్యః ౧౫౦ అష్టాద్రీందవః ౧౭౮ నవనవక్షితయః ౧౯౯ అర్కపక్షాః ౨౧౨ అర్కాశ్వినః-౨౧౨

శరఖగక్షితయః ౧౯౫ అక్షతిథ్యః ౧౫౫ గోష్టౌ ౮౯ ఖం =౦-ఇమే=ఇవి, విదః= బుధునియొక్క -ఆశుఫలజాః = శీఘ్రిఫలమువచ్చునటువంటి- అంశాః= అంశములు- స్యుః=అగును ॥

తా॥ బుధునకు -౦-౪౧-౮౧-౧౧౭-౧౫౦- ౧౭౮ - ౧౯౯ -౨౧౨- ౧౯౫ -౧౫౫-౮౯-౦- ఇవి శీఘ్రాంకములగును

అథగురుశీఘ్రాంకానాహ

శ్లో॥ ఖం తత్వాని నగాబ్ధయో ఽష్టషట్కాః పంచేభాగజఖేచ రా రసాశాః। నాగాశాద్విదిశో నవాహయః షట్షష్టిః షట్కగుణా నభోగురోః స్యుః॥ 3

టీ॥ ఖం=౦ -తత్వాని ౨౫ నగాబ్ధయః ౪౭ అష్టషట్కాః ౬౮ పంచేభాః ౮౫ గజఖేచరాః ౯౮ రసాశాః ౧౦౬ నాగాశాః ౧౦౮ ద్విదిశః ౧౦౨ నవాహయః ౮౯ షట్షష్టిః ౬౬ షట్కగుణాః ౩౬ నభః=౦-గురోః=గురునకు- స్యుః= అగును, ఇందులోనవాహయః అనునపుడు, నవ=౯, అహయః=౮=(౮౯)

ఏకవచనము అహిః = పాము- ౮

తా॥ గురునకు - ౦ - ౨౫ - ౪౭ - ౬౮ - ౮౫ - ౯౮ - ౧౦౬ - ౧౦౮ - ౧౦౨ - ౮౯ - ౬౬ - ౩౬ - ౦ - ఇవి శీఘ్రాంకము లగును. ౮

అథశుక్రశీఘ్రాంకానాహ

శ్లో॥ ఖమగ్న్యంగై స్తుల్యారసయమభువః షట్కధృతయోఽరిసిద్ధాః పక్షాభ్రాగ్నయ ఉదధినారాచదహనాః। ద్విశూన్యోదన్వంతః। ఖజలధికృతా భూరసకృతా స్త్రివేదోదన్వంతో రసయమగుణాః ఖంభృగుజనేః ॥ 4

టీ॥ ఖం - ౦ - అగ్న్యంగైః = ౬౩ రసయమభువః ౧౨౬ షట్కధృతయః ౧౮౬ అరిసిద్ధాః ౨౪౬ పక్షాభ్రాగ్నయః ౩౦౨ ఉదధినారాచదహనాః ౩౫౪ ద్విశూన్యోదన్వంతః ౪౦౨ ఖజలధీకృతాః ౪౪౦ భూరసకృతాః ౪౬౧ త్రివేదోదన్వంతః ౪౪౩ రసయమగుణాః ౩౨౬ ఖం - ౦ - భృగుజనేః శుక్రునకు - తుల్యాః = సమానములయిన యంకములు, స్యుః = అగును॥ 4

తా॥ శుక్రునకు - ౦ - ౬౩ - ౧౨౬ - ౧౮౬ - ౨౪౬ - ౩౦౨ - ౩౫౪ - ౪౦౨ - ౪౪౦ - ౪౬౧ - ౪౪౩ - ౩౨౬ - ౦ ఇవి శీఘ్రాంకములగును.

అథశనిశీఘ్రాంకానాహ

శ్లో॥ ఖమిషుక్షితయో గజాశ్వినో గోదహనా నాగకృతాః పయోధిబాణాః। ద్విరగేషు మితా హుతాశబాణాః శరవేదాస్త్రిగుణా ధృతిః ఖ మార్కేః ॥ 5

టీ॥ ఖం- ౦ -ఇషుక్షితయః ౧౫ గజాశ్వినః ౨౮ గోదహనాః ౩౯ నాగకృతాః ౪౮ పయోధిబాణాః ౫౪ ద్విరగేషు ౫౭ - ౫౭ హుతాశబాణాః ౫౩ శరవేదాః ౪౫ త్రిగుణాః ౩౩ ధృతిః ౧౮ ఖం- ౦ - ఆర్కేః = శనికిఃమితాః = ఈ పరిమితముగలవి- స్యుః=అగును ॥ 5

తా॥ శనికి - ౦ - ౧౫ - ౨౮ - ౩౯ - ౪౮ - ౫౪ - ౫౭ - ౫౭ - ౫౩ - ౪౫ - ౩౩ - ౧౮ - ౦ - ఇవి శీఘ్రాంకములు - 5 ఉపపత్తిః - అత్రి గ్రిహాస్పష్టీకరణార్థం గ్రిహాణా మసకృన్మందఫలాని శీఘ్రిఫలాని ప్రిసాధ్య - తత్సంస్కృతో గ్రహః స్పష్టో భవతి - త ద్యథా - ప్రిథమం శీఘ్రిఫలం ప్రిసాధ్యం శీఘ్రికేంద్రిస్య దోర్జ్యాకోటిజ్యే విధాయ తతః కోటిజ్యాంత్య ఫలజ్యయోః కర్కమృగాదికేంద్రి అంతరయోగౌ క్రిమేణ సా కోటిః దోర్జ్యాభుజః- తత స్తత్కృత్యో ర్యోగపద మితి శీఘ్రికర్ణః ప్రిసాధ్యః తతోఽను పాతద్వయా త్ఫలం - యది త్రిజ్యా తుల్యయా శీఘ్రికేంద్రి దోర్జ్యా పరమశీఘ్రిఫలజ్యా తుల్యంఫలం లభ్యతే తదేష్టయాకిమితి తతోఽన్యోనుపాతః యది శీఘ్రికర్ణాగ్రేఇదం ఫలం తదా త్రిజ్యాగ్రే కి మితి-త్రిజ్యా తుల్యయోర్గుణహారయోర్నాశే శీఘ్రికేంద్రిదోర్జ్యా అంత్యఫలజ్యాగుణా శీఘ్రికర్ణభక్తా ఇష్టఫలజ్యా భవతీతి - తద్ధనుః శీఘ్రిఫలం - అత్రేదం జడకర్మదృష్ట్వా ఆచార్యేణ శీఘ్రికేంద్రింపంచదశభాగవృద్ధ్యాప్రకల్ప్య - శీఘ్రిఫలాని ప్రిసాధ్య-తాని సావయవాన్యతో దశగుణాని రాశిషట్కమధ్యే ద్వాదశసర్వేషాం గ్రిహాణాం పృథక్ పృథగుత్పాదితాని - తత్రి మందావభోధార్థం ధూళీ కర్మప్రితీ ర్యోచ్యతే-తత్రి ప్రిథమం భౌమశీఘ్రి ఫలానయనార్థంశూన్యం శీఘ్రికేంద్రిం ప్రికల్ప్యజాతంశీఘ్రిఫలమపిశూన్యం - భుజాభావాత్ - ఏవం ద్వితీయశీఘ్రాంకోత్పత్తౌ శీఘ్రికేంద్రిం పంచదశభాగాః ౧౫ అస్యదోర్జ్యా ౩౧ కోటిజ్యా ౧౧౫-౬౦ భౌమస్య పరమశీఘ్రిఫలజ్యా ౭౭ అస్యై ర్భాస్క రాద్యైఃభూకుంజరా,౮౧ ఉక్తాః - అస్మిన్ కాలే ఆచార్యేణ ఏతావతీ జ్ఞాతా - అత ఇయం కోటిజ్యా ౧౧౫-౩౦ పళే ణానేన ౭౭ ద్వాభ్యాం చ గుణితా-౧౭౭౮౭ అనయా ఖాభ్రాబ్ధిశక్రైః ౧౪౪౦౦యుతా పరకృతి ర్యుక్తా కృతా ౩౮౧౧౬ అత్రి పరకృతి ర్యుక్తా కృతా క్వచి దూనాపి కర్తవ్యా-ఏవ

మస్యాఃమూలం జాతః శీఘ్రకర్ణః ౧౯౫-౧౪ అనేన ౭౭ దోర్జ్యా ౩౧ గుణితా జాతా ౨౩౮౭ ఇయం కర్ణేన భక్తా జాతా ౧౨- ౧౩ అస్యాః ధనుః శీఘ్రఫలం భాగాద్యం ౪-౪౮ ఏత త్సావయవ మతో దళగుణం జాత మేకస్థానే ౫౮ అతో భావ స్యాంశో ద్వితీ యోష్టమరుత ఇత్యుక్తః - ఏవ మగ్రేఽపి - కుంచ దళభాగవృద్ధ్యా శీఘ్రకేంద్రం ప్రకల్ప్య - సర్వేషాం శీఘ్రాంశాః - అత్ర దోర్జ్యా కోటిజ్యే రాశిత్రయమధ్యేఽతో రాశిత్రయమధ్య ఏవైవ శీఘ్రాంశా వక్తవ్యాః । కథ మత్ర షడ్రాశిమధ్యే ద్వాదశోక్తాః ఉచ్యంతే, ఇదం శీఘ్రఫలం కర్ణాశ్రితం కర్ణస్య పర మాధిక్యం త్రిభే న భవతి । కించి దధికేనైవ త్రిభేణ భవతి । కర్ణాంత్యల్పత్వాత్ ద్వితీయ త్రిభే ఊన ఏవ భవతి । ఏవం షడ్రాశిమధ్యే కర్ణహ్రాసవృద్ధిః । అతః శీఘ్ర ఫలానయనే పదం త్రిభా దూనాధికం భవతి । తద్యథా । ప్రథమం పదం త్రిభం శీఘ్రఫలాంశై రధికం ద్వితీయం శీఘ్రఫలాంశోనం తృతీయం। శీఘ్రఫలాంశోనం చతు ర్థం శీఘ్రఫలాధిక మితి । అత ఏవోక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ శ్లో॥ చాపేన శీఘ్రాంత్య ఫలజ్యకాయాః త్రిభం యుతోఽనేన యుతం పదాని । దోస్తేషు యాతైష్య మయు గ్మ యుగ్మ ఇతి॥ అతః షడ్రాశిమధ్యే ఉక్తాని షడ్రాశిభాగాః । అశీత్యధికశతం। అత ఏతే పంచదశభక్తాః ద్వాదశైవాంశా భవంతి॥ 1-2-3-4-5.

అథ కుజాదీనాం మాందాంక మందోచ్చానాహ.

శ్లో॥ ఖంగోశ్వినోఽద్రిమరుతోఽక్షగజా నవాశాః
సిద్ధేందవః ఖదహనక్షితయోఽసృజోంకాః ।
మాందా బుధస్య ఖమినాః కుద్రు శోఽష్టపక్షా
దేవా శ్శరానలమితా రసవహ్నయస్సు ర్యః॥ 6.

శ్లో॥ ఖేంద్రర్క్షాణి నవాగ్నయో హ్యుదధయో ఽష్టాష్టానగాక్షా గురోశ్శుక్రస్యాభ్రరసేశవిశ్వమనవోద్విర్బాణచంద్రాః క్రమాత్। ఖం గోబ్జాఃఖకృతాః ఖషణ్ణగనగా గోష్టౌత్రినందాశ్శనేః । శుద్ధోబ్ధ్యద్రి షడగ్నినాగగృహాత స్సాత్స్యన్మందకేంద్రంకుజాత్॥ 7.

టీ॥ ఖం = ౦ - గోశ్వినః ౨౯ అద్రి మరుతః ౫౭ అక్షగజాః ౮౫ నవాశాః ౧౦౯ సిద్ధేందవః ౧౨౪ ఖదహనక్షితయః ౧౩౦ (ఏతే = ఇవి) అసృజః = అంగా రకునకు - మాందాంకాః = మందసంస్కారాంకములు - స్యుః = అగును - ఖం= ౦, ఇనాః ౧౨ కుద్రుశః ౨౧ అష్టపక్షః ౨౮ దేవాః ౩౩ శరానలమితాః ౩౫ రస వహ్నయః ౩౬ (ఏతే = ఇవి) బుధస్య = బుధునకు - స్యుః = అగును. ఖం=౦ ఇంద్ర ౧౪ ఋక్షాణి ౨౭ నవాగ్నయః ౩౯ అహ్యుదధయః ౪౮ అష్టాష్టః ౫౫ నగాక్షాః ౫౭ (ఏతే=ఇవి)గురోః గురునకు -స్యుః = అగును. అభ్ర = ౦, రస ౬ ఈశ ౧౧ విశ్వ ౧౩ మనవః ౧౪ ద్విర్బాణచంద్రాః = ద్విః రెండయిన - బాణ చంద్రాః = ౧౫-౧౫ (ఏతే = ఇవి) క్రమాత్ =వరుసగా -శుక్రస్య= శుక్రునకు స్యుః = అగును. ఖం = ౦, గోబ్జాః ౧౯ ఖకృతాః ౪౦ ఖషట్ ౬౦ నగనగాః ౭౭ గోష్టౌ ౮౯ త్రినందాః ౯౩ (ఏతే= ఇవి) శనేః శనికి - మాందాంకాః = మం దాంకములు - స్యుః = అగును. అబ్ధ్యద్రిషడగ్ని నాగగృహాతః - అబ్ధి ౪ అద్రి ౭ షట్ ౬ అగ్ని ౩ నాగ ౮ గృహాతః = వీనిని రాశ్యాదినుంచి - శుద్ధః = గ్రహము తీవచంబడినదై - కుజాత్ = కుజుఁడు మొదలుకొని - మందకేంద్రం = మంద కేంద్రము, స్యాత్ = అగును. 7

తా॥ కుజునకు ౦ - ౨౯ -౫౭ - ౮౫ - ౧౦౯ -౧౨౪ - ౧౩౦ - బుధు నకు ౦ - ౧౨ - ౨౧ - ౨౮ - ౩౩ - ౩౫ - ౩౬ గురునకు ౦ - ౧౪ - ౨౭-౩౯ ౪౮ - ౫౫ - ౫౭ శుక్రునకు ౦ - ౬ - ౧౧ - ౧౩ - ౧౪ - ౧౫ - ౧౫ శనికి ౦ ౧౯ - ౪౦ - ౬౦ ౭౭ - ౮౯ - ౯౩ ఇవి మందాంకము లగును. కుజాదులకు వరు సగా ౪-౭-౬-౩-౮ ఇవి రాశ్యాది మందోచ్చములగును. 6-7.

ఉపపత్తిః॥ మందోచ్చకేంద్రవాసనా మందఫల కరమత్వజ్ఞానే వాసనాచ్చ పూర్వ మేవోక్తా । అత్ర మందఫలానయనే రాశిత్రయ మేవ పదం గృహీతం । త త్కథం కర్ణానంగీకారాత్ । అహో అత్ర శీఘ్రఫలార్థం కర్ణో గృహీతః । మంద ఫలార్థం న గృహీతః । స కథం కర్ణోఽపి గ్రహ కక్ష్యాయా వ్యాసార్థం । ఏవం మందకర్ణో మందప్రతిమండ ప్రతిమండలే వ్యాసార్థం । శీఘ్రకర్ణః ।శీఘ్రప్రతిమం డలే వ్యాసార్థం । ఏవం యత్సాధితం మందఫలం తన్మధ్యమాత్ । మధ్యమే మంద ప్రతిమండలే అతో జాతం మందఫలం మందకర్ణాగ్రస్థానీయం।అతో మందఫలానయనే

మందకర్ణోఽపిగ్రాహ్యః। స సర్వైరపి నాంగీకృత స్తత్రగ్రహకర్ణాగ్రహణే ఏకం కారణం వక్తవ్యం। శీఘ్రఫలా న్మందఫల స్యోనత్వాత్। స్వల్పాంతరత్వాత్ మంద కర్మణి కర్ణో నగృహీతః। ఏవంచే త్తర్హి స్వల్పేపి శీఘ్రఫలే కర్ణో గృహ్యతే। తదధికే మందఫలే న గృహ్యతే। ఏవం కథం అతోఽత్ర యుక్త్యా హేతుజ్ఞానం భవతి। ఫలవాసనావిచిత్రాస్తి। ఏతాదృశేనైవ కర్మణా। ఆకాశే గ్రహాస్పష్ట త్వం దృశ్యతే। అతః ప్రత్యక్షప్రమాణోపలబ్ధ్యా ఏత త్కృతమితి వక్తవ్యం। సర్వం నిరవద్యం। ఉక్తంచ సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ శ్లో॥ స్వల్పాంతరత్వా న్మృదుకర్మణీ హ కర్ణః కృతో నేతిచ కేచిదూచుః। నా శంకనీయం వచలేకి మిద్ధం యతో విచిత్రా ఫలవాసనా తేత్రేతి॥ అత్ర త్రిజ్యాతుల్యయా మందకేంద్రదోర్జ్యయా యది పరమం మందఫలం। త దేష్టదోర్జ్యయాకి మితి। ఏవం పంచదశభాగవృద్ధ్యా మందకేంద్రం ప్రకల్ప్య। అనయా యుక్త్యా మందఫలాని ప్రసాధ్యాని। తాని సావయవా న్యతో దశగుణాని కృత్వా రాశిత్రయమధ్యే గ్రహాణాం పృథక్ పృథక్ షడంకాః మాందాః భవంతీత్యుపపన్నం అత్రభూమికర్మ ప్రథమాంకో భుజాభావాచ్ఛూన్యం తతః-పంచదశ ౧౫ భాగానా మేషాం జ్యా ౩౧ భౌమమందపరమఫలేన గుణితాజాతా ౩౪౭ - ౧౨ ఇయం ఖార్కైః ౧౨౦ భక్తాజాతం ఫలం ౨౫౮ ఇదం సావయవత్వాద్దశగుణం ౨౯ జాతో భౌమస్య ద్వితీయో మాందాంకః। ఏవం సర్వేషాం సర్వేఽంకా ఉత్పాద నీయాః॥ 6, 7.

—

కుజాదీనాం శీఘ్రపదకాంతరానయన చక్రమ్.

పదక సంఖ్యా.	కుజః.		బుధః.		గురుః.		శుక్రః.		శనిః.	
	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.
౦	౦	౫౮	౦	౪౧	౦	౨౫	౦	౬౩	౦	౧౫
౧	౫౮	౫౯	౪౧	౪౦	౨౫	౨౨	౬౩	౬౩	౧౫	౧౩
౨	౧౧౭	౫౭	౮౧	౩౬	౪౭	౨౧	౧౨౬	౬౦	౨౮	౧౦
౩	౧౭౪	౫౪	౧౧౭	౩౩	౬౮	౧౭	౧౮౬	౬౦	౩౯	౯
౪	౨౨౮	౫౧	౧౫౦	౨౮	౮౫	౧౩	౨౪౬	౫౬	౪౮	౬
౫	౨౭౯	౪౬	౧౭౮	౨౧	౯౮	౮	౩౦౨	౫౨	౫౪	౩
౬	౩౨౫	౪౦	౧౯౯	౧౩	౧౦౬	౨	౩౫౪	౪౮	౫౭	౦
౭	౩౬౫	౨౮	౨౧౨	౦	౧౦౮	ఋ ౬	౪౦౨	౩౮	౫౭	ఋ ౪
౮	౩౯౩	౭	౨౧౨	ఋ౧౭	౧౦౨	ఋ౧౩	౪౪౦	౨౧	౫౩	ఋ ౮
౯	౪౦౦	ఋ౩౨	౧౯౫	ఋ౪౦	౮౯	ఋ౨౩	౪౬౧	ఋ౧౮	౪౫	ఋ ౧౨
౧౦	౩౬౮	ఋ౧౧౯	౧౫౫	ఋ౬౬	౬౬	ఋ౩౦	౪౪౩	ఋ౧౧౭	౩౩	ఋ ౧౫
౧౧	౨౪౯	ఋ౨౪౯	౮౯	ఋ౮౯	౩౬	ఋ౩౬	౩౨౬	ఋ౩౨౬	౧౮	ఋ ౧౮
౧౨	౦	ఋ ౦	౦	ఋ ౦	౦	ఋ ౦	౦	ఋ ౦	౦	౦

శీఘ్రపదకాంతర లఘుసంఖ్యలు పదకము నందలి అంతరములచే గుణించి 15 చే భాగించుటకు బదులుగా యీ చక్రము ప్రకారము చేసికొనవలెను.

పదక సంఖ్య	కుజః	బుధః	గురుః	శుక్రః	శనిః
౦	......	......	× ౫÷౩	×౨౦÷౫	×౦÷౦
౧	......	× ౮÷౩	......	×౨౦÷౫	......
౨	×౧౯÷౫	×౧౨÷౫	× ౭÷౫	× ౪÷౦	......
౩	×౧౮÷౫	×౧౧÷౫	......	× ౪÷౦	×౩÷౫
౪	×౧౭÷౫	......	......	......	×౨÷౫
౫	......	× ౭÷౫	......	......	×౦÷౫
౬	×౮÷ ౩	......	......	×౧౬÷౫	......
౭	......	......	× ౨÷౫	......	......
౮	......	......	......	× ౭÷౫	......
౯	......	× ౮÷౫	......	× ౬÷౫	×౪÷౫
౧౦	......	×౨౨÷౫	× ౨÷౦	×౩౯÷౫	×౦÷౦
౧౧	×౮౩+౫	......	×౧౨÷౫	......	×౬÷౫

(9)

కుజాదీనాం మందపదకాంతరానయన చక్రమ్.

పదక సంఖ్యా.	కుజః.		బుధః.		గురుః.		శుక్రః.		శనిః.		
	పదకం.	అంతరం	పదకం.	అంతరం	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.	పదకం.	అంతరం.	
౦	౦	౨౯	౦	౧౨	౦	౧౪	౦	౬	౦	౧౯	పదకము నందలి యంకెలు లిప్తాదిగాను, మందోచ్ఛ యొక్క యంకెలు రాశ్యాదిగాను గణన చేయవలెను.
౧	౨౯	౨౮	౧౨	౯	౧౪	౧౩	౬	౫	౧౯	౨౧	
౨	౫౭	౨౮	౨౧	౭	౨౭	౧౨	౧౧	౨	౪౦	౨౦	
౩	౮౫	౨౪	౨౮	౫	౩౯	౯	౧౩	౧	౬౦	౧౭	
౪	౧౦౯	౧౫	౩౩	౨	౪౮	౭	౧౪	A	౭౭	౧౨	
౫	౧౨౪	౬	౩౫	౦	౫౫	౨	౧౫	౦	౮౯	౪	
౬	౧౩౦	౦	౩౬	౦	౫౭	౦	౧౫	౦	౯౩	౦	
మందోచ్ఛములు.	౪		౭		౬		౩		౮		

మాందపదకాంతరఫల సంఖ్యలు పదకమునందలి అంతరముచే గుణించి 15 చే భాగించుటకు బదులుగా యీ చక్రము ప్రకారము చేసికొనవలెను.

పదక సంఖ్య	కుజః	బుధః	గురుః	శుక్రః	శనిః
౦	... ...	× ౪ ÷ ౫	... ...	× ౨ ÷ ౫	... ...
౧	... ...	× ౩ ÷ ౫	... ...	× ౧ ÷ ౩	× ౦ ÷ ౫
౨	... ...	... ...	× ౪ ÷ ౫	... ...	... ...
౩	× ౭ ÷ ౩	× ౧ ÷ ౩	× ౩ ÷ ౫	... ...	... ...
౪	× ౦ ÷ ౦	... ...	... ...	... ...	× ౪ ÷ ౫
౫	× ౨ ÷ ౫	... ...	... ...	... ...	... ...
౬	... ...	... ...	... ...	... ...	... ...

అథ శీఘ్రఫలసాధన మాహ.

శ్లో॥ భౌమార్కీజ్యవిహీనమధ్యమరవిస్స్యాత్స్వశుకేంద్రంతు
విద్భృగ్వోరుక్తమిదంరసోర్ధ్వమినభాచ్ఛుద్ధంతదంశాదినైః ।
భక్తాఃఖాదిఫలంక్రమాదిహగతాం కోష్ఠసాక్షయద్ధ్యాహతా
చ్ఛేషాద్బాణకులబ్ధిహీనయుగయం దిగ్ఘృల్లవాద్యంఫలం ॥ ౪

టీ॥ భౌమార్కీజ్యవిహీనమధ్యమరవిః-భౌమ=అంగారకుఁడు-అర్కి=శని-ఇజ్య॥ బృహస్పతి (ఈగ్రహములచేత) విహీన=తీవఁబడిన - మధ్యమరవిః=రవిమధ్యగ్రహము - స్వ=తమయొక్క, ఆశుకేంద్రం=శీఘ్రకేంద్రము-స్యాత్=అగును- విద్భృగ్వోస్తు= బుధశుక్రులకయినచో, ఉక్తం= వెనుకఁ జెప్పఁబడినది - ఇదం = ఈశీఘ్రకేంద్రము - రసోర్ధ్వంచేత్ = ౬ రాసులకధికమయిన - ఇనభాత్ = ౧౨ రాసులలోనుంచి - శుద్ధం = తీవఁబడవలెను (అప్పుడు శీఘ్రభుజయగును) తదంశాః = అభుజభాగలు - దినైః= ౧౫ చేత, భక్తాస్సంతః = భాగింపంబడినవై - ఇహ = ఈ గ్రంథమందు - క్రమాత్ = వరుసగా - ఖాదిఫలం= ఖమష్టేత్యాది శీఘ్రఫలమును- గతాంకః= గతమగు అంకసంఖ్యయు (భవేత్= అగును) అసౌ=ఈఖాదిఫలము- ఈయద్ధ్యాకః= గతమగు అంకసంఖ్యయు (భవేత్= అగును) అసౌ=ఈఖాదిఫలము- తయద్ధ్యా గతైష్యాంకాంతరముచేత - హతాత్ = గుణింపఁబడినటువంటి । శేషాత్ = శేషము వల్ల-బాణకులబ్ధిహీనయుక్ - బాణకు = ౧౫చేత - లబ్ధి= భాగింపంగావచ్చినవిభక్త మందు - హీనయుక్ = ఋణపదకమయ్యేనేనిఁ దోయుటయును, ధనపదకమయినచో గలుపుటయును - కార్యాః= చేసుకోతగినవి - అయం= ఇది - దిక్ హృత్ - ౧౦ చే భాగింపఁబడినదై - లవాద్యం = భాగాదియైన - ఫలం = ఫలము (భవేత్ - అగును.) ౪

ఉపపత్తిః॥ యది పంచదశభాగైః రేకః శీఘ్రాంకః ప్రదిష్టః - ఏవం యల్లబ్ధంతన్మితో గతఃస్యాత్ - తతః శేషాదనుపాతః - యది పంచదశభాగైః గతైష్యాంతరతుల్యాహ్రాసవృద్ధిర్లభ్యతే - తదా శేషాంశైః కి మితి - ఫలేన క్షయే హీనః వృద్ధౌ యుక్తః గతాంకః కార్య ఏవ - తతో దశగుణాంశాః సంత్యతో దశభిర్భక్తోభాగాద్యం శీఘ్రఫలం భవతి. ౪

తా॥ కుజ శని గురువులకు మధ్యరవియే శీఘ్రోచ్చ కనుక మధ్యరవిలోనుండి ఆయాగ్రహములను తీసిన శీఘ్రకేంద్రమగును- బుధశుక్రులకు ఈవఱకు గణితరీతిని వచ్చినదే. శీఘ్రకేంద్రము- ఈ శీఘ్రకేంద్రము ౬రాసులకుఁబైగానున్నప్పుడు ౧౨రా

సులలోనుండి తీవిచిన శీఘ్రభుజ యగును - ఆభుజభాగలను ౧౫ చే భాగింప గతాంక ము వచ్చును - మిగిలినదానిని గతాంకముయొక్కయు దానిపిమ్మట అంకముయొక్కయు అంతరముచే హెంచి ౧౫ చే విభజించి వచ్చినభాగాది గతాంకము క్షయించునది యైన అయాంకఫలమునుండి తీవచవలెను. వృద్ధిపదకమయిన యెడలఁ గలుపవలెను. పి మ్మట ౧౦ చే భాగింప భాగాది శీఘ్రఫలమువచ్చును. 8.

ఉదాహరణము = మధ్యరవి ౫ - ౨౦ - ౫౫ - ౩౦ మధ్యకుజుఁడు ౯ - ౦ - ౫౫ - ౩౫ తీవచ ౮ - ౧౯ - ౫౯ - ౫౫ కేంద్రము ఇది ౬ రాసుల కధికముగాన ౧౨ రాసులలో తీవచ ౩ - ౧౦ - ౦ - ౫ భుజ దీనిభాగలు ౧౦౦ ÷ ౧౫ = ౬ గతాంకములు శేషము భాగాది ౧౦ - ౦ - ౫ దీనిని ౭ - ౬ అంకములఅంతర మగు ౪౦ చేఁ హెంచఁగా ౪౦౦ - ౩ - ౨౦ ÷ ౧౫ = ౨౬ - ౪౦ - ౧౩. ఇందులో ౬ అంకధనపదకం ౩౨౫ - ౦ - కలుపఁగా ౩౫౧ - ౪౦ - ౧౩ ÷ ౧౦ = ౩౫ - ౧౦ - ౧ శీఘ్రఫలం ... ...ప్రాగ్వన్మధ్యమేత్యాది శ్లో కో క్తవిధినా ఇదంఅర్ధీకృతం ౧౭ - ౩౫ - ౦ - మధ్యకుజుఁడు ౯ - ౦ - ౫౫ - ౩౫ - శీఘ్రఫలార్ధం - మధ్యగ్రహము తులాదికేంద్ర మగుటచే ఋణముచేయ ౮ - ౧౩ - ౨౦ - ౩౫ ఇది ప్రథమశీఘ్రఫలసంస్కారగ్రహము. 8.

అథ మందఫలానయనమాహ.

శ్లో॥ మృదుకేంద్రభుజాంశకాదినాప్తాః ఫలమంకః ప్రగత స్తదాని తైష్యః । పరిశేషహతో దినాప్తియుక్తో దశభక్తః ఫలమంశకాది మాందమ్ ॥ 9.

టీ॥ మృదుకేంద్రభుజాంశకాః । మృదుకేంద్ర = మందకేంద్రముయొక్క-భుజాంశకాః = భుజభాగలు - దినాప్తాః = ౧౫ చేత భాగింపఁబడినవై - ఫలం = విభక్తము-ప్రగతః=గతమయిన - అంకః = అంకము - స్యాత్ = అగును - తదానితైష్యః తత్ = అగతాంకముచేత - ఊనిత=తీవచఁబడిన - ఏష్యః = ఏష్యాంకము-పరిశేషహతః=గతాంకములలో మిగిలిన భాగాదిచేత గుణింపఁబడినదై - దినాప్తియుక్తః =౧౫ చే భాగింపఁగావచ్చిన విభక్తమునందు మాందాంకఫలము కలుపఁబడినదై, దశభక్తః = ౧౦ చే భాగింపఁబడి - అంశకాది మాందం = భాగాది మందసంబంధమయిన - ఫలం = ఫలము - భవతి = అగుచున్నది॥ 9.

ఉపపత్తిః॥ అనుపాతద్వయేన । యది పంచదశభాగై శ్శేషో మాందాంక స్త శ్శేషైః మందకేంద్రాంశైః కిమితి । అతో గతాంశాదినాప్తాగతాంకః స్యాదితి శేషా

నుపాతః । యది పంచదశభాగైః శ్శేషాంతరీ గతైష్యాంతరతుల్యా వృద్ధిర్లభ్యతే - తదా శేషాంశైః కిమితి - అంకాదిగుణితాః సంత్యత స్తద్దశభి ర్భాజ్యం ఫలం భవతీత్యుప పన్నం॥ 9.

తా॥ మందోచ్చలోనుండి ప్రథమశీఘ్రఫల సంస్కారగ్రహమును తీవచమంద కేంద్రమగును - దానిని రవిచంద్రులవలెనే మందభుజచేసి ఆ భుజభాగలను ౧౫ చేత విభజింపగతాంకమువచ్చును. శేషమును గతగమ్యాంకాంతరముచేఁ హెంచి ౧౫ చేత విభజించి మందపదకమును గలిపి ౧౦ చేత భాగింప భాగాదిమందఫల మగును. 9.

ఉదాహరణము॥ కుజునికి మందోచ్చరాశ్యాది ౪ - ౦ - ౦ - ౦ ప్రథమ శీఘ్రఫలసంస్కారకుజుఁడు ౮ - ౧౩ - ౨౦ - ౩౫ ను తీవచఁగా ౭ - ౧౬ - ౩౯ - ౨౫ మందకేంద్రము. ఇది ఆఱురాసుల కధికముగా నున్నందున ౬ రాసులను తీవచఁగా ౧ - ౧౬ - ౩౯ - ౨౫ మందభుజ - దీనిభాగలు ౪౬ ÷ ౧౫ = ౩ గతాంకము ౧ - ౩౯ - ౨౫ శేషము ౪ - అంకముల అంతరము ౨౪ చేత గుణింప ౩౯ - ౪౬ - ౦ ÷ ౧౫ = ౨ - ౩౯ - ౪ పదకం ౮౫ - ౦ - ౦ గలుప ౮౭ - ౩౯ - ౪ ÷ ౧౦ = ౮ - ౪౫ - ౫౪ మందఫలం - మధ్యకుజుఁడు ౯ - ౦ - ౫౫ - ౩౫ లో తులాదికేంద్రమగుటచే ఋణముచేయ ౮ - ౨౨ - ౯ - ౪౧ మందఫలసంస్కారకుజుఁడు. 9.

అథ శీఘ్ర - మంద - శీఘ్రఫలసంస్కారానయన మాహ.

శ్లో॥ ప్రాగ్వన్మధ్యమే చలఫలస్యదళం విదద్యాత్తస్మాచ్చమాంద మఖిలం విదధీత మధ్యే । ద్రాక్కేంద్రకేఽపిచ విలోమమతశ్చ శీఘ్రం సర్వంచతత్ర విదధీతభవేత్స్ఫుటోఽసౌ॥ 10

టీ॥ ప్రాక్=ముందు - చలఫలస్య = శీఘ్రఫలముయొక్క - దళం=సగమును, మధ్యమే=మధ్యగ్రహమునందు - విదద్యాత్ = సంస్కరింపవలెను - తస్మాత్=శీఘ్రసంస్కార గ్రహమువల్ల, మాందం = వచ్చిన మందఫలము - అఖిలం = అంతయు - మధ్యే = మధ్యగ్రహమునందు - విదధీత = సంస్కరింపవలెను - అపిచ తత్ = ఆఫలమును - ద్రాక్కేంద్రకే = శీఘ్రకేంద్రమునందు - విలోమం = వ్యత్యయముగా-విదద్యాత్ = సంస్కరించవలెను - అతః = దానినుంచి - శీఘ్రం = ద్వితీయ శీఘ్రఫలము - సర్వం = అంతయు । తత్ర = మందఫలసంస్కృత గ్రహమునందు - విదధీత = సంస్కరించవలెను - అసౌ = ఈగ్రహము - స్ఫుటః = స్పష్టమైనది - భవేత్ = అగును॥ 10.

తా॥ ప్రథమ శీఘ్రఫలమును అర్ధించి మధ్యగ్రహమందు సంస్కరింపవలెను. ఈ సంస్కారగ్రహమువల్ల మందఫలమును సాధించి మందఫలమంతయు మధ్యగ్రహములోనే సంస్కరింపవలెను. మందఫలమంతయు శీఘ్రకేంద్రములో విలోమముగా సంస్కరింపఁగా ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్రమగును. ఇందువల్ల వచ్చిన శీఘ్రఫలమంతయు మందఫలసంస్కార గ్రహములో సంస్కరించిన స్ఫుటమగును. ఈ మూడుసంస్కారములను మేషతులాకేంద్రముల నెఱిఁగి ధనఋణములు చేయవలెను. 10.

ద్వితీయ శీఘ్రఫల సంస్కారోదాహరణము.

ప్రథమ శీఘ్రకేంద్రం ౮ - ౧౯ - ౫౯ - ౫౫ మందఫలంధనం - ౦- ౮- ౪౯-౫౪ కలుప ౮-౨౮-౪౯-౪౯ యిది ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్రంబయ్యె. దీని భుజ రాశ్యాది ౩-౧-౧౪-౧౧ భాగాది ౯౧ - ౧౪ - ౧౧ ÷ ౧౫ = ౬ గతాంకము ౧- ౧౪- ౧౧ శేషము. ఏష్యాంక ౩౬౫ గతాంక ౩౨౫ అంతరం ౪౦ చే గుణింపఁగా ౪౯ - ౨౭ - ౨౦ ÷ ౧౫ = ౩- ౧౭ - ౪౯ పదకము కలుప + ౩౨౫- ౦ - ౦ = ౩౨౮ - ౧౭ - ౪౯ ÷ ౧౦ = ౩౨ - ౪౯-౪౭ ద్వితీయ శీఘ్రఫలం॥ మందసంస్కారబుధుఁడు ౮-౨౨-౯-౪౧ ద్వితీయ శీఘ్రఫలం ఋణం ౧ - ౨- ౪౯-౪౭ తీసివేయ ౭-౧౯-౧౯-౫౪ స్ఫుటబుధుఁడు॥

బుధస్ఫుట స్యోదాహరణము.

(౧) బుధశీఘ్ర కేంద్రం ౭ - ౧ - ౩౮ - ౩౮ శీఘ్రభుజ౪- ౨౮ - ౨౧ - ౨౨ భుజభాగాదులు ౧౪౮ - ౨౧ - ౨౨ ÷ ౧౫ = ౯ గతాంకము - శేషము ౧౩ - ౨౧ - ౨౨ దీనిని గతగమ్యాంతరముల అంతరమగు ౪౦ చే గుణింప ౫౩౪- ౧౪ - ౪౦ ÷ ౧౫ = ౩౫ - ౩౬ - ౫౮ ఋణపదకము గాన పదక సంఖ్యయగు ౧౯౫ లో నుండి తీవఁగా ౧౫౯ - ౨౩ - ౨ ÷ ౧౦ = ౧౫ - ౫౬ - ౧౮ దీని సగము ౭ - ౫౮ - ౯ ఋణశీఘ్రఫలం (తులాదికేంద్రం) బుధునకు మధ్యగ్రహము రవిగాన రవిమధ్యగ్రహము ౫ - ౨౦ - ౫౫ - ౩౦లో శీఘ్రఫలమును తీవఁగా ౫ - ౧౨ - ౫౭ -౨౧ ప్రథమ శీఘ్రసంస్కారబుధుఁడు.

(౨) బుధమందోచ్ఛ ౭ - ౦ - ౦- ౦ ప్రథమశీఘ్రఫలసంస్కారబుధుఁడు ౫ - ౧౨ - ౫౭ - ౨౧ తీవఁగా ౧- ౧౭ - ౨-౩౯ మందకేంద్రము ౩ రాసులకు తక్కువగా నున్నందున ఇదేభుజ - దీనిభాగాదులు ౪౭ - ౨ - ౩౯ + ౧౫ = ౩ గతాంకము - శేషము ౨ - ౨ - ౩౯ గతగమ్యాంతరమగు ౫ చే హెంచి

౧౫ చే భాగింప ౦-౪౦-౫౩ పదకము ౨౮ కలుప ౨౮-౪౦-౫౩ ÷ ౧౦=౨-౫౨-౫ మందఫలము బుధునికి గ్రహమగు మధ్యరవిలో మేషాదికేంద్రమగుటచేఁ గలుపఁగా రాశ్యాది ౫-౨౩-౪౭-౩౫ మందఫల సంస్కృత బుధుఁడయ్యెను.

(౩) ప్రథమ శీఘ్రకేంద్రము ౭-౧ - ౩౮ - ౩౮ లో మందఫలము ౨-౫౨-౫ ను విలోమముగా సంస్కరింప ౬-౨౮-౪౬-౩౨ ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్రము- దీని భుజ ౫-౧-౧౩-౨౭ భాగాది ౧౫౧-౧౩-౨౭ ÷ ౧౫ = ౧౦ గతాంకము- శేషము ౧-౧౩-౨౭ దీనిని అంతరమగు ౬౬ చే హెంచి ౧౫ చే భాగింప ౫-౨౩-౧౧ పదకము ఋణమగుటచే పదకమగు ౧౫౫ లో తీవచ ౧౪౯-౩౬-౪౯ ÷ ౧౦=౧౪-౫౭-౪౦ శీఘ్రఫలము - మందఫల సంస్కృత బుధుఁడు ౫-౨౩-౪౭-౩౫ కేంద్రము తులాదియగుటచే తీవఁగా ౫-౮-౪౯-౫౫ స్ఫుటబుధుఁడు॥

గురుస్ఫుటోదాహరణము.

(౧) శీఘ్రోచ్ఛ ౫ - ౨౦ - ౫౫ - ౩౦ మధ్యగురుఁడు ౧౧ - ౧ - ౪౩ - ౨౮ కేంద్రము ౬ - ౧౯ - ౧౨ - ౨ భుజ ౫-౧౦ - ౪౭ - ౫౮ భుజభాగాది ౧౬౦ - ౪౭ - ౫౮ ÷ ౧౫ = గతాంక ౧౦ శేషము ౧౦-౪౭-౫౮ × అంతరం ౩౦÷ ౧౫ = ౨౧ - ౩౫-౫౬ ఋణపదకమగు ౬౬ లో తీవఁగా ౪౪ ౨౪ - ౪÷౧౦ = ౪ - ౨౬ - ౨౪ అర్ధీకృతం ౨- ౧౩ - ౧౨ ఋణం ౧౧- ౧-౪౩ - ౨౮ లో తీవచ ౧౦ - ౨౯ - ౩౦ - ౧౬ శీఘ్రఫలసంస్కృతగురుఁడు॥

(౨) మందోచ్ఛ ౬ - ౦ -౦ -౦ శీఘ్రఫల సంస్కృత గురుఁడు ౧౦-౨౯- ౩౦ - ౧౬ తీవచ ౭ - ౦-౨౯ - ౪౪ కేంద్రము - దీనిభుజ ౧ - ౦ - ౨౯ -౪౪ భుజభాగాది ౩౦ - ౨౯ - ౪౪ ÷౧౫ = ౨ గతాంక శేషము, ౦-౨౯ -౪౪× అంతరం ౧౨÷౧౫ = ౦ - ౨౩ - ౪౭ పదకము+ ౨౭ - ౦ - ౦ = ౨౭ -౨౩- ౪౭ ÷౧౦= ౨ - ౪౪-౨౨ మందఫలం ఋణం - మధ్యగ్రహమగు ౧౧ - ౧ - ౪౩ - ౨౮ లో నుండి తీవచ ౧౦- ౨౮ - ౫౯ ౬, మందఫల సంస్కృతగురుఁడు॥

(౩) ప్రథమ శీఘ్రకేంద్రం ౬ - ౧౯ - ౧౨. ౨ మందఫలం ౨ - ౪౪- ౨౨ విలోమముగా సంస్కరింప ౬ - ౨౧ - ౫౬ - ౨౪ శీఘ్రకేంద్రం .దీనిభుజ ౫ - ౮ - ౩ - ౩౬ భుజభాగాది ౧౫౮ - ౩ - ౩౬÷౧౫ = ౧౦ గతాంక శేషం ౮ - ౩ - ౩౬ × అంతరం ౩౦÷౧౫=౧౬ - ౭-౧౨ పదకమగు ౬౬ లో

నుండి తీవచఁగా ౪౯-౫౨-౪౮ ÷ ౧౦=౪-౫౯-౧౬ శీఘ్రఫలం - మందఫల సంస్కృత గురుఁడు ౧౦-౨౮-౫౯-౬ లో తీవచ ౧౦-౨౩-౫౯-౫౦ స్ఫుట గురుఁడు॥

శుక్రస్యోదాహరణము.

(౧) శీఘ్రకేంద్రము ౬-౧౧-౫౯-౫ భుజ ౫-౧౮ - ౦-౫౫ - భాగాది ౧౬౮-౦-౫౫ ÷ ౧౫ = ౧౧ గతాంక - శేషము ౩-౦-౫౫ × అంతరము ౩౨౬ ÷ ౧౫ = ౬౫ - ౩౧ - ౫౫ పదకము ౩౨౬ లో తీవచఁగా ౨౬౦-౨౮-౫ ÷ ౧౦ = ౨౬-౨-౪౮ ÷ ౨ = ౧౩ - ౧ - ౨౪ ఋణము- ౫ - ౨౦ - ౫౫ - ౩౦ లో తీవచ - ౫ - ౭ - ౫౪ - ౬ శీఘ్రఫల సంస్కృత శుక్రుఁడు.

(౨) మందోచ్చ ౩-౦-౦-౦ మందఫల సంస్కృత శుక్రుఁడు ౫ - ౭ - ౫౪-౬ తీవచఁగా ౯-౨౨-౫-౫౪ మందకేంద్రము - భుజ ౨-౭ - ౫౪ - ౬ భాగాది ౬౭ - ౫౪ - ౬ ÷ ౧౫ = గతాంక - ౪ శేషము ౭ - ౫౪ - ౬ × అంతరము ౧ ÷ ౧౫ = ౦ - ౩౧ - ౩౬ పదకము ౧౪ కలుపఁగా ౧౪ - ౩౧ - ౩౬ ÷ ౧౦ = ౧- ౨౭-౯ మందఫలము ఋణము ౫-౨౦-౫౫-౩౦ లో తీవచఁగా ౫-౧౯-౨౮-౨౧ మందఫల సంస్కృత శుక్రుఁడు.

(౩) ప్రథమశీఘ్రకేంద్రము ౬-౧౧ - ౫౯-౫ మందఫలము ౧ - ౨౭ -౯ తీవచ - ౬-౧౩- ౨౬- ౧౪ ద్వితీయశీఘ్రకేంద్రము భుజ ౫ - ౧౬ - ౩౩ - ౪౬ భాగాది ౧౬౬ ×౩౩-౪౬÷౧౫=గతాంక ౧౧ శేషము ౧-౩౩-౪౬ × అంతరము ౩౨౬÷౧౫=౩౩-౫౭-౫౨ ఋణపదకమగు ౩౨౬ లో తీవచఁగా ౨౯౨-౨-౮ ÷౧౦=౨౯-౧౨-౧౨ శీఘ్రఫలముతీవచఁగా ౪ - ౨౦ - ౧౬ - ౯ ద్వితీయ శీఘ్రఫల సంస్కృతశుక్రుఁడు ఈగ్రహమునకు అంతిమాంకమగు౧౧వ యంకమువచ్చినందున ముందుఁ జెప్పఁబోవు శుక్రారయోశ్చలభవోంత్యేతి శ్లో॥ కరీతిని నాల్గవసంస్కారము చేయఁగా శుక్రుఁడు స్ఫుటమగును. ఆశ్లోకమువద్దనే దానిగణితము వ్రాయఁబడెను.

శనిస్ఫుట స్యోదాహరణము.

(౧) శీఘ్రోచ్చ ౫ - ౨౦ - ౫౫ - ౩౦ మధ్యశని ౯ - ౧౯ ౪౩ -౩౮ కేంద్రము ౮ - ౧ - ౧౧ - ౫౨ -భుజ ౩ - ౨౮ - ౪౮ - ౮ భుజభాగాది౧౧౮ ౪౮ - ౮ ÷ ౧౫ = గతాంక ౭ శేషం ౧౩ - ౪౮ - ౮ × అంతరం ౪ ÷

౧౫ = ౩ -౪౦ - ౫౦ ఋణపదక మగు ౫౭ లో తీవచఁగా ౫౩ - ౧౯ ౧౦ ÷ ౧౦ = ౫ - ౧౯-౫౫ ÷ ౨ = ౨ - ౩౯ - ౫౭ ఋణం, మధ్య శనిలో తీవచ ౯ - ౧౭ - ౩- ౪౧ ప్రథమ శీఘ్రఫలసంస్కృత శని.

(౨) మందోచ్చ ౮ - ౦ - ౦ - ౦ ప్రథమశీఘ్రఫల సంస్కృతశని ౯ - ౧౭- ౩ - ౪౧ తీవచగా ౧౦ - ౧౨ - ౫౬ - ౧౯ కేంద్రము - మందభుజ ౧ - ౧౭ - ౩ - ౪౧ భాగాది ౪౭- ౩ - ౪౧ ÷ ౧౫ గతాంక - ౩ - శేషము ౨ - ౩ - ౪౧ × అంతరం ౧౭ ÷ ౧౫ = ౨ - ౨౦ - ౧౦ - పదకమగు ౬౦ కలుప ౬౨ - ౨౦ - ౧౦ ÷ ౧౦ = ౬ - ౧౪ - ౧ మందఫలము ఋణము - ౯ - ౧౯ - ౪౩ - ౩౮ లో తీవచఁగా ౯ - ౧౩ - ౨౯ - ౩౭ మందఫల సంస్కృతశని.

(౩) ప్రథమశీఘ్రకేంద్రము ౮ - ౧ - ౧౧ - ౫౨ మందఫలము విలోమముగా సంస్కరింప ౮ - ౭ - ౨౫ - ౫౩ ద్వితీయశీఘ్రకేంద్రము ౩ - ౨౨ - ౩౪ - ౭ ఇదిభుజ. దీనిభాగాది ౧౧౨ - ౩౪ - ౭ ÷ ౧౫ = గతాంక ౭ శేషము ౭ - ౩౪ - ౭ × అంతరము ౪ ÷ ౧౫ = ౨ - ౧ - ౬ పదకమగు ౫౭ లో నుండి తీవచఁగా ౫౪ - ౫౮ - ౫౪ ÷ ౧౦ = ౫ - ౨౯ - ౫౩ ఋణము - ౯ - ౧౩ ౨౯ - ౩౭ లో తీవచ ౯ - ౭-౫౯ - ౪౪ స్ఫుటశని.

రాహుకేతువులకు స్ఫుటము లేనందున మధ్యగ్రహములే స్ఫుటగ్రహములగును 10

అథ కుజశుక్రయోః పునః స్పష్టీకరణ మాహ.

శ్లో॥ శుక్రారయో శ్చలభ వోంత్యగతో యదాంకః శేషాంశకా
శ్చపతితాః పృథగక్షభూభ్యః। యే ఽల్పాభృగో స్త్రివి
హృతా అసృజోఽక్షభక్తా దేయాస్స్వ శీఘ్రఫలవ త్స్ఫుట
యో స్స్ఫుటా తే॥ 11.

టీ॥ యదా=ఎప్పుడు-శుక్రారయోః= శుక్రకుజులకు-చలభవః=ద్వితీయశీఘ్రకేంద్రమువల్లఁ బుట్టిన - అంకః = అంకము, అంత్యగతః స్యాత్ = ౧౧ వదియగు చివరయంక మగునో (తదా = అప్పుడు) శేషాంశకాః=మిగిలిన భాగలు - పృథక్ = ప్రతిగా(స్థాప్యాః=ఉంచఁబడవలెను) ఏకత్ర=ఒక ప్రతి-అక్షభూభ్యః=౧౫లోనుంచి, పతితాః = తీవచఁబడవలెను (తయోః= రెండటిప్రతి తీవచఁగా వచ్చినశేషము ఈ రెండిటిలోను) యేప్రతి-అల్పాః=తక్కువగానుండునో (తే=అవి) భృగోః = శుక్రుని

ఈ - త్రివిహృతాః = 3 చేతభాగింపఁబడవలెను - అసృజః = అంగారకునకు - అత్ర భక్తాః = ౫ చే భాగింపఁబడవలెను. (తే=అవి) స్వశీఘ్రఫలవత్ = తమయొక్క శీఘ్ర ఫలమును ధనఋణములు చేసినట్టుగానే స్ఫుటయోః=స్ఫుటములయందు - దేయాః = సంస్కరింపవలెను (తదా=అప్పుడు) తే=ఆ శుక్రకుజులు, స్ఫుటౌ= = స్ఫుట గ్రహములు - భవతః = అగుచున్నారు. 11

ఉపపత్తిః॥ ఏవం శీఘ్రఫలాంత్యాంశాగమే అంత్యాంశతుల్యహ్రాసాను పాతాత్ అంతరం జాతం - తద్భౌమశుక్రయో రేవాంశబహుత్వా దుక్తం - అన్యేషా మప్యంతరమస్తి-తత్స్వల్పత్వాన్నోక్తం అంత్యాంశాః పంచషష్ఠ్యధికశత (౧౬౫) మిత శీఘ్రకేంద్ర భాగాంతే అశీత్యధికశత (౧౮౦) భాగాంతేశూన్యం-౦-తుల్యాః పంచదశ భాగానాం మధ్యః సార్ధాః సప్త ౭-30 తేష్వంతరం భౌమస్య ౧-30 శుక్రస్య ౨-30 అతోనుపాతార్థం సార్ధే సప్తభాగాల్ప ప్రయోజనాత్ । పంచదశశుద్ధా భాగాస్తయోరల్పాఃగృహీతాః । యది సార్ధసప్తభాగై రంతరే భౌమశుక్రయో రేతే లభ్యేతే - తదాఏభి ర్భాగైః కిం - ఉభయత్రాపి సార్ధసప్తహారః - స్వల్పాంతరే గుణౌ గుణహారౌ గుణాభ్యా మపవర్తజాతౌ హారౌ మంగళ ౫ శుక్ర 3 ఆభ్యాంతే లబ్ధభాగాః భాజ్యాః - ఫలం శీఘ్రఫలసంబంధిత్వాత్ స్పష్టయోః శీఘ్రఫల వద్ధనర్ణం కార్య మిత్యుపపన్నం - పరంతు అనేనాపి విశేషఫలేన సంస్కృతౌ భౌమశుక్రౌ మహాంతరితౌ దృశ్యేతే - అంత్యాంశబాహుళ్యాత్ । - అత్రసుధీభిః ఏకాంత్యాం శమధ్యేత్రిం శతుర్ వా అంకాన్ కృత్వా - శీఘ్రఫలసిద్ధిః కర్తవ్యా - ఫల సాధనార్థం సూత్రం మయోక్తం॥ శ్లో॥ కుజసితచపలాంశోఽంత్యస్తదా శేషభాగత్రిల వమితగతాంక స్తత్పరాంశాంతరేణ - వినిహతనిజశేషాదగ్ని 3 భాగేన హీనః సచ దళవిహృతః స్యాదంశపూర్వం ఫలం హ॥ శ్లో॥ శీఘ్రాంశాః కుసుతస్యగో జనమితా ద్వ్యంకేంద వోగేంద్రకాః - శూన్యాశాద్విశరాశ్చఖం త్వథభృగో స్త్ర్యర్కాశ్విరామా స్తథా - శూన్యాంగాశ్విమితా గజాంబరదృశోఽబ్ధీంద్రా నవాశ్వాశ్చఖం జేయం తచ్చఫలం ఫలం హీనకలం మందస్ఫుటే స్యాత్స్ఫుటః. 11.

తా॥ శుక్రాంగారకులకు ద్వితీయ శీఘ్రఫలాంశము ౧౧ వది వచ్చినప్పుడు అంశ శేషభాగలను ప్రతిగానుంచి ౧౫ భాగలలో తివిచి యీ రెండింటిలో న్యూన యల్పముగా నుండునో దానిని శుక్రునకు 3 చేతను, కుజునకు ౫ చేతను పాలుగోనఁగా వచ్చిన భాగాదిని ద్వితీయ శీఘ్రఫల సంస్కారములో వలెనే ధనఋణముల నెఱిఁగి సంస్కరింప స్ఫుటమగును. 11

ఉదాహరణము ॥ శుక్రునకు శేషాంశలు ౧ - 33 - ౪౬ వీనిని ౧౫ భాగల లో తివచఁగా ౧3 - ౨౬ - ౧౪ యీ రెండింటిలో ౧ - 33 - ౪౬ అల్పముగాన ౧ - 33 - ౪౬ ను 3 చే భాగింప ౦ - 3౧ - ౧౫ ఫలం - శీఘ్రఫలం ఋణము గాన ద్వితీయ శీఘ్రఫల సంస్కారశుక్రుఁడు ౪ - ౨౦ - ౧౬ - ౯ లో ఋణము చేయ ౪ - ౧౯ - ౪౪ - ౫౪ స్ఫుటశుక్రుడు, కుజునకు అంతిమాంశ మిప్పుడు రానందున కుజునకు యీ నాల్గవ సంస్కార మిప్పుడక్కరలేదు॥ 11

అథ గ్రహాణాం మందగతి స్ఫుటానయనమాహ.

శ్లో॥ మాందాంశాంతరమార్కన్యసృగ్గురూణాంభక్తంబాణనగైశ్శరైః ఖరామైః । విద్భృగ్వోర్ద్విహతేషుభాజితం తద్దద్యాత్ప్రాగ్వద్గతౌ మృదుస్ఫుటాసా॥ 12.

టీ॥ అర్కజ్యసృగ్గురూణాం = శనికుజగురువులయొక్క - మాందాంశాంతరం= మందాంశములయొక్క అంతరము (క్రమేణ = వరుసగా) బాణనగైః = శనికి ౭౫ చేతను - శరైః = కుజునికి ౫ చేతను - ఖరామైః = గురునికి 30 చేతను - భక్తం= భాగింపబడవలెను. విద్భృగ్వోః = బుధశుక్రులకు - ద్విహతేషు భాజితం ౨చే గుణించి ౫ చే భాగింపబడవలెను. తత్ = ఆవిభక్తమగు కలాది-ప్రాగ్వత్ = రవిచంద్ర స్ఫుటాధ్యాయమందు జెప్పినరీతి కర్కమృగకేంద్రముల నెఱిఁగి గతౌ = మధ్యగతి యందు - దద్యాత్ = సంస్కరించవలెను. సా = అది -మృదుస్ఫుటా = మందస్ఫుటగతి (భవేత్ = అగును) 12

ఉపపత్తిః॥ ప్రతిపాదిత ప్రమేయా - తథాపి కించిదుచ్యతే - అత్రగ్రహఫలా భావేగతిఫలం పరమం - గ్రహఫల పరమత్వే - గతిఫలాభావః - గ్రహఫలాభావస్తు భుజాదౌ - తత్రమాందాంశాంతరమపి పరమం - తత్రగతిఫలానిమాందాని పరమాణి కలాదీని లక్షితాని - భౌమ ౫ - ౪౭ బుధ ౪ - ౪౭ గురు ౨౭ శుక్ర ౨ - ౨౪ - శని ౧౫ ఏభ్యోనుపాతః - యది మాందాంశాంతరేణ ప్రథమాంశతుల్యేన ఏతాని తదే ష్టేన కానీ తి - ఏవ మిష్టమాందాంశాంతరం ఏభిః పరమఫలైర్గుణ్యం - పరమ మాందాంశాంతరై రాద్యాంశతుల్యై ర్భాజ్యం - ఏవం సర్వత్ర గుణాహారౌ గుణే నాపవర్తితౌ జాతౌ భౌమాదీనాం హారః - భౌమస్య ౫ బుధస్య ౨ - 30 గురోః 30 శుక్రస్య ౨-30 శనేః ౭౫ ఏవంభౌమగురు శనీనాం హారాః నిరవయవాః

అతో మాందాంశాంతర మేభి ర్భాజ్యమితి=బుధశుక్రయోః హారౌ సావయవావత స్తౌ ద్వి ౨ సవర్ణితౌ జాతౌ సమా వేవ ౫ అతస్తయో ర్ద్విహతాశుగోద్ధృతమితి ఏవ మేతత్ మందఫలం మధ్యమగతౌ దేయం = సామందస్పష్టాగతి ర్భవ తీత్యుపప న్నం—అత్రగతిఫలధనర్ణత్వవాసనా పూర్వోక్తైవ జ్ఞాతవ్యా॥ 12.

తా॥ శనికుజగురులయొక్క మందసంస్కారాంతరమును వరుసగా ౭౫-౫-౩౦ చేత భాగింప లిప్తాది ఫలమగును. ఆయాగ్రహమధ్యగతిలో కర్క్యాదిమకరాది కేంద్రముల నెఱిఁగి ధనఋణములు చేయవలెను. బుధశుక్రులకు మాందాంశాంతరమును ౨చే హెంచి ౫చే విభజింప వచ్చిన లిప్తాదిని, బుధశుక్రులకు గ్రహమగు రవి మధ్య గతిలో సంస్కరింప మందస్ఫుటగతి యగును॥ 12.

ఉదాహరణము:-కుజుఁడు = మాందాంశాంతరము ౨౪ ÷ ౫ = ౪ - ౪౮ ఫలము కర్క్యాది కేంద్రము గాన మందగతి ౩౧-౨౬ లోఁగలుప =౩౬-౧౪ కుజ మందస్ఫుటగతి .... బుధుఁడు - మాందాంశాంతరము ౯ × ౨ ÷ ౫ = ౨ ౦ - మకరాదికేంద్రము ఋణము మధ్యగతి ౫౯ - ౮ — ౨ - ౦ = ౫౭ - ౮ బుధ మందస్ఫుటగతి=గురుఁడు - మాందాంశాంతరము ౧౨ ÷ ౩౦ = ౦ - ౨౪ ధనం= మధ్యగతి - ౫ - ౦ + ౦ - ౨౪ = ౫ - ౨౪ గురుమందస్ఫుటగతి ... శుక్రుఁడు- మాందాంశాంతరము ౧ × ౨ ÷ ౫ = ౦ - ౨౪ ఋణము ౫౯ - ౮ - ౦ - ౨౪ = ౫౮ - ౪౪ శుక్రమందస్ఫుటగతి - శని మాందాంశాంతరము - ౧౭ ÷ ౭౫ = ౦ - ౧౩ - మధ్యగతి ౨ - ౦ ఋణం - ౦ - ౧౩ = ౧ - ౪౭ శనిమందస్ఫుటగతి. 12.

అథ శీఘ్రస్ఫుటగత్యానయనమాహ.

శ్లో॥ భౌమాచ్చలాంకవివరం శరహృ త్స్వబాణాం
శాఢ్యం త్రిహృత్ కృతహృతం ద్విగుణాక్షుభ క్తం।
త ద్ధీనయుక్ క్షయచయే తు మృదుస్ఫుటా స్యా
త్స్పష్టాథ చే ద్బహుఋణా త్పతితా తు వక్రా॥ 13.

టీ॥ భౌమాత్ = అంగారకుఁడు మొదలుకొని - చలాంకవివరం = ద్వితీయ శీఘ్రాంశాంతరమును, క్రమేణ=వరుసగా (కుజ, బుధ, గురు, శుక్ర, శనులకు) శరహృత్ = కుజునకు ౫ చేత భాగింపవలెను. స్వబాణాం శాఢ్యం=బుధునకుఁదన అం

తరముయొక్క ౫వ వంతు గలుపవలెను. త్రిహృత్ = గురునకు 3 చేత భాగింప వలెను. కృతహృతం = శుక్రునకు ౪ చేత భాగింపవలెను. ద్విగుణాక్షుభక్తం=శనికి ౨చే గుణించి ౫చే భాగింపవలెను. (లబ్ధము) (గతియొక్క శీఘ్రఫల మగును) క్షయచయే = క్షయవృద్ధులయందు, తత్ = ఆ శీఘ్రఫలమును, హీనయుక్=క్షయమందు ఋణమును, వృద్ధియందు ధనమును జేయవలయును. మృదుస్ఫుటాః = మందస్ఫుటగతులు, స్పష్టాః = స్పష్టమైనవి, స్యాత్ = అగును, అథ = పిమ్మట (యదా=యెప్పుడు, ఋణఫలం = ఋణఫలము) బహుచేత్=అధికమగునో (తదా=అప్పుడు) ఋణాత్=ఋణములోనుంచి, పతితా = మందస్ఫుటగతి, తీవఁబడినదై (శేషము=మిగిలినది) వక్రా = వక్రగతి, స్యాత్ = అగును. 13.

ఉపపత్తిః॥ అత్రోపపత్తి ర్గతి ర్మందఫలవత్ - అత్ర శీఘ్రఫలానంతరం గతేః శీఘ్రఫలం - తత్రోపపాతః-యది పంచదశభాగ కలాప్రమాణేన ౯౦౦ ఇదం శీఘ్రాంశాంతరం - తదా శీఘ్రకేంద్రగతికలాప్రమాణేన కిమితి - తతః శీఘ్రాంశానాం దశ ౧౦ గుణితత్వాత్ - తద్దశభి ర్భాజ్యం కలార్థంచ షష్ట్యా గుణ్యః - ఏవం శీఘ్రాంశాంతరస్య హారఘాతో హారః ౯౦౦౦ షష్టిర్గుణః గుణహారౌ గుణే నాపవర్త్యౌ జాతో హారః ౧౫౦ కేంద్రగతి ర్గుణో౽స్తి-అత్ర భౌమగురు శుక్రాణాం కేంద్రగతిభి శ్చేభిః ౨౮ - ౫౪ - ౩౭ సార్ధశతే ౧౫౦ హారేభక్తే జాతా హారాః ౫- 3 - ౪ బుధకేంద్రగతి ర్గుణాః ౧౮౬ అత్రగుణహారౌ త్రింశతాపరివర్తితౌ -జాతో గుణః ౬ హారః ౫ యో రాశిః షడ్భి ౬ ర్గుణ్యతే - పంచ ౫ భి ర్భాజ్యతే స స్వబాణాంశాఢ్య ఏవభవతి - తదా శనేః కేంద్రగతిః ౫౭ అత్ర గుణహారౌ గుణార్థే నాపవర్త్య - జాతో గుణః ౨ హారః ౫ అతో ద్విహతాక్షుభక్తం శీఘ్రాంశాంతరం శనే ర్గతిఫలం స్యా దిత్యుపపన్నం - ఏవ మేతత్ మందఫలం మందస్పష్టగతౌ దేయం - స్పష్టాస్యాదేవ - తత్రధనర్ణోపపత్తిః - అంశాంతరే అగ్రేచేత్ క్షయః - తదా గ్రహే స్వల్పఫలత్వాత్ గతిరపి న్యూనా-అగ్రేచే ద్వృద్ధిస్తదా గ్రహే ఫలాధికత్వాత్ స్పష్టగతి రధికా - అతః క్షయవృద్ధౌ ఋణధనసంయుక్తాచేత్ ఫలం మందస్పష్టగతే ర్న్యూనధ్యతి-తదా విపరీతశోధనేన విపరీతగతి ర్వక్రగతి ర్భవతీత్యుపపన్నం - వక్రత్వవాసనా మగ్రేసవిస్తరాం వక్ష్యామః॥

తా॥ శీఘ్రగతి స్ఫుటము చేయుటకు ద్వితీయ శీఘ్రాంకాంతరమును కుజునకు ౫ చేత భాగించవలెను, బుధునకు ౫వ వంతు కలుపవలెను, గురునకు 3 చేతను, శుక్రునకు ౪ చేతను భాగించవలెను. శనికి ౨ చే పెంచి ౫ చేత భాగించవలెను. లిప్తాదిఫలము వచ్చును. ఆ ఫలము ధనఋణముల పదకముల నెఱిఁగి మందస్ఫుటగతిలో సంస్కరించవలెను, స్ఫుటగతియగును. మందస్ఫుటగతికంటె ఈ ఫలము అధికము యిఋణము చేయవలసియున్న ఋణాదిఫలములో మందస్ఫుటగతిని తీసివేఁగా వక్రగతి యగును॥ 13.

ఉదాహరణము ॥ కుజశీఘ్రాంతరము ౪౦ ÷ ౫ = ౮ ధనము. మందస్ఫుటగతి 3౬ - ౧౪ లో కలుప ౪౪ - ౧౪ స్ఫుటగతి॥ బుధశీఘ్రాంతరం ౬౬ ÷ ౫=౧3- ౧3 కలుప ౭౮ - ౧౨ మందస్ఫుటగతికంటె నధికమై ఋణమగుఁగాన ౭౮ -౧౨- ౫౭ - ౮ = ౨౨ - ౪ వక్రగతి ... ... గురుశీఘ్రాంకాంతరం 3౦ ÷ 3 = ౧౦ - ౦ మందస్ఫుటగతికంటె నధికమై ఋణముగాన ౧౦ - ౦ - ౫-౨౪ = ౪ - 3౬ వక్రగతి॥ శుక్రునకు అంతిమాంకమగుటచేత ముందుచెప్పబోవు శ్లోకము నందు వ్రాయబడును. శని శీఘ్రాంకాంతరము ౪ × ౨ ÷ ౫ = ౧ - 3౬ ఋణము ౧ - ౪౭ మందస్ఫుటగతి యిందులో తీసివ ౦ - ౧౧ ఋజుగతి వక్రము వదలి ఋజుగతికి వచ్చినది॥ 13.

కుజ బుధ శుక్రాణాం గతివిశేష మాహ.

శ్లో॥ కుజబుధ భృగుజానాం చేచ్చలాంకోంతిమస్స్యాద్దశహత
పరిశేషాంశానగాద్ర్యగ్నిభక్తాః ।ఫలమిషుదహనైర్యుక్స
ప్తగోభి స్త్రిబాణై ర్భవతి గతిఫలం తత్ స్యాత్తదా నైవ
పూర్వమ్॥ 14.

టీ॥ కుజబుధ భృగుజానాంచేత్ = కుజబుధ శుక్రులకన్ననో, చలాంకః= ద్వితీయ శీఘ్రాంకము (యదా =ఎప్పుడు) అంతిమస్స్యాత్ = కడపటిదయిన ౧౧వది యగునో- తదా అప్పుడు - దశహత పరిశేషాంశాః- దశహత = ౧౦ చే గుణించ బడిన - పరిశేషాంశాః = అంకశేషభాగలు (క్రమేణ = వరుసగా) నగాద్ర్యగ్ని భక్తాః=నగ కుజునకు ౭ చేతను, అద్రి = బుధునకు ౭ చేతను, అగ్ని = శుక్రునకు

3 చేతను, భక్తాః=భాగింపఁబడినవై, ఫలం = విభక్తము (వరుసగా) ఇషుదహనైః = కుజునకు 3౫ చేతను, సప్తగోభిః = బుధునకు ౯౭ చేతను, త్రిబాణైః= శుక్రునకు ౫3 చేతను, యుక్ = కలుపఁబడినవై, తత్ = ఆమొత్తము, గతి ఫలం =గ్రహము యొక్క శీఘ్రస్ఫుటగతిఫలము = స్యాత్ = అగును, పూర్వం ఏవ = ముందురీతి వలెనే, న= కాదు. 14.

తా॥ కుజబుధ శుక్రులకు అంతిమాంకము వచ్చినప్పుడు అంకశేషభాగలను ౧౦ చే పెంచి కజునకు ౭ చేతను, బుధునకు ౭ చేతను, శుక్రునకు 3 చేతను విభజింప విభక్తమగు లిప్తాదిలో కుజబుధ శుక్రులకు వరుసగా 3౫ - ౯౭ - ౫3 కలుప శీఘ్రగతి ఫలమగును. దీనిని మందస్ఫుటగతిలో ఋణధనముల నెఱిఁగి సంస్కరించ స్ఫుటగతి యగును గాని మొదటఁజెప్పిన రీతి కాదు. 14.

ఉదాహరణము. శుక్రునకు అంతిమాంకము వచ్చినందున శుక్రగతిచేయువిధము గతాంకశేషభాగలు ౧ - 33 - ౪౬ × ౧౦ ÷ 3 = ౫ - ౧౨ + ౫3 - ౦= ౫౮ - ౧౨ ఋణము గాన మందస్ఫుటగతి ౫౮ - ౪౪ - లో తీసివేఁగా ౦ - 3౨ ఋజుగతి॥ 14.

అత్రిగణితోదాహరణము.

గ్రహముల పేర్లు.	మధ్యగ్రహములు.	స్ఫుటగ్రహములు.	కేంద్రములు.	స్ఫుటగతి.	
రవి	౫-౨౦-౫౫-౩౦	౫-౧౮-౪౫-౧౧	౮-౨౭-౪-౩౦	౫౯-౧౪	శోభకృతు సం॥ ర అశ్వయుజ శు ౧౫ మంగళవారం గ్రహము.
చం	౧౧-౧౬-౧-౨	౧౧-౧౦-౪౨-౫౪	౧౦-౧-౩౪-౭	౭౫౬-౧౧	
రా	౫-౧౩-౫౯-౨౬	౫-౧౩-౫౯-౨౬	... ...	౩-౧౧	
కే	౧౧-౧౩-౫౯-౨౬	౧౧-౧౩-౫౯-౨౬	... ...	౩-౧౧	
కు	౮-౦-౫౫-౩౫	౭-౧౯-౧౯-౫౪	౮-౨౮-౪౫-౪౯	౪౪-౧౪	ప్రతి పర్వమునకు గ్రహముల నీరీతి వ్రాసికొనిన, ప్రవేశ, వక్రములు మొదలయినవి సులభముగాఁ దెలియును.
బు	౭-౧-౩౮-౩౮	౫-౮-౪౯-౪౫	౬-౨౮-౪౬-౩౨	౨౨-౪ (వ)	
గు	౧౧-౧-౪౩-౨౮	౧౦-౨౩-౫౯-౫౦	౬-౨౧-౫౬-౨౪	౪-౩౬ (వ)	
శు	౬-౧౦-౫౯-౫	౪-౧౯-౪౪-౫౪	౬-౧౩-౨౬-౧౪	౦-౩-౨ (బు)	
శ	౯-౧౯-౪౩-౩౮	౯-౭-౫౯-౪౪	౮-౭-౨౫-౫౩	౦-౧౧ (బు)	

అథ నక్షత్ర పాద ధ్రువకానాహ.

శ్లో॥ రామాఃఖమశ్వి రసశూన్య యుగాభ్రిచంద్రో
విశ్వాఃఖపక్ష నృపశూన్య కృతాభ్రనేత్రే।
రామాశ్విఖాక్షి రసనేత్ర ఖవార్త్రింశ
న్నక్షత్రపాద గ్రహచార ధ్రువాశ్చ విన్ద్యాః॥

టీ॥ రామాః ఖమశ్విరసశూన్య యుగాభ్రి చంద్రః। రామాః = ౩, ఖమశ్వి= ౨౦ (౩ - ౨౦) రస = ౬ శూన్యయుగ=౪౦ (౬ - ౪౦) అభ్రచంద్రః =౧౦-౦ విశ్వాః ఖ పక్షనృపశూన్యకృతాభ్రనేత్రే। విశ్వాః = ౧౩ ఖపక్ష=౨౦ (౧౩ - ౨౦) నృప=౧౬ శూన్యకృత = ౪౦ (౧౬-౪౦) అభ్రనేత్రే = ౨౦ - ౦ రామాశ్విఖాక్షిరసనేత్ర ఖవార్త్రింశత్, రామాశ్వి=౨౩, ఖాక్షి= ౨౦(౨౩-౨౦) రసనేత్ర=౨౬, ఖవార్= ౪౦ (౨౬-౪౦) త్రింశత్ = ౩౦-౦ (ఏతే=ఇవి)నక్షత్ర పాదగ్రహచార ధ్రువాః। నక్షత్రముయొక్క, పాద = పాదములయందు-గ్రహ సంచార=గ్రహసంచారములుగల- ధ్రువాః= ధ్రువములు (అని)విద్యాః= తెలియవలెను.

తా॥ రాశి ౧ కి ౯ పాదములు గనుక అశ్వని ౪, భరణి ౪, కృత్తిక ౧, కలిసి ౯ పాదము లయ్యెను. పాదప్రవేశములకు ౯ పాదములకు వరుసగా ధ్రువకము చెప్పెను. అవియెట్లనఁగా ౧ పాదమునకు భాగాది ౩ - ౨౦ రెండవ పాదమునకు ౬ - ౪౦ మూడవపాదమునకు ౧౦-౦ నాల్గవ పాదమునకు ౧౩ - ౨౦ అయిదవ పాదమునకు ౧౬-౪౦ ఆఱవ పాదమునకు ౨౦ - ౦ ఏడవ పాదమునకు ౨౩ - ౨౦ ఎనిమిదవ పాదమునకు ౨౬ - ౪౦ తొమ్మిదవ పాదమునకు ౩౦-౦

నక్షత్రరాశ్యాది ధ్రువాః.

నక్షత్రములు.	పాదములు.	రాసులు.	భాగలు	లిప్తలు.	నక్షత్ర	పా.	రా.	భా.	లి.
అశ్వి	౧	-	౩	౨౦	పున	౪	౩	౩	౨౦
	౨	-	౬	౪౦	పుష్య	౧	౩	౬	౪౦
	౩	-	౧౦	...		౨	౩	౧౦	...
	౪	-	౧౩	౨౦		౩	౩	౧౩	౨౦
భర	౧	-	౧౬	౪౦		౪	౩	౧౬	౪౦
	౨	-	౨౦	...	ఆశ్రే	౧	౩	౨౦	...
	౩	-	౨౩	౨౦		౨	౩	౨౩	౨౦
	౪	-	౨౬	౪౦		౩	౩	౨౬	౪౦
కృ	౧	౧	...	...		౪	౪	...	...
	౨	౧	౩	౨౦	మఘ	౧	౪	౩	౨౦
	౩	౧	౬	౪౦		౨	౪	౬	౪౦
	౪	౧	౧౦	...		౩	౪	౧౦	...
రో	౧	౧	౧౩	౨౦		౪	౪	౧౩	౨౦
	౨	౧	౧౬	౪౦	పూఫ	౧	౪	౧౬	౪౦
	౩	౧	౨౦	...		౨	౪	౨౦	...
	౪	౧	౨౩	౨౦		౩	౪	౨౩	౨౦
మృ	౧	౧	౨౬	౪౦		౪	౪	౨౬	౪౦
	౨	౨	...	...	ఉఫ	౧	౫	...	...
	౩	౨	౩	౨౦		౨	౫	౩	౨౦
	౪	౨	౬	౪౦		౩	౫	౬	౪౦
ఆర్ద్ర	౧	౨	౧౦	...		౪	౫	౧౦	...
	౨	౨	౧౩	౨౦	హస్త	౧	౫	౧౩	౨౦
	౩	౨	౧౬	౪౦		౨	౫	౧౬	౪౦
	౪	౨	౨౦	...		౩	౫	౨౦	...
పున	౧	౨	౨౩	౨౦		౪	౫	౨౩	౨౦
	౨	౨	౨౬	౪౦	చిత్రి	౧	౫	౨౬	౪౦
	౩	౩	...	...		౨	౬	...	...

ఈ ధ్రువములవలన స్ఫుటగ్రహమునుజూచి ఏరాశిలో ఏ నక్షత్రములో ఏపాదములోనున్నది సులభముగాఁ దెలిసికొనఁదగును.

నక్షత్రరాశ్యాది ధ్రువాః.

నక్ష	పా	రా	భా	లి	న	పా	రా	భా	లి
చిత్రి	౩	౬	౩	౨౦	ఉ-షా	౨	౯	౩	౨౦
	౪	౬	౬	౪౦		౩	౯	౬	౪౦
స్వాతి	౧	౬	౧౦	...		౪	౯	౧౦	...
	౨	౬	౧౩	౨౦	శ్రీ	౧	౯	౧౩	౨౦
	౩	౬	౧౬	౪౦		౨	౯	౧౬	౪౦
	౪	౬	౨౦	...		౩	౯	౨౦	...
విశా	౧	౬	౨౩	౨౦		౪	౯	౨౩	౨౦
	౨	౬	౨౬	౪౦	ధని	౧	౯	౨౬	౪౦
	౩	౭	...	...		౨	౧౦	...	...
	౪	౭	౩	౨౦		౩	౧౦	౩	౨౦
అనూ	౧	౭	౬	౪౦		౪	౧౦	౬	౪౦
	౨	౭	౧౦	...	శత	౧	౧౦	౧౦	...
	౩	౭	౧౩	౨౦		౨	౧౦	౧౩	౨౦
	౪	౭	౧౬	౪౦		౩	౧౦	౧౬	౪౦
జ్యేష్ఠ	౧	౭	౨౦	...		౪	౧౦	౨౦	...
	౨	౭	౨౩	౨౦	పూభా	౧	౧౦	౨౩	౨౦
	౩	౭	౨౬	౪౦		౨	౧౦	౨౬	౪౦
	౪	౮	...	...		౩	౧౧	...	...
మూల	౧	౮	౩	౨౦		౪	౧౧	౩	౨౦
	౨	౮	౬	౪౦	ఉభా	౧	౧౧	౬	౪౦
	౩	౮	౧౦	...		౨	౧౧	౧౦	...
	౪	౮	౧౩	౨౦		౩	౧౧	౧౩	౨౦
పూ-షా	౧	౮	౧౬	౪౦		౪	౧౧	౧౬	౪౦
	౨	౮	౨౦	...	రేవతి	౧	౧౧	౨౦	...
	౩	౮	౨౩	౨౦		౨	౧౧	౨౩	౨౦
	౪	౮	౨౬	౪౦		౩	౧౧	౨౬	౪౦
ఉ-షా	౧	౯	...	...		౪	౧౨	...	...

ఈ ధ్రువములవలన స్ఫుటగ్రహమునుజూచి ఏ రాశిలో ఏ నక్షత్రములో ఏపాదములోనున్నది సులభముగాఁ దెలిసికొనఁదగును.

అథ పాదప్రవేశానయన మాహ.

శ్లో॥ గ్రహభాగాదికం హీనం నక్షత్రధ్రువకే తతః ।
గత్యాప్తాచ ఫలం యుక్తం దినాద్రీ స్ఫుటవాసరే ॥

టీ॥ నక్షత్రధ్రువకే - నక్షత్రపాదధ్రువకములోనుంచి, గ్రహభాగాదికం= గ్రహముయొక్క భాగాదిని, హీనం = తీవచవలెను, తతః = పిమ్మట, గత్యాప్తా= గతిచేత భాగింపఁగా వచ్చిన, ఫలం = దినాదిఫలమును, స్ఫుటవాసరే = స్ఫుటపర్వ దినములో, దినాద్రీ = దిన, గడియ, విగడియలను, యుక్తం = కలుపవలెను.

తా॥ నక్షత్రధ్రువకములోనుండి గ్రహభాగాదులను తీసి ఆగ్రహస్ఫుటగతి చేత భాగింపగా వచ్చిన దిన, గడియ, విగడియలను స్ఫుటదినమందలి వారములోఁ గలుప ప్రవేశవారగడియాదులు వచ్చును.

ఉదాహరణము॥ స్ఫుటకుజుఁడు ౭ - ౧౯ - ౧౯ - ౫౪ స్ఫుటగతి ౪౪ - ౧౪ చక్రీత్యా జ్యేష్ఠాప్రథమపాదములో నుండెను. ధ్రువకం ౨౦ - ౦ - ౦ గ్రహభాగాది ౧౯ - ౧౯ - ౫౪ తీవచఁగా ౦ - ౪౦ - ౬ విలిప్తలు ౨౪౦౬ గతి విలిప్తలు ౨౬౫౪ చేభాగింప వారం౦ గడి౫౪ వి౯ ౨౩ ఆశ్వయుజశుక్ల ౧౫ మంగళ వారము గాన, వారసంఖ్య ౩ కలుప ౩ - ౫౪ - ౨౩ అనఁగా మూడవదియైన మంగళవారము దినమున గడి ౫౪ - ౨౩ (ఈదినముననే) ౫౪ - ౨౩లకు జ్యే ౨ కుజః, అని ప్రవేశము వేసికొనవలెను. ఇదిఏన్యప్రవేశము, గతప్రవేశమున కుదాహణము స్ఫుటకుజుఁడు ౭-౧౯ - ౧౯ - ౫౪ ధ్రువకము భాగాది ౧౬ - ౪౦ - ౦ తీవచ ౨ - ౩౯ - ౫౪ విలిప్తలు ౯౫౯౪ ÷గతివిలిప్తలు ౨౬౫౪ = వారాది ౩ - ౩౬ - ౫౩ దీనిని స్ఫుటపర్వవారము ౩ - ౦ - ౦ లో నుండి తీసివేయఁగా వారాది ౬ - ౨౩- ౭ ఆశ్వయుజ శు ౧౧ శుక్రవారము. జ్యే ౧ కుజః ౨౩ - ౭ అని వెనుకకుఁ జేయ వలెను. ఇట్లు అన్నిగ్రహములకు ప్రవేశములు వేసికొనవలయును. పంచాంగము చేయువారలు ప్రతిదినమును గ్రహస్ఫుటమును జేయఁ బూనినచో మిగులఁగష్టతరం బగును గాన ప్రతిపూర్ణిమ-అమావాస్యపర్వములకు ముందఁ జెప్పఁబోవు పక్ష మధ్యగతులను ఆ యా మధ్యగ్రహములకుఁ గలిపి స్ఫుటముఁజేసి ప్రవేశమునకు పర్వాంతర చాలనము చేసిన సులభసాధ్యం బగును.

అథ పర్వాంతర చాలనానయన మాహ.

శ్లో॥ స్ఫుటద్వయో స్త్వంతరాంశ్చ లిప్తాః పక్షదినైర్భజేత్ ।
శేషంనాడ్యాదికంకార్యం పక్షభుక్తిర్విధీయతే ॥
పక్షభుక్తివినాడ్యైశ్చ భపాదధ్రువకంభజేత్ ।
వారనాడ్యాదికం యుక్తం ప్రవేశే గతపర్వకే ॥

టీక॥ స్ఫుటద్వయోః=గతైష్య పర్వముల స్ఫుటగ్రహములయొక్క అంతరాత్= అంతరమగు, లిప్తాః = లిప్తలను, పక్షదినైః = ఆ పర్వపక్ష దినములచేత, భజేత్ = విభజింపవలెను, శేషం = మిగిలినదానిని, నాడ్యాదికం = విగడియలగునట్లుగా, కార్యం = చేయవలెను. పక్షభుక్తిః = పక్షగతి, విధీయతే = నిర్ణయింపఁ బడుచు న్నది, భపాదధ్రువకం = నక్షత్రపాదధ్రువకము, పక్షభుక్తివినాడ్యైః = పక్షగతి వినాడికలచేత, భజేత్ = భాగింపవలెను, గతపర్వకే = గతపర్వమందలి, ప్రవేశే= ప్రవేశదినాదికములో, వారనాడ్యాదికం=వారము, గడియ, విగడియలు, యుక్తం= కలుపవలెను॥

తా॥ గతైష్య పర్వముల అంతర్లిప్తలను పక్షదినములచే విభజింప పక్షగతి యగును. నక్షత్రపాదధ్రువకమగు ౧౨౦౦౦ విలిప్తలనుపక్షగతి విలిప్తలచేత భాగింప దినములు, గడియలు - విగడియలు వచ్చును. ఈ లబ్ధమును మొదటి ప్రవేశమునకు పాదసంఖ్యల ప్రకారము కలుపుకొనుచుండిన పర్వాంతర ప్రవేశములు వచ్చును॥

ఉదాహరణము॥ ఆశ్వయుజ శు ౧౫ మంగళవారము మధ్యకుజుఁడు ౯ - ౦ ౫౫-౩౫ ఈ బ ౩౦ మంగళవారము ఇందలి పక్షదినములు ౧౪కి కుజుని మధ్యగతి ౦-౭-౨౦-౪ మధ్యరవి పక్షగతి సహితరాశ్యాది ౬-౪-౪౩-౨ ౨చాలితకుజః౯-౮- ౧౫-౩౯- స్ఫుటకుజః ౭-౨౯-౩౭-౪౫ స్ఫుటగతి ౪౧-౧౯ కి ప్రవేశము అమావా స్యాకుమంగళవారము గ ౩౨-౧౮ లకు మూలా ౧ కుజః ఇప్పుడు పూర్ణిమామావాస్య లకు మధ్య ప్రవేశములు వేయవలెను. పూర్ణిమాదినమున గ ౫౪-౨౩ లకు జ్యే ౨ కుజః అని యుండినందున నిక ౩-౪ పాదముల ప్రవేశములువేయువిధము.........
బ౩౦ మంగళవారము స్ఫుటకుజుఁడు ౭-౨౯-౩౭-౪౫- శు౧౫ మంగళవారముస్ఫుట కుజుఁడు ౭-౧౯-౧౯-౫౪- స్ఫుటాంతరము ౦-౧౦-౧౭-౫౧ దీనిలిప్తలు ౬౧౭ ÷ పక్షదినములు ౧౪-౪౪-౭- పక్షగతి దీనివిగడియలు ౨౬౪౭- పాదప్రమాణ విగడి యలు ౧౨౦౦౦ లను భాగింప వారాది ౪-౩౨-౦-శు౧౫ మంగళవారము వారాది ప్రవేశము ౩-౫౪-౨౩- జ్యే ౨ కుజః దీనికి ౪-౩౨-౦ కలుప ౧-౨౬-౨౩-అనఁగా బ ౫ ఆదివారము జ్యే ౩ కుజః౨౬-౨౩-తిరిగి౪-౩౨-౦ కలుప౫-౫౮-౨౩ అనఁగా బ ౯ గురువారం జ్యే ౪ కుజః పిమ్మట బ ౩౦ మంగళవారము మూ ౧ కుజః అని యున్నది.

గ్రహములపక్ష మధ్యగతి చక్రము

	7 దినములకు	8 దినములకు	9 దినములకు
ర	౦-౬-౫౩-౫౬	౦-౭-౫౩-౪	౦-౮-౫౨-౮
చ	౦-౩-౪౦-౨	౦-౪-౦౧-౨౮	౦-౪-౪౨-౫౬
బు	౦-౨౧-౪౪-౪౮	౦-౨౪-౫౧-౧౨	౦-౨౭-౫౭-౩౬
గు	౦-౦-౩౫-౦	౦-౦-౪౦-౦	౦-౦-౪౫-౦
శు	౦-౪-౧౯-౦	౦-౪-౫౬-౦	౦-౫-౩౩-౦
శ	౦-౦-౧౪-౦	౦-౦-౧౬-౦	౦-౦-౧౮-౦
రా	౦-౦-౨౨-౧౭	౦-౦-౨౫-౮	౦-౦-౨౮-౩౯

గ్రహములపక్ష మధ్యగతి చక్రము

గ్రహములు	౧౩ దినములు	౧౪ దినములు	౧౫ దినములు	౧౬ దినములు.
రవి	౦-౧౨-౪౮-౪౪	౦-౧౩-౪౭-౫౨	౦-౧౪-౪౭-౦	౦-౧౫-౪౬-౮
చ	౦-౬-౪౮-౩౮	౦-౭-౨౦-౪	౦-౭-౫౧-౩౦	౦-౮-౨౨-౫౬
బు	౧-౧౦-౨౩-౧౨	౧-౧౩-౨౯-౩౬	౧-౧౬-౩౬-౦	౧-౧౯-౪౨-౨౪
గు	౦-౧-౫-౦	౦-౧-౧౦-౦	౦-౧-౧౫-౦	౦-౧-౨౦-౦
శు	౦-౮-౧-౦	౦-౮-౩౮-౦	౦-౯-౧౫-౦	౦-౯-౫౨-౦
శ	౦-౦-౨౬-౦	౦-౦-౨౮-౦	౦-౦-౩౦-౦	౦-౦-౩౨-౦
రా	౦-౦-౪౧-౨౩	౦-౦-౪౪-౩౪	౦-౦-౪౭-౪౫	౦-౦-౫౦-౫౬

అన్ని గ్రహములకు కతమధ్య గ్రహములతో ఈపక్షధ్రువకములను గలుపుకొనవలయును.
రాహువులోనుండి తీసివేయవలయును.మధ్య గ్రహములగును.

అథ వక్రి వక్రిత్యాగ జ్ఞానార్థం కేంద్రభాగానాహ.

శ్లో॥ త్రినృపైః శరజిష్ణుభి శ్శరార్కై ర్నగభూపై స్త్రిభవైః క్రమాత్కుజాద్యాః। చలకేంద్రలవైః ప్రయాంతి వక్రం భగణాత్తైః పతితై ర్వ్రజంతి మార్గమ్॥ 15.

టీ॥ కుజాద్యాః = కుజుఁడు మొదలగు గ్రహములు, క్రమాత్ = వరుసగా, త్రినృపైః = ౧౬౩ అయినట్టువంటియు, శరజిష్ణుభిః = ౧౪౫ శరార్కైః = ౧౨౫, నగభూపైః = ౧౬౭ త్రిభవైః = ౧౧౩ అయినట్టువంటివియు, చలకేంద్రలవైః = ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్రభాగలచేత, వక్రం = వక్రమును, ప్రయాంతి = పొందుచున్నారు (తథా = అప్రకారము) భగణాత్ = భగణభాగలగు ౩౬౦ నుంచి, పతితైః = తీయఁబడిన, తైః = ఆభాగలచేత, మార్గం = ఋజుగతిని, వ్రజంతి = పొందుచున్నారు. 15.

ఉపపత్తిః॥ గ్రహస్య వక్రారంభే మార్గారంభే చ గతిః శూన్యా యదోచ్చగతిసమా కేంద్రగతి స్తదైవ అత్ర గ్రహాణాం శీఘ్రోచ్చాగతిఃజ్ఞాతైవాఽస్తి తయాస్పష్ట కేంద్రగతితుల్యయాభవితవ్యం అత్రోదాహరణార్థం భౌమస్య శీఘ్రోచ్చగతిః ౫౯-౮ తథా తస్య మధ్యమాగతిః ౩౧-౨౬ కేంద్రగతిః ౨౭-౪౨ ఇయం తథా శీఘ్రఫల కోటిజ్యయా గుణ్యా శీఘ్రకర్ణేన భాజ్యాయథా ఉచ్చగతేః సమా స్యాత్ తచ్ఛీఘ్రఫలం కస్మాత్కేంద్రాత్ సిధ్యతీతి విలోమేన శీఘ్రకేంద్రంజాయతే అతస్తే శీఘ్రకేంద్రాంశాః స్థిరా ఉక్తాః త ఏవ చక్రశుద్ధాః మార్గేస్యుః యతశ్చక్రమధ్యే ద్వివారం గతే రభావః॥ 15.

తా॥ ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్రభాగలు కుజునికి ౧౬౩, బుధునకు ౧౪౫, గురునకు ౧౨౫, శుక్రునకు ౧౬౭, శనికి ౧౧౩, అయినప్పుడు వక్రములు కలుగును. చక్రభాగలగు ౩౬౦ లో నుండి యీ వక్రభాగలను తీవఁగా కుజాదులకు వరుసగా వచ్చిన ౧౯౭-౨౧౫-౨౩౫-౧౯౩-౨౪౭ భాగలగునప్పుడు వక్రము వదలి ఋజుగతిఁ బొందుదురు. బుధశుక్రశనులకు నిందలి స్పష్టకాలమునకు ౨౧౫-౧౯౩-౨౪౭-కేంద్రభాగలు వచ్చినందున వక్రత్యాగ గణితముఁ జేయవలసి యుండెను. ప్రవేశ గణితము ౧౫ శ్లోకములో నుండి వందున నీయుదాహరణము ఆశ్లోకమువద్ద వ్రాయబడును. 15.

అథ కుజగురు శనీనాముదయాస్తమయ భాగనిర్ణయ మాహ.

శ్లో॥ క్షితిజోఽష్టయమైరుదేతి పూర్వే గురు రింద్రై రవిజస్తుసప్తచంద్రైః
స్వస్వోదయభాగసంవిహీనైర్భగణాంశై రపరత్రయాంతిచాస్తమ్॥16

టీ॥ క్షితిజః = అంగారకుఁడు, అష్టయమైః = ౨౮ భాగలచేతను, గురుః = బృహస్పతి, ఇంద్రైః = ౧౪ భాగలచేతను, రవిజస్తు = శనియైతే, సప్తచంద్రైః = ౧౭ భాగలచేతను, పూర్వే = తూర్పుదిశయందు, ఉదేతి = ఉదయమును బొందునవి, స్వస్వోదయభాగసంవిహీనైః - స్వస్వ = తమతమ, ఉదయభాగ = ఉదయభాగలచేత, సంవిహీనైః = తీవఁబడి నట్టువంటి, భగణాంశైః = భగణభాగలగు, ౩౬౦ చేత - అపరత్ర = పశ్చిమదిశయందు, అస్తం = అస్తమయమును, యాంతి = పొందు చున్నారు. 16

ఉపపత్తిః॥ పూర్వవత్కక్షానీచోచ్చవృత్త ప్రతిమండలాని విలిఖేత్ - భౌమగురుశనీనాం రవిః శీఘ్రోచ్చ-బుధశుక్రయో రపి సాధిత మస్తి - అతో రవేః సమసూత్రస్థో యదా గ్రహో భవతి - తదా పర మోఽస్తమయః - తదాద్యంతౌ కాలాంశౌ భవతః - అత ఏవోదయాస్తమయే రవే రస్తమాసానంతరం గ్రహో నదృశ్యతే - శీఘ్రత్వాత్ - రవి రస్త మాసాదయతి - తేన పశ్చాదస్తః - ఉదయే శీఘ్రత్వాత్ - రవే రుదయాత్ ప్రథమం దృశ్యతే - తస్మాత్ప్రాగుదయ ఇత్యుపపన్నం - బుధశుక్రౌతు వక్రిణౌ పశ్చాదస్తం వ్రజతః - తయో ర్విలోమగతిత్వాదర్వాక్ప్రాగ్గతిత్వాచ్చ అతయేవవక్రిణోః ప్రాగుదయః — తయోరపరగతిత్వాద్రవేః ప్రాగ్గతిత్వాత్ - య దాధికగతీ భవత స్తదా శీఘ్రత్వాత్ రవి మాసాదయతః - తస్మాత్పూర్వాస్తః తా వేవ శీఘ్రగతిత్వాత్ సూర్యం త్యక్త్వా అగ్రతో గచ్ఛతః - అత ఏవాస్తంగతేఽర్కే పశ్చిమాయాం తయోరుదయః - ఉదయాస్తాద్యాయే యేకాలాంశాః ఉక్తాః స్పష్టార్కాత్తదంశాంతరితే గ్రహే ఉదయోఽస్తోవాస్యాత్ సస్థూలః- ఇహ యచ్ఛీఘ్రకేంద్ర ముక్తం తన్మందస్పష్టమధ్యార్కాంతరం స్యాత్ - యథా భౌమ స్యాష్టావింశతిభాగైః ఏకాదశభాగాః ఫలం తైరధికో భౌమఽర్కా ద్యావచ్ఛోధ్యతే తావత్సప్తదశ ౧౭ భాగా భవంతి - అతస్తావత్ కేంద్ర ఉదయః ఏభిశ్చక్రశుద్ధై రస్తస్స్యాత్ - యతో త్రిభిర్భాగైః ౩౩౨ ఫలమేకాదశభాగాః తైరధికోఽర్కాద్యావచ్ఛోధ్యతే తావత్సప్తదశభాగాంతరంస్యాత్ ఏవంసర్వేషాం. 16

తా॥ ద్వితీయ శీఘ్రకేంద్ర భాగలు కుజునికి ౨౮ గురునకు ౧౪ శనికి ౧౭ అయినప్పుడు తూర్పున ఉదయించెదరు. ఈ యుదయభాగలను ౩౬౦ భాగలలో నుండి తీవఁగా వచ్చిన ౩౩౨-౩౪౬-౩౪౩ చేత కుజగురుశనులుపడమటనస్తమింతురు. 16

అథ బుధశుక్రయో రుదయాస్తమయభాగా నాహ.

శ్లో॥ ఖశరైశ్చ జినైః పరేజ్ఞభృగ్వోరుదయోఽస్తోఽక్షదినై ర్న గాద్రిభూభిః। ఉదయోఽక్షనఖై స్త్ర్యిభేందుభిః ప్రాగస్తో దిగ్గుణై శ్చపటునాగై స్స్యాత్ ॥ 17

టీ॥ జ్ఞభృగ్వోః = బుధశుక్రులకు (వరుసగా) ఖశరైః = ౫౦ భాగలచేతను, జినైః = ౨౪ భాగలచేతను, పరే = పడమటదిశయందు, ఉదయశ్చ = ఉదయమును, అక్షదినైః = ౧౫౫ భాగలచేతను, నగాద్రిభూభిః = ౧౭౭ భాగలచేతను- (పరే = పశ్చిమదిశయందు) అస్తః = అస్తమయమును, స్యాత్=అగును, అక్షనఖైః= ౨౦౫ భాగలచేతను, త్ర్యిభేందుభిః=౧౮౩ భాగలచేతను, ప్రాక్=తూర్పుదిశయందు ఉదయశ్చ = ఉదయమును, దిగ్గుణైః=౩౧౦ భాగలచేతను, పటునాగైః=౩౩౬ భాగలచేతను, ప్రాక్=తూర్పున, అస్తః = అస్తమయమును, స్యాత్ = అగును, ఉపపత్తిః పూర్వమేవోక్తం॥ 17.

తా॥ బుధుఁడు ౫౦ భాగలచేతను శుక్రుఁడు ౨౪ భాగలచేతను పడమట నుదయించెదరు. బుధుఁడు ౧౫౫ భాగలచేతను శుక్రుఁడు ౧౭౭ భాగలచేతను పడమట అస్తమించెదరు. బుధుఁడు ౨౦౫ భాగలచేతను శుక్రుఁడు ౧౮౩ భాగలచేతను తూర్పున ఉదయమును బుధుఁడు ౩౧౦ భాగలచేతను శుక్రుఁడు ౩౩౬ భాగలచేతను అస్తమయమును బొందుదురు. 17.

అథవక్రవక్రిత్యాగోదయాస్తమయభాగజ్ఞానచక్రము.

గ్రహములు.	వక్రభాగలు.	వక్రిత్యాగభాగలు.	పూర్వోదయభాగలు	పశ్చిమాస్తమయ భాగలు.	పశ్చిమోదయ భాగలు.	పూర్వాస్తమయ భాగలు.	
కు	౧౬౩	౧౯౭	౨౮	౧౩౨	...	...	పశ్చిమోదయ పూర్వాస్తమయ ములు కుజ గురు శనులకు లేవు.
బు	౧౪౫	౨౧౫	౨౦౫	౧౫౫	౫౦	౩౧౦	
గు	౧౨౫	౨౩౫	౧౪	౩౪౬	...	...	
శు	౧౬౭	౧౯౩	౧౮౩	౧౭౭	౨౪	౩౩౬	
శ	౧౧౩	౨౪౭	౧౭	౩౪౩	...	...	

అథ వక్రవక్రిత్యాగాది దినజ్ఞానానయన మాహ

శ్లో॥ వక్రోదయాదిగదితాంశకతోఽధికాల్పాః కేంద్రాంశకాః క్షితిసుతాద్ద్విగుణాస్త్రిభక్తాః। సాంకాంశకా దశహతాంగహృతాః కుభక్తా వక్రాద్యవాప్తదివసైః క్రమశో గతైష్యమ్॥ 18.

టీ॥ వక్రోదయాదిగదితాంశకతః। వక్ర = వక్రమునకును - ఉదయాది=ఉదయము మొదలగువానికిని - గదిత = చెప్పఁబడిన - అంశకతః - భాగలనుంచి - కేంద్రాంశకాః = కేంద్రభాగలు - అధికాల్పాః = ఎక్కువతక్కువలుగలవి (స్యుః=అగును - తదా = అప్పుడు) క్షితిసుతాత్ = అంగారకునుంచి - ద్విగుణాః - కుజునికి ధ్రువకశేషమును ౨ చే హెంచవలెను - త్రిభక్తాః = బుధునకు 3 చేత భాగించవలెను. సాంకాంశకాః = గురునకు ౬ వ భాగముఁ గలుపవలెను - దశహతాంగహృతాః = శుక్రునకు ౧౦ చే హెంచి ౬చే భాగించవలెను. కుభక్తాః = శనికి ౧చే విభజింపవలెను. ఆప్తదివసైః = ఇట్లుభాగింపగావచ్చినదినాదికముచేత - క్రమశః = వరుసగా - వక్రాద్యం - వక్ర = వక్రిత్యాగోదయాస్తమయములు - గతైష్యం - గతైష్య దినగడియాది - స్యాత్ = అగును॥ 18.

ఉపపత్తిః॥ ఉక్తశీఘ్రకేంద్రతుల్యం యదా శీఘ్రకేంద్రం స్యాత్-తాత్కాలే ఉదయాస్తాద్యం స్యాదేవ ఊనాధికోఽనుపాతః-యది శీఘ్రకేంద్రగతికలాభి రేకం

దినం తదాంతరభాగకలాభిః కిమతోఽంతర భాగానాం కలార్థం సర్వత్ర షష్టిగుణః స్వకేంద్రగతిర్హారః తత్రాచార్యేణ లాఘవార్థం స్వల్పాంతరత్వాత్ - శీఘ్రకేంద్రగతయో మధ్యమా ఏవగృహీతాః - తత్ర భౌమస్య శీఘ్రకేంద్రగతిః ౨౭-౪౨ అత్రగుణహారౌ హారేణాపవర్త్య జాతో గుణః ౨ బుధశీఘ్రకేంద్రగతిః ౧౮౬-౨౪ గుణహారౌ గుణే నాపవర్త్య జాతో హారః 3 గురోః ౫౪ గుణహారౌ షడ్భిః అపవర్తితౌ గుణః ౧౦ హారః ౯ యోరాశిర్దశభిర్గుణ్యతే నవభిర్భజ్యతే సస్వనవమాంశాధిక ఏవ భవతి - ఏవం శుక్రస్య శీఘ్రకేంద్రగతిః ౩౭ అత్ర గుణహారౌ షడ్భిరపవర్త్యగుణః ౧౦ హారః ౬ అతో దశహతాంగహృతాః - ఏవం శనేః శీఘ్రకేంద్రగతిః ౫౭-౮- గుణహారయోః సామ్యాత్ పృథక్త్వ ఇతిలబ్ధైర్దినై ర్వక్రాద్యం గతైష్యం స్యాదిత్యుపపన్నమ్॥ 18.

తా॥ వక్రవక్రత్యాగోదయాస్తమయములు గ్రహములయొక్క ద్వితీయశీఘ్రకేంద్రభాగలనుబట్టి చెప్పఁబడియున్నందున ఆ ధ్రువకములకంటె కేంద్రభాగ లెక్కువగా నుండునపుడు ధ్రువకమును తీసి శేషమును గతముగాను - తక్కువగానుండునపుడు ధ్రువకములోనుండి తీసి ఏష్యముగాను జేయవలెను. ఎట్లనఁగా శేషభాగాదిని కుజునకు ౨ చే గుణింపవలెను. బుధునకు 3 చే భాగించవలెను - గురునకు ౯ వ భాగము గలుపవలెను, శుక్రునకు ౧౦ చేఁ బెంచి ౬ చే విభజింపవలెను. శనికి ౧చే భాగింపవలెను. ఇందువలనవక్రము మొదలగు వాని ప్రవేశముయొక్క దినము గడియలు, విగడియలు వచ్చును. గతైష్యముల నెఱిఁగి పర్వస్ఫుటవారములో ఋణధనములు చేయవలెను. 18.

ఉదాహరణము॥ బుధవక్రత్యాగమునకు, ధ్రువకము భాగాది ౨౧౫ - ౦ - ౦ - శీఘ్రకేంద్రభాగలు ౨౦౮ - ౪౬ - ౩౨=౬ - ౧౩ - ౨౮ ÷ ౨ - ౪ - ౨౯ దినాది పూర్ణిమ మంగళవారము పర్వము గలుప - వారాది 3 - ౦ - ౦=౫- ౪- ౨౯ అయిదవవారము గురువారము ఆశ్వయుజ బ ౨ గురువారముగాన అదినమున గడి ౪ విగ ౨౯ కి బుధవక్రత్యాగము - ఇది ఏష్యప్రవేశము - శుక్రకేంద్ర భాగాది ౧౯౩-౨౬-౧౪— వక్రత్యాగ ధ్రువకము ౧౯౩ - ౦ - ౦ శేషము ౦- ౨౬- ౧౪×౧౦÷౬౦-౪౩-౪౩ తతప్రవేశము గాన పూర్ణిమామంగళవారము 3-౦-౦

లోనుండి తీసివేఁగా వారాది ౨ - ౧౬ - ౧౭ రెండవది సోమవారము గాన పూర్ణిమకు లోగడ శుక్ల ౧౪ సోమవారము గడి ౧౬ విగ ౧౭ కి శుక్రవక్రత్యాగము. బుధోదయమునకు - పూర్వోదయభాగలు ౨౦౫ కంటే శీఘ్రకేంద్రభాగలధికముగాన గతముగాఁ జేయవలెను. కేంద్రభాగాది ౨౦౮-౪౬-౩౨—ధ్రువక భాగాది ౨౦౫ ౦ - ౦ శేషము 3 - ౪౬ - ౩౨ ÷ 3 = ౧ - ౧౫ - ౩౦ మంగళవారములో తీసివేఁగా ౧ - ౪౪ - ౩౦ ఆశ్వయుజ శుక్ల ౧౩ ఆదివారము ప్రాగుదయంబుధః గడి ౪౪-౩౦- శని శీఘ్రకేంద్రము ౨౪౭ - ౨౫ - ౫౩—వక్రత్యాగ ధ్రువకము ౨౪౭- ౦ - ౦ తీసివేఁగా ౦ - ౨౫ - ౫౩ ÷ ౧=౦ - ౨౫ - ౫౩ గతముగాన మంగళవారములో తీసివేఁగా ౨ - ౩౪ - ౭ కి శుక్ల ౧౪ సోమవారము ౩౪ - ౭ కి శనివక్రత్యాగము వక్రాస్తమయములకు నిట్లే యూహింపవలెను॥ 18.

అథ భౌమగురు శనీనాం పశ్చాదస్తాది దినప్రమాణానాహ.

శ్లో॥ భౌమస్యాస్తాదుదయకుటిలర్జుత్వమాద్యం క్రమాత్స్యన్మాసై ర్వేదై రథదశమితై ర్లోచనాభ్యాంచ దిగ్భిః। జీవస్యోర్వ్యాస్సచరణయుగైః సాగరై స్సాంఘ్రివేదైః సాంఘ్రైర్మాసైకేన త్రియుగదహనై రర్ధయుక్తైస్తథార్కైః॥ 19.

టీ॥ భౌమస్య = అంగారకునికి - అస్తాత్ = అస్తమయము మొదలుకొని, వేదైః = ౪ అయినట్టువంటియు - అథ = పిమ్మట - దశమితైః = ౧౦ అయినట్టువంటియు - లోచనాభ్యాం = ౨ అయినట్టువంటియు - దిగ్భిశ్చ = ౧౦ అయినట్టువంటియు - మాసైః = మాసములచేత - క్రమాత్ = వరుసగా - ఉదయకుటిలర్జుత్వమాద్యం - ఉదయము - వక్రము - ఋజుత్వము - అస్తమయమును - స్యాత్ =అగును- జీవస్య = బృహస్పతికి - ఉర్వ్యా = ౧ అయినట్టువంటియు, సచరణయుగైః = ౪ - ౧/౪ (౪।) అయినట్టువంటియు - సాగరైః = ౪ అయినట్టువంటియు - సాంఘ్రివేదైః ౪ - ౧/౪ (౪।) అయినట్టువంటియు - మాసైః = మాసములచేత - క్రమాత్ = వరుసగా - ఉదయకుటిలర్జుత్వమాద్యం = ఉదయము - వక్రము - ఋజుత్వము - అస్తమయము - స్యాత్ =అగును - తథా = అప్రకారమే - అర్కైః-

శనికి - అస్తాత్ = అస్తమయము మొదలుకొని - సాంఘ్రిశ్రియేకేన = ౧ - $\frac{౧}{౪}$ అయినట్టువంటియు, అర్ధయుక్తైః = సగముతోఁగూడిన - త్రియుగదహనైః = ౩-౪-౩ అయినట్టువంటివియు - మాసైః = మాసములచేత - క్రమాత్ = వరుసగా - ఉదయకుటిలర్జుత్వపశ్చాద్యం = ఉదయము - వక్రము - ఋజుత్వము - అస్తమయమును - స్యాత్ = అగును. 19.

ఉపపత్తి ముందుశ్లోకములో వ్రాయబడును.

తా॥ శుక్రునకు పశ్చాదస్తమయము మొదలు ౪ మాసములకు ఉదయమును-ఉదయము మొదలు ౧౦ మాసములకు వక్రమును -వక్రము మొదలు ౨మాసములకు ఋజుత్వమును - ఋజుత్వము మొదలు ౧౦ మాసములకు పశ్చాదస్తమయమును గలుగును- గురునకు ౧ - ౪ - $\frac{౧}{౪}$ ॥ ౪-౪- $\frac{౧}{౪}$ మాసములును- శనికి ౧ - $\frac{౧}{౪}$ ॥ ౩ - $\frac{౧}{౨}$ ౪ - $\frac{౧}{౨}$ ॥ ౩ - $\frac{౧}{౨}$ మాసములునును శుక్రునివలెనే ఉదయాదులకు వరుసగా ప్రమాణములగును॥ 19.

అథబుధశుక్రయోః పూర్వాస్తాది దినప్రమాణా న్యాహ.

శ్లో॥ పూర్వాస్తాదుదయః పరేఽనృజుగతి స్తోయాస్తమైంద్ర్యుద్గ
మో । మార్గాస్తోఽత్రిచ। దంతదంతదహనా ష్ట్యాజ్యాశదంతైర్దినైః।
చాంద్రేస్త్వపరతత్పరం త్వథభృగో స్తద్వద్ద్విమాస్యాతతోఽ। ష్టాభి
ర్వ్యంఘ్రిభువాంఘ్రిణా విచరణైకే నాష్టమాసైః క్రమాత్॥ 20.

టీ॥ దంతదంతదహనా ష్ట్యాజ్యాశదంతైః - దంత=౩౨, దంత ౩౨= దహన, ౩- అష్టి ౧౬ అజ్యాశ=౩-దంతైః=౩౨- అయినట్టువంటి - దినైః = దినములచేత- చాంద్రేః=బుధునకు, క్రమాత్=వరుసగా, పూర్వాస్తాత్=తూర్పున అస్తమయము మొదలుకొని, పరే=పశ్చిమదిశను, ఉదయః=ఉదయము, అనృజుగతిః=వక్రత్వము- తోయాస్తం=పశ్చిమాస్తమయము, ఐంద్ర్యుద్గమః = పూర్వోదయము, మార్గః= ఋజుత్వము, అస్తః=పూర్వాస్తమయము, తత్పరతత్పరం=ఒకదానివిమ్మట నొకటి

వరుసగా, స్యాత్ = అగును, భృగోః = శుక్రునకు, క్రమాత్ = వరుసగా, ద్విమాస్యా = ౨ మాసములచేతను, తతః = పిమ్మట, అష్టాభిః = ౮ మాసములచేతను, వ్యంఘ్రిభువా=పాదరహితమైన=౧ మాసము (౨౨½ దినములు) చేతను, అంఘ్రిణా=మాసములోని=౧-పాదము (౭½ దినములు) చేతను, విచరణైకేనచ = పాదోనమాసము (౨౨½ దినములు) చేతను, అష్టమాసైః= ౮మాసములచేతను, తద్వత్ = బుధునకువలెనే పూర్వాస్తాది దినప్రమాణములు, స్యాత్ = అగును॥ 20

ఉపపత్తిః॥ పూర్వాస్తశీఘ్రకేంద్రాంశాః పశ్చిమోదయశీఘ్రకేంద్రాంశకేభ్యో యావదంతరితా స్తావదంశానాం కలాః కేంద్రగతిభక్తాః దినాని స్యుః- ఏవం వక్రమార్గాదీనా మపి తత్తత్కేంద్రాంశరాద్దినానిస్యు రిత్యుపపన్నమ్॥ 20.

తా॥ బుధశుక్రులకు వరుసగా పూర్వాస్తమయము మొదలుకొని -౩౨-౬౦ దినములకు పశ్చాదుదయమును, పశ్చాదుదయము మొదలుకొని, ౩౨-౨౪౦ - దినములకు వక్రత్వమును, వక్రత్వమును మొదలుకొని- ౩ - ౨౨½ దినములకు పశ్చాదస్తమయమును, పశ్చాదస్తమయము మొదలుకొని- ౧౬ - ౭½ దినములకు ప్రాగుదయమును, ప్రాగుదయము మొదలుకొని - ౩ - ౨౨½ దినములకు ఋజుత్వమును, ఋజుత్వము మొదలుకొని - ౩౨ - ౨౪౦ దినములకు ప్రాగస్తమయమును గలుగును॥ 20

ఇతి గణేశదైవజ్ఞ విరచిత గ్రహలాఘవే శుక్రాదిపంచగ్రహ
స్ఫుటాధికార స్తృతీయః

పశ్చాదస్తాదిపూర్వాస్తమయపర్యంతం దినప్రమాణచక్రము.

గ్రహములు.	పశ్చాదస్తాత్ప్రాగుదయం.	ప్రాగుదయాత్ వక్రత్వం.	వక్రాత్ ఋజుత్వం.	ఋజుత్వాత్ పశ్చాదస్తం.	పూర్వాస్తాత్ పశ్చాదుదయం.	పశ్చాదుదయాత్ వక్రత్వం.	వక్రాత్ పశ్చాదస్తం.	పశ్చాదస్తాత్ పూర్వోదయం.	పూర్వోదయాత్ ఋజుత్వం.	ఋజుత్వాత్ ప్రాగస్తమయం.
కు	మా ౪	మా ౧౦	మా ౨	మా ౧౦	...	...	...		...	...
బు	ది ౧౬	...	...	...	ది ౩౨	ది ౩౨	ది ౩		ది ౩	ది ౩౨
గు	మా ౧	మా ౪౧	మా ౪	మా ౪౧	...	...	...		...	...
శు	ది ౭౫	...	...	...	మా ౨	మా ౮	ది ౨౨౫		ది ౨౨౫	మా ౮
శ	మా ౧౧	మా ౩౫	మా ౪౫	మా ౩౫	...	...	...		...	...

వక్రాదిదిన ప్రమాణచక్రము.

గ్రహములు	వక్రప్రమాణదినాని.	ప్రాగుదయాత్ పశ్చాదస్తదినాని	పశ్చాదుదయాత్పశ్చాదస్తదినాని	పశ్చాదస్తాత్ మాధ్యదినాని.	ప్రాగస్తమయాత్ మాధ్యదినాని
	దినాః	దినాః	దినాః	దినాః	దినాః
కు	౬౬	౬౬౦	...	౧౨౦	...
బు	౨౧	౩౭	౩౯	౧౬	౩౨
గు	౧౨౦	౩౭౨	...	౩౦	...
శు	౯౨	౨౯౧	౨౬౨	౧౦	౬౦
శ	౧౩౯	౩౪౨	...	౩౬	...

శ్రీ రస్తు.

త్రిప్రశ్నాధికారః.

అథ మేషాదీనాం స్వోదయానాహ.

శ్లో॥ లంకోదయా విఘటికా గజభాని గోంకదస్రా స్త్రిపక్షదహనాః క్రమ గోత్క్రమస్థాః। హీనాన్వితా శ్చరదలైః క్రమగోత్క్రమస్థై ర్మేషాదితో ధటత ఉత్క్రమత స్త్విమేస్యుః॥ 1.

టీ॥ గజభాని=౨౭౮ - గోంకదస్రాః=౨౯౯ - త్రిపక్షదహనాః = 3౨3- ఏతే = ఇవి, క్రమస్థాః=వరుసగానుంచబడినవై (మేషాదిత్రియాణాం=మేషవృషభ మిథునములకు) లంకోదయాః = లంకాలగ్నప్రమాణములగు, విఘటికాః = విగడియ లు, స్యుః = అగును, ఏతే = ఇవి, ఉత్క్రమస్థాః = తుదనుండి మొదటికి నుంచ బడినవై (కర్కాదిత్రియాణాం = కర్కాటకము మొదలు 3 రాసులకు, లంకో దయాః = లంకాలగ్నప్రమాణములు - స్యుః = అగును) ఇమే = ఇవి-క్రమగోత్క్ర మస్థాః క్రమగః=ఈ యారురాసుల ప్రితులుపైని వరుసప్రకారముగాను, ఉత్క్ర మస్థాః=చివరనుండి మొదటికి నుంచబడినవై లంకాలగ్నప్రమాణము లగును - క్రమ గోత్క్రమస్థైః=క్రమముగాను, ఉత్క్రమముగా నుంచబడిన, చరదలైః=చరఖం డములచేత, హీనాన్వితాః - హీన=తివచంబడి, అన్వితాః - కలుపబడినవియయి (క్రమతః = వరుసగా నుంచబడినవి) మేషాదితః = మేషము మొదలుకొనియు, ధటతః = తుల మొదలుకొనియు, ఉత్క్రమతః = చివరనుండి మొదటి నుంచబడి నవి, స్యుః = అగును. 1.

ఉపపత్తిః॥ క్రాంతివృత్తే క్షేత్రవిభాగేన ద్వాదశరాశయ స్తుల్యప్రమాణా ఏవ భవంతి - నాడీవృత్తే కాలాంశవిభాగేన సర్వేరాశయః ఉదయంతి - నిరక్షే తస్మా డ్వృత్తం సమం పూర్వాపరం సమమండలవద్భ్రమతి - క్రాంతిమండలంచ దక్షిణో త్తరత స్తిరశ్చీన ముదేతి - క్రాంతివృత్తస్థో మేషో యావత్తిరశ్చీన ఉదేతి - తావ ద్విషువద్వృత్తేఽష్టావింశతిభాగాః కించిన్న్యూనాః - ఏవం - సర్వేఽపి సాధనోపా యా యథాసిద్ధాంతోక్త బృహజ్జ్యయైవ మేషాదీనాం త్రియాణాం స్వక్రాంత్య

గ్రేషు త్రీణి స్వాహోరాత్రవృత్తాని విషువత్ ఉత్తరతో బధ్నీయాత్ తథా తులాదికానాం విషువద్వృత్తతో దక్షిణత స్త్రీణి స్వాహోరాత్రవృత్తాని స్వక్రాంత్యగ్రేషు బధ్నీయాత్ - తత్క్రాంతిమండలే మేషాంతే సూత్ర మైకం అగ్రం బధ్వా ద్వితీయ మగ్రం మీనాదౌ బధ్నీయాత్ - ఏవం వృషమిథునాంతయోః సూత్రాగ్రే బధ్వా - తయోర్ద్వితీయాగ్రకే కుంభమకరాదౌ బధ్నీయాత్ - తేషాం సూత్రాణాం యా న్యర్ధాని తాని క్రమేణ మేషవృషమిథునాంతానాం జీవా స్త ఏవ మీనకుంభమకరాణాం తత స్తాభిః కర్కటసూత్రా ద్విషువత్కల్పనం మధ్య త్రీణివృత్తాని కృత్వా నిష్పాదయేత్ - తత్ర స్వజీవాకర్ణః స్వక్రాంతిజ్యా యామ్యోత్తరా భుజః - కోటి రూర్ధ్వాధరా సజ్ఞాయతే - మేషవృషయోః మిథునజ్యయా యద్వృత్తముత్పద్యతే - త ద్యామ్యోత్తరవృత్త మేవ భవతి—త త్రైవోర్ధ్వాధరా కోటిః స్వాహోరాత్రవ్యాసార్ధతుల్యా భవతి - మేషవృషయో రూర్ధ్వా కోటిః స్వాహోరాత్రేన జ్ఞాయతే - తత్పరిజ్ఞానా యాఽనుపాతద్వయం - త ద్యథా - యది మిథునజ్యాత్రిజ్యా కర్ణస్య మిథునస్వాహోరాత్రవృత్త వ్యాసార్ధతుల్యోర్ధ్వాధరకోటి స్తదా మేషజ్యాకర్ణేన కేతి - తతో వ్యాసార్ధవృత్తపరిణామాయ ద్వితీయం త్రైరాశికం-యది మేషస్య స్వాహోరాత్రవృత్తే ఏతావతీ కోటి స్తదా త్రిజ్యావృత్తే కిమితి - ఏవం ప్రథమం త్రిజ్యాగుణోఽనంతరం హరస్తుల్యత్వాత్తయో ర్నాశే కృతే మిథునస్వాహోరాత్రవ్యాసార్ధస్య మేషజ్యాగుణః - మేషః స్వాహోరాత్రవృత్తవ్యాసార్ధం హరః ఫలం మేషస్య వృత్తే వ్యాసార్ధే ఊర్ధ్వా కోటిః - ఏవం వృషమిథునయోః కోటి సాధ్యే - కోటిఫలానాం జ్యారూపాణాం ధనూంషి కర్తవ్యాని - యతో వృత్తగత్యా క్రాంతిమండల ముదేతి - అతో ధనుఃకరణం మిథునకోట్యా ఉదయంత్యా మేషవృషా వప్యుదయతః - అతో వృషచాపం మిథునచాపా ద్విశోధ్యతే - మిథునోదయప్రాణాః స్యుః - మేషోదయప్రాణా యథా గతా ఏవ తే చైతే మేషే- ౧౬౭౦ - వృషే - ౧౭౯౫-మిథునే - ౧౯౩౫ - ఏతే షడ్భక్తాః ఫలాని స్యుః - యతః షడ్భి రసుభి రేకం ఫలం - ఏవం జాతా గజభా నీత్యాదయః - మేషజ్యాకర్ణః సన్నిహితత్వా న్మేషకోట్యా ఉదేతి - వృషజ్యాకర్ణః కించి ద్విప్రకృష్టత్వాత్ మహత్యా వృషకోట్యా ఉదేతి - మిథునజ్యాకర్ణః విషువన్మండలా దతిదూరే స్థితత్వాత్ తిర్యక్త్వ గతిమహత్యా మిథునకోట్యా ఉదేతి - తతో మిథునాంతాదిభ్యాం కర్కటా

ద్యంతౌ సమావతో మిథు నోదయప్రాణాః కర్కోదయః స్యాత్ - ఏవం వృషమేషాంతాదిభ్యాం సింహకన్యాద్యంతౌ సమౌ అతో వృషమేషసమౌ సింహకన్యా ద్వితీయమండలార్ధస్య విషువతో దక్షిణేన స్థితత్వాత్ - మేషాద్యుదయాన ముత్క్రమేణోదయప్రాణా స్తులాదిషు భవంతి - ఏవం నిరక్షదేశే - అన్యథా యది విషువద్వృత్తే రాశయః స్యుస్తదా పంచఘటికా రాశ్యుదయాః స్యుః - రాశయశ్చాపమండలే తస్మా ద్భిన్నప్రాణా రాశ్యుదయా నిరక్షే స్యుః-ఏతత్సర్వం యథాస్థితే నిరక్షగోళే దర్శయేత్ - అథ స్వదేశోదయోపపత్తిః - అక్షవశా ద్విషువద్వృత్తమపి తిర్యగ్భవతి - తద్వశా న్మేషాదీనాం స్వాహోరాత్రాణ్యపి తిర్యగ్భవంతి - అతో మేషాదయః స్వచరార్ధై ర్వియుజ్యంతే - మేషాదయస్తిర్యక్కర్ణరూపాః కర్ణాచ్చకోటిరల్పా స్యాత్ - క్రమా చ్చరదళహీనాః స్వదేశోదయః స్యుః-అతో విషువన్మండలపాదేన చరదళహీనే నాయ మపవృత్తపాదః ప్రథమం ఉదేతి కర్కాదయః వ్యస్తైః చరదళై ర్యుక్తాః క్రియతే యత స్తేషాం విపరీతం తిర్యక్త్వం తే ఉత్క్రమచరఖండయుక్తాః - కర్కాదీనాం త్రయాణా ముదయాః స్యురితి-అతః క్రాంతివృత్తపాదో ద్వితీయ శ్చరదళీయుక్తేన విషువద్వృత్తపాదే నోదేతీత్యుపపన్నం - ద్వితీయపాదవ త్తృతీయః - ప్రథమవత్ చతుర్థోపి - వృత్తపాద ఉదేతి- ఉక్తంచ భాస్కరీయే సిద్ధాంతే॥ శ్లో॥ మేషాదే ర్మిథునాంతా న్నాడీభి స్తిథమితాభి రుద్వలయే - లగతిభుజే త దథః స్థే ప్రథమం తాభి శ్చరో నాభిః॥ 1 "కన్యాంతా ద్ధనుషేంత స్తిథమితనాడేభి రుద్వృత్తే లగతి భుజే చోర్ధ్వస్థే పశ్చాత్తాభి శ్చరాధ్యాభిః॥" 2 ఏవ మత్రసంక్షిప్తోదయోపపత్తి ర్విస్తరభయా దుక్తా॥ 1

తా॥ లంకాలగ్నప్రమాణము లగు ౨౭౮-౨౯౯-౩౨౩-౩౨౩-౨౯౯-౨౭౮-౨౭౮-౨౯౯-౩౨౩-౩౨౩-౨౯౯-౨౭౮ - విఘటికాప్రమాణములలో రవిచంద్రస్ఫుటాధ్యాయములోఁ జెప్పఁబడిన స్వదేశచరఖండముల మూఁడింటిని క్రమముగాను, ఉత్క్రమముగాను ఋణధనములు చేయ స్వదేశలగ్నప్రమాణము లగును॥ 1.

ఉదాహరణము॥ రాజమండ్రికి చరఖండములు ౩౭-౩౦-౧౨

౨౭౮ ౩౭	౨౯౯ ౩౦	౩౨౩ ౧౨	౩౨౩ ౧౨	౨౯౯ ౩౦	౨౭౮ ౩౭
౨౪౧	౨౬౯	౩౧౧	౩౩౫	౩౨౯	౩౧౫
౨౭౮ ౩౭	౨౯౯ ౩౦	౩౨౩ ౧౨	౩౨౩ ౧౨	౨౯౯ ౩౦	౨౭౮ ౩౭
౩౧౫	౩౨౯	౩౩౫	౩౧౧	౨౬౯	౨౪౧

అథ లగ్నస్ఫుటసాధన మాహ.

శ్లో॥ తత్కాలార్కః సాయనః స్వోదయఘ్నా భోగ్యాంశాఃఖ త్ర్యుద్ధృతా భోగ్యకాలః। ఏవం యాతాంశైర్భవేద్యాతకాలో భోగ్యః శోధ్యోభీష్టనాడీ పలేభ్యః॥ 2.

శ్లో॥ తదను జహీహి గృహోదయాంశ్చ శేషం గగనగుణఘ్న మశుద్ధహృల్లవాద్యం। సహిత మజాదిగృహై రశుద్ధపూర్వై ర్భవతి విలగ్న మధోఽయనాంశహీనం॥ 3.

టీ॥ (యస్మిన్ కాలే లగ్నంసాధ్యతే = జననకాలమునఁగాని పర్వాంతమునఁగాని యొప్పటికి లగ్నస్ఫుటము కావలయునో ఆ కాలమునకు) తత్కాలార్కః = తాత్కాలిక స్ఫుటసూర్యుఁడు, సాయనః = అయనాంశసహితుఁడై, భోగ్యాంశాః = భోగ్యభాగలు (ఏష్యభాగలు) అనఁగా 30 భాగలలో తీవఁబడి, స్వోదయఘ్నాః = అప్పుడు రవియుండు లగ్నపరిమాణముచేఁ హెంచబడి, ఖత్ర్యుద్ధృతాః = 30 చే భాగింపఁబడఁగా, భోగ్యకాలః = ఏష్యకాలము, స్యాత్ = అగును, ఏవం = ఈ ప్రకారముగా, యాతాంశైః = గతభాగలచేత, యాతకాలః = గతకాలము, భవేత్ = అగును, భోగ్యః = భోగ్యకాలము, అభీష్టనాడీపలేభ్యః = ఇష్టఘటికలనుండి, శోధ్యః = తీవఁబడవలెను. తదను = పిమ్మట (తస్మాత్ = దానినుండి) గృహోదయాంశ్చ = సాయన రవియుండులగ్నమునకుఁ బిమ్మట లగ్నములపరిమాణము లెన్ని

పోవునో అన్నియును, జహీహి = తీవిచి, శేషం = మిగిలినదానిని, గగనగుణఘ్నం = 30 చేత గుణించి, అశుద్ధహృత్ = పిమ్మటనుండు లగ్నపరిమాణముచే విభజింప, లవాద్యం = భాగాది (స్యాత్ = అగును) తత్ = అది - అజాదిగృహైః = మేషము మొదలుకొని నైన - అశుద్ధపూర్వైః = తీవఁబడిన లగ్నముల సంఖ్యచేత, సహితం = రాశిస్థానములో గలుపఁబడినదై, అథ = పిమ్మట - అయనాంశ హీనం = అయనాంశలు తీవఁబడినదై - విలగ్నం = స్ఫుటలగ్నము - భవతి = అగుచున్నది॥ 2, 3.

ఉపపత్తి॥ అభీష్టకాలేయః క్రాంతిమండలప్రదేశః క్షితిజే లగ్నస్తల్లఘ్న మిత్యుచ్యతే - ఉక్తంచ సిద్ధాంతే॥ యత్రలగ్న మపమండలం కుజే తద్గృహాద్య మిహాలగ్నముచ్యతే॥ తచ్చలగ్న మవధేః సాధ్యం - అవధిస్తురవిః - తస్యమండలే స్థితత్వాత్ - సదైవ రవ్యుదయే రవి రేవ లగ్నం తస్య పూర్వగతిత్వేన తాత్కాలికం క్రియతే - ప్రవహాక్షిప్తమపమండలే ఇష్టఘటీషు ప్రత్యక్చలితం - తదా క్షితి జేఽపమండలప్రదేశో లగ్న స్తజ్జ్ఞానా రోపాయః - సాయనార్కేణ యద్భోగ్యం - తత్రికాలః సాధ్యతే - యది త్రింశద్భాగైః - 30 రవ్యాక్రాంతోదయఫలాని లభ్యంతే - తదా భోగ్యభాగైః కిమితి - ఏవం సత్ భోగ్యఫలాని ఇష్టఘటీపలేభ్యః శోధ్యాని - తతో యచ్ఛేషం తస్మాదుదయాః శోధ్యాః యావంతః శుధ్యంతి - తావంతః రాశయః రవా రోజ్యాః - యతో రవిరాశితోఽగ్రే లగ్నస్యైతావంతో రాశ యోజాతాః - తేను అశుద్ధపూర్వామేషాదయోరాశయ ఏరథకంతి - శుద్ధశేషపలే భ్యోఽంశానయన వాసనాఽను పాతా ద్యథా - యది అశుద్ధోదయపలైః త్రింశ ద్భాగాః లభ్యంతే - తదా శేషపలైః కిమితి - ఫలం భాగాదితదశుద్ధపూర్వమేషాది రాశియుక్తం లగ్నం స్యా దేవ - తత్రాయనాంశాహీనాః కార్యాః - యతః పూర్వం రోజితాః సంతి పూర్వ ముదయగ్రహణార్థం అయనాంశా రోజ్యాయేవయతః సర్వాణి విషువాయనచిహ్నాని సాయనా న్యేవ॥ 2, 3.

తా॥ తాను స్ఫుటముచేయు గడియలకుఁగల తాత్కాలిక రవిని స్ఫుటముచేసి అయనాంశలు గలిపి భాగాదిమాత్రము 30 భాగలలో తీవచ ఏష్యభాగలగును - సాయనరవియుండే లగ్నపరిమాణవిఘటికలచే భాగాదిని హెంచి 30 చేత విభజింప భోగ్య కాలమగును. ఇట్లే యాతాంశలచేత యాతకాలము సాధింపవలెను - అభీష్టవిగడియలనుండి భోగ్యకాలము తీవిచి పిమ్మట సాయనరవి యుండులగ్నము తరువాతలగ్నము మొదలుకొని యున్నలగ్నపరిమాణములు పోవునో అన్నియు తీవిచి మిగిలినదానిని

౩౦ చే గుణించి త్రోయఁబడని లగ్నపరిమాణముచే విభజింప భాగాది యగును-మేషాది యెన్నిలగ్నములు తీవఁబడునో అన్నిసంఖ్యలు రాశిస్థానమందుఁ గలిపి అయనాంశలు తీవఁగా స్ఫుటలగ్న మగును. 2, 3.

ఉదాహరణము॥ శోభకృతు సం॥ ర ఫాల్గుణ బ ౩౦ గురువారము ౧౦-౪౮ ఘ-భా ౮ = ౧౨ సూర్యపర్వావలోకనార్థం లగ్నస్ఫుటానయనమాహ.

పంచాంగస్థతిథ్యంత సమకలాగ్రహములు ఉదయాది ఘటికాః ౧౦ - ౪౮ ॥ రవి ౧౧ - ౩ - ౫౦ - ౫౭ గతి ౫౯ - ౮ చంద్రుఁడు ౧౧ - ౩ - ౩౫ - ౫౫ గతి ౭౨౨ - ౨౮ లంబనం ధనం ౧ - ౨౧ లంబనం సంస్కృతతిథ్యంతః ౧౨- ౯ కి చాలిత సమకలాగ్రహములు రవి ౧౧ - ౩-౫౨ - ౧౦ చంద్రుఁడు ౧౧-౩-౫౨-౧౦ రాహువు ౫ - ౫ - ౨౦ - ౨౭............ రవి ౧౧ = ౩ - ౫౨ - ౧౦ ÷ అయనాంశలు ౦ - ౨౩ - ౨ - ౦ = ౧౧ - ౨౬ - ౫౪ - ౧౦ సాయన రవి భాగాది ౩౦-౦-౦ లో సాయనరవిభాగాది ౨౬-౫౪-౧౦ తీవఁగా ౩-౫-౫౦ భోగ్యకాలము మీనస్వోదయం ౨౪౧ = ౭౪౬ - ౨౫ - ౫౦ ÷ ౩౦ = ౨౫ భోగ్యకాలము అభీష్ట ఘటికలు ౧౨ - ౯ వీని విగడియలు ౭౨౯—భోగ్యకాలము ౨౫= ౭౦౪ దీని మేషస్వోదయము ౨౪౧ వృషభోదయము ౨౬౯ తీవఁగా - గృహోదయశేషము ౧౯౪ × ౩౦=౫౮౨౦ ÷ మిథునప్రమాణము ౩౧౧=౧౮-౪౨-౪౯- శోధిత లగ్నములు ౨-౦-౦-౧ గలుపరాశ్యాది ౨-౧౮-౪౨-౪౯—అయనాంశలు ౦-౨౩-౨-౦=౧-౨౫-౪౦-౪౯ స్ఫుటలగ్నము.

యాతకాలమునకు సాయనరవిభాగాదిని ౩౦ లో నుండి తీవ నక్కరలేదు సాయనరవి ౧౧-౨౬-౫౪-౧౦ × మీనోదయము ౨౪౧=౬౪౮౩ - ౩౪ - ౧౦ ÷ ౩౦ = ౨౧౬ (యాతకాలము అనఁగా గతకాలము.) 2, 3.

అథభోగ్యకాలాదల్పే ఇష్టకాలసహిత లగ్నసాధనం

లగ్నాదిష్ట కాలజ్ఞానం చాహ.

శ్లో॥ భోగ్యతోఽల్పేష్టకాలాత్ ఖరామాహతా త్స్వోదయాప్తాం
శయుగ్భాస్కరః స్యాత్తనుః। అర్కభోగ్యస్తనో ర్భుక్తకాలా
న్వితో యుక్తమధ్యోద యోఽభీష్టకాలో భవేత్ ॥ 4.

టీ॥ భోగ్యతః = భోగ్యకాలముకంటె, అల్పేష్టకాలాత్, అల్ప = తక్కువది యగు = ఇష్టకాలాత్ = ఇష్టకాలమునుబట్టి - ఖరామాహతాత్ = ౩౦ చేగుణించుట వలన - స్వోదయాప్తాంశయుక్=స్వోదయ = తత్కాలసాయనరవియందు లగ్నప్రమాణముచేత, ఆప్త=భాగింపఁబడఁగా వచ్చిన, అంశ = భాగాదిని, యుక్ = కలుపఁబడిన, భాస్కరః = సూర్యుఁడు - తనుః = లగ్నము - స్యాత్ = అగును - అర్కభోగ్యః = రవిభోగ్యకాలము - తనోః = లగ్నముయొక్క, భుక్తకాలాన్వితః= లగ్నశోధ్యశేషము కలుపఁబడినదై - యుక్తమధ్యోదయః - యుక్త = కలుపఁబడిన మధ్యోదయః = సాయనసూర్యసాయన లగ్నములమధ్యలగ్నముయొక్క పరిమాణము గలదై, అభీష్టకాలః= కోరినకాలము - భవేత్ = అగును॥ 4.

ఉపపత్తిః॥ ఇష్టకాలే సూర్యా దుదయపర్యంతం ఇష్టకాలో వర్తతే - రవి భోగ్యభాగానాం కాల స్తదగ్రితో రాశ్యుదయా స్తతస్తదను భుక్తకాలే. తేషాం యోగ ఇష్టకాలో భవతీతి సుగమం - ప్రత్యక్షం గోళే చ దృశ్యతే॥ 4.

తా॥ భోగ్యకాలముకంటె ఇష్టకాలము తక్కువగా నున్నప్పుడు ఇష్టకాలమును - ౩౦ చే గుణించి సాయనరవియందు స్వోదయముచే విభజించి భాగాదిని స్ఫుటసూర్యునిలోఁ గలుప స్ఫుటలగ్నమగును - అర్కభోగ్యకాలమును లగ్నశోధ్యశేషమును గలిపి సాయనసూర్యసాయనలగ్నములమధ్య నుండులగ్నపరిమాణములఁ గలుప ఇష్టకాలము వచ్చును॥ 4.

ఉదాహరణము॥ సూర్యోదయాది ఇష్టకాలః గడి -౦-౧౦- భోగ్యకాలః-౨౫-సాయనరవిః-౧౧-౨౬-౪౨-౧౨ "స్ఫుటలగ్నసాధనం" ఇష్టకాలః-౦-౧౦ × ౩౦=౩౦౦ ÷ ౨౪౧=౧-౧౪-౪౧+ స్ఫుటరవి -౧౧-౩-౪౦-౧౨ గలుప -౧౧-౪-౫౪-౫౩ స్ఫుటలగ్నము... ఇష్టకాలసాధనం=ఇష్టకాలలగ్నం -౧-౨౩-౧౧-౨౦ + అయనాంశలు=౨-౧౬-౧౩-౨౦ సాయనలగ్నము - గతభాగలు ౧౬-౧౩-౨౦ × మిథునస్వోదయం ౩౧౧=౫౦౪౫-౬-౪౦ ÷ ౩౦=౧౬౮ తనోర్భుక్తకాలము + అర్కభోగ్యకాలము ౨౫=౧౯౩ + మేషం ౨౪౧ + వృషభం ౨౬౯=౭౦౩ ÷ ౬౦= ౧౧-౪౩ ఇష్టకాలము॥ 4.

అథ సాయనలగ్నార్కా ఏకరాశౌ యది తదా
ఇష్టకాలసాధన మాహ.

శ్లో॥ యదితనుదిననాథా వేకరాశౌ తదంశాంతరహత ఉదయః స్యా
ఖాగ్నిహృత్త్విష్టకాలః। ఇనత ఉదయ ఊన శ్చేత్సశోధ్యోద్యు
రాత్రాన్నిశితు సరసభార్కా త్స్యాత్తనూ రిష్టకాలే॥ ర.

టీ; తనుదిననాథౌ=లగ్నసూర్యులు - ఏకరాశౌయది = ఒకేరాశియందుండు నప్పుడు, తదంశాంతరహతః -తత్=ఆలగ్నసూర్యులయొక్క-అంశా=భాగలయొక్క- అంతర=అంతరముచేత - హతః=గుణింపఁబడిన - ఉదయః=లగ్నము - ఖాగ్నిహృత్= 30 చేత భాగింపఁబడినదై - ఇష్టకాలః = ఇష్టకాలము-స్యాత్ = అగును (దీనిని ౬౦ చే విభజింపవలెను) ఉదయః = సాయనలగ్నము - ఇనతః=సూర్యునికంటె - ఊనశ్చేత్ =తక్కువైనట్లయితే - సః = ఆ యిష్టకాలము - ద్యురాత్రాత్ = ౬౦ గడియలనుంచి - శోధ్యః = శోధింపబడవలెను - నిశితు - రాత్రియందైతే - సరసభార్కాత్ = షడ్రాశియుక్తమయినరవినుండి - ఇష్టకాలే = ఇష్టకాలమందలి - తనూః = లగ్నము - స్యాత్ = అగును॥ ర.

ఉపపత్తి॥ యది త్రింశద్భి ర్భాగైః సూర్యాధిష్ఠితోదయఫలాని - తదా త యో రంతరాంశైః కిమితి-ఫల మిష్టకాలః స్యాత్ - సూర్యా ల్లగ్నే ఊనే సూర్యోదయా త్పూర్వ మేవ భవిష్యతి - అతః స కాలః షష్టిశుద్ధ ఇత్యుక్తం - రాత్రౌ లగ్నసాధనార్థం రవిః సషడ్భిః కార్య ఏవయతః ప్రాక్పరత్ర క్షితిజ యో రంతరం షడ్రాశయ ఏవ భవంతి - అత ఉదయలగ్నషడ్రాశియుక్తం అస్తలగ్నం భవతి-యత్ "సిద్ధాంతే" యోఽభ్యుదేతి సమయేన యేన తత్సప్తమోఽస్తముప యాతి తేన చ॥ ర.

తా॥ లగ్నము, సూర్యుఁడు ఒకేరాశియందే యుండఁగా ఆ యంతరాంశలను రవియుండు లగ్నపరిమాణముచే గుణించి -30- చే భాగింప ఇష్టకాలమువచ్చును-

దీనిని - ౬౦ చే భాగింప ఇష్టకాలఘటికాది వచ్చును. (1) సూర్యునికంటె లగ్నము తక్కువగా నున్నప్పుడు రవిలోనుండి భాగాదిలగ్నము తీవిచి రవియుండులగ్న పరిమాణముచే హెచ్చి - 30 - చే భాగింపవలెను - రాత్రి యిష్టకాలమన్ననో - ౬౦- నుండి తీవచవలెను - ఇష్టకాల మగును॥ (2) రాత్రి యిష్టకాలమయినప్పుడు రవిలో ౬ రాసులు కలిపి యుంచి యిష్టకాలగడియలలో దినపరిమాణము తీవచ అస్తమయాదియిష్టకాల మగును - దానిని ౬౦ చేఁ హెచ్చి యిష్టఘటికలు తీవిచి షడ్రాశి యుక్తుఁడగురవియున్న రాశికిఁ దిమ్మట రాశినుంచి లగ్నప్రమాణముల అయిదింటి మొత్తమును పైదానిలో తీవిచి - 30 - చే గుణించి రవియుండు రాశిపరిమాణఘటి కలచే భాగింప భాగాది వచ్చును - పిమ్మట రవియుండులగ్నము - రాశిస్థానమందుంచి అయనాంశలు తీవచ స్ఫుటలగ్న మగును. (3) ర.

ఉదాహరణము॥ "(1)సాయనరవి-౧౧-౨౬-౪౧-౧౨-సాయనలగ్నం-౧౧-౨౭-౫౬-౫౩-అంతరం-౦-౧-౧౫-౪౧ మీనోదయం-౨౪౧చేఁ హెచ్చ- ౩౦౩-౫౯-౪౧ ÷ 30=౧౦విగడియలిష్టకాలము॥" "(2)పూర్వదినే ఉదయాదిష్టకాలః-౫౭-౦-కి సాయనరవి-౧౧-౨౬-౩౯-౪ సాయనలగ్న ౦-౧౧-౧౧-౫౬-౫౩ అంతరం౦౪-౪౨-౧౧ మీనోదయేనగుణితలబ్ధం-౩౫౪౩-౨౬-౧౧ ÷ ౧౧౭ అహోరాత్రిపరిమాణము ౬౦ తీవచ - ౫౭-౦-ఇష్టకాలము - రాత్రిశేషం - ౨ - ౦ - గడియలు" "(3) ఉదయాది యిష్టకాలము ౫౭-౦-కి రాత్రిలగ్నస్ఫుటానయనము॥ సాయనరవి- ౧౧-౨౬-౩౯-౪- ఆఱురాసులు తీవచఁగా ౫-౨౬-౩౯-౪ కన్యాలగ్నములో నుండెను - ఇష్టకాలము ౫౭-౦-దినపరిమాణము ౨౯-౫౪ నుతీవచ ౨౭-౬ అస్తమయాది ఇష్టకాలము, దీని విగడియలు ౧౬౨౬ ఇష్టకాలమును తీవచఁగా-౧౬౨౭ - దీనిలో నుండితుల-వృశ్చికధను ర్మకర-కుంభముల మొత్తం ౧౫౩౫ ను తీవచఁగా -౯౩ - దీనిని 30 చేఁ హెచ్చ - ౨౮౯౦ ÷ మీనోదయము - ౨౪౧ = ౦-౧౧-౩౪-౩౬ రవియుండు రాశిమీనముగాన దీనిలో పదకొండురాసులు గలుప ౧౧-౧౧-౩౪-౩౬ ఆయనాంశలు-౨౩-౨-౦-తీవచఁగా-౧౦-౧౮-౩౨-౩౬ స్ఫుటలగ్నమయ్యెను". ర

అథగోళాయనదినరాత్ర్యర్ధతథాంశజ్ఞానంచాహ

శ్లో॥ గోళా స్తః సౌమ్యయామ్యౌ క్రియఘటరసభే ఖేచరేఽ
థాయనే తే నక్రాత్కర్కాచ్చ షడ్భేఽథచరపలయుతో నాస్తు పం

చేందునాడ్యః । ఘుస్రార్ధం గోళయోః స్యాత్తదయుతఖగుణాః స్యాన్నిశార్ధం తథాక్షచ్ఛాయేషుఘ్నాక్షభాయాః కృతిదశమలవోనా యమాః శాపలాంశాః॥ 6.

టీ॥ ఖేచరే=సాయనగ్రహము, క్రియధటరసభే, క్రియ=మేషము, ధట=తుల (మొదలు) రసభే = ఆరురాసులను బొందినదగుచుండగా, సౌమ్యయామ్యౌ = ఉత్తరదక్షిణములయిన- గోళౌ = గోళములు - స్తః = అగును-అథ = పిమ్మట- నక్రాత్ = మకరరాశినుంచియు-కర్కాత్=కర్కటరాశినుంచియు- షడ్భే=ఆఱు రాసుల (వంతున) అయనే ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనములు - స్తః = అగును- అథ = పిదప - పంచేందునాడ్యః=౧౫ గడియలు-గోళయోః=ఉత్తర దక్షిణగోళములయందు - చరపలయుతోనాః- చరపల=చరపలలగు విలిప్తలు- యుతః = కలుపఁబడినవియు- ఊనాః = తీసివేయబడినవియు (అయి) ఘుస్రార్ధం = దినార్ధము - స్యాత్ = అగును - తదయుతఖగుణాః = తత్ = ఆదినార్ధము-ఖగుణాః=30 లో, అయుత = తీసివేఁబడినదై - నిశార్ధం = రాత్ర్యర్ధము- స్యాత్ = అగును - అథ = పిమ్మట- అక్షచ్ఛాయేషుఘ్నీ- అక్షచ్ఛాయా = విషువచ్ఛాయ - ఇషుఘ్నీ = ౫చే గుణింపఁబడినదై - అక్షభాయాః = విషువచ్ఛాయయొక్క - కృతిదశమలవోనా - కృతి = వర్గుయొక్క -దశమలవః = ౧౦ యవ భాగము - ఊనా = తీసివేయబడినదై- యమాశాపలాంశాః - యమాశా = దక్షిణదిక్కుయొక్క - పలాంశాః=అక్షాంశలు- స్యుః = అగును॥ 6.

ఉపపత్తిః॥ గోళాయనవిషయే॥ క్రాంత్యభావో యత్ర సగోళాదిః క్రాంత్యభావః సాయనభుజాభావే భుజాభావో మేషాదౌ తులాదౌ - అతస్తౌగోళసంధీ మేషాది షడ్రాశయః భచక్రే ఉత్తరార్థే సంత్యత ఉత్తరగోళః - తులాదయోదక్షిణార్థతః సదక్షిణగోళ ఇతి యుక్తి పరమక్రాంతిస్తు భుజపరమత్వే-భుజపరమత్వంచ కర్కాదౌ మకరాదౌచ భవత్యతస్తావయనసంధీ "(1) దినరాత్రివిషయే" నిరక్షదేశే అహోరాత్రవృత్తే ఉన్మండలాత్ - యామ్యోత్తర వృత్తసంపాతం యావత్సదా పంచదశ ఘటికా భవతి క్షితిజోన్మండలయోరేకత్వాత్ - తథా ప్రవహాక్షిప్తచక్రస్య సమ

పూర్వాపరభ్రమణత్వాత్ - అన్యదేశే క్షితిజోన్మండలయో ర్భిన్నత్వాత్ - తదంతర వినాడీభిః ఊనాధికాః పంచదశ ఘటికాః సంభవంతి - ఉన్మండలక్షితిజయోరంతరం చరం - ఉక్తంచ భాస్కరాచార్యేణ "ఉన్మండలక్ష్మావలయాంతరాళే ద్యురాత్రవృత్తే చరఖండకాల" ఇతి ఉత్తరగోళే ఉన్మండలాదధః క్షితిజం స్థితం - తస్మాచ్చరేణాధికాః పంచదశఘటికాః క్రియంతే - తద్దినార్ధం స్యాత్ - యామ్యేతు ఉన్మండలా దూర్ధ్వం క్షితిజం తస్మాత్తదూనా ఏవ దినదళం స్యాత్ - తత్ త్రింశత్ శుద్ధం రాత్రిదళం స్యాదేవ - తే ద్విగుణె దినరాత్రిమానే క్షితిజాదస్తక్షితిజం- యావత్ అహోరాత్రవృత్తే యావంత్యో ఘటికాస్తావద్దినం క్షితిజాదా విభాగా దస్తక్షితిజ పర్యంతం రాత్రిమానం-తత్సర్వం గోళోపరి దర్శయేత్- వాసనామాత్రముక్తం"(2)అక్షాంశవిషయే" యదిపలకర్ణే పలభా భుజః - తదా త్రిజ్యాకర్ణేకః - ఫల మక్షజ్యాతద్ధను రక్షాంశాః జాతాః - ధనురాయనవాసనా పూర్వోక్తైవ - అత్రై) కాంగుళాం పలభాం ప్రకల్ప్య అక్షాంశాః సాధితాః-౮-౫౮-య ద్యేకాంగుళయా పలభయా ఏతే తదేష్టయా క ఇతి - ఏభిః పలాంశాః గుణ్యా ఇత్య త్రైరాశికం పంచైవ గృహీతాః - అతః పంచగుణ పలభాపలాంశాఇతి - అధికం ఖండం గృహీత మిదం - ౦-౬-౫ దం పలభావర్గస్య దశమాంశేన సమం - అత స్తదూనా ఏవ కార్యాః - అధికస్య గృహీతత్వాత్ తే సదా దక్షిణా ఏవ - యతో లంకాతః ఉత్తరే సమమండలాన్నాడికామండలం దక్షిణత ఏవ సదా వర్తతే - లంకాయా దక్షిణె మనుష్య సంచార ఏవ నాస్తి - అతస్తే నోక్తాః॥ (3) 6.

తా॥ రవి మేషాదిషట్కములయం దుండునప్పుడు ఉత్తరగోళమనియు తులాదిషట్కములో నుండునపుడు దక్షిణగోళమనియు - మకరాదిషట్కములో నుండునపుడు ఉత్తరాయణమనియు కర్క్యాదిషట్కములోనుండునపుడు దక్షిణాయనమనియుఁ జెప్పఁబడును. లంకాదినార్ధయగు ౧౫ గడియలలో మేషాదిషట్కసమయ చరపలము ధనమును తులాదిషట్క సమయచరపలము ఋణమును జేయ స్వదేశాహర్దళమగును - 30 గడియలలో అహార్ధను తీసివేఁగా రాత్ర్యర్ధ యగును - విషువచ్ఛాయను ౫చే పెంచి విషువచ్ఛాయ యొక్కవర్గులో ౧౦ వ భాగమును తీసివేఁగా అక్షాంశ లగును - ఇవి సదాదక్షిణాక్షాంశ లని చెప్పఁబడును॥ 6.

ఉదాహరణము॥ స్ఫుటరవి ౧౧-౩-౪౦-౧౨ ఇప్పుడు ౧౧ రాసులు గతించి పండ్రెండవ రాశిలో (మీనములో) నున్నందున మీనము తులాదిషట్కమగుటచే దక్షిణగోళమనియు మకరాదిషట్క మగుటచే ఉత్తరాయణమనియుఁ దెలియవలెను. లంకాదినార్ధ ౧౫-౦ చరవిలిప్తలు -౦-౧౫ ఋణముచేయ ౧౪-౪౫ దినార్ధము -౩౦-౦—౧౪-౪౫=౧౫-౧౫ రాత్ర్యర్ధము॥ విషువచ్ఛాయ ౩-౪౩×౫=౧౮-౩౫॥ ౩-౪౩×౩-౪౩=౧౩-౪౮ వర్గ÷౧౦=౧-౨౨ను ౧౮-౩౫లో తీసివేయఁగా ౧౭-౧౩ అక్షాంశలు వర్గగణితవిధి.

```
౩-౪౩           ౩-౪౩
౩-౩            ౪౩-౪౩
౯-౧౨౯-౧౨౯) ౬౦ (౧౮౪౯
        ౧౨౯
        ౩౦           ౩౦
   ౬౦ | ౨౮౮
        ౪-౪౮
        ౯-

        ౧౩-౪౮ వర్గ.
```

అథ నతోన్నత సంజ్ఞా - అక్షకర్ణజ్ఞానం చాహ.

శ్లో॥ యాతః శేషః ప్రాక్పరతోఽన్నతం స్యా త్కాల స్తేనోనం ద్యుఖండం నతం స్యాత్ । అక్షచ్ఛాయావర్గతత్త్వాంశయుక్తా మార్తండాః స్యా దంగుళా ద్యోఽక్షకర్ణః॥ 7.

టీ॥ ప్రాక్ = సూర్యోదయాది దినార్ధపర్యంతం - యాతః = గతకాలము - ఉన్నత=పూర్వోన్నతము - స్యాత్ = అగును - పరతః=దినార్ధాత్పరము - శేషః = మిగిలినకాలము - ఉన్నతం = పశ్చిమోన్నతము - స్యాత్ = అగును - తేన = ఆ యున్నతముచేత - ఊనం = తీసివేయఁబడిన - ద్యుఖండం = దినార్ధము - నతం = నతము - స్యాత్ = అగును- అక్షచ్ఛాయా వర్గతత్త్వాంశయుక్తాః - అక్షచ్ఛాయా =

విషువచ్ఛాయయొక్క - వర్గ = వర్గముయొక్క - తత్త్వాంశ=౨౫-వ వంతు-యుక్తాః= కలుపఁబడినట్టివంటి - మార్తాండాః = ౧౨౦అంగుళాద్యః = అంగుళ వ్యంగుళ ములుగల - అక్షకర్ణః = అక్షకర్ణము - స్యాత్ = అగును॥ 7.

ఉపపత్తిః॥ దినకరకరనికరనిహతతమసో నభసో వృత్తాకారత్వేన ప్రతిభాసతే తస్య యామ్యోత్తరవృత్తమవధిం కృత్వా ద్వే కపాలే పరికల్పితే - తత్ర యత్రస్థోరవి రుదయం యాతి - తత్పూర్వకపాలం యత్రాస్త ముపయాతి - తత్పశ్చిమకపాలం - యతో రవి రేవ పూర్వాది దిగభివ్యంజకః - తతః పూర్వక్షితిజాద్యావ తాభీష్టకాలేన రవిరున్నత స్తావా నున్నతకాల ఇత్యభిధీయతే - అపరకపాలేఽస్తక్షితిజా ద్యావాన్ శేషకాలః - స ఉన్నతకాలః స్యాత్ - ఉన్నతం కాలది నార్ధా దపాస్య - యః శేషకాలః తేనరవి ర్మధ్యాహ్న తో నతో భవతి-అపరకపాలే రవిజనార్ధయో రంతరే యః కాలః స ఏవ నతో భవతి-మధ్యాహ్న ద్రివేస్తావతా కాలేన నతత్వా దితి॥ (1) అక్షకర్ణవిషయే॥ పలభా భుజః ద్వాదశాంగుళశంకుః కోటిః - పలకర్ణః కర్ణ ఏవం పలభావర్గో ద్వాదశవర్గయుక్తః - తస్యమూలం పలకర్ణః స్యాత్ - అత్రైశాంగుళపలభాయాం జాతః పలకర్ణః -౧౨-౨-౨౪ అస్మాద్ద్వాదశవిశోధ్య శేషం ౦-౨-౨౪ ఇదం పలభావర్గతత్త్వాంశతుల్యం - అత స్తద్యుక్తాః - ద్వాదశపలకర్ణాః స్యా దిత్యుపపన్నం॥ (2) 7.

తా॥ సూర్యోదయాది దినార్ధపర్యంతము పూర్వకపాల మనియు- మధ్యాహ్న ప్రభృతి సూర్యాస్తమయపర్యంతము పశ్చిమకపాల మనియుఁ జెప్పఁబడును-ప్రాక్కపాలమందు సూర్యోదయాదీష్ట కాలపర్యంతము గతఘటికలు ఉన్నత మనియు-పశ్చిమ కపాలమందు పశ్చిమోన్నత మనియుఁ జెప్పఁబడును - ఉన్నతమును దినార్ధములో నుండి తీసివేయఁగా నత మగును - విషువచ్ఛాయను వర్గించి దాని ౨౫-వ భాగము ౧౨- లోఁ గలిపి అంగుళాద్యక్షకర్ణ మగును॥ 7.

ఉదాహరణము॥ దినార్ధము ౧౪-౪౫ ఇష్టకాలము ౧౧-౪౩ ను తీసివేయఁగా- ౩-౨ పూర్వనతము పూర్వకపాల మగుటచే ఉన్నతమనఁబడును - అక్షచ్ఛాయ ౩-౪౩ వర్గ ౧౩-౪౮ దీని ౨౫ వంతు -౦-౩౩ ఇందుఁ జేర్పఁగా-౧౨-౩౩ అంగుళాద్యక్షకర్ణము॥ 7.

అథ హారాయన మహ.

శ్లో॥ వేదేశాః శరహృచ్చరాఢ్యరహితాః సౌమ్యాన్యదగ్గోళయో। స్వార్ధోఽర్ధో ఘటికార్ధయుజ నతకృతే ర్ద్వ్యంశః సమాఖ్యః స్మృతః। చేత్సార్ధత్రికుతో నతం య దధికం వేదాహతం తద్వియుక్ స్పష్టోఽసౌ తదయుక్ హర స్త్వభిమతః స్యాద్ధతకర్ణోద్ధృతః॥ ౮.

టీ॥ వేదేశాః=౧౧౪-సౌమ్యాన్యదగ్గోళయోః=ఉత్తరదక్షిణగోళములయందు-శరహృచ్చరాఢ్యరహితాః - శరహృత్=౫-చే భాగింపబడిన - చర = చరవిలిప్తలు - ఆఢ్య=ఉత్తరగోళములోఁ గలుపఁబడినవిన్ని - రహితాః = దక్షిణగోళములోనుండి తీవఁబడినవిన్ని అయి - హారః =హారము-స్యాత్=అగును-అథ-పిమ్మట ఘటికార్ధయుక్=౩౦ విగడియలు కలుపఁబడిన - నతకృతేః = నతవర్గముయొక్క - ద్వ్యంశః = ౨-వ వంతు - సమాఖ్యః=సమాఖ్యయని-స్మృతః= చెప్పఁబడును - చేత్ = ఒకప్పుడు - నతం=నతము-యత్ = ఎప్పుడు- సార్ధత్రికుతః= ౧౩½ పదమూడున్నర గడియలకంటె - అధికం = ఎక్కువ (స్యాత్ = అగునో - తదా = అప్పుడు-సార్ధత్రియో దశహీనం = ౧౩-౩౦ తీవఁబడిన దానినిగా - కృత్వా = చేసి) వేదాహతం = ౪ చే గుణింపఁబడినదై = తద్వియుక్ = అది, మధ్యహారములోఁగలుపబడి - అసౌ = ఇది - స్ఫుటః = స్పష్టమయినది - స్యాత్ = అగును - తదయుక్=అది ౧౩-౩౦ కంటె తక్కువగా నున్నప్పుడు సమాఖ్యచేఁ తీవఁబడిన - హారః = మధ్యహారము - అక్షకర్ణోద్ధృతః = అక్షకర్ణముచేత భాగింపఁబడినదై - అభిమతః=ఇష్టహారము-స్యాత్= అగును॥ ౮.

ఉపపత్తిః॥ అత్రిగోళే అహోరాత్రవృత్తే క్షితిజసంపాతయోర్బద్ధం సూత్రం - తమదయాస్తసూత్రం ఏవ మున్మండలసంపాతయో ర్బద్ధం తదహోరాత్ర వ్యాససూత్రం తదుదయాస్తసూత్రయోః అంతరం చరజ్యైవ - అథ యామ్యోత్తరవృత్త సామ్యోత్తరయోర్బద్ధం - తన్నతం తస్య వ్యాససూత్రం - తయోర్వ్యాససూత్రయో ర్యః సంపాత స్తస్మాదుపరితనం ఖండం ద్యుజ్యా - సా ఉత్తరగోళే అథ స్తనయా

కుజ్యయా యుతా యావత్ క్రియతే తావద్దినార్ధే అర్కోదయాస్త సూత్రయోరం తరం స్యాత్ - దక్షిణే తు కుజ్యయా హీనా యుతః - అర్కోదయాస్త సూత్రా దధః తరం స్యాత్ - దక్షిణే తు కుజ్యయా హీనా యుతః - అర్కోదయాస్త సూత్రాదధః కుజ్యా యదర్కోదయాస్తసూత్రయో రంతరం సాత్ర హృతి రిత్యుచ్యతే, ఏవ మంత్యాపి చరజ్యయా త్రిజ్యాయుతో నాదినార్ధాంత్యా స్యాత్ - అహోరాత్రవ్యా సార్ధం త్రిజ్యాతుల్యై రంకై రంక్యతే తావ త్త్రిజ్యాతుల్యం భవతి - తై రంకై ర్యావత్ కుజ్యా గుణ్యతే - తావ చ్చరజ్యా తుల్యా భవతి - అత శ్చరజ్యయా త్రిజ్యా - యుతో సాంత్యా సంజ్ఞా భవతి - నాంత్యాహృతో ర్వః క్షేత్రసంస్థానభేదః - కిం తు అంకానాం గురులఘుత్వాత్ కేవలః సంఖ్యాకృతో భేద ఇత్యుపపన్నం, అత్ర తావత్ అంత్యార్థం చరజ్యా సాధ్యా - సా యథా - చరపలాని షష్టిభక్తాని నాడ్యః స్యుః- తాః షడ్గుణాః భాగాః స్యుః- తే ద్విగుణాః జీవా - అత్ర చరపలా నాం హారః- ౬౦ - గుణద్వయఘాతో గుణః - ౧౨ - గుణహారయోః గుణోనాప వర్తితయోః లబ్ధాః పంచ - అత ఉక్తం శరహృచ్చరేణేతి - శరహృచ్చరం చరజ్యా జాతా తయా త్రిజ్యా సౌమ్యయామ్యగోళయోః క్రమేణ యుతోనా కార్యా - అత్రాచార్యేణ త్రిజ్యా వేదేశమితా ధృతా, - అతో వేదేశా ఇతి - ఏవం జాతా దినార్ధాంత్యా తస్యాః హారసంజ్ఞా కృతా - ఇయం దినార్ధాంత్యా నతోత్క్రమజ్యయా హీనా సతీ ష్టాంత్యా స్యాత ఏవ మత్ర నతోత్క్రమజ్యా ఘటికార్ధయుక్తస్య నతస్య వర్గేణ దళితేన తుల్యా భవతి - అత్ర ప్రతీత్యర్థం కల్పితం నతం - ౫ - ఇదం షడ్గుణ మంశః - ౩౦ - ఏషాం ఖార్కే - ౧౨౦ - మితే వ్యాసార్ధే ఉత్క్రమజ్యా -౧౬- యది ఖార్కే మితే వ్యాసార్ధే ఇయం తదా వేదేశతుల్యే కేతిజాతాః = ౧౫-౧౨ ఘటికార్ధసంయుక్తం నతం - ౫=౩౦-అస్యవర్గః - ౩౦-౧౫-తదర్ధం - ౧౫-౭-ఏవం స్వల్పాంతరా జాతానతోత్క్రమజ్యైవ - తస్యాః సమసంజ్ఞా కృతా - చే న్నతం సార్ధత్రయోదశాధికం స్యాత్తదా తత్సార్ధత్రయోదశహీనం కృత్వాయదధికం త ద్వేదైః కృతుర్భిః ఆహతం గుణితం తేన వియుక్హీనః సమాఖ్యః స్ఫుటః స్యాత్ - తేన సమాఖ్యేన అయుక్హీనః హారః అక్షకర్ణేన. ఉద్ధృతో భక్తః ఇష్టహారః స్యా దిత్యర్థః। అత్ర సమాభిధాయానతోత్క్రమస్యాసాధితా సా సార్ధత్రయోదశనత పర్యంతం భవతి - తతః పరం సాంతరా - అత్ర కల్పితం నతం - ౧౪ - ౩౦ అస్య

నతస్య వేదేశతుల్యా ఇతి - ౧౧౪ - త్రిజ్యాయా ముక్త్రిమజ్యా - ౧౦౭-౩౦-ఘటి కార్ధయుక్తనతస్య ౧౫ వర్గోద్వ్యాప్తః - ౧౨-౩౦-అత్రానయో రంతరం చత్వా రః-౪ - తదంతర మేకఘటికాయాం చతుర్మితం - తత్రానుపాతః - యద్యేకఘటి కాయాం చత్వారోంతరం - తదేష్టేన సార్ధత్రయోదశాధికేన నతేన కి మితి - ఫలం హీనం కార్యం అధికభూతత్వాత్ - తతస్తేనహీనో హార ఇష్టహారః స్యాత్ - యతోనతోత్క్రమజ్యాహీనాదినార్ధాంత్యా ఇష్టాంత్యా భవతి-సా ఇష్టహారసంజ్ఞా- అత్రాక్షకర్ణాభజనే యుక్తి స్త్వనుపద మేవ స్పష్టీకరిష్యతే॥ ౮.

తా॥ రవి ఉత్తరగోళమందుండునపుడు చరవిలిప్తలను ౫-చే భాగించి విభక్త ము ౧౧౪ లోఁ గలుపవలెను - దక్షిణగోళ మైనప్పుడు తీవచవలెను. మధ్యాహార మగును - పిమ్మట - ౯-౦-౩౦ లో నతముఁ గలిపి వర్గుచేయ దానియొక్క రెండవ వంతు సమాఖ్య యనఁబడును - హారములో సమాఖ్యను తీవిచి అక్షకర్ణముచే భా గింప ఇష్టాహార మగును - నతము ౧౩-౩౦-కంటె నధికముగానున్నప్పుడు దానిలో ౧౩-౩౦ తీవిచి ౪-చేఁ హెంచ సమాఖ్య యగును - దీనిని మధ్యాహారములోఁ గలిపి అక్షకర్ణముచే భాగింప అభిమతాహార మగును॥ ౯.

ఉదాహరణము॥ చరవిలిప్తలు ౧౪ దీనిని ౫-చే భాగింప - ౨ - ౪౭ ఇది ౧౧౪-లో నుంచి తీవచఁగా ౧౧౧-౧౨ మధ్యాహారము - నతం - ౩-౨ ఇందులో- ౦-౩౦ కలుప-౩-౩౨ దీనివర్గు ౧౨-౪౯ రెండవవంతు-౬-౧౪-ఇదిసమాఖ్య-మధ్యా హారములోనుండి తీవచ-౧౦౪-౫౭-అక్షకర్ణము - ౧౨-౩౩చే భాగింప-౭-౨౧ఇష్టా హారము..............౧౪-౨౦ నత మయినప్పుడు దీనిలోనుండి ౧౩-౩౦ తీవచఁ గా - ౦-౫౦×౪ = ౩-౨౦ మధ్యాహారము +౧౧౧-౧౨=౧౧౪-౩౨ దీనిని అక్ష కర్ణముచే భాగింప - ౯ - ౭ ఇష్టాహార మగును॥ ౮.

అథ భాజ్య - ఇష్టకర్ణ - ఛాయాజ్ఞానంచాహ.

శ్లో॥ దిఘ్నాక్షభోహృతచరం స్వగుణం ద్వినిఘ్నం స్వేష్వంశ యుగ్యు
గభవాన్విత మత్రిభాజ్యః। కర్ణోంగుళాదిక ఇహేష్టహారాప్త
భాజ్యః కర్ణార్కవర్గవివరా త్పదమిష్టభా స్యాత్॥ ౯.

టీ॥ దిఘ్నాక్షభాహృతచరం-దిక్=౧౦ చేత, ఘ్న = గుణింపఁబడినటువంటి, అక్షభా=విషువచ్ఛాయచేత, హృత=భాగింపఁబడిన, చరం=చరవిలిప్తలు, స్వగుణం= వర్గింపఁబడినదై, ద్వినిఘ్నం=౨ చే గుణింపఁబడి, స్వేష్వంశయుక్ = దాని యయి దవవంతు కలుపఁబడి, యుగభవాన్వితం=౧౧౪ చేఁగలుపఁబడినదై, అత్ర=యిచ్చట, భాజ్యః = భాజ్యము, స్యాత్ = అగును, ఇష్టహారాప్తభాజ్యః = ఇష్టహారముచేత భాగింపఁబడిన భాజ్యము, ఇహ=ఇక్కడ, అంగుళాదికః = అంగుళవియంగుళములు గల, కర్ణః=కర్ణము, స్యాత్ = అగును, కర్ణార్కవర్గవివరాత్-కర్ణ = కర్ణము యొక్కయు, అర్క=౧౨ యొక్కయు, వర్గ=వర్గముల, వివరాత్= అంతరమువల్ల నుంచి, పదం=వచ్చిన మూలము, ఇష్టభా=ఇష్టచ్ఛాయ, స్యాత్ =అగును॥ ౯.

ఉపపత్తిః॥ ఇష్టహారసంజ్ఞేష్టాంత్యాజ్ఞాతాస్తి - తస్యాః హృతికరణా యాను పాతః- త్రిజ్యావృత్తే ఇయ మంత్యా తదా ద్యుజ్యావృత్తే కేతి - జాతేష్టహృతిః- పరకర్ణే ద్వాదశకోటి స్తదేష్టహృతికర్ణే కేతి-జాతా ఇష్టశంకుః - శంకుకోటౌ కర్ణ స్త్రిజ్యా తదా ద్వాదశకోటౌ కఇతి-జాత- ఇష్టకర్ణః- ఏవ మత్ర త్రిజ్యావర్గస్య పలకర్ణోగుణః- ద్యుజ్యేష్టాంత్యాఘాతో హారః తేన త్రిజ్యావర్గో ద్యుజ్యాభక్తః- ఫలస్య భాజ్యసంజ్ఞాకృతా - తత్ర పరమాల్పద్యుజ్యయా - ౧౦౭ - ౪౦ - త్రిజ్యావర్గే భక్తే జాతఃపరమో భాజ్యః - ౩౧ - ౨౦ సార్కమితే వ్యాసా ర్ధేఽయం తదా వేదేశమితేక ఇతి - జాతో భాజ్యః-౧౨౪-౪౫ - సభాజ్యఫలకర్ణగుణా ఇష్టాంత్యా భక్తః కార్యః - తత్ర పలకర్ణగుణేన గుణహారాపవర్తితా - ఏవం ఫలకర్ణే భక్తే ష్టాం త్యై వేష్టహారసంజ్ఞా కృతా - అత ఇష్టహారాప్తభాజ్యఇష్టకర్ణః స్యా దిత్యుపపన్నం - అస్య సాధనప్రక్రియా ద్యుజ్యాకాంత్యిజ్యా వినా నసిద్ధ్యతి - తత్ ప్రక్రియాగౌరవ మతోఽనుకల్పేన దిఘ్నాక్షమ యేత్యాదినా భాజ్యోజ్ఞాతః - అనుకల్పః స యథా ఏకాంగుళపలభాయాం ఖండత్రయయోగః పరమం చరం - ౨౧-౨౦ ఇదం దశగుణ పలభాభక్తం - ౨-౭ వర్గితం - ౪-౩౩ - ద్విగుణం-౯-౬-ఇదం స్వపంచాంశయు తం-౧౦-౫౫ వేదేశయుతం స ఏవ భాజ్యఇతి ప్రతీతః - అయం భాజ్యో హారహ తోఽభీష్టకర్ణో భవతి - ఇతి యుక్తిః పూర్వమేవోక్తా కర్ణార్కవర్గద్వాదశ వర్గాంతరా న్మూలం - ఇష్టభా ఇష్టఛాయా స్యాత్ -అస్యోపపత్తిః - ఛాయాభుజః- ద్వాదశాంగుళశంకుః ‘ కోటిః ఛాయాకర్ణః - అతః కోటికర్ణయో ర్వర్గాంతరమూలం ఛాయా భవతీ త్యుపపన్నం॥ ౯.

తా॥ విషువచ్ఛాయను ౧౦ చేఁ బెంచి దానిచేత చరవిలిప్తలనుభాగించి వచ్చిన దానిని వర్గించి ౨ చే గుణించి దాని అయిదవవంతును గలిపి - ౧౧౪ గలుప భాజ్య మగు ఈభాజ్యమును ఇష్టాహారముచే భాగింప అంగుళాది కర్ణ మగును - ఈ కర్ణము యొక్కయు ౧౨ యొక్కయు వర్గలయంతరము వల్లనుంచి వచ్చుమూలము ఇష్టచ్ఛా య యగును॥ 9. ఉదాహరణము॥ విషువచ్ఛాయ-3-౪3 × ౧౦=3౭-౧౦ చేత చర విలిప్తలగు ౧౪ ను భాగింప - ౦ - ౨౨ దీనివర్గ-౦-౮-ద్విగుణింప-౦-౧౬ అయి దవవంతుఁగలుప-౦-౧౯ దీనిలో - ౧౧౪ గలుప - ౧౧౪ - ౧౯ ఇది భాజ్యము - దీనిని ఇష్టాహారమగు - ౮-౨౧ చే విభజింప-౧3-౪౧ ఇది యిష్టకర్ణము - దీనివర్గ- ౧౮౭-౧౪ ను ౧౨ యొక్కవర్గ ౧౪౪ ను వీని అంతరము - ౪3 - ౧౪ దీనిమూలము ౬-3౬ ఇది ఇష్టఛాయ యగును॥ 9.

అథ ఇష్టచ్ఛాయయాకర్ణ - నతజ్ఞాన మాహ.

శ్లో॥ కర్ణ స్స్యాత్పదమర్కభాకృతియుతే స్తద్భక్తభాజ్యో హ
రోఽభీష్ట స్తత్ఫలకర్ణఘాతరహితో మధ్యో హరో ద్వ్యాహతః।
చేద్వేదాంకధరాధికః పృథగతో వేదాంకభూనా ద్గుణాప్తాఢ్య స్త
స్య పదం ఘటీముఖనతం స్యాదర్ధనాడీ వియుక్॥ 10.

టీ॥ అర్కభాకృతియుతేః - అర్క = ౧౨ యొక్కయు, - భా = ఇష్ట చ్ఛాయయొక్కయు, కృతి = వర్గలు - యుతేః = కలిపినదానియొక్క, = పదం = మూలము - కర్ణః = కర్ణము, స్యాత్ = అగును - తద్భక్తభాజ్యః - తత్ = అక ర్ణముచేత, - భక్త = భాగింపఁబడిన - భాజ్యః = భాజ్యము - అభీష్టః = ఇష్టమయిన టువంటి - హారః = హారము - స్యాత్ = అగును - తత్ఫలకర్ణఘాతరహితః—తత్ఫ ల = అహారమగుఫలము, - కర్ణ = కర్ణముచేత, - ఘాత = గుణింపఁబడినదై, - రహి తః = తీవచఁబడినటువంటి, మధ్యః = మధ్యమమయిన - హారః - హారము, ద్వ్యా హతః = రెండుచే గుణింపఁబడినదై - వేదాంకధరాధికశ్చేత్ = ౧౯౪ కంటె నె క్కువదిరైనప్పుడు - పృథక్ = ప్రతిగానుంచఁబడి - అతః = దానినుండి - వేదాం కభూనాత్ = ౧౯౪ ను తీవిచిన దానినుంచి - గుణాప్తాఢ్యః = 3 చేత భాగింపఁ

బడినదై, అఢ్యః=ప్రతిగానుంచిన దానితోఁ కలుపబడినదై, తస్య=దానియొక్క, పదం=మూలము, అర్ధనాడీవియుక్=30 విగడియలు తీవచబడినదై, నతము=౧3-30 కంటె, నధికముగా నున్నప్పుడు కలుపబడినదై, నతం=గడియలు మొదలుగాగల, నతము=స్యాత్=అగును॥ 10. (ఉపపత్తిః॥ విలోమవిధినా ప్రసిద్ధైవ॥ 10.)

తా॥ ౧౨ యొక్కయు ఇష్టచ్ఛాయయొక్కయు వర్గలను గలిపి మూలము చేయ కర్ణమగును. ఆ కర్ణముచేత భాజ్యమును భాగింప అభీష్టహార మగును. ఆహారము కర్ణముచే గుణింపఁబడి మధ్యాహారములో తీవచఁబడి ౨ రెండుచే గుణింపఁబడిన దానిమూలములోనుండి 30 విగడియలు తీవచబడుట చేత గడియలాదిగా నతమువచ్చును. మధ్యాహారములోనుండి తీవిచి రెట్టించినపిమ్మట ౧౯౪ కంటె నధికముగానున్నప్పను ౨ ప్రతులు పెట్టి రెండవప్రతిలో ౧౯౪ తీసి వేసి శేషమును 3 చే భాగింపఁగా వచ్చిన విభక్తమును మొదటిప్రతితో గలిపి మూలముఁ గనుగొని 30 విగడియలు తీవచఁగా నతమగును॥ నతము ౧3-30 కంటె నధికముగా నుండునపుడు 30 విగడియలు నతముతోఁ గలిపి వర్గచేసి ౨ చే భాగింప సమాఖ్య యగును. పిమ్మట నతములో ౧3 - 30 తీవిచి ౪ చేఁ బెంచి సమాఖ్య లో తీవిచి మధ్యాహారములో తీవిచి అతఃకర్ణముచే భాగింప అభిమతహార మగును. భాజ్యమును అభిమత హారముచే విభజింప ఇష్టకర్ణమగును. దీనియొక్కయు ౧౨ యొక్కయు వర్గల అంతరమునకు మూలముచేయ ఇష్టచ్ఛాయయగును॥ 10.

ఉదాహరణము॥ నతవిషయే॥ ౧౨ యొక్కవర్గ ౧౪౪ ఇష్టచ్ఛాయ ౬-3౬ దీనివర్గ ౪3-33 గలుప ౧౮౭ - 33 దీనిమూలము ౧3 - ౪౨ ఇది ఇష్టకర్ణము- భాజ్యము ౧౧౪ - ౧౯ దీనిని ఇష్టకర్ణముచే విభజింప ౮ - ౨౦ అభీష్టహారము- దీనిచేత అతఃకర్ణమగు ౧౨ - 33 ను గుణింప ౧౦౪ - 3౫ మధ్యా హారమగు ౧౧౧-౧౨ లో తీవచ ౬ - 3౭ దీనిని రెట్టించ ౧3 - ౧౪ దీనిమూలము 3-3౬ ఇందులో 30 విగడియలు తీవచ 3 - ౬ నతకాలము॥ (1) మధ్యాహారములో తీవిచి రెట్టించిన పిమ్మట ౧౯౪ కంటె నధికమయినప్పుడు ౧౯౭ - ౯ కల్పితము॥

దీనిలో ౧౯౪ తీవచ 3-౯ దీనిని 3 చే విభజింప ౧-3 దీనినిగలుప ౧౯౯-౧౨ దీనిమూలము ౧౪-౪ దీనిలోనుండి 30 విగడియలు తీవచ ౧3-3౪ నతము

(౨)...నతము ౧3-30 కంటె నధికమయినప్పుడు చేయవలసిన ఇష్టచ్ఛాయవిధి॥ నతము ౧౫-౧౦ దీనిలో 30 విగడియలు కలుప ౧౫-౪౦ దీనివర్గ ౨౪౫-౨౬ ÷ ౨=౧౨౨-౪3 సమాఖ్య - నతం ౧౫-౧౦ లో ౧3-30 తీవచ ౧-౪౦ × ౪=౬-౪౦ ఇది సమాఖ్యలోనుండి తీవచఁగా ౧౧౬-3 ఇది స్ఫుటసమాఖ్య - హారమగు ౧3౨-3౬ లో తీవచ ౧౬-33 దీనిని అక్షకర్ణమగు ౧3-౧౯ చే భాగింప ౧-౧౪ అభిమతహారము - దీనిచే భాజ్యమగు ౧౨౦-౧౪ ను భాగింప ౯౭-౨౯ ఇది ఇష్టకర్ణము - దీనివర్గ ౯౭౦3 ను ౧౨ యొక్క వర్గ ౧౪౪ ను వీని అంతరము ౯౫౫౯ దీని మూలము ౯౭-30 ఇది ఇష్టచ్ఛాయ దీనినిబట్టిచేయఁగా ౧౫-౧౦ నతము వచ్చును॥ 10.

అథ క్రాంతిసాధనమాహ.

శ్లో॥ చత్వారింశ దశీతి రద్రికు భువః క్ష్వేక్షేందవో భూధృతీ !
షట్ ఖాక్షీణి జినాశ్వి నోఽంగవికృతీ । ఖాబ్ధ్యశ్వినః సాయనాత్ ।
ఖేటాద్దోర్లవదిగ్లవభ్రమగతోఽంకోఽసౌ తదూనాగతా చ్ఛేషఘ్నా
ద్దశలబ్ధియు గ్దశహృతోఽంశా ద్యోఽపమః స్యాత్స్వదిక్। 11.

టీ॥ సాయనాత్ = అయనాంశయుక్తమయినటువంటి, ఖేటాత్ = రవివల్ల దోర్లవదిగ్లవభ్రమగతః = దోః-భుజయొక్క, లవ = భాగలు, దిక్=౧౦ చేత, లవ = భాగింపఁబడినవై, భ్రమగతః = గతించినటువంటి, అంకః = అంకము, స్యాత్ = అగును, అసౌ = ఇది, తదూనాగతాత్ = తత్ = ఏస్యాంకము నుంచి, ఊనాగతాత్=గతాంకము తీవచుటవల్లవచ్చిన, శేషఘ్నాత్=అంకశేషము గుణించుటవల్లనుంచి, దశలబ్ధియుక్ = దశలబ్ధి = ౧౦ చేత భాగింపబడిన విభక్తమందు, యుక్ = గతాంకము, గలుపబడినదై (తతః=పిమ్మట) దశహృతః = ౧౦ చేత భాగింపఁబడినదై, అంశాద్యః = భాగాది, స్వదిక్ = సాయనరవి దిక్కు-గల, అపమః = క్రాంతి, స్యాత్ = అగును, అథ = అటుపిమ్మట, చత్వారిం

తత్= ౨౪ అశీతిః= ౮౦ అద్రికుభువః= ౧౧౭ క్ష్వేక్షేందవః= ౧౫౧ భూధృతీ= ౧౮౧ షట్ ఖాక్షీణి= ౨౦౬ జినాశ్వినః= ౨౨౪ అంగవికృతీ= ౨౩౬ ఖాబ్ధ్యశ్వినః ౨౪౦ (ఏతే= ఇవి) నవ= తొమ్మిదియు- అంశాః=అంశములు, స్యుః= అగును. 11. ఉపపత్తిః॥ గ్రహా యైర్భాగై ర్విషువద్వృత్తాద్దక్షిణోత్తరగమనం కరోతి- తే క్రాంత్యంశాః - క్రమణం క్రాంతిః - తస్య అంశా ఇత్యన్వర్థం నామ విషువద్వృత్తం యద్వర్తతే- త న్నిరక్షే సమం పూర్వాపర మిత్యర్థః మేషతులాదిస్థాగ్రహాస్తస్మిన్ వృత్తేతిష్ఠన్ భ్రమతి-మేషాదయః షట్ తస్యోత్తరార్ధే తులాదికా దక్షిణా ఏవ నతు మేషాదివద్రాశయః-ఉత్తరత శ్చైకత్రావతిష్ఠంతో భ్రమంతీతి-కింతు మేషాదిరాశిత్రయం యావత్ ప్రతిక్షణ ముత్తరతః-క్రమేణ చతుర్వింశత్యంశాన్, యావ దహోరాత్రవృత్తే పరిభ్రమన్ గచ్ఛతి - తతః పరావర్త్య రాశి త్రయం కన్యాంతంయావత్తేనైవమార్గేణ పున స్తదేవ విషువద్వృత్తమాశ్రయాని -ఏవం తులాదేర్దక్షిణత ఏవ రాశిత్రయంగత్వా పునస్తేనైవ యథాపరావర్త్య తదేవ విషువద్వృత్తం మేషాదిస్థ ఏవాశ్రయతి-ఏవం భగోళే తద్దిక్ స్థక్రాంతి రితి పరిభాషా- ఏవం సూర్యస్య-అన్యేషాం గ్రహనక్షత్రాణాం స్వస్వవిమండలానుగతత్వాత్ -గోళార్ధయో ర్వైపరీత్య సంభవః - స్యాదితి-తద్యథా విషువద్వృత్తా త్క్రాంతివృత్తం తిరశ్చీనం వర్తతే, తయో ర్మేషతులాద్యౌసంపాతద్వయం = తత్రక్రాంత్యభావః- మకరకర్కటాద్యౌ పరమం దక్షిణోత్తరం చతుర్వింశత్యంశాంతరం తత్ర క్రాంతేః పరమత్వం ఏవం తిరశ్చీనాత్ క్రాంతిమండలాదపి గ్రహమండలం తిరశ్చీనం వర్తతే-తయోః స్వక్షేపపాతే సమఽర్ధే చ సంపాతౌ - తస్మాత్త్రిభేఽంతరే పరమం విక్షేపాం శతుల్యం దక్షిణోత్తర మంతరం విక్షేపః-ఏవం పృథక్ గ్రహనక్షత్రాణాం విమండలాని తిరశ్చీనాని వర్తంతే-తత్ క్షేపవశాత్ గోళాన్యత్వసంభవః స్యాదిత్యుపపన్నం- తదుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ ॥ నాడికామండలా త్తిర్య గేవాపమః క్రాంతివృత్తా వధిః క్రాంతివృత్తా చ్చరః - క్షేపవృత్తావధి స్తిర్యగేవం స్ఫుటో నాడికావృత్త ఖేటాంతరా లోపమః॥ అతః శరసంస్కృతా స్పష్టాక్రాంతిః స్యా దిత్యగ్రే ఆచార్యోక్తాత్యుక్త మస్తి - అత్ర గుణకభాజకోపపత్తి ర్యథా, యది త్రిజ్యాతుల్యభుజజ్య

యా పరమక్రాంతిజ్యా తదేష్టదోర్జ్యయా కిమితి-ఫలం క్రాంతిజ్యాతద్ధనుః క్రాంతిః స్యాత్- అత్రాచార్యేణ లాఘవార్థం దళభుజగానాం అనేనైవ విధినా క్రాంత్యంకాః సాధితాః- తే సావయవా జాతాః- అతో దళగుణాః- కృత్వాపఠితాః-తతోంతరేఽనుపాతః- యదిదళభిర్భాగై రేకో లభ్యతే - తదేష్టాంశైఃకిమితి - ఫలమితోగతాంకః స్యాత్ - శేషా దప్యనుపాతః - యది దళభిర్భాగైర్గతైష్యాంతరం లభ్యతే తదా శేషాంశైః కి మితి - ఫలం గతాంకే యుక్తం కార్యం సా క్రాంతిః స్యాత్-పరం దళగుణా స్తతో దళభక్తే త్యుపపన్నం॥ 11.

తా॥ సాయనరవి భుజభాగలను ౧౦ చే విభజింప విభక్తము గతాంక మగును-శేషభాగాదులను ఏష్యగతాంకముల యంతరముచే హెంచి ౧౦ చే భాగించి గతాంక సంఖ్య గలిపి ౧౦ చే భాగింప భాగాది సాయనరవి గోళముగల క్రాంతి యగును॥ 11.

కాంతియంకముల చక్రము.

ఖండములసంఖ్య.	౦	౧	౨	౩	౪	౫	౬	౭	౮	౯
ఖండములు.	౦	౪౦	౮౦	౧౧౭	౧౫౧	౧౮౧	౨౦౬	౨౨౪	౨౩౬	౨౪౦
అంతరములు.	౪౦	౪౦	౩౭	౩౪	౩౦	౨౫	౧౮	౧౨	౪	౦

ఉదాహరణము॥ సాయనరవి ౧౧-౨౬-౫౪-౨౦ భుజ-౦-౩-౫-౫౦ ÷ ౧౦=౦ గాన గతాంకములు లేవు - శేష భాగాదులు ౩-౫-౫౦ × గ్లైష్యాంతరం ౪౦=౧౨౩-౫౩-౨౦÷౧౦ = ౧౨-౨౩-౨౦ గతాంకము లేనందునఁ గలుపలేదు. దీని దళభక్తఫలం ౧-౧౪-౨౦ ఇది దక్షిణా క్రాంతి॥ 11.

అథప్రకారాంతరేణ క్రాంతిసాధనమాహ.

శ్లో॥ స్యుః ఖండాని ఖవార్ధయోంబరకృతాః శైలాగ్నయోబ్ధ్యగ్నయః । త్రింశత్తత్త్వధృతీనవారినిధయ స్తైః సాయనాంశగ్రహాత్ ।
బాహ్వంశాభ్రకుభాగసంఖ్యకయుతిః శేషైష్యఘాతా ద్దశాప్తా
ద్ధ్యా దిగ్విహృతా లవాది రపమ స్తద్దిక్ స్వగోళా భవేత్॥ 12.

టీ॥ ఖవార్ధయః=౪౦, అంబరకృతాః=౪౦, శైలాగ్నయః=౩౭, అబ్ధ్యగ్నయః=౩౪, త్రింశత్=౩౦, తత్త్వ=౨౫, ధృతి=౧౮, ఇన=౧౨, వారినిధయః=౪ (ఏతాని=ఇవి) ఖండాని=ఖండములు, స్యుః=అగును, తైః=ఆఖండములచేత, సాయనాంశగ్రహాత్ = అయనాంశయుక్తగ్రహమువల్లనుంచి, బాహ్వంశాభ్రకుభాగ సంఖ్యకయుతిశ్చభాహ్వంశ = భుజభాగములయొక్క, అభ్రకుభాగ = పదియవభాగమందు, సంఖ్యకయుతిశ్చ=గతఖండసంఖ్యలు కలుపఁబడినదియు, శేషైష్యఘాతాత్-శేష=అభ్రకుభాగశేషాదులు, ఏష్య=మిగిలినఖండముచేత, ఘాతాత్=గుణింపగా వచ్చినదానినుంచి, దశాప్తాద్ధ్యా, దశ=౧౦ చేత, ఆప్త=భాగింపఁబడి, ఆఢ్యా=గతఖండయోగము కలుపఁబడినదై, దిగ్విహృతా=౧౦ చేత భాగింపబడినట్టువంటిదై, స్వగోళాత్=గ్రహముండెడు గోళమునుంచి, తద్దిక్=ఆదిక్కుగల, లవాదిః=భాగాది అపమః=క్రాంతి, స్యాత్=అగును॥ 12.

తా॥ సాయనరవియొక్క భుజభాగలనుమాత్రము ౧౦ చే భాగింపగా విభక్తము గతఖండములగును, మిగిలినభాగాదిని ఏష్యఖండముచేఁ హెంచి ౧౦ చే విభజింపగా వచ్చిన విభక్తమగు ప్రథమరాశిలో గతఖండములమొత్తమును గలిపి ౧౦ పాలుగొనఁగా వచ్చినది భాగాదిగా గ్రహముండుగోళముయొక్క దిక్కుగల క్రాంతియగును॥ 12,..........క్రాంతియంకములు, ౧ మొదలు ౪౦-౪౦-౩౭-౩౪-౩౦-౨౫-౧౮-౧౨-౪ ఇవే =ఖండములు॥

ఉదాహరణము॥ సాయనరవి, ౧౧-౨౬-౫౪-౧౦ భుజభాగలు, ౩-౫-౫౦ ఇందలి భాగలనుమాత్రము ౧౦చే విభజింప విభక్తము ౦- కావున గతఖండములులేవు. ఏష్యఖండము మొదటిది గాన శేష భాగాదులు ౩-౫-౫౦ × ౪౦ ÷ ౧౦=౧౨-౨౩-౨౦ గతఖండయోగములేదు దీని ౧౦ వ భాగము ౧-౧౪-౨౦ సాయనరవి దక్షిణగోళమగుటచే దక్షిణాక్రాంతి ౧-౧౪-౨౦॥ (12.)

అథప్రకారాంతరేణ స్థూలక్రాంతిసాధన మాహ.

శ్లో॥ షట్షడిషూదధిదృక్కుభి రర్ధైః ఖేటభుజాంశదినాంశమితైక్యం । శేషహతైష్యదినాంశయుతం వాంశాద్యపమః సుఖసంవ్యవహృత్యై ॥ 13

టీ॥ వా = ఈవఱకుఁజెప్పినవిగాక, షట్షడిషూదధిదృక్కుభిః షట్ = ౬ షట్ = ౬ ఇషు=౫ ఉదధి=౪ దృక్ =౨ కుభిః=౧ అర్థైః = ఖండములచేత ఖేటభుజాంశదినాంశమిత్యైక్యం- ఖేట = గ్రహముయొక్క, భుజాంశ = భుజభాగలుగ, దినాంశమిత ౧౫ వ భాగము (గతఖండములగును) ఐక్యం = గతఖండములతోఁ కలుపబడినదై, శేషహృతైష్యదినాంశయుతం=ఏష్యఖండముచేత గుణింపఁబడినశేషము ౧౫ చే భాగింపఁబడి గతఖండముల మొత్తముతోఁ గలుపఁబడి అంశాద్యపమః = భాగాదిక్రాంతి సుఖసంవ్యవహృత్యై = సులభగణితమునకొఱకు, స్యాత్ = అగును॥ 13

ఉపపత్తిః॥ అత్ర తు పంచదశభాగానాం క్రాంతియోగాభాగాధికాః సాధితాఃతత్రానుపాతః యది పంచదశభాగైరేకం ఖండం తదా భుజభాగైఃకిమితిలబ్ధం గత ఖండానాం యోగమితా క్రాంతిః అత్ర తు పంచదశభాగానాం క్రాంతిభోగ్య ఖండం లభ్యతే తదాశేషాంశైః కి మితి ఫలం గతఖండయోగేయోగాత్ క్రాంతిః స్యాత్ పరం సా స్థూలా ఖండభాగోనాధికకలాపరిత్యాగా దిత్యుపపన్నం॥ 18

తా॥ సాయనరవిభుజభాగలను ౧౫ చే భాగింప విభక్తము గతఖండములగును శేషభాగాదిని ఏష్యఖండముచేఁ హెంచి ౧౫ చే విభజించి వచ్చిన భాగాదియందు గతఖండములను గలుప భాగాదిక్రాంతియగును. ఇది మిగుల సుకరము. ఖండములు. ౬-౬-౬-౪-౨-౧

ఉదాహరణము॥ సాయనరవిభుజభాగలు ౩-౫-౫౦ ÷ ౧౫=గతాంశములు శేషం. శేషభాగాది- ౩-౫-౫౦ ని ఏష్యఖండమగు ౬ చే గుణింప ౧౮-౩౫-౦ ÷ ౧౫=౧-౧౪-౨౦ క్రాంతి గతఖండములులేనందునఁ గలుపలేదు॥ 13.

అథస్థూలక్రాంతినా భుజాంశసాధన మాహ.

శ్లో॥ తతో దళాని శోధయే త్తిథిఘ్న శేష మేష్యహృత్ । తిథిఘ్నశుద్ధసంఖ్యయా యుతం భవంతి దోర్లవాః॥ 14.

టీ॥ తతః=పిమ్మట, దళాని=ఖండములను, శోధయేత్=తీసివదలెను, తిథిఘ్నశేషం=౧౫ చే గుణింపఁబడినశేషము, ఏష్యహృత్ = ఏష్యఖండముచే భాగింపబడినదై (తతః=పిదప) తిథిఘ్నశుద్ధసంఖ్యయా=౧౫ చే గుణింపఁబడిన శుద్ధఖండసంఖ్యచేత, యుతం=ఏష్యఖండహృతవిభక్తము గలుపబడి, దోర్లవాః=భుజభాగలు, భవంతి=అగుచున్నవి॥ 14.

తా॥ క్రాంతిభాగాదిలో లఘుఖండము లెన్ని పోవునో యన్నియు తీసివేసి శేషమును ౧౫ చేఁ హెంచి ఏష్యఖండముచే భాగించి శోధితఖండసంఖ్యలను ౧౫ చేఁ హెంచి ఏష్యఖండహృతవిభక్తమును గలుప భుజాంశలగును॥ ఇది విలోమగణితము॥ 14

ఉదాహరణము॥ క్రాంతిభాగలు-౧-౧౪-౨౦ × ౧౫= ౧౮-౩౫ = ౦ ÷ ఏష్యఖండము ౬=౩-౫-౫౦ శోధితసంఖ్యలు లేనందున ఇవే భుజభాగలు॥ 14.

అథ దినార్ధాత్ స్థూలక్రాంతిసాధన మాహ.

శ్లో॥ ద్యుదళతిథివియోగ స్తద్వినాడ్య శ్చరం స్యా దథనిజగజభాగోపేత మక్షప్రభాప్తమ్ । దినకృదపమభాగా స్తత్వలిప్తాయుతాః స్యు ర్ద్యుదళకృశపృథుత్వే తే క్రమా ద్యామ్యసౌమ్యాః॥ 15.

టీ॥ ద్యుదళతిథివియోగః=అహర్దళము ౧౫ చే తీసివేఁబడినదై, వినాడ్యః=విగడియలు, చరం=చరవిలిప్తలు, స్యాత్=అగును, అథ=అటుపిమ్మట, తత్=ఆ చరముయొక్క, నిజగజభాగోపేతం-నిజ = స్వకీయమైన, గజభాగ = ౮-వ వంతు, ఉపేతం=కలుపఁబడి, అక్షప్రభాప్తం=విషువచ్ఛాయచేత భాగింపఁబడి, (తే=అవి) దినకృదపమభాగాః=సూర్యునియొక్క క్రాంతిభాగలు, స్యుః=అగును, తే=అవి, తత్వలిప్తాయుతాః=౨౫ లిప్తలు కలుపఁబడి, ద్యుదళకృశపృథుత్వే- ద్యుదళ=అహర్దళము (౧౫ కంటె) కృశపృథుత్వే=అల్పాధికములు కలుగుచుండఁగా, క్రమాత్=వరుసగా, యామ్యసౌమ్యాః=దక్షిణోత్తరక్రాంతులు, స్యుః=అగును॥ 15.

ఉపపత్తిః॥ దినార్ధపంచదశానంతరం పలీకృతం చరఫలాని స్యుః - ఏవం చరఫలాని పంచభక్తాని - చరజ్యేతి యుక్తిః పూర్వం ప్రతిపాదితాస్తి - తత త్రిజ్యావృత్తే ఇయం చరజ్యా తదా ద్యుజ్యావృత్తే కా - లబ్ధం కుజ్యా - అత్ర ద్యుజ్యా

స్థూలత్వాత్-సార్ధద్వాదశాధికశతమితా ధృతా-ఏవం పలభా భుజే ద్వాదశకోటిః తదాఽక్షజ్యా భుజే కా కోటి రితి-జాతా క్రాంతిజ్యా తద్ధనుఃకరణార్థం ద్వౌ హారా-స్థూలత్వా దంగీకృతౌ-ఏవం చరఫలానాంజాతో గుణఘాతో గుణః - ౧౩౫౦ - హారఘాతో హారః-౧౨౦౦-పలభాహారస్తు వర్తతఏవ గుణహారా ఖతిథిభి-౧౫౦ రపవర్తితౌ గుణస్థానేజాతౌ-౯-హారస్థానేఽష్టౌ-౮-యా రాశి ర్నవభిర్గుణ్యతే-అష్టభి ర్భాజ్యతే సః స్వాష్టాంశయుక్త ఏవం భవతి - అత ఉక్తం॥ "చరం నిజ గజభాగోపేత మక్షప్రభాప్తమితి" సాస్థూలాక్రాంతిరతః పంచవింశతికలాయుక్తా సతీ సూక్ష్మాసన్నా దృష్టా - దక్షిణోత్తరోపపత్తిర్యథా - దినదళం దక్షిణగోళే పంచదశఘటికాభ్యో న్యూన మస్తి-అతః కృశే యామ్యాః - ఉత్తరగోళే దినదళం పంచదశాధికం-అతః పృథుత్వే సౌమ్యా ఇత్యుపపన్నం॥ 15.

తా॥ అహర్దళముయొక్కయు ౧౫ యొక్కయు అంతరము చరమగును-దాని ౮-వభాగము భాగాదిచేసి కలుపవలెను- దానిని విషువచ్ఛాయచే భాగించి లిప్తల యందు ౨౫ కలుపఁగా క్రాంతిభాగ లగును- అహర్దళము ౧౫ కంటె తక్కువగా నున్నప్పుడు దక్షిణాక్రాంతియనియు ఎక్కువగా నున్నప్పుడు ఉత్తరాక్రాంతి యనియుఁ జెప్పఁబడును॥ 15.

ఉదాహరణము॥ అహర్దళము ౧౪-౫౭ దీనిని ౧౫ లో తీవచ-౦-౩ భాగాది దీని ౮-వ వంతు- భాగాది- ౦-౨౨-౩౦-దీనిలో ౩-గలుప-౩-౨౨-౩౦ వీని విలిప్తలు- ౧౨౧౫౦ ని విషువచ్ఛాయ- ౩-౪౩-దీని విలిప్తలు- ౧౩౩౮౦ చే విభజింప- ౦-౫౪-౨౯ దీనిలో ౨౫ లిప్తలు గలుగ ౧-౧౯-౨౯- దక్షిణా క్రాంతి యగును॥

అథనతాంశోన్నతాంశ, పరాఖ్యసాధనమాహ.

శ్లో॥ క్రాంత్యక్షజసంస్కృతి ర్నతాంశా స్తద్ధీనా నవతిః స్యురున్నతాంశాః। దినమధ్యభవా స్తతోఽపి యే స్యుః క్రాంత్యంశా లఘు ఖండకైః పరాఖ్యః॥ 16.

టీ॥ క్రాంత్యక్షజసంస్కృతిః - క్రాంతి = క్రాంతిభాగలయందు - అక్షజ= అక్షాంశలు - సంస్కృతిః = సంస్కరించబడినవై- నతాంశాః = నతాంశలు, స్యుః=

అగును - తద్ధీనానవతిః- తత్ =అనతాంశలచేత - హీనా=తీవచఁబడిన - నవతిః = ౯౦ భాగలు - దినమధ్యభవాః - దినమధ్య=పగలు రెండుజాములప్పుడు - భవాః = కలిగినట్టువంటి, ఉన్నతాంశాః = ఉన్నతాంశలు, స్యుః = అగును, తతః= పిమ్మట, లఘుఖండకైరపి = లఘుఖండములచేతనే, యే=యేవి, క్రాంత్యంశాః = క్రాంతి భాగలు, స్యుః = అగుచున్నవో, తే= అవి, పరాఖ్యః = పరాఖ్యమను పేరుగలవి, స్యుః = అగును॥

ఉపపత్తిః॥ విషువద్వృత్తా ద్దక్షిణోత్తరతః పరతఃపరమక్రాంత్యంశైః క్రాంతివృత్తం భవతి - తహా క్రాంతివృత్తే భ్రమతి సతి ద్యురాత్రివృత్తం దక్షిణోత్తరవృత్తేదినార్ధే యత్రి లగ్నం తస్మాత్ ప్రదేశాత్ ఖస్వస్తికపర్యంతం నతాంశాః - ఖస్వస్తికాత్తై ర్భాగై ర్దినార్ధే సూర్యో వర్తత ఏవేత్యర్థః - దక్షిణోత్తర వృత్తక్షితిజసంయోగా ద్దినార్ధేయై ర్భాగై రున్నత స్తే ఉన్నతాంశాః - స్వద్యురాత్రివృత్తవిషువన్మండల మధ్యే క్రాంత్యంశాః ఖస్వస్తికాత్ ద్యురాత్రివృత్తపర్యంతం నతాంశాః - దక్షిణ గోళే క్రాంత్యక్షాంశయోగే కృతే సతి ఖస్వస్తికా ద్ద్యురాత్రివృత్తపర్యంతం దక్షిణ నతాంశాః - ఉత్తరగోళే క్రాంత్యక్షజయోరంతరే కృతే సతి ఉత్తరా దక్షిణా వా నతాంశాః - యదోత్తరక్రాంతిరక్షాంశేభ్యో న్యూనా తదాక్షాంశేభ్యః క్రాంతౌ శోధితాయాం దక్షిణతో ద్యురాత్రివృత్తం నతం స్యాత్ - తదా దక్షిణా నతాంశా యదాధికా స్తదా క్రాంత్యంశేభ్యో-అక్షాంశేషు శోధితేషు ఖస్వస్తికాదుత్తరతో ద్యురాత్రివృత్తం నతం స్యాత్తదోత్తరా నతాంశాః స్యుః-అత ఉక్తం క్రాంత్యక్షజ సంస్కృతి రితి - అతోన్నతాంశజీవాయాః ఉపయోగోఽస్తి-ఇష్టకర్ణసాధనార్థం-అతోఽత్రాచార్యేణ త్రిజ్యా చతుర్వింశతిమితా ధృతా - తతఃపంచదశభాగానాం ఖండా న్యుత్పాదితానితానితు క్రాంతే ర్లఘుఖండా న్యేవ-అత ఉన్నతాంశానాం క్రాంతిః కార్యే త్యుక్తం - తస్యాః పరసంజ్ఞా కృతా॥ 16.

తా॥ క్రాంతిభాగలయందు అక్షాంశలను సంస్కరింప నతాంశ లగును, అనఁగా దక్షిణాక్రాంతి దక్షిణనతము అయినయెడలఁ గలుపవలెను - దిశ భేదమయిన యెడల తీవచవలెను -ఆ నతాంశలను (౯౦) భాగలలో తీవచఁగా మధ్యాహ్న ఉన్నతాంశ లగును - వానిని లఘుఖండములచేత క్రాంతినిచేయఁగా అదే పరాఖ్య యగును॥ 16.

ఉదాహరణము॥ దక్షిణాక్రాంతి ౧-౧౪-౨౦ దక్షిణఅక్షాంశలు ౧౬-౧౩-౦ ఏకదిశలైనందునఁ గలుపఁగా ౧౭-౨౭-౨౦ దక్షిణనతాంశలు-దీనిని ౯౦ లో తీసిన ౭౨-౩౨-౪౦ ఉన్నతాంశలు- దీనిని లఘుఖండములచేత క్రాంతిచేయ-౨౨-౩౨-౨౦ ఇదే పరాఖ్య॥ 16.

అథ ఉన్నతకాలేన అభీష్టకర్ణసాధన మాహ.

శ్లో॥ నవతి గుణితమిష్ట మున్నతం ద్యుదళహృతం ఫలభాగతోఽపమః। కథితపరగుణ స్తదుద్ధృతా రవినవషట్ శ్రవణోఽథవా భవేత్॥ 17.

టీ॥ ఇష్టం=ఇష్టమయినటువంటి, ఉన్నతం = ఉన్నతకాలము, నవతిగుణితం=౯౦ చేత గుణింపఁబడినదై, ద్యుదళహృతం = అహర్దళముచేత భాగింపఁబడి, తదా=అప్పుడు, ఫలభాగతః=ఫలభాగలనుండి, అపమః=క్రాంతి, కథితపరగుణః-కథిత=ఇదివఱకు చెప్పఁబడిన, పర=పరాఖ్యచేత, గుణః = గుణింపఁబడినదై, తదుద్ధృతాః=దానిచేత భాగింపఁబడిన, రవినవషట్=౬౯౧౨ భాజ్యముగలదై, అథవా=రెండవవిధమైన, శ్రవణః=కర్ణము, భవేత్=అగును॥ 17.

ఉపపత్తిః॥ ఉన్నతఘటికానాం భాగకర్ణార్థ మనుపాతః-యది ద్యుదళఘటీభి ర్నవత్యంశాః తదేష్టోన్నతఘటీభిః కిమితి- జాతాః భాగాః తేషాం జ్యా కార్యా- అతోఽపమః కార్య ఇతి- అత్రిజ్యాక్రాంతితుల్యైవధృతాస్తి - తతోఽన్యోనుపాతః- యది పరసంజ్ఞోన్నతాంశ జ్యాకోటౌత్రిజ్యా ౨౪ కర్ణః-తదా ద్వాదశకోటౌకః కర్ణః- ఏవం ద్వాదశ సిద్ధఘాతో భాజ్య ౨౮౮ పరాఖ్యోహారః- ఏవంజాతో దిసార్థకర్ణః-అన్యోప్యనుపాతః - యదిత్రిజ్యాతుల్యయా ఉన్నతఘటిజ్యయా ౨౪ అయందిసార్థకర్ణ స్తదేష్టోన్నతఘటిజ్యయాకిమితి-ఏవంలబ్ధ మిష్టకర్ణః-అత్రిజ్య స్త్రైరాశికం- యతః సర్వదా దిసార్థకర్ణా దిష్టకర్ణే నాధికేనైవ భవితవ్యం- అత శ్చతుర్వింశతిగుణాః - ఏవంభాజ్యాంకేచతుర్వింశతి గుణే జాతః సిద్ధోభాజ్యాంకః ౬౯౧౨ అస్యపరాఖ్యః- ఉన్నత ఘటీజాతోఽపమశ్చ 3 అతోఽపమః పరగుణః- తదుద్ధృతా రవినవషడిత్యుపపన్నం॥ 17.

తా॥ ఇష్టమగు ఉన్నతకాలమును ౯౦ చేఁ హెంచి అహర్దళముచేత విభజించి ఆ విభక్తమునుండి లఘుఖండములచేత క్రాంతి సాధించి పరాఖ్యచేతఁ హెంచఁగా వచ్చినదానిచే ౬౯౧౨ ను భాగింప ఇష్టకర్ణము వచ్చును॥ 17.

ఉదాహరణము॥ ఉన్నతకాలము ౧౧-౪౩ × ౯౦ = ౧౦౫౪ - ౩౦ ÷ అహర్దళము ౧౪ - ౫౭ = ౭౦ - ౩౨ - ౬. దీని క్రాంతి ౨౨ - ౨౪ - ౧౬ × పరాఖ్య ౨౨ - ౩౨-౧౬ = ౪౯౬ - ౫౭-౯ దీనిచే ౬౯౧౨ ను భాగింప ౧౩-౫౪-౩౧ ఇది ఇష్టకర్ణము॥ 17.

అథఇష్టకర్ణేన ఉన్నతకాల సాధనమాహ.

శ్లో॥ తరణినవరసా శ్రుతిహోద్ధృతాః పరవిహృతా అపమోభవేత్తతః। దినదళగుణితా భుజాంశకా నవతిహృతా అథవేష్ట మున్నతం॥ 18.

టీ॥ అథవా=మఱియొకవిధముచేత, తరణినవరసాః = ౬౯౧౨, శ్రుతిహోద్ధృతాః = కర్ణముచేత భాగింపఁబడినదై, తతః=పిమ్మట, పరవిహృతాః=పరాఖ్యచేత భాగింపఁబడినదై, ఫలం=విభక్తము, అపమః=క్రాంతి, భవేత్=అగును, తతః= పిమ్మట, భుజాంశకాః= క్రాంతిసాధనకాలభుజభాగలు, దినదళగుణితాః= అహర్దళముచే గుణింపఁబడినవై, ఇష్టం= ఇష్టకాలమయిన, ఉన్నతం = ఉన్నతము, (స్యాత్= అగును)॥ 18.

ఉపపత్తిః॥ విలోమవిధిగణితమగుటచే ఉపపత్తిలేదు॥ 18.

తా॥ ౬౯౧౨ ను కర్ణముచేత భాగించివచ్చినదానిని పరాఖ్యచే భాగింప క్రాంతి యగును-పిమ్మట క్రాంతిసాధనభుజభాగలను అహర్దళముచేఁ హెంచి ౯౦ చే భాగింపఁగా ఇష్టకాలోన్నతము వచ్చును॥ 18.

ఉదాహరణము॥ ౬౯౧౨ ÷ కర్ణము ౧౩-౫౪-౩౧=౪౯౬-౫౭-౯ ÷ పరాఖ్య ౨౨-౩౨-౧౬ = ౭౦-౩౨-౬ క్రాంతిభుజభాగలు × అహర్దళము ౧౪-౫౭ = ౧౦౫౪-౨౯-౫౪ ÷ ౯౦= ౧౧-౪౩ ఇది ఇష్టోన్నతకాలము॥ 18.

అథ ఉన్నతకాలేన యంత్రిజోన్నతాంశసాధన మాహ.

శ్లో॥ ఖాంకఘ్నోన్నతఘటికా దినార్ధభక్తా భాగాఃస్యుస్తదపమ
జాంశకాః పరఘ్నాః । సిద్ధాప్తానిగదితవత్తతో భుజాంశా స్తత్కా-
లేస్యురితి చ యంత్రిజోన్నతాంశాః ॥ 19.

టీ॥ ఖాంకఘ్నోన్నతఘటికాః=౯౦ చే గుణింపఁబడిన ఉన్నతకాలగడియలు- దినార్ధభక్తాః= అహర్దళముచే భాగింపబడినవై, భాగాః= భాగలు, స్యుః= అగును, తదపమజాంశకాః, తత్= దానియొక్క, అపమజా=క్రాంతివల్లఁగలిగిన, అంశకాః= భాగలు, పరఘ్నాః= పరాఖ్యచే గుణింపఁబడినవై (తతః= పిమ్మట) సిద్ధాప్తాః= ౨౪ చేత భాగింపఁబడినవై, తతః= పిమ్మట, నిగదితవత్= చెప్పఁబడినట్లు, భుజాంశాః= భుజభాగలు, తత్కాలే= తత్కాలమందలి, యంత్రిజోన్నతాంశాః= యంత్రమునుండి కలిగిన ఉన్నతాంశలు, స్యుః= అగుచున్నవి॥ 19. ఉపపత్తిః॥ సుగమ.

తా॥ ఉన్నతకాలగడియాదులను ౯౦ చేఁబెంచి దినార్ధముచే భాగింపఁగా భాగాదివిభక్తము వచ్చును - దీనిక్రాంతిభాగాదిని పరాఖ్యచేఁ బెంచి- ౨౪ చే విభజించి భుజభాగలు చేయ తత్కాలయంత్రిజోన్నతాంశ లగును ॥ 19.

ఉదాహరణము॥ ఉన్నతకాలము-౧౧-౪౩ × ౯౦= ౧౦౫౪-౩౦ ÷ అహర్దళము ౧౪-౫౭= ౭౦-౩౨-౬ దీనిక్రాంతి ౨౨-౧౪-౧౭ పరాఖ్య ౨౨-౩౨-౧౬ చే గుణింప ౪౯౬-౫౭-౯ ÷ ౨౪= ౨౦-౪౨-౨౩ దీని భుజభాగలు- ౫౧-౫౩-౫౬- ఇవి యంత్రిజోన్నతాంశలు ॥ 19.

అథ ఇష్టయంత్రిజోన్నతేన ఉన్నతకాలసాధన మాహ.

శ్లో॥ అభిమతయంత్రిలవా స్తతోఽపమోఽసౌ జిననిఘ్నఃపర
హృత్తతో భుజాంశాః । ద్యుదళఘ్నాః ఖనవోద్ధృతాః కపాలే ప్రా
క్పశ్చాద్ఘటికాః క్రమా ద్గతైష్యాః ॥ 20.

టీ॥ యే=ఏ, అభిమతయంత్రిలవాః =ఇష్టమగుయంత్రిజోన్నతభాగలు కలవో- తతః=వానినుంచి- (యః=యే) అపమః=క్రాంతి - భవతి=కలుగుచున్నదో - అసౌ= ఈ క్రాంతి- జిననిఘ్నః = ౨౪ చే గుణింపఁబడినదై - పరహృత్=పరాఖ్యచే భాగింపఁబడి - తతః = దానినుంచి-యే = ఏ, భుజాంశాః = భుజభాగలు (స్యుః=అగునో- తే=అవి) ద్యుదళఘ్నాః = అహర్దళముచే గుణింపఁబడినవై - ఖనవోద్ధృతాః = ౯౦ చేత భాగింపఁబడి - ప్రాక్పశ్చాత్కపాలే=తూర్పు పడమర దిశలయందు-క్రమాత్= వరుసగా - గతైష్యాః=గతైష్యములు గలిగినటువంటి - ఘటికాః=గడియలు - స్యుః= అగుచున్నవి॥ 20.

ఉపపత్తిః॥ అత్ర యంత్రాంశానా మపమః పరాఖ్యావ్యాసార్ధాంతః స్థితోఽస్తి - ధనుః కరణార్ధంత్రిజ్యావ్యాసస్థానీయః కార్యః - అతోఽనుపాతః - యది పరాఖ్యే వ్యాసార్ధే అయం యంత్రాంశాపమస్తదా చతుర్వింశతిమితత్రిజ్యావ్యాసార్ధే కః - అతో జిననిఘ్నః పరహృదితి - తతో ధనుః కరణార్ధం భుజాంశా ఇతి ఘటీజ్ఞానార్థ మనుపాతః - యది నవతిభాగై ర్లఘుదళతుల్యాః ఘటికాః తదైభిర్భాగైః కి మితి - అతో ద్యుదళఘ్నాః - ఖనవోద్ధృతా ఇతి - యద్వా పరపర్యాయ దినార్ధకంటనా జినతుల్యోన్నత ఘటీజ్యాలభ్యతే - తదేష్టయంత్రాపమసమేష్ట కంటనాకి మితి - ఇష్టోన్నతనాడీజన్యభాగజ్యా భవతీ - తచ్చాప మిష్టోన్నతనాడీజన్యభాగాః - తతో ఘటీజ్ఞానంతు ద్యుదళానుపాతే నేతి సర్వ మవదాతం॥ 20.

తా॥ ఇష్టమయినయంత్రిజోన్నతభాగలనుంచి క్రాంతిఁదెచ్చి దానిని ౨౪చేఁ బెంచి పరాఖ్యచే విభజించి దానిని భుజభాగలు చేసి వానిని అహర్దళముచేఁ బెంచి ౯౦ చే భాగింపఁగా తూర్పుదిశ యయిన గతముగాను పడమరయయిన ఏష్యముగాను ఉన్నతకాల గడియలువచ్చును॥ 20.

ఉదాహరణము॥ యంత్రిజోన్నత భాగలు ౫౧ - ౫౩ - ౫౬ దీనిక్రాంతి ౨౦ - ౪౨ - ౪౩ × ౨౪ = ౪౯౬ - ౫౭ = ౯ ÷ పరాఖ్య ౨౨ - ౩౨-౧౬ = ౨౨ = ౨౪ - ౧౭ దీనిభుజాంశలు ౭౦ - ౩౨- ౬ × అహర్దళము ౧౪ - ౫౭ = ౧౦౫౪ - ౩౦ ÷ ౯౦ = ౧౧ - ౪౩ గతోన్నతకాలము॥ (20.)

అథయంత్రాంశేభ్యః ఇష్టకర్ణసాధన మిష్టకర్ణా
ద్యంత్రాంశా సాధనం చాహ.

శ్లో॥ యంత్రలవోత్థక్రాంతిలవాప్తా వస్విభదస్రాః స్యా దిహకర్ణః।
కర్ణహృతాస్తే స్యా దపమోఽతో బాహులవా స్స్యు ర్యంత్రల
వావా॥ 21.

టీ॥ యంత్రలవోత్థక్రాంతిలవాప్తాః - యంత్రలవోత్థ=యంత్రజోన్నతాంశల చేతఁ గలిగిన - క్రాంతిలవా= క్రాంతిభాగలచేత - ఆప్తాః =భాగింపఁబడినటువంటి, వస్విభదస్రాః=౨౮౮, ఇహ = ఇక్కడ - కర్ణః = కర్ణము -స్యాత్= అగును - తే=ఆ (౨౮౮) కర్ణహృతాః = కర్ణముచే భాగింపఁబడినద్ది - అపమః = క్రాంతి - స్యాత్ = అగును - అతః = దానినుంచి - బాహులవాః = భుజభాగలుగాని వా=లేక - యంత్రలవాః = యంత్రజోన్నతాంశలుగాని - స్యుః = అగును॥ 21.

ఉపపత్తిః॥ పరమక్రాంతిభాగాః ౨౪ పరమాశ్వేన ద్వాదశతుల్యే నేష్టకర్ణేన గుణితాః - జాతో భాజ్యః ౨౮౮ సభాజ్యః పరమక్రాంత్యా యావత్ భజ్యతే-తావత్పరమాశ్వేష్టకర్ణో భవతి - ఏవ మిష్టయంత్రభాగాక్రాంత్యా భాజ్యమానే ఇష్టకర్ణో భవత్యేవేతి - అథకర్ణేనహృతా వస్విభదస్రా అపమః క్రాంతిః స్యాత్ - అతోఽస్యాః క్రాంతే ర్బాహుభాగాః - తేవాప్రకారాంతరేణ యంత్రభాగాః స్యు రిత్యర్థః - అత్రవ్యస్తవిధి రేవ వాసనా॥ 21.

తా॥ యంత్రజోన్నతాంశలయొక్క క్రాంతిచేత ౨౮౮ ని భాగింపఁగా అంగుళాది కర్ణమగును - ౨౮౮ ని కర్ణముచేత విభజింప క్రాంతియగును - దానినుండి భుజభాగలుచేయ యంత్రజోన్నతాంశలు లేక భుజభాగలు అగును॥ 21.

ఉదాహరణము॥ యంత్రజోన్నతాంశక్రాంతి - ౨౦ - ౪౨ - ౪౩ దీనిచేత ౨౮౮ ని సవర్ణించి భాగింప అంగుళాది ౧౩ - ౫౪ - ౧౬ ఇష్టకర్ణ మాయెను॥ ౨౮౮ ని కర్ణమగు ౧౩ - ౫౪ - ౧౬ చే సవర్ణించి భాగింప ౨౦ - ౪౨ - ౪౩ క్రాంతి యగును - దీని భుజాంశలు ౫౮ - ౫౩-౫౯ ఇవేయంత్రజోన్నతాంశలు॥21.

అథనలికాబంధ - కుండమండ పరిధినా దిక్సాధనమాహ.

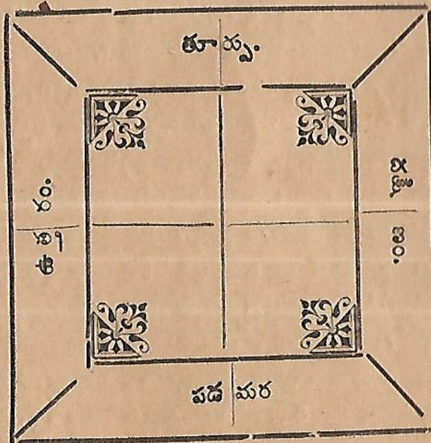
శ్లో॥ వృత్తేసమభూగతే తు కేంద్రస్థితశంకోః క్రమశో విశత్యపైతి। ఛాయాగ్ర మిహాపరాచ పూర్వా తాభ్యాం సిద్ధతిమే రుదక్చయామ్యా॥ 22.

టీ॥ సమభూగతే=నీటిమట్టముచే శోధింపఁబడిన సమభూమిని పొందినటువంటి - వృత్తే = వర్తులాకార ప్రదేశమునందు - కేంద్రస్థితశంకోః=మధ్యప్రదేశమున నందుంచఁబడిన ద్వాదశాంగుళ శంకుయొక్క - ఛాయాగ్రం = నీడచివర - క్రమశః= వరుసగా (యత్రవృత్తే = వృత్తమందెచ్చట) ప్రాక్కపాలే = పూర్వాహ్ణమందు - విశతి = వ్యాపించునో (తత్ర= అచ్చట - చిహ్నం = గుర్తును - కార్యం = చేయదగ్గది) ఇహ = ఇక్కడ - అపరా = పశ్చిమదిశ - స్యాత్ =అగును - అపరాహ్ణే= మధ్యాహ్నమునకు పరమందు (యత్రవృత్తే= వృత్తమందెచ్చట) అపైతి = పొందునో (తత్ర=అచ్చట) పూర్వా=తూర్పుదిక్కు - స్యాత్ = అగును - తాభ్యాం= ఈపూర్వాఽపరదిశలచేత - సిద్ధతిమేః - సిద్ధ = పుట్టినటువంటి - తిమేః= మత్స్యముపల్ల - ఉదక్ = ఉత్తరమును-యామ్యాచ = దక్షిణమును - స్యాత్ =అగును॥ 22.

ఉపపత్తిః॥ అత్రదిశస్తు ప్రతిదేశం భిన్నానతు ప్రతికాలం తాసాం భిన్నత్వే హేతు రుచ్యతే- యస్మిన్ స్థానే సూర్యోఽస్తి - తదృజుమార్గోహి పూర్వాపరా - తత్సాధనోపాయోయథా - మధ్యసూత్రోదయాస్త సూత్రయోర్య దంతరం జ్యారూపం సా అగ్రా - తతః అగ్రాత్ శంకుమూలపర్యంతం యదంతరం తత్ శంకుతలం - ఏవ మగ్రాశంకుతలయో ర్యోగాంతరం భుజః - సభుజో మధ్యసూత్రాద్యథా దిశి దేయః - సావైయామ్యోత్తరాదిక్ తస్మాత్ స్యాత్పూర్వాపరేతి- అత్ర నాడికామండలస్థో గ్రహోయద్దివస ఏవదినే భవతి తద్దివస ఏవ దిక్ సాధనం యుక్త మస్తి - అతోఽత్ర నాడికామండలస్థేగ్రహే చరజ్యాక్రాంతిజ్యాగ్రాణామభావః - అగ్రాభావాత్ శంకుతలతుల్య ఏవ భుజః - సమధ్యసూత్రాద్దేయ ఇతి యత్ర ఛాయాప్రవేశ నిర్గమస్థానం తత్రైవ భవతి - యతో హి లఘుక్షేత్రే శంకుతలం పలభాతుల్యం - తద్యథా ద్వాదశకోటౌపలభాభుజస్తదా శంకుకోటౌకఇతి - జాతం శంకుతలం తస్మాత్ శంకుస్థానీయం లఘూనిచ్ఛాయాక్షేత్రే ద్వాదశతు ల్యైవకోటిః- తత్రత్యకరణా యానుపాతః - మహాశంకుకోటావిదం శంకుతలం తదా ద్వాదశకోటౌ కఇతి - ఏవం శంకుతుల్యయో ర్ద్వాదశతుల్యయో ర్గుణహారయో ర్నాశేజాతాపలభైవ - అతో హిచ్ఛాయాప్రవేశనిర్గమస్థానే పూర్వాపరే తన్మత్స్యాద్దక్షిణోత్తరే ఇతి శోధనముక్తం॥ 22.

తా॥ నీటిమట్టముచేత సమానముచేయఁబడిన భూమియొక్క వర్తులప్రదేశమందు మధ్యగా నుంచఁబడిన ద్వాదశాంగుళ శంకువుయొక్క నీడచివర పూర్వాహ్ణమం దెచ్చటికి వ్యాపించునో అక్కడ నొకబిందువు గుర్తుగా నుంచవలెను. మధ్యాహ్నోత్తరమం దెంతవఱకు నీడపోవునో యచ్చటను=గూడ నొకగుర్తు నుంచగా పూర్వాపర దిక్కులగును. ఈ రెండుబిందువులను బట్టి రెండుమత్స్యములుగా వ్రాయవలెను. పిమ్మట పూర్వాపరదిశల కొకసూత్రముబట్టి మధ్యప్రదేశములు గుర్తుపెట్టి మత్స్యాకారములువ్రాయ మత్స్యచతుష్టయ మగును- ఇందువలన నుత్తరదక్షిణములుకూడ నేర్పడును॥ 22.

దిక్సాధన యంత్రము

విషువచ్ఛాయ అక్షాంశ చరఖండములు.

సంఖ్య	పట్టణములు	విషువచ్ఛాయ		అక్షాంశలు		చరఖండములు		
౧	అవంతి	౫	౫౫	౨౬	౬	౫౯	౪౭	౧౯
౨	అహమ్మదునగరం	౪	౩౦	౨౦	౨౯	౪౫	౩౬	౧౫
౩	ఆగ్రా	౬	౭	౨౬	౫౪	౬౧	౪౯	౨౦
౪	అర్కాడు	౨	౪౭	౧౩	౯	౨౮	౨౨	౯
౫	ఆవా	౪	౫౨	౨౧	౩౫	౪౮	౩౯	౧౬
౬	ఉజ్జయినీ	౫	౬	౨౨	౫౪	౫౧	౪౦	౧౭
౭	ఒరేణ్బర్గు	౧౧	౨౭	౫౩	౪౫	౧౧౬	౯౩	౩౯
౮	కడప	౩	౧౦	౧౪	౪౬	౩౧	౨౫	౧౦
౯	కన్యాకుమారి (అ)	౧	౪౮	౮	౪౦	౧౮	౧౪	౬
౧౦	కర్నూలు	౩	౨౯	౧౬	౧౨	౩౪	౨౭	౧౧
౧౧	కలకత్తా	౪	౫౨	౨౧	౫౮	౪౮	౩౯	౧౬
౧౨	మలబార్	౧	౨౨	౬	౨౦	౧౩	౧౧	౪
౧౩	కళ్ళికోట	౨	౨౪	౧౧	౨౬	౨౪	౧౯	౮
౧౪	కాకినాడ	౩	౩౯	౧౬	౫౫	౩౬	౨౯	౧౨
౧౫	కాంచీపురం	౨	౪౮	౧౩	౧౩	౨౮	౨౨	౯
౧౬	కాబూలు	౭	౫౭	౩౬	౫౦	౭౯	౬౩	౨౬
౧౭	కాశీ	౫	౫౪	౨౬	౨	౫౯	౪౭	౧౯
౧౮	కాశ్మీరము	౭	౫౪	౩౩	౧౬	౭౯	౬౩	౨౬
౧౯	కాళహస్తి	౩	౪	౧౪	౨౪	౩౦	౨౪	౧౦
౨౦	కీలట్	౬	౩౪	౨౮	౩౦	౬౫	౫౨	౨౧
౨౧	కేణ్టువుణ్	౮	౧౨	౩౮	౦	౮౨	౬౫	౨౭
౨౨	కైవా	౯	౭	౪౨	౧౬	౯౧	౭౨	౩౦
౨౩	కొచ్చి	౨	౯	౧౦	౧౮	౨౧	౧౭	౭
౨౪	కొండపల్లి	౩	౩౬	౧౬	౪౩	౩౬	౨౯	౧౨
౨౫	కొల్లాపురం	౩	౩౦	౧౬	౧౬	౩౫	౨౮	౧౧
౨౬	కొళంబు	౧	౨౮	౭	౭	౧౪	౧౧	౫
౨౭	కోయంబుత్తూరు	౨	౨౩	౧౧	౨౧	౨౩	౧౯	౮
౨౮	గంజాం	౪	౧౧	౧౯	౧౦	౪౨	౩౩	౧౪

వాని వాని లగ్నప్రమాణములు.

మీనమేషములు	వృషభకుంభములు.	మిథునమకరములు	కర్కటధనుస్సులు	సింహవృశ్చికములు	కన్యాతులలు
౩-౩౯	౪-౧౨	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪౬	౫-౩౮
౩-౫౩	౪-౨౩	౫-౭	౫-౩౭	౫-౩౫	౫-౨౩
౩-౩౮	౪-౧౦	౫-౩	౫-౪౩	౫-౪౭	౫-౩౯
౪-౧౦	౪-౩౮	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౧	౫-౬
౩-౫౦	౪-౨౦	౫-౮	౫-౩౯	౫-౩౭	౫-౨౬
౩-౪౮	౪-౧౯	౫-౬	౫-౪౦	౫-౩౯	౫-౨౯
౨-౪౨	౩-౨౬	౪-౪౪	౬-౨	౬-౩౨	౬-౩౪
౪-౮	౪-౩౪	౫-౧౩	౫-౩౩	౫-౨౪	౫-౯
౪-౨౦	౪-౪౫	౫-౧౮	౫-౨౯	౫-౧౩	౪-౫౬
౪-౪	౪-౩౨	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౬	౫-౧౨
౩-౫౦	౪-౨౦	౫-౮	౫-౩౯	౫-౩౭	౫-౨౬
౪-౨౫	౪-౪౭	౫-౧౯	౫-౨౮	౫-౧౦	౪-౫౧
౪-౧౪	౪-౪౦	౫-౧౫	౫-౩౧	౫-౧౭	౫-౨
౪-౨	౪-౩౦	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౭	౫-౧౪
౪-౧౦	౪-౩౮	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౧	౫-౬
౩-౧౯	౩-౫౬	౪-౫౮	౫-౪౯	౬-౨	౫-౫౮
౩-౩౯	౪-౧౨	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪౬	౫-౩౮
౩-౨౦	౩-౫౬	౪-౫౮	౫-౪౯	౬-౨	౫-౫౮
౪-౭	౪-౩౫	౫-౧౩	౫-౩౩	౫-౨౩	౫-౭
౩-౩౩	౪-౮	౫-౨	౫-౪౪	౫-౫౧	౫-౪౩
౩-౧౬	౩-౫౪	౪-౫౬	౫-౫౦	౬-౪	౬-౦
౩-౮	౩-౪౮	౪-౫౩	౫-౫౩	౬-౧౧	౬-౯
౪-౧౮	౪-౪౨	౫-౧౬	౫-౩౦	౫-౧౬	౪-౫౯
౪-౨	౪-౩౦	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౭	౫-౧౪
౪-౩	౪-౩౧	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౮	౫-౧౩
౪-౨౪	౪-౪౭	౫-౧౭	౫-౨౭	౫-౧౦	౪-౫౨
౪-౧౫	౪-౪౦	౫-౧౫	౫-౩౧	౫-౧౭	౫-౧
౩-౫౬	౪-౨౬	౫-౯	౫-౩౮	౫-౩౨	౫-౨౦

విషువచ్ఛాయ అక్షాంశ చరఖండములు.

సంఖ్య	పట్టణములు	విషువచ్ఛాయ		అక్షాంశలు		చరఖండములు		
౨౯	గ్వాలియర్	౫	౫౪	౨౬	౨	౫౯	౪౮	౧౯
౩౦	గిల్ బెరట్ (ద్వీ)	౦	౨౮	౨	౬	౪	౩	౧
౩౧	గ్రీస్	౯	౪౦	౪౪	౫౦	౯౬	౭౮	౩౨
౩౨	గుడుహోప్ (అ)	౭	౨౬	౩౯	౪	౭౪	౬౮	౨౭
౩౩	గుంటూరు	౩	౩౬	౧౬	౪౩	౩౬	౨౯	౧౨
౩౪	గోలకొండ	౩	౪౮	౧౮	౨౯	౩౮	౩౦	౧౨
౩౫	ఘాల్	౧	౪౮	౭	౩౬	౧౮	౧౪	౬
౩౬	చెన్నపట్టణము	౨	౪౭	౧౩	౧౩	౨౭	౨౨	౯
౩౭	జపాణ్	౧౨	౫	౫౬	౦	౧౨౦	౯౬	౪౦
౩౮	జూస్పెన్	౭	౫౦	౪౧	౬	౭౭	౬౬	౨౯
౩౯	ఢిల్లి	౬	౩౪	౨౭	౩౨	౬౫	౫౨	౨౧
౪౦	తంజావూరు	౨	౧౮	౧౦	౫౪	౨౨	౧౭	౮
౪౧	తిరుచునాపల్లి	౨	౨౦	౧౧	౯	౨౩	౧౭	౮
౪౨	తిరుపతి	౨	౫౫	౧౩	౪౪	౨౯	౨౩	౯
౪౩	తిరువనంతపురం	౧	౫౦	౭	౫౦	౧౭	౧౪	౬
౪౪	తిరుణల్వేలి	౧	౫౭	౯	౨౮	౨౦	౧౬	౮
౪౫	తెనాలి	౩	౨౯	౧౬	౧౨	౩౪	౨౮	౧౧
౪౬	తోబోలు	౧౨	౪౫	౫౯	౬	౧౨౮	౧౦౨	౪౨
౪౭	నాసక్కు	౪	౨౩	౧౯	౫౯	౪౩	౩౫	౧౪
౪౮	నాగపూర్	౪	౩౭	౨౧	౨	౪౬	౩౮	౧౫
౪౯	న్యూయార్కు (ద్వీ)	౧	౩౦	౮	౨౦	౧౫	౧౨	౫
౫౦	నెల్లూరు	౩	౯	౧౪	౪౬	౩౧	౨౫	౧౦
౫౧	ప్రయాగ	౫	౪౨	౨౫	౧౫	౫౮	౪౫	౧౯
౫౨	పికింగ్	౧౦	౭	౪౮	౦	౧౦౧	౭౧	౩౪
౫౩	పూనా	౪	౦	౧౭	౨౪	౪౦	౩౨	౧౩
౫౪	పుదుచ్చేరి	౨	౩౪	౧౨	౧౧	౨౫	౨౧	౭
౫౫	పూపా	౪	౮	౧౯	౦	౪౧	౩౩	౧౩
౫౬	బకారా	౭	౫౩	౪౧	౧౦	౭౭	౮౧	౩౦

వానివాని లగ్నపరిమాణములు.

మీనమేషములు	వృషభకుంభములు	మిధున మకరములు	కర్కట ధనుస్సులు	సింహవృశ్చికములు	కన్యాతులలు.
౩-౩౯	౪-౧౨	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪౬	౫-౩౭
౪-౩౪	౪-౫౬	౫-౨౨	౫-౨౪	౫-౨	౪-౪౨
౩-౨	౩-౪౨	౪-౫౧	౫-౫౫	౬-౧౬	౬-౧౪
౩-౧౪	౩-౫౨	౪-౫౫	౫-౫౧	౬-౬	౬-౨
౪-౨	౪-౩౦	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౮	౫-౧౪
౪-౦	౪-౨౯	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౯	౫-౧౫
౪-౨౧	౪-౪౫	౫-౧౭	౫-౨౯	౫-౧౩	౪-౫౫
౪-౧౦	౪-౩౭	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౧	౫-౬
౨-౩౮	౩-౨౩	౪-౪౩	౬-౩	౬-౩౫	౬-౩౮
౩-౧౦	౩-౫౩	౪-౫౪	౫-౫౨	౬-౫	౬-౬
౩-౩౪	౪-౭	౫-౨	౫-౪౪	౫-౫౧	౫-౪౩
౪-౧౬	౪-౪౧	౫-౧౬	౫-౩౦	౫-౧౭	౫-౦
౪-౧౫	౪-౪౧	౫-౧౬	౫-౩౦	౫-౧౭	౫-౧
౪-౯	౪-౩౬	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౨	౫-౭
౪-౨౦	౪-౪౫	౫-౧౭	౫-౨౯	౫-౧౩	౪-౫౬
౪-౧౯	౪-౪౪	౫-౧౭	౫-౨౯	౫-౧౪	౪-౫౭
౪-౪	౪-౩౨	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౭	౫-౧౨
౨-౩౧	౩-౧౭	౪-౪౧	౬-౫	౬-౪౧	౬-౪౫
౩-౫౫	౪-౨౪	౫-౯	౫-౩౭	౫-౩౪	౫-౨౧
౩-౫౨	౪-౨౨	౫-౮	౫-౩౮	౫-౩౬	౫-౨౪
౪-౨౩	౪-౪౭	౫-౧౮	౫-౨౮	౫-౧౧	౪-౫౩
౪-౭	౪-౩౪	౫-౧౩	౫-౩౩	౫-౨౪	౫-౯
౩-౪౧	౪-౧౪	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪౪	౫-౩౫
౨-౫౭	౩-౩౮	౪-౪౯	౫-౫౭	౬-౨౦	౬-౧౯
౩-౫౮	౪-౨౭	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౩౧	౫-౧౮
౪-౧౩	౪-౩౯	౫-౧౫	౫-౩౧	౫-౧౯	౫-౩
౩-౫౭	౪-౨౬	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౩౨	౫-౧౯
౩-౧౦	౩-౪౮	౪-౫౩	౫-౫౩	౬-౧౦	౬-౬

విషువచ్ఛాయ అక్షాంశలు చరఖండములు.

సంఖ్య	పట్టణములు	విషువచ్ఛాయ		అక్షాంశలు		చరఖండములు.		
౫౭	బందరు	౩	౩౪	౧౬	౩౪	౩౫	౨౮	౧౨
౫౮	బళ్ళారి	౩	౧౬	౧౫	౧౬	౩౨	౨౬	౧౧
౫౯	బరోడా	౪	౫౪	౨౨	౬	౪౯	౩౯	౧౬
౬౦	బెంగుళూరు	౨	౪౬	౧౩	౪	౨౭	౨౨	౯
౬౧	ఖేర్నా	౯	౪౦	౪౪	౫౦	౯౬	౭౭	౩౨
౬౨	బొంబాయి	౪	౭	౧౮	౫౩	౪౧	౩౨	౧౩
౬౩	బోగోటా	౧	౮	౫	౧౬	౧౧	౯	౪
౬౪	మధుర	౨	౭	౧౦	౯	౨౧	౧౭	౭
౬౫	మంగుళూరు	౨	౪౪	౧౨	౫౬	౨౭	౨౧	౯
౬౬	మాస్కో	౧౨	౧౮	౫౭	౦	౧౨౩	౯౮	౪౧
౬౭	మెక్సికో	౪	౨౦	౨౦	౫	౪౩	౩౪	౧౪
౬౮	మెల్బోర్ను	౧౧	౩౦	౫౩	౪౦	౧౧౫	౯౨	౩౮
౬౯	మైసూరు	౨	౩౯	౧౨	౩౩	౨౬	౨౧	౯
౭౦	మెక్కా	౩	౯	౧౪	౪౫	౩౧	౨౫	౧౦
౭౧	రంగూను	౩	౪౦	౧౬	౫౦	౩౬	౨౯	౧౨
౭౨	రాజమండ్రి	౩	౪౩	౧౭	౧౩	౩౭	౩౦	౧౨
౭౩	రామేశ్వరం	౨	౦	౯	౩౬	౨౦	౧౬	౭
౭౪	లంక	...	...	...	...	...	...	...
౭౫	లండను	౧౫	౬	౫౨	౪౨	౧౫౧	౧౨౦	౫౦
౭౬	లాసా	౭	౨౩	౩౧	౨౮	౭౩	౫౯	౨౪
౭౭	లాహోరు	౭	౨౩	౩౧	౨౮	౭౩	౫౯	౨౪
౭౮	వంగోలు	౩	౨౪	౧౬	౩౪	౩౫	౨౮	౧౨
౭౯	వనపర్తి	౩	౩౧	౧౬	౨౧	౩౫	౨౮	౧౧
౮౦	విజయనగరం	౩	౫౩	౧౭	౫౫	౩౮	౩౧	౧౩
౮౧	విక్టోర్యా	౫	౪౧	౨౬	౨౧	౫౬	౪౫	౧౯
౮౨	విశాఖపట్టణం	౩	౪౯	౧౭	౩౮	౩౮	౩౦	౧౩
౮౩	వీయనా	౧౧	౫౬	౫౫	౨౦	౧౧౯	౯౫	౩౯
౮౪	సతారా	౩	౫౦	౧౭	౪౨	౩౮	౩౦	౧౩

వానివాని లగ్నపరిమాణములు.

మీనమేషములు	వృషభకుంభములు	మిథునమకరములు	కర్కాటకధనస్సులు	సింహవృశ్చికములు	కన్యాతులలు.
౪-౩	౪-౩౧	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౭	౫-౧౩
౪-౬	౪-౩౩	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౫	౫-౧౦
౩-౪౯	౪-౨౦	౫-౭	౫-౩౯	౫-౩౮	౫-౨౭
౪-౧౧	౪-౩౭	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౧	౫-౫
౩-౨	౩-౪౨	౪-౫౧	౫-౫౫	౬-౧౬	౬-౧౪
౩-౫౭	౪-౨౭	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౩౧	౫-౧౯
౪-౨౭	౪-౫౦	౫-౧౯	౫-౨౭	౫-౮	౪-౪౯
౪-౧౭	౪-౪౨	౫-౧౬	౫-౩౦	౫-౧౬	౪-౫౯
౪-౧౧	౪-౩౮	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౦	౫-౫
౨-౩౫	౩-౨౧	౪-౪౨	౬-౪	౬-౩౭	౬-౪౧
౩-౫౫	౪-౨౫	౫-౯	౫-౩౭	౫-౩౩	౫-౨౧
౨-౪౩	౩-౨౭	౪-౪౫	౬-౧	౬-౩౧	౬-౩౩
౪-౧౧	౪-౩౮	౫-౧౪	౫-౩౨	౫-౨౦	౫-౪
౪-౭	౪-౩౪	౫-౧౩	౫-౩౩	౫-౨౪	౫-౯
౪-౨	౪-౩౦	౫-౧౧	౫-౩౫	౫-౨౮	౫-౧౪
౪-౧	౪-౨౯	౫-౧౦	౫-౩౫	౫-౨౯	౫-౧౫
౪-౧౮	౪-౪౩	౫-౧౬	౫-౩౦	౫-౧౫	౪-౫౮
౪-౩౮	౪-౫౯	౫-౨౩	౫-౨౩	౪-౫౯	౪-౩౮
౨-౭	౨-౫౯	౪-౩౩	౬-౧౩	౬-౫౯	౭-౯
౩-౨౬	౪-౦	౪-౫౯	౫-౪౭	౫-౫౮	౫-౫౧
౩-౨౬	౪-౦	౪-౫౯	౫-౪౭	౫-౫౮	౫-౫౦
౪-౩	౪-౩౧	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౭	౫-౧౩
౪-౩	౪-౩౧	౫-౧౨	౫-౩౪	౫-౨౭	౫-౧౩
౪-౦	౪-౨౮	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౩౦	౫-౧౬
౩-౪౨	౪-౧౪	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪	౫-౩౪
౪-౦	౪-౨౯	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౨౯	౫-౧౬
౨-౩౯	౩-౨౪	౪-౪౪	౬-౨	౬-౩౪	౬-౩౭
౪-౦	౪-౨౯	౫-౧౦	౫-౩౬	౫-౨౯	౫-౧౬

విషువచ్ఛాయ అక్షాంశ చరఖండములు.

సంఖ్య	పట్టణములు	విషువచ్ఛాయ		అక్షాంశలు		చరఖండములు		
౮౫	సేక్రిమటో	౮	౫౪	౪౧	౧౫	౮౮	౭౧	౩౦
౮౬	స్పిట్సుబర్గెను	౧౮	౧౩	౮౪	౨౬	౧౮౨	౧౪౫	౬౦
౮౭	సిన్ధుహైదరాబాదు	౫	౪౧	౨౫	౧౧	౫౬	౪౫	౧౯
౮౮	సూరతు	౪	౩౯	౨౧	౬	౪౬	౩౭	౧౫
౮౯	సేలం	౨	౩౧	౧౧	౫౭	౨౫	౨౦	౮
౯౦	హీరట్	౭	౫౪	౩౩	౨౦	౭౯	౬౩	౨౬

అథ పరికారాంతరేణ దిక్సాధన భుజసాధనం చాహ.

శ్లో॥ వార్కకాంతిలవాక్షకర్ణనిహతి ర్భాకర్ణనిఘ్నీ నభో । ష్టా గ్నాశ్రప్తా రవిదిగ్భుజో యమదిశ ద్విఘ్నాక్షభాసంస్కృతః । కేంద్రే భోర్ధ్వవృత్తౌ సపూర్ణగుణవద్భాగాత్ప్రదేయో భవే । ద్యామ్యోద క్సభుజార్ధ కేంద్రనిహితో రజ్జుస్తు పూర్వాపరా॥ 23.

టీ॥ వా= ఒకప్పుడు, అర్కకాంతిలవాక్షకర్ణనిహతిః, అర్క= సూర్యుని యొక్క, కాంతిలవా = కాంతిభాగాది, అక్షకర్ణ = అక్షకర్ణముచేత, నిహతిః= గుణింపబడినదై, భాకర్ణనిఘ్నీ = ఛాయాకర్ణముచేత గుణింపబడినదై, నభోష్టాగ్నాశ్రప్తా= ౩౫౦ చేత భాగింపఁబడినదై, రవిదిగ్భుజః= సాయనరవి దిక్కు గలభుజ (అంగుళాది) స్యాత్= అగును (సః= అది) యమదిశ ద్విఘ్నాక్షభాసంస్కృతః- యమదిశ= సాయనరవి దక్షిణదిక్కు అయినప్పుడు, ద్విఘ్న= రెండుచే గుణింపఁబడినట్టువంటి, అక్షభా= విషువచ్ఛాయచేత, సంస్కృతః= సంస్కరించబడినదై (ఉత్తరగోళమందుండిన అంతరముచేయవలెను)దక్షిణాక్షచ్ఛాయలగుటచే సదాదక్షిణ భుజయగును, సః=అది, కేంద్రేభోర్ధ్వవృత్తౌ=కేంద్రే=సమభువికేంద్రమందు, భా=ఇష్ట చ్ఛాయయొక్క,ఇర్థ=పరిమితముగల సూత్రముచేతఁగలిగిన, వృత్తౌ=వృత్తమందు, భూ

వానివాని లగ్నప్రమాణములు.

మీనమేషములు	వృషభకుంభములు	మిథునమకరములు	కర్కటధనుస్సులు	సింహావృశ్చికములు	కన్యాతులలు.
౩-౧౦	౩-౪౮	౪-౫౩	౫-౫౩	౬-౧౦	౬-౬
౧-౩౬	౨-౩౪	౪-౨౩	౬-౨౩	౭-౨౪	౭-౪౦
౩-౪౨	౪-౧౪	౫-౪	౫-౪౨	౫-౪౪	౫-౩౪
౩-౫౨	౪-౨౨	౫-౮	౫-౩౮	౫-౩౬	౫-౨౪
౪-౧౩	౪-౩౯	౫-౧౫	౫-౩౧	౫-౧౯	౫-౩
౩-౧౯	౩-౫౬	౪-౫౭	౫-౪౯	౬-౨	౫-౫౭

ర్ణవత్ = సంపూర్ణజ్యావలెనే - భాగాత్ = ఛాయకోనమండి - ప్రదేయః = ఇయ్యవలెను - సః = అది - యామ్యోదక్ = దక్షిణోత్తరములుగలది - భవేత్ = అగును - భుజార్థకేంద్రనిహతా - భుజార్థ = భుజార్థమొదలు - కేంద్ర = కేంద్రమువఱకు - నిహతా = ఉంచఁబడిన - రజ్జుస్తు = సూత్రమన్ననో - పూర్వాపరా - తూర్పుపడమరలు - స్యాత్ = అగును॥ 23.

ఉపపత్తిః॥ అత్ర భుజలక్షణంతు పూర్వ మేవ ప్రతిపాదితం - తత్సాధనం యథా - తత్రాద్యా వగ్రా సాధ్యతే - కుజ్యాభుజః క్రాంతిజ్యాకోటిః - అగ్రా కర్ణ ఇత్యక్షక్షేత్రం తథాచ పలభా భుజః ద్వాదశకోటిః పలకర్ణః కర్ణ ఇతి అస్మాత్సాధ్యతే - తత్రానుపాతః - యది ద్వాదశకోటౌ పలకర్ణః - తదా క్రాంతిజ్యాకోటౌ కః కర్ణఇతి - అగ్రా స్యాత్ - క్రాంతిః కించిదధికేన ద్వయేనగుణితా క్రాంతిజ్యాసా పలకర్ణగుణా ద్వాదశభక్తా అగ్రాసా త్రిజ్యా వ్యాసార్ధేతతోఽను పాతః - యది త్రిజ్యావృత్తే ఇయం అగ్రా తదా ఛాయా కర్ణవృత్తే కా అతః ఛాయా కర్ణో గుణః త్రిజ్యా హారః - తత్ ఇయ మగ్రా ద్విగుణా కార్యా - యతః సంపూర్ణజీవావత్ వృత్తమధ్యే భుజో దేశోఽస్తి - ఏవం క్రాంతిః పలకర్ణగుణా కార్యాతతఃసిద్ధో గుణద్వయఘాతో గుణః ౪-౪ హారఘాతో హారః ౧౪౪౦ గుణ హారౌ గుణే నాపవర్తితౌ - లబ్ధాఃహారస్థానే ౩౫౦ అత ఉక్తకర్మ క్రాంతిపలాక్షు

కర్ణనిహతి రితి సాగ్రాకం కుతశేన సంస్కార్యా - తత్ర లఘుక్షేత్రే శంకుతలం పలభా తుల్యం - తదగ్రాయాం సంస్కార్యం - అగ్రాయా ద్విగుణితత్వాత్ - ఇద మపి ద్విగుణం కార్యం - అతఉక్తం - యమదిశాద్విఘ్నాక్షభా సంస్కృత ఇతి - సభుజః భాగాగ్రద్ధత్తో యామ్యోదక్ స్యాత్ - భుజస్య ద్విగుణత్వాత్ - భుజమధ్య కేంద్రోపరి నీయమానా రజ్జుః పూర్వాపరేత్యర్థత ఏవ సిద్ధమ్॥ 23.

తా॥ రవిక్రాంతిభాగాదిని అక్షకర్ణముచేతఁ బెంచి వచ్చినలబ్ధమును ఛాయా కర్ణముచేఁ బెంచి ౩౫౦ చేత భాగింప విభక్తము అంగుళాదిసాయనరవిదిక్కుగల భుజ యగును - ఆ భుజదక్షిణదిక్కు అయినప్పుడు విషువచ్ఛాయను రెట్టించి భుజ లోఁ గలుపవలెను - ఉత్తరదిక్కు సాయనరవి యయినప్పుడు భుజమును ద్విగుణిత విషువచ్ఛాయమును అంతరముచేయవలెను - ఇదియు దక్షిణభుజయగును - సమభువి కేంద్రమందు ఇష్టచ్ఛాయయొక్క పరిమితిగల సూత్రముచేత గలిగినవృత్తమందు సంపూర్ణజ్యావలెనే శంకుచ్ఛాయకోనకుండి గుర్తు లుంచవలెను - అవి దక్షిణోత్తరము లగును - భుజార్థమొదలు కేంద్రమువఱకు నుంచఁబడిన సూత్రము తూర్పు పడమర లగును॥ 23.

ఉదాహరణము॥ ఇష్టకాలము ౧౧ - ౪౩ తత్కాలస్ఫుటసాయనరవి ౧౧ - ౨౬ - ౫౨ - ౪౨ క్రాంతి ౧ - ౧౪ - ౨౦ అక్షకర్ణము ౧౨ - ౩౩ = ౧౫ - ౩౨ - ౫౩ దీని ఛాయాకర్ణముగు ౧౩ - ౪౨ చే గుణింప ౨౧౩ - ౦ - ౩౦ ÷ ౩౫౦ = అంగుళాది ౦ - ౩౬ ఇది దక్షిణభుజ - విషువచ్ఛాయ ౩ - ౪౩ × ౨ = ౭ - ౨౬ భుజను గలుప ౮ - ౨ ఇది దక్షిణభుజ॥ 23.

అథ ప్రకారాంతరేణ దిక్సాధనార్థం

దిగంశసాధన మాహ.

శ్లో॥ ద్యుమానఖగుణాంతరం శివగుణం దినేఽల్పాధికే హ్యాపాగుద
గథానుద గ్భవతియంత్రభాగావమః । వసు ఘ్నస్వభయసం
స్కృతి ర్న వతియంత్రభాగాంతరోద్భవాపమహృతా తతో భుజ
లవా దిగంశాస్స్మృతాః ॥ 24.

టీ॥ శివఘ్నం = ౧౧చేత గుణింపఁబడినటువంటి, ద్యుమానఖగుణాంతరం - ద్యుమాన=అహస్సుయొక్కయు, ఖగుణ=౩౦ యొక్కయు, అంతరం=అంతరము - దినే=అహస్సు, అల్పాధికే=తక్కువయెక్కువదగుచుండఁగా, అపాక్ = దక్షిణము, ఉదక్ = ఉత్తరము, భవతి = అగుచున్నది, అథ=పిమ్మట, యంత్రభాగాపమః = యంత్రిభాగలవల్లఁ గలిగినక్రాంతి, సదా=ఎల్లప్పుడు, అనుదక్=దక్షిణదిశగలది, భవతి = అగుచున్నది, ఉభయసంస్కృతిః- ఉభయ=ద్యుమానఖగుణాంతరమును ౧౧ చేత గుణింపఁగా వచ్చినలబ్ధమును, యంత్రిభాగజక్రాంతియు, సంస్కృతిః= సంస్కరింపఁబడినదై (ఏకదిశియోగము - భిన్నదిశిఅంతరము) వసుఘ్నీ=౮ చేత గుణింపఁబడినదై, తతః=పిమ్మట నవతియంత్రిభాగాంతరోద్భవాపమహృతాః - నవతి=౯౦యొక్కయు, యంత్రభాగ=యంత్రిభాగలయొక్కయు, అంతర=అంతరము చేత, ఉద్భవ=కలిగిన, అపమ=క్రాంతిచేత, హృతాః = భాగింపఁబడి, తతః=వానినుంచి కలిగినవై, యే=ఏవి, భుజలవాః=భుజభాగలగునో, తే=అవి, దిగంశాః = దిగ్భాగలు (అని) స్మృతాః=చెప్పఁబడును॥ 24.

ఉపపత్తిః॥ అత్రిస్వక్షితిజే చ క్రాంశాః అంశ్యాః-తతః పూర్వస్వస్తికేఽష్టదిక్ వివరే యే భాగాః - తే దిగంశా స్తజ్జ్యాదిగ్జ్యా - ఏవం పశ్చిమస్వస్తికేఽపి-త త్సాధనం యథా - అగ్రాకర్ణవృత్తే యా కార్యా - సా పలభయా సంస్కార్యా సా భుజః స్యాత్ - తతః స త్రిజ్యావృత్తే యః కార్యః - సా దిగ్జ్యాభవతి-త త్రిదా వగ్రా సాధ్యతే - ద్యుమానఖగుణాంతరం దళితం చరఘటికాః । తతః షష్టిగుణాః పలాని తత స్తచ్చరం నవగుణం పలభాభక్తం అష్టభక్తం క్రాంత్యంశా ఇతి యుక్తిః పూర్వముక్తాస్తి - ఏవం ద్యుమానఖగుణాంతరస్య సిద్ధా గుణఘాతో గుణః- ౨౭౦ - అష్టౌ పలభా చహరః సా క్రాంతిఛాయాకర్ణగుణా పలకర్ణగుణా ఖఖాద్రిభక్త భుజో భవతి ఇత్యగ్రే వక్ష్యతి - స భుజః త్రిజ్యయా గుణ్యః ఛాయయా భక్తః దిగ్జ్యాభవతి - ఏవ మత్ర ఛాయాకర్ణపలకర్ణా వపి గుణౌ ఖఖాద్రిసామష్టానాం చ ఘాతో హారః ౯౬౦౦ చతుర్వింశతిమితత్రిజ్యా గుణఘాతగుణా జ్యాఘాతో గుణః-౬౪౮౦- అత్ర ఛాయాకర్ణభారో సాధ్యే-యది కంటకోటి త్రిజ్యాకర్ణః । తదా ద్వాదశకోటౌ కః కర్ణ ఇతి-తథా చ దృగ్జ్యా భుజో యది కంట

కోటౌ తదా ద్వాదశకోటౌ క ఇతి - జాతా ఛాయా - ఏవ మత్ర ఛాయయా భజ్యమానే ఛాయాకర్ణేన గుణ్యమానే ఛేదాంశవిపర్యాసే కంటతుల్యయో స్తథా ద్వాదశతుల్యయో ర్గుణహారయో ర్నాశే కృతే పూర్వత్రిజ్యాగుణో నతాంశజ్యాహారః - అత్ర పల కర్ణో గుణః పలభా హారోఽస్తి - అత్రపలభా చతుర్మితా కల్పితా స్వల్పాంతరత్వాత్ - త్రిపంచపలభాయా మపి స్యాత్ - అన్యత్ర గ్రంథసంచారాసంభవః - లాఘవేన యుక్తిదర్శనార్థం స్థూలమంగీకృత మతో న దోషాయ - ఏవం చతుర్మితాయాం పలభాయాం పలకర్ణః - ౧౨-౩౯-అయం పలభయా స షడంశత్రయ - ౩-౧౦-గుణితయా తుల్యోభవతి - తతః పలకర్ణపలభయో ర్గుణహారయో ర్నాశే తస్య స షడంశత్రయం గుణః-౩-౧౦-ఏవం స షడంశత్రయ చతుర్వింశతిమితత్రిజ్యాఘాతేన-౭౬-గుణితః పూర్వగుణఘాతో గుణః-౪౯-౨౪-౮౦- అయంహారః౯౬౦౦ గుణహారౌ హారే ణాపవర్త్య జాతో గుణః-౮౮ - అతోఽత్రద్యుమానఖగుణాంతరం గుణేనానేన గుణ్యం - నతాంశాపమేన భాజ్యం-ఏవ మత్ర ద్యుమానఖగుణాంతరం శివగుణితం కృతం - అష్టగుణస్య త్యాగః - యతోఽగ్రిమఫలస్య కంటతలాఖ్యస్య చ అష్టౌ గుణోఽస్తి నతాంశాపమ ఏవ హారః - అతః ఫలసంస్కార ఏవాష్టగుణో నతాంశాపమభక్త ఇతి వదిష్యతి - తద్యథా - అ త్రాస్య మగ్రాయాం కంటతలమపి త్రిజ్యాగుణితం ఛాయయా భక్తం సంస్కార్యం దిగ్జ్యా స్యాత్ - తత్రకంటతలం పలభా-౪-ఛాయాభాజ్య మిత్యత్రాపి ఛాయా సాధ్యా - కంటకోటౌ దిగ్జ్యాభుజః ద్వాదశకోటౌ క ఇతి । జాతా ఛాయా - అనయా భజ్యమానే ఛేదాంశవిపర్యాసే దిగ్జ్యా ద్వాదశ చ హారః కంటోః పలభా . చతుర్వింశతిమతత్రిజ్యాచ గుణః అతో గుణఘాతో గుణః-౯౬-గుణహారయో ర్గుణే నాపవర్తితయో ర్జాతో గుణః-౮-నతాంశాపమో హారః - ఇదం ఫలం సదా దక్షిణం - పలభాయాః దక్షిణత్వాత్ - అతోఽత్ర యంత్రాంశాపమ ఏవ ద్యుమానఖగుణాంతరేణ సంస్కృతః-యత స్తస్యాపి తౌ గుణహారౌ వర్తేతే - అతః ఫలసంస్కృతి రేవాష్టభి ర్గుణ్యా నతాంశాపమేన భాజ్యే త్యుపపన్నం-యంత్రాంశహీననవత్యంశాపమ ఏవ నతాంశాపమ ఇతి వక్తవ్యతుం సిద్ధం-అత్ర పూర్వఫల స్యాగ్రా-జ్ఞ స్యోత్తరదక్షిణోపపత్తి ర్యథా-దక్షిణగోళేఽగ్రా దక్షిణా తద్దినం త్రింశ దల్పం తథోత్తరగోళే ఉత్తరాగ్రాతత్ర దినం త్రింశదధికం - అతో దినేఽల్పాధికే ఇతి అపాగుదగి త్యుపపన్నం - ఏవ మతోత్పన్నా దిగ్జ్యా తస్యాః ధనుః దిగంశాః స్యు రతో హి తతో భుజలవాదిగంశ ఇత్యుక్తం॥ 24.

తా॥ అహస్సుయొక్కయు 30 యొక్కయు అంతరమును-౧౧ చేఁ హెంచవలెను - అహస్సు 30 కంటె తక్కువగా నున్నప్పుడు దక్షిణమును ఎక్కువగా నున్నప్పుడు ఉత్తరమును అగును - యంత్రిభాగలనుండి క్రాంతి సాధింపవలెను-ఇది సదాదక్షిణక్రాంతి యగును - అహస్సునకును - 30 కిని యుండుభేదమును ౧౧ చే గుణింపఁబడినలబ్ధమునందు యంత్రిభాగజక్రాంతి సంస్కరించి - ౮ చే గుణించి-౯౦ యొక్కయు యంత్రభాగలయొక్కయు అంతరమువలన గలిగినక్రాంతిచేతభాగింపఁగా వచ్చినదానినుండి భుజభాగలు చేయవలెను - ఇవే దిగంశలు॥ 24.

ఉదాహరణము॥ అహస్సునకు 30 కి గల అంతరము-౦-౬ × ౧౧=౧-౬ ఇది దక్షిణమగును - యంత్రిభాగలు ౫౮-౫౩-౫౬ వీని క్రాంతి-౨౦-౪౨-౪౩ ఇది దక్షిణా క్రాంతి- ఇందులో ౧-౬ సంస్కరింపఁగా ౨౧-౪౮-౪౩ × ౮=౧౭౪-౨౯-౪౪-తొంబదియొక్కయు యంత్రిభాగలయొక్కయు అంతరము-౩౧-౬-౪ దీనిక్రాంతి-౧౨-౨౨-౧దీనినిసవర్ణించినదానిచే-౧౭౪-౨౯-౪౪ ను సవర్ణించి భాగింప-౧౪-౬-౩౫ దీని భుజభాగలు-౩౬-౧౮-౪౫ ఇవే దిగంశలగును॥ 24.

అథ దిగంశేనదిక్సాధన మాహ.

శ్లో॥ సమభువినిహితే తురీయయంత్రే స్పృశతి యథా చ దిగంశకాగ్రికేంద్రే। అవలంబవిభోర్ధ్వ కేంద్రిసంస్థేషీకా భాథ దిశోఽత్రి యంత్రిగాస్స్యుః॥ 25.

టీ॥ సమభువి=అంబుసలిశుద్ధమైన భూమియందు - తురీయయంత్రే=నుక్షోణ యంత్రిము - నిహితేసతి=ఉంచఁబడినదగుచుండఁగా - దిగంశకాగ్రే=దిగంశలనుండి గణింపఁగాచివరభాగమగు కేంద్రిమందు-అవలంబవిభోర్ధ్వ కేంద్రిసంస్థేషీకా-అవలంబ=ఏర్పఱుపఁబడినదానియొక్క - విభా=ఛాయచేత -ఊర్ధ్వ-వ్యాప్తమయి -కేంద్రిసంస్థ=కేంద్రిమందుండిన - ఇషీకాభా=ఛాయ -యథా=ఏప్రకారము-స్పృశతి=స్పృశించునో - తథా=ఆప్రికారము - యంత్రే=యంత్రిము - గాథితే=సాధింపఁబడినదైయుండగా - అత్రి=ఇచ్చట - యంత్రిగాః=యంత్రిమును బొందినటువంటి - దిశః=పూర్వాపరదిక్కులు - స్యుః=అగుచున్నవి॥ 25.

తా॥ నీటిమట్టముచేత సమముచేయఁబడిన భూమియందు తురీయయంత్ర ముంచఁబడినదగుచుండఁగా దిగంశ లెంతవఱకు వ్యాపించునో ఆ చివర నొకగురుతు వేయ కేంద్రిమగును - ఆ కేంద్రిమునందుంచఁబడిన దానిఛాయవలన గలిగినకేంద్రిమందుండినదానియొక్క నీడ ఏలాగు స్పృశించునో అట్లు యంత్రిమందు సాధితపఁబడినదై తురీయయంత్రిదిగంశగల అగ్రికేంద్రిమునకు పైభాగమందుంచఁబడిన యే సూత్రిము గలదో అది పూర్వాపరదిక్కుగల దగును - ఆ మత్స్యమునుండి దక్షిణోత్తరములు గలుగును - అందువలన ఇదివఱకు చెప్పఁబడినయంత్రిమును బొందినదిశయగుచున్నది.

అథ నలికాబంధనార్థం భుజకోటిసాధన మాహ.

శ్లో॥ క్రాంతి స్స్ఫుటాభిమతకర్ణగుణాత్ష్కర్ణనిఘ్నీ ఖఖాద్రిహృదపక్రిమదిగ్భుజ స్స్యాత్ । సంస్కారితో యమదిశాత్షభయాస్ఫుటోఽసౌ తద్వర్గభాకృతివియోగపదం చకోటిః॥ 26.

టీ॥ ఏ గ్రిహమునకునలికాబంధము చేయఁబడునో ఆ గ్రిహము ముందుచెప్పఁబోవువిధిని దృక్కర్మ (శరసంస్కృతమైనదై)స్ఫుటా=స్ఫుటమయినటువంటి-క్రాంతిః=క్రాంతి - అభిమతకర్ణగుణాత్షకర్ణనిఘ్నీ - అభిమత=ఇష్టమయినటువంటి - కర్ణ=కర్ణముచేత - గుణ=గుణింపఁబడినలబ్ధము - అత్షకర్ణ=అక్షకర్ణముచేత-నిఘ్నీ=గుణింపఁబడినదై - తతః=పిమ్మట -ఖఖాద్రిహృత్=౭౦౦-చేత భాగింపఁబడినదై తదా=అప్పుడు-అపక్రిమదిగ్భుజః = అంగుళాదిక్రాంతిమధ్యమభుజ-స్యాత్=అగును-అసౌ=ఇది-యమదిశా=దక్షిణదిశనుగలిగిన - అత్షభయా=ఛాయచేత - సంస్కారితః=సంస్కరింపఁబడినదై -స్ఫుటః=స్ఫుటము-భవతి=అగుచున్నది - తద్వర్గభాకృతివియోగపదం - తత్=దానియొక్క - వర్గ=వర్గయొక్కయు - భాకృతి=ఛాయావర్గయొక్కయు-వియోగ = అంతరముయొక్కయు - పదం=మూలము - కోటిః=కోటి - స్యాత్ = అగును॥ 26.

ఉపపత్తిః॥ అత్రి భుజస్యోపపత్తిః పూర్వమేవ ప్రితిపాదితాస్తి - తత్రి ద్విగుణః కృతోఽస్తి - అత్రైకగుణోఽతః హారో ద్విగుణః పఠితః ఏకగుణాత్

పలభయా సంస్కార్యః- అథ కోటి రుపపత్తిః- దక్షిణోత్తరో భుజః- ఛాయైవ కర్ణః- యతో హి భుజః- ఛాయావృత్తస్థః- అతో దోః కర్ణవర్గయో ర్వివరా న్మూలం కోటి రితి॥ 26.

తా॥ ఏ గ్రహమునకు నలికాబంధము కావలయునో ఆగ్రహమునకు ఉదయాస్తాధికారమందుఁ జెప్పబోవురీతిని దృక్కర్మకరసంస్కృతముచేయ స్ఫుటక్రాంతి యగును- ఈ క్రాంతిని ఇష్టకర్ణముచేఁ బెంచి వచ్చినలబ్ధమును అక్షకర్ణముచే గుణించి ౭౦౦ చే భాగింపఁగా అంగుళాదిమధ్యమభుజ యగును- ఇది దక్షిణదిక్కునఁగల దక్షిణఛాయలచేత సంస్కరించుటచేత స్ఫుటభుజ యగును- దానివర్గముయొక్కయు ఛాయావర్గముయొక్కయు అంతరముయొక్క మూలము కోటియగును- ఈ శ్లోకరీతినే ఉదాహరణము వ్రాయఁబడెనుగాని దృక్సంస్కారము చేయఁబడలేదు॥ 26.

ఉదాహరణము॥ రవిక్రాంతి-౧-౧౪-౨౦ × కర్ణము ౧౩-౫౪-౧౭=౧౭-౧౩-౩౫ × అక్షకర్ణము౧౨-౩౩=౨౧౬-౧౧-౨౯ ÷ ౭౦౦=అంగుళాది-౦-౧౮ + ఛాయ ౩-౪౩=౪-౧ ఇది స్ఫుటభుజ- దీనివర్గ-౧౬-౪-౦ కర్ణం ౧౩-౫౪ దీనివర్గ-౧౯౩-౧౨ వర్గ-౧౪౪ వీనిఅంతరము- ౪౯ దీనిమూలము - ౭ - ౦ ఇది ఇష్టఛాయ- దీనివర్గ-౪౯-భుజవర్గ-౧౬-౪ వీని అంతరము-౩౨-౫౬ దీనిమూలము-౫-౪౫ ఇదే కోటి॥ 26.

అథ నలికాబంధన మాహ.

శ్లో॥ జ్ఞాత్వాశాః పరఖేచరే పరముఖీం ప్రాక్ఖేచరే ప్రాఙ్ముఖీం । బిందోః కోటిమితో భుజం స్వదిశి తన్మధ్యే ప్రభాం విన్యసేత్ । బిందో ర్భాగ్రగశంకుమస్తకగతే సూత్రేన లేఖే ఖగం । కే బిందుస్థనరాగ్రభాగ్రగగతే సూత్రే నలే లోకయేత్ ॥ 27.

టీ॥ ఆశాః = దిక్కులు, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, బిందోః = బిందువుయొక్క, పరఖేచరే=పశ్చిమకపాలస్థితగ్రహమందు, పరముఖీం=పశ్చిమాభిముఖముగలదిగాను, ప్రాక్ఖేచరే = తూర్పుకపాలస్థితగ్రహమందు, ప్రాఙ్ముఖీం=ప్రాగభిముఖముగలదిగాను, కోటిః=కోటి, విన్యసేత్=ఉంచవలెను, అతః=దానినుంచి, స్వదిశి=భుజ

దిక్కునందు, భుజం = భుజను, విన్యసేత్ = ఉంచవలెను, తన్మధ్యే = భుజకోటి మధ్యయందు, ప్రభా = ఛాయను, విన్యస్యేత్ = ఉంచవలెను, బిందోః=బిందువునందు, భాగ్రగశంకుమస్తకగతే = భాగ్రగ - ఛాయాగ్రముబొందిన, శంకు = ద్వాదశాంగుళ శంకుయొక్క, మస్తక=అగ్రభాగమును, గతే = పొందినటువంటి, సూత్రే = సూత్రము, నలే = నలికయందైనటువంటి, ఖే = ఆకాశమునందు, ఖగం = గ్రహమును, లోకయేత్ = చూడవలెను, బిందుస్థనరాగ్రగతే-బిందుస్థ = బిందువుయున్నటువంటి, నరాగ్ర = శంకుయొక్కచివరను, గతే = పొందినటువంటి, సూత్రే = సూత్రమందు, నలే = నలికయందైనటువంటి, కే = జలమందు, ఖగం = గ్రహమును, లోకయేత్ = చూడవలెను॥ 27.

ఉపపత్తిః॥ ప్రత్యక్షసిద్ధార్థత ఏవజ్ఞాయతే ఇదం దిక్సాధన నలికా బంధాది సాన్యకరణే వ్యస్తి - ఆచార్యేణ రాజ్ఞాం చమత్కార దర్శనార్థం స్వకృతగ్రహాఘటనార్థం కృత మితి॥

తా॥ అంబుసంశుద్ధభూమియందు దిక్కులు తెలిసికొని వృత్తమధ్యమందలి బిందువునకు పశ్చిమమందు గ్రహమున్నయెడల పశ్చిమముఖము గలదిగాను ప్రాగ్దిశియందైన ప్రాఙ్ముఖముగలదిగాను కోటినివేయవలెను - దానినుంచి భుజదిక్కునందు భుజను వేయవలెను - భుజకోటులయొక్క మధ్యమందు ఛాయను వేయవలెను- బిందువునందు ఛాయాగ్రమును బొందిన ద్వాదశాంగుళ శంకుయొక్క అగ్రభాగమును బొందినటువంటియు-సూత్రమును బొందినటువంటియు నలికయందలి ఆకాశమున గ్రహమును జూడవలెను - బిందువునందున్నటువంటి శంకుయొక్క అగ్రమందున్న సూత్రమును బొందినటువంటి నలికయందలి జలమునందు గ్రహమును గనవలెను॥ 27.

ఇతిశ్రీగణేశదైవజ్ఞ విరచిత గ్రహలాఘవే

త్రిప్రశ్నాధికార శ్చతుర్థః॥

శ్రీగణేశాయనమః

అథ చంద్రగ్రహణాధి కారః,

అథ తాత్కాలికీ కరణానయనమాహ.

శ్లో॥ గతగమ్యదినాహతద్యుభుక్తేః ఖరసాప్తాంశవియుగ్యుతో గ్రహస్స్యాత్ । తత్కాలభవ స్తథాఘటీఘ్న్యైః ఖరసైర్లబ్ధకలోనసంయుతస్స్యాత్ ॥ 1.

టీ॥ గతగమ్యదినాహతద్యుభుక్తేః - గత=గతమయినటువంటిన్ని - గమ్య = ఏవ్యమయినటువంటిన్ని - దిన = దినములచేత - హత=గుణింపబడిన - ద్యుభుక్తేః=గ్రహగతియొక్క - ఖరసాప్తాంశవియుక్ - ఖరస=౬౦ చేత - ఆప్త = భాగింపగా వచ్చిన - అంశ=భాగాది - వియుక్= గతమైనప్పుడు తివచఁబడినదిగాను-యుతః=ఏవ్యదినమయినప్పుడు కలుపఁబడినదిగాను - గ్రహః=గ్రహము - కార్యః=చేయవలెను - తథా = ఆ ప్రకారము - ఘటీఘ్న్యైః = గడియలచేత గుణింపఁబడిన గతియొక్క - ఖరసైః = ౬౦ చేత - లబ్ధకలోనసంయుతః - లబ్ధ = భాగింపగా వచ్చిన విభక్తము - కల = కలాది - ఊన = గతమయినప్పుడు తివచఁబడినదియు - సంయుతః = ఏవ్యమయినప్పుడు కలుపఁబడినదియు అయినదై - గ్రహః=గ్రహము-కార్యః = చేయఁదగ్గది - సః = ఆగ్రహము - తత్కాలభవః = తత్కాలమందైన - గ్రహః = గ్రహము - స్యాత్ = అగును॥ 1.

ఉపపత్తిః॥ యదిసావనాభిః షష్టిఘటీభిః గతికలాః - గ్రహః పూర్వగత్యా క్రమతి - తదా ఇష్టఘటీభిః కతికలా - ఏవందినగుణితాయాంగతౌ కలాస్స్యుః - షష్ట్యాభాజ్యాః భాగార్థం అత ఉక్తం గతగమ్యేత్యాది - అతోఽనుపాతః - ధనర్ణోపపత్తిః - ప్రత్యక్షతోఽవతిసుగమా॥ 1.

తా॥ గతదినమునకుఁ గాని ఏవ్యదినమునకుఁ గాని తాత్కాలికము చేయవలసిన గ్రహముయొక్క భుక్తిని ఎన్నిదినముల యెన్నిగడియలకుఁ గావలయునో ఆ దిన గడియ విగడియలచేఁ హెచ్చించి ౬౦ చే విభజించి భాగాది గతమయినయెడల గ్రహము లోనుండి తివచవలెను - ఏవ్యమయినయెడలఁ గలుపవలెను-ఇట్లే గతగమ్య గడియలకును తాత్కాలికము చేసికొనవలయును గాని దీనిలో కలాదిగా సంస్కరింపవలెను రాహు కేతువులకు వ్యతిరేకముగా సంస్కరింపవలెను- తాత్కాలికగ్రహము లగును॥1.

ఉదాహరణము॥ గతశకం ౧౮౨౫ శోభకృతుసంవత్సర ఆశ్వయుజ శు ౧౫ భౌమవాసరే ౩౭ - ౪౬ ఉభా ౨౩ - ౮ అస్మిన్దినే చంద్రపర్వావలోకనార్థం గ్రహాణాం తాత్కాలికీకరణానయన మాహ............ప్రాతఃకాలస్ఫుటరవి ౫- ౧౮ - ౪౫ - ౧౦ - స్ఫుటగతి ౫౯ - ౧౪ చంద్రుఁడు ౧౧ - ౧౧ - ౪౨ - ౫౪ స్ఫుటగతి ౭౫౬ - ౧౦ రాహువు ౫ - ౧౩ - ౫౯ - ౨౬ గతి ౩ - ౧౧ తిథ్యంతం ౩౭ - ౪౬ కిచాలనం - రవిగతి ౫౯ - ౧౪ × ౩౭ - ౪౬ ÷ ౬౦ = ౩౭ ౧౭ ఏవ్యముగాన రవిలో గలుప ౫ - ౧౯ - ౨౨ - ౨౭ తాత్కాలిక స్ఫుటరవి - చంద్రస్ఫుటగతి ౭౫౬ - ౧౦ × ౩౭ - ౪౬ ÷ ౬౦ = భాగాది ౭ - ౫౫ - ౫౭ చంద్రునితోఁ గలుప ౧౧ - ౧౯ - ౩౮ - ౫౧ తాత్కాలిక చంద్రుఁడు - రాహువుయొక్క గతి ౩ - ౧౧ × ౩౭ - ౪౬ ÷ ౬౦ = లిప్తాది ౨ - ౦ రాహువులో నుండి తివచఁగా ౫ - ౧౩ - ౫౭ - ౨౬ తాత్కాలికరాహువు ....

సమకలాగ్రహములకు - భక్త్యావ్యర్కేఽతి శ్లోకరీతిని-చంద్రునిలోనుండి రవిని తివచఁగా ౬ - ౦ - ౧౬ - ౨౪ వ్యర్కేందు - పూర్ణిమతిథిగతగడియలు-౧-౨౩ రవిగతిని చాలనముచేయ-౧-౨౩ ఫలము దీనిని రవిలో తివచ-౫-౧౯-౨౧-౪ పర్వాంతరవి॥ చంద్ర చాలనము లిప్తాది-౧౭-౩౮ తివచ-౧౧-౧౯-౨౧-౧౩-రాహువునకు చాలనము ౪ - విలిప్తలు గలుప ౫-౧౩-౫౭-౩౦ రవిచంద్రులకు స్వల్పభేదము వచ్చినందున నిఁక మార్చ నవసరము లేదు. రవి ౫-౧౯-౨౧-౩ చంద్రుఁడు ౧౧-౧౯-౨౧-౩ రాహువు ౫-౧౩-౫౭-౩౦ ఇవి సమభాగాదిగ్రహములు అనఁగా పూర్ణిమ అంతమునకు రవి చంద్రులు సమభాగాదులై చంద్రుఁడు ౬ రాసు లెక్కువగా నుండును. అమావాస్య యొక్క అంతమునకు రాశ్యాది సమముగా నుండును. - గ్రహణవిషయే చింత్యతే =

నను కిన్నామ గ్రహణం - గృహ్యతే౽నేనేతి గ్రహణం - యః యం గృహీతు మిచ్ఛతి స తం ప్రతి యదాగచ్ఛేత్తదైవ గ్రహణం-అతో గ్రాహ్యగ్రాహకయో ర్యోగో గ్రహణం - యోగో నామాంతరాభావః - అతో గ్రాహ్యగ్రాహకయోరంతరా భావో గ్రహణ మితి - అస్తి గ్రహణాంగతిః షోడా- పూర్వాపరయామ్యోత్తరో ర్ధ్వాధరా చేతి - తత్ర కిం పూర్వాపరయామ్యోత్తరో ర్ధ్వాధరాంతరాణా మభావో గ్రహణం - కిం వా పూర్వాపరయామ్యోత్తరాంతరాభావో గ్రహణం - కిం వా పూర్వాపరో ర్ధ్వాధరాంతరాభావో గ్రహణం - కిం వా పూర్వాపరాంతరాభావో గ్రహణం - ఉత్తర యామ్యోత్తరాంతరాభావో గ్రహణం - కిముత ఊర్ధ్వాధరాభావో గ్రహణం-అత్రోచ్యతే-గ్రహకక్ష్యయో ర్మహదంతరస్య విద్యమానత్వాత్ గ్రాహ్యగ్రాహకయో రూర్ధ్వాధరాంతరాభావః కల్పాంతే౽పి న స్యాత్ - అతః ప్రథమతృతీయషష్ఠాః పక్షా నసుందరాః -అథ వక్తవ్యం పూర్వాపరయామ్యోత్తరాంతరాభావో గ్రహణ మితి - తదపి సంజ్ఞాన ఘటితే - యతో హి విద్యమానే శరతుల్యే దక్షిణోత్తరాంతరే గ్రహణం భవ త్యేవ - అనేన హేతునా ద్వితీయపంచమపక్షౌ న శోభనౌ - అథ వక్తవ్యం పూర్వాపరాంతరాభావో గ్రహణం-తత్ర ప్రతిపర్వణి గ్రాహ్యగ్రాహకయోః పూర్వాపరాంతరాభావో౽స్త్యేవ - న ప్రతిపర్వణి గ్రహణం భవతి - అథ మపి చతుర్థః పక్షః శోభనః - తత్ర కింనామ గ్రహణ మితి మందమతయో౽త్ర ముహ్యంతి -అత్రోచ్యతే పూర్వాపరాంతరాభావే మానైక్యఖండాదూనే శరే గ్రహణం. మానైక్యఖండతుల్యే శరే బింబప్రాంతయోః సంయోగమాత్రం భవతి - యథా యథా మానైక్యఖండా చ్ఛరో న్యూనో భవతి-తథా తథా గ్రాహ్యబింబం గ్రాహకబింబే ప్రవిశతి-తావా నేవ గ్రాసః - ఏవం సత్యపి ఊర్ధ్వాధరాంతరే గ్రహణం - తత్ర హేతుః అస్మదాదిదృష్టే రావరణీభూతత్వం తావత్ గ్రహణకర్తృత్వం - న తు గ్రాహ్యగ్రాహకయో బింబసంయోగః - అహో ఆస్తాం తావ దనేన విచారేణ - యతః ప్రథమం సూర్యచంద్రయోః గ్రాహ్యగ్రాహకయోః కో వా గ్రాహక ఇతి సజ్ఞాయతే - అత్రోచ్యతే - అత్ర సూర్యచంద్రగ్రహణే రాహు రేవ కారణీభూతః - యతో ర్నామ పాతః - పాతవశా చ్ఛరః శరవశా దేవ గ్రహణం - అతో౽వశ్యం గ్రహణే రాహుః హేతుర్భూతః-అత్ర గ్రహణే "కమలాసనానుభావా ద్రాహు గ్రస్తే దివాకరే - నిశాకరే" చేతి స్మృతివాక్యపర్యాలోచనేన చ రాహు

రేవ సూర్యచంద్రగ్రహే గ్రాహక ఇతి పూర్వః పక్షః-అత్ర వయంతు బ్రూమః- నను రాహో ర్గ్రహణకర్తృత్వే ప్రోచ్యమానే రాహుణా సూర్యచంద్రతుల్యేన భవితవ్యం యతః - పూర్వాపరాంతరాభావం వినా గ్రహణం వక్తుం న శక్యతే - చాత్ర గ్రహణే రాహుణా సహ పూర్వాపరాంతరాభావో దృశ్యతే - నాతో గ్రహణే రాహో ర్గ్రాహకత్వ మితి సిద్ధాంతః - నను పూర్వపక్షీ త్యాశంకతే - అహో భవద్భిః గ్రహణే గ్రాహ్యగ్రాహకయోః పూర్వాపరాంతరాభావ ఏవోచ్యతే-తదయుక్తం - యథా గ్రహాణా మస్తే భవంతః - కాలాంశాంతరితే సూర్యాత్ గ్రహే సతి గ్రహాస్తాది రితి మన్యంతే - తద్వై వాస్మాభిః సప్తభి ర్ద్వాదశభిః కాలాంశైః సూర్యచంద్రాభ్యాం యథాక్రమ మంతరితే రాహౌ గ్రహణాదిబింబసంయోగమాత్రం మన్యతే - కాలాంశాంతరాభావే పరమం గ్రహణం - యథా సూర్యగ్రహాంతరాభావే పరమాస్తమయ ఉచ్యతే - ఏతే కాలాంశాః రాహువశే నైవ మానైక్యఖండతుల్యా శరా దుత్పన్నాః యుక్తియుక్తా ఏవ సంతి - అతో రాహుణా గ్రాహకేణ కాలాంశాంతరితేన సూర్యచంద్రౌ గ్రస్యేతే - ఇతి యుక్తిః కథం భవేచ్చేతో న సహతే - ఏవంచే త్తదా అస్తే౽పి సూర్యగ్రహయోః పూర్వాపరాంతరాభావ మేవ వదంతు భవంతః - న కాలాంశాంతరే చేత్తర్హి కాలాంశాంతర మంగీక్రియతే త్వత్ర కి మనే నాపరాద్ధమితి-గ్రహే ప్రతిబంధరాహు రేవ గ్రహణే కారణమితియుక్తం-సత్యం- అహో భవతు రాహు ర్గ్రహణే కారణం పరం తస్య రాహో ర్గ్రాహకస్య బింబసిద్ధిః కర్తవ్యా - త ద్బింబం గగనే నావలోక్యతే అతస్తు భుజత్రిజ్యామితకలాభ్యాం బింబప్రాంతౌ వేధ్యౌ - తన్మధ్యయోః కలాః తాః బింబకలాః-అనయైవ యుక్త్యా సర్వేషాం బింబాని సాధితాని - అనేన విధి నాన్యప్రకారేణ రాహో ర్బింబం జ్ఞాతుం నైవశక్యతే-అదర్శనా దేవ-అతః సతి కుడ్యే చిత్ర మితి న్యాయాత్ రాహో ర్గ్రాహకత్వం నైవభవతీతి సిద్ధాంతః - అత్రోచ్యతే అహో భవద్భిః రాహుబింబ సాధనోపాయాదర్శనాత్ న తస్య గ్రాహకత్వముచ్యతే - తత్ర బింబం సాధ్యతే - తద్యథా రాహు శ్చంద్రకక్ష్యాయాం క్రాంతిమండలవిమండలసంపాతే౽స్తి-తత్ర సూర్యగ్రహణే సూర్యచంద్రౌ సమకలౌ-సూర్యాత్సప్తాల్పేష్ట కాలాంశాంతర ఏవ రాహుః స పుచ్ఛాదియుతః పశ్చాత్కారో వర్తతే - తస్య ముఖం తు క్రాంతిమండలవిమండల సంపాతే నాస్త్యేవ "అమృతాస్వాదవేళాయాం ఛిన్న శ్చక్రేణ విష్ణునే" తి,

స్మృతివాక్యబలేన రాహుముఖం సంపాతాత్ కాలాంశాంతరితమ స్తీతి కల్పనీయ
మేవ - యతోయదాకాశే దృశ్యతే - తదేవగణితేన సిద్ధ్య తీతి రాహు
ముఖాభావాత్ రాహుముఖస్థానాజ్ఞానా త్తస్య ముఖహీనశరీరస్య సంపాతసంజ్ఞం
స్థాన మంగీకృతం - తత స్తత్ సంపాతాత్ కాలాం శాంతరే రాహు శీర్షం
సంపాతా త్కాలాంశాంతరే చంద్రశ్చ సూర్య శ్చంద్రతుల్యః - అతఃసూర్య
స్య గ్రాహ్యస్య రాహుణా గ్రాహకేణ సహ పూర్వాఽపరాంతరా భావోఽ
ప్యస్తి - రాహుశీర్షంతు చంద్రబింబోపరి తత్సమాన మేవవీక్షత్వా త్తత్తుల్య
త్వా చ్చ యచ్చంద్రబింబం శ్యామం తదేవ సూర్యగ్రహణే సూర్యస్యావరణేభూతం-
తథా చంద్రగ్రహణే చంద్రః షడ్భాంతరే సూర్యాత్-భూచ్ఛాయాపి షడ్భాంత
రేణ-చంద్రభూచ్ఛాయే సమానే చంద్రాత్ వృత్తసంపాతః - ఇష్ట కాలాంశాంతరే
సంపాతాత్ రాహుశీర్ష మపి కాలాంశాంతరే - అతః రాహుశీర్షం భూచ్ఛాయా
తుల్యం - అత ఏవ చంద్రకక్షాయాంయావతీ భూచ్ఛాయావిస్తృతిః-తావదేవ రా
హుబింబం - అత శ్చంద్రగ్రహణేఽపి రాహుబింబం భూభాతుల్యం చంద్రస్యావరణీ
భూతం - తయోః పూర్వాపరాంతరాభావోప్యస్తి - అతోబింబసిద్ధి రపివర్తత ఇతి
యుక్తిబలాత్ ఆగమప్రామాణ్యా చ్చ రాహురే వావశ్యం గ్రహణద్వయేపి కారణీ
భూతో వక్తవ్య ఇతి సిద్ధం-నను సూర్యగ్రహణే చంద్రబింబతుల్యం రాహుబింబం
భవద్భి రుచ్యతే - చంద్రగ్రహణే భూచ్ఛాయా తుల్యం రాహుబింబం ఇదం న ఘట
తే యతః ఏకకక్షాస్థితస్య రాహోర్బింబం కథంమహాంతరితం - చంద్రబింబాత్ భూ
ఛాయాతు త్రిగుణితాసన్నా దూరస్థే గృహే బింబం - లఘుగతి శ్చ లఘ్వీ సమీ
పస్థే గృహే బింబం పృథుగతి శ్చ పృథ్వీ తత్ర రాహోర్గతిః సదా సమైవ - అతో
బింబలఘుమహత్త్వం న స్యా దేవ - అథ వక్తవ్యం - చంద్రకక్షాయాం రాహుః - య
థా చంద్రస్యోర్ధ్వాధరగమ నేన బింబలఘుమహత్త్వం - తథైవరాహో రితి - తదప్య
యుక్తం - యతః చంద్రబింబోర్ధ్వాధరగమనవ శేనైవ యదాస్య బింబోనాధిక్యంస్యా
త్తదా సర్వదా సూర్యచంద్రగ్రహణేఽపి చంద్రబింబతుల్య మేవ రాహుబింబంనోనా
ధికం స్యాత్ - కథం చంద్రగ్రహణే భూచ్ఛాయాతుల్యం రాహుబింబ ముచ్యతే -
అత స్తదసత్ - యది గ్రహణద్వయేఽపి చంద్రబింబతుల్య మేవ రాహుబింబం వక్త
వ్యం - తదా చంద్రగ్రహణే స్థితి ర్న్యూనాతి - సూర్యగ్రహణే స్థితి ర్లఘ్వీ - ఏవ కథం

స్యాత్ - స్థితిలఘుమహత్త్వంతు ప్రత్యక్షం గ్రహణే దృశ్యతే - అతః చంద్రబింబతు
ల్య రాహుబింబం సర్వదా కల్ప్య మి త్యేత ద ప్యసత్ - అన్యశ్చ సూర్యగ్రహణేఽ
ర్ధగ్రాస సూర్యబింబశృంగే తీక్ష్ణే చంద్రగ్రహణే శృంగయోః కుండలతా దృశ్యతే-
అతో హి చ్ఛాదకః గ్రహణద్వయే భిన్న ఏవ కల్ప్యః - అతోఽపి రాహుర్నచ్ఛా
దకః- పూర్వం భవద్భిః కాలాంశాంతరే అస్తప్రతిబంధాగ్రహా మితియదుక్తం తద
ప్యసత్ - యతఃసూర్యేణ స్వతేజసా కాలాంశాంతరేఽపి గ్రహానిష్ప్రభః క్రియతే
అత స్తత్రైవ తస్యాస్త ఇతియుక్తం-అత్ర రాహుః అథంకారరూపః - అంధకారో
నామతేజోహానిః - తేజోహానిస్య కాలాంశాంతరేణ సూర్యచంద్రా వాధాద్యేతే
ఇదం సర్వథాఽల్పసంబంధం ఏవం సతి గుణితయుక్తిబలేన ప్రత్యక్షదర్శనతయా చ
రాహోర్గ్రహణే గ్రాహకత్వం నసంభవత్యే వేతిసిద్ధాంతః - న న్వేవం చేత్తర్హి
వేదాప్రామాణ్యప్రసంగఃస్యాత్ -అతోఽత్రోచ్యతే-సూర్యగ్రహణేచంద్రశ్ఛాదకఃచంద్ర
గ్రహణే భూఛాయా ఛాదినీ-తత్రాపి మాయాం చంద్రబింబం శ్యామం-రాహుబింబమ
పిశ్యామంయద్యపి తత్రైవ కాలాంతరేవృత్తసంపాతేఽస్తితథాపి బ్రహ్మవరదానాత్
గ్రహణకాలేఽత్రాగచ్ఛతీతి కల్ప్యతే - ఏవం చంద్రగ్రహణేఽపి భూఛాయాశ్యా
మలే - రాహుబింబ మపి తథా - యద్యపి తత్తత్రనాస్తి - కాలాంశాంతరేప్యత
సంపాతేఽస్తి - తథాపి వరవశాత్ గ్రహణేభూఛాయాంతర్వర్తీ రాహు ర్భవతీతి
కల్ప్యతే - ఆగమభయాత్ - ఉక్తంచ భాస్కరాచార్యైః సిద్ధాంతశిరోమణౌ,,
దిగ్దేశకాలావరణాదిభేదై ర్న చ్ఛాదకో రాహు రితి బ్రువంతి - యన్మానినః కేవల
గోళవిద్యా స్తత్సంహితా వేదపురాణబాహ్యాః॥ ౧॥ శ్లో॥ రాహుఃకుభామండలగ
శ్శశాంకం శశాంకగ శ్ఛాదయతీ న బింబం - తమోమయ శ్శంభువరప్రదానాత్సర్వాగ
మానా మవిరుద్ధ మేతత్ ॥ ౨ ఏవమత్రముఖ్యతయా సూర్యస్య చంద్రశ్ఛాదకః-చంద్ర
స్య భూఛాయా ఛాది నీతి సిద్ధం- అహో భవద్భిః రాహోర్గ్రహణకర్తృత్వం
కృతం చే త్తదా సూర్యగ్రహణే సూర్యబింబస్య పశ్చిమే స్పర్శః - చంద్రగ్రహణే
చంద్రబింబస్య పూర్వే స్పర్శః - భూమేః ఛాయాం ప్రవిశతి ఇతి కః - అథప్రకృతం
గ్రహణసాధనం తదర్థంపర్వాంతకాలీనా చంద్రసూర్యౌ కార్యా వేవ రాహు రపి
కార్యః - యతో రాహుం వినా శరసిద్ధి ర్న - అతః పంచాంగేయావధిస్థితగ్రహాణాం
త ద్దినజకరణార్థం స్థూలామేవ తదవధిస్థితాం గతిం తద్దినాంతరే సమాన మే వాంగీ

కృత్య గ్రహాణాం చాలనం వదతి - తత్స్వల్పాంతరం స్యాత్. అతో న దోషాయ భవతీతి॥ 1.

అథ గ్రహణ సంభవజ్ఞానంశరసాధనం చాహ.

శ్లో॥ ఏవం పర్వాంతే విరాహ్వర్క-బాహో రింద్రాల్పాంశాః సంభవ శ్చేద్గ్రహస్య। తేఽంశా నిఘ్నాః శంకరైః శైలభక్తా వ్యగ్వ ర్కాశః స్యా త్పృష తోఽంగుళాదిః॥ 2.

టీ॥ ఏవం = పైనిజెప్పినరీతిని, పర్వాంతే = పర్వాంతమందలి, విరాహ్వర్క-బాహోః, విరాహర్క=రాహువుచేత తీయఁబడిన రవియొక్క, బాహోః= భుజము, ఇంద్రాల్పాంశశ్చేత్, ఇంద్ర = ౧౪ కంటె, అల్ప తక్కువ యగు, అంశా శ్చేత్ = భాగలుండినట్టయిన, తదా = అప్పుడు, గ్రహస్య = గ్రహమునకు, సంభవః = గ్రహణము గలుగును, తే = ఆ, అంశాః = భాగలు, శంకరైః = ౧౧ చేత నిఘ్నాః = గుణింపఁబడినవై, శైలభక్తాః = ౭ చేత భాగింపఁబడినవై, అంగు అంగుళాదిః = అంగుళవియంగుళములు గలిగినటువంటి, పృషత్కః =శరము, వ్యగ్వ ర్కాశః = విరాహ్వర్కుని దిశనుబట్టి, స్యాత్ = అగును॥ 2.

ఉపపత్తిః॥ అపవృత్తేయ ద్రాశౌ భాగే కలాయాం చంద్రపాతో వర్తతే-తంతు విలోమం దత్వా తత్ర విమండలాప మండలయోః సంపాతో ద్వితీయః - ష డ్భాంతరేణద్వయోః సంపాతయోః త్రిభేఽంతరే పరమవిక్షేపతుల్యై ర్భాగై రప వృత్తాద్యం విమండలాద్యర్ధం ఉదక్ విదద్యాత్ -తథాద్వితీయం దక్షిణేన- ఏవంస్థితే చంద్రపాతా వపిద్వౌ - మేషాదితః పూర్వగతౌ ప్రవృత్తచంద్రః శీఘ్రత్వాద్గ్రహతో యాతి - తత్ర యదాపాతసమ శ్చంద్రో భవతి - అత్ర విక్షేపాభావః - అతో విగత రాహు శ్చంద్రః - చంద్రశరార్థం కేంద్రం - అతః తుసూర్యగ్రహణే చంద్రసూర్య యోః సమత్వాత్ రాహుణా సూర్య ఏవ హీనః కృతః - చంద్రగ్రహణేఽపి సూర్య చంద్రయోః షడ్భాంతరాత్ - విరాహుచంద్ర విరాహుసూర్యయో ర్భుజసామ్య మేవ పర మత్ర గోళాన్యత్వాత్ - శరోఽన్యదిక్ స ఏవ పరిలేఖే ప్రయోజకః - అత ఏవాచార్యేణ చంద్రగ్రహేప్య స్తదిక్ శర ఇతి ప్రోక్తం - తత్ర త్రిభే పరమః శరః-

అతోఽనుపాతః - యది త్రిజ్యాతుల్యయా ౧౨౦ విరాహ్వర్క- భుజ్యయా పరమో ఽవత్యంగుళతుల్యః శరః ౯౦ తదేష్టదోర్జ్యయా కి మితి - అత్ర భుజభాగాః సప్త మితాః ప్రకల్పితాః - తేభ్యః సాధితశరః ౧౧ తతోఽనుపాతః - యది సప్తభి ర్భుజభాగై ర్భవతుల్యః శరః తదేష్టైః కిమితి - అత ఉక్తం - తేఽంశా నిఘ్నాః శంకరైః శైలభక్తా ఇతి - గోళవశా ద్దిగ్భవ తీత్యర్థత ఏవ సిద్ధం - అథ పూర్వార్థో పపత్తిః మానైక్య ఖండాధికే శరే గ్రహణాభావః - అత శ్చంద్రభూభాబింబే పర మగతి ప్రమాణేన కృత్వా - తయో ర్యోగార్థం మానైక్యఖండం కృతం ౨౦ - ౩౭ ఏతావాన్ శర స్తు చతుర్దశతుల్య భుజభాగేభ్య ఏవ భవతి - అత ఇంద్రాల్పాంశాః యదా తదా గ్రహణ మిత్యుపపన్నం॥ 2.

తా॥ పర్వాంతసమకలగ్రహమగు రవిలో రాహువును తీసివేసి భుజచేయగా నా భుజభాగలు ౧౪ కంటె తక్కువగా నున్నయెడల గ్రహణము కలుగును - ఆ భాగాదిని ౧౧ చే హెచ్చించి ౭ చే విభజింప అంగుళాది శరమగును - విరాహ్వర్కుఁడు ఉత్తరగోళమయిన ఉత్తరశరమనియు - దక్షిణగోళమయిన దక్షిణశర మనియు జెప్పఁబడును॥ 2.

ఉదాహరణము॥ రవి ౫-౧౯-౨౧-౩ రాహువు ౫-౧౩-౫౭-౩౦ తీయఁగా ౦-౫-౨౩-౩౩-ఇదే భుజగాన ౧౪ కంటె భాగలు తక్కువగా నుండెను. ఈ పర్వమునకు చంద్రగ్రహణము కలుగును-భాగాది ౫-౨౩-౩౩ × ౧౧ ÷ ౭ = అంగుళాది ౮-౨౮ విరాహ్వర్కుఁడుత్తరగోళ మగుటచే నుత్తర శరము॥ 2.

అథ రవిచంద్ర బింబప్రమాణ మాహ.

శ్లో॥ వ్యసుశరగతిష్వంశో దిగ్వ్యగ్ భవేద్వపు రుష్ణగో రథ సితరు చోబింబర భుక్తిర్వ్యగాచలభాజితా। తదపి హిమగో బింబం త్రి ఘ్నం నిజేశలవాన్వితం వివసు భవతి క్ష్మాభాబింబం కి లాంగుళపూ ర్వకమ్॥ 3.

టీ॥ వ్యసుశరగతిష్వంశః = వ్యసుశర = ౫౫ చేతీయఁబడిన, గతి = గతి యొక్క- ఇష్వంశః = ౫ వ భాగమగుః దిగ్వ్యక్ = ౧౦ చేత అంగుళస్థానమందుఁ

గలుపఁబడినదై - ఉష్ణగోః = రవియొక్క - వపుః = బింబము - భవేత్ = అగును - అథ = పిమ్మట - సితరుచః = చంద్రునియొక్క - భుక్తిః = గతి - యుగాచలైః = ౭౪ చేత - భాజితా = భాగింపబడినదై - చంద్రబింబంస్యాత్ - చంద్రబింబమగును. తదపి = మఱియును - హిమగోర్బింబం = చంద్రబింబము - త్రిఘ్నం = ౩ చే గుణింపఁబడినదై - తతః = పిమ్మట - నిజేశలవాన్వితం - నిజ = స్వకీయమయిన - ఈశలవ = ౧౧ వ భాగము - అన్వితం = కలుపఁబడినదై - వివసు = ౮ చేత తీసివేయఁబడి - ఛాయాభా బింబం = భూఛాయాబింబము - అంగుళపూర్వకం = అంగుళాది - స్యాత్ కిల = అగును॥ గదా ౩.

ఉపపత్తిః॥ ఉచ్చస్థిత గ్రహస్య బింబం లఘుగతిశ్చ లక్ష్యే - తథా నీచసమస్య గ్రహస్య బింబంపృథుగతిర్మహతీ - యథా యథా గతిర్వర్ధతే తథా బింబమపి వర్ధతే - యథా హీయతే తథాపచీయతే - అతో గతేర్బింబానయనం కర్తుంయుజ్యతే - తద్యథా - యది దినగతియోజనైః గతికలాః - తదాబింబయోజనైః కిమితి - కలాదీని బింబానిస్యుః - తానిత్రిభక్తాన్యంగుళాని - యతో త్ర్యంగుళం త్రికలమేవ కల్పితమస్తి - అత్రాచార్యేణ లాఘవార్థం సూర్యగతిం పంచపంచాశన్మితాం ప్రకల్ప్య సూర్యబింబమంగుళాద్యం సాధితం - సతథా దినగతియోజనాని పాదోనగోకుధృతిభూమితాని ౧౧౮౫౮ ఏభిః పంచపంచాశన్మితాయాం గతౌ భాజితాయాం ఏభిః సూర్యబింబయోజనైః ౬౫౨౨ గుణితాయాం జాతం కలాద్యమర్కబింబం ౩౦ ఇదంత్రిభక్తం జాతమంగులాద్యం ౧౦ అథ పంచపంచాశదధికస్య గతేః ఖండస్య బింబం సాధ్యం - తదత్రయోజ్యం బింబం స్యాత్ - అత్ర గత్యర్ధ సార్ధ పంచభాగో భవతి - గతిఖండస్యాల్పత్వాత్ పంచమాంశ ఏవాంగీకృతః - అతో వ్యసుశరగతీ వ్యంశో డిగ్వ్యగి త్యుపపన్నం - ఏవ మేవ చంద్రస్య మధ్యగతి ప్రమాణే నాంగుళాద్యం చంద్రబింబం సాధితం ౧౦ - ౪౦ చంద్రబింబయోజనాని ౪౮౦ అతో ఽనుపాతః - యది మధ్యగత్యాం ౭౯౦ ఇదం చంద్రబింబం తదా స్పష్టగత్యాం కిమితి - స్పష్టగతేః బింబగుణః - మధ్యగతిః హరః - గుణహారౌ గుణేనాపవర్తితౌ - హారస్థానే జాతాః ౭౪ అతః సితరుచో బింబం భుక్తిర్యుగాచల భాజితే త్యుపపన్నం - అథ భూఛాయోపపత్తిః - అత్రార్కబింబం భూవ్యాసాంతరయోజనానాం రవి కక్షాయాం కలాకరణార్థమనుపాతః యది దినగతియోజనైః ౧౧౮౫౮ గతికలాః లభ్యంతే -

౫౯-౮ తదార్కబింబయోజన భూవ్యాసాంతరయోజనైః ౪౯౪౧ కిమితి. అతో లాఘవార్థం మధ్యగతే రే వానీతాః కలాః ౨౪ ఏతా త్రిభక్తాః ౮ జాతాని రవిగతి సంబంధీని అంగుళాని ౮ అథభూవ్యాసస్య చంద్రకక్షాయాం కలాకరణాయానుపాతః - యది గతియోజనైః ౧౧౮౫౮ చంద్రగతికలాః లభ్యంతే - తదా భూవ్యాసయోజనైః ౧౫౮౧ కిమితి - అంగుళార్థం త్రిహరః ౩ చంద్రగతేర్గుణః ౧౫౮౧ హారఘాతో హారో జాతః ౩౫౫౭౬ గుణహారౌ సార్ధత్రివేదై రపవర్తితౌ - ౪౩౩౦ జాతం గుణస్థానే ౩౭ హారస్థానే ౮౧౭ అత్ర ఖండగుణనం విహితం - ప్రథమస్థానే ఏకాదశభిర్గుణహారాపవర్తితౌ ౩౭౪ అత్ర వేదాద్రిభక్తా చంద్రగతిః చంద్రబింబం భవతి - అతశ్చంద్రబింబం త్రిగుణం పృథక్ స్థాప్యం - ద్వితీయ స్థానే యో హారః చతుస్సప్తత్యా భక్తః చంద్రబింబస్య గృహీతత్వాత్ - అతో జాతో ద్వితీయహారః ౧౧ గుణకః (త్రిమిత ఏవోభయత్ర) - అత ఏవ హిమగోర్బింబం త్రిఘ్నం నిజేశల వాన్విత మితి - తత్సూర్యగతి సంబంధిభి రంగుళైః స్వల్పాంతరైః ౮ హీనం కార్యం - యతో భూవ్యాసాత్ - యావ ద్రవిబింబ మధికం తావత్ ప్రమాణే నోప ర్యుపరిగచ్ఛంత్యా భూచ్ఛాయాః విస్తృతి రపచయినీ స్యాత్ - యథా పృథుదీపే ఽల్పవస్తునశ్ఛాయా అగ్రే అపచీయమానా సూచ్యగ్రా భవంతి - అల్పేదీపే పృథు వస్తునోఽగ్రే ఉపచీయమానా స్థూలా భవతి - అతో భూవ్యాసాద్యావతాధికం తేన భూవ్యాసో హీనః కృత ఇతి॥ ౩.

తా॥ ౫౫ చేతివచబడిన గతియొక్క ౫ భాగము యంగుళములగును. దీనికి ౧౦ అంగుళస్థానమందుఁ జేర్పఁగా రవిబింబమగును చంద్రగతిని ౭౪ చే విభజింప చంద్రబింబ మగును - చంద్రబింబమును ౩ చే హెచ్చించి ౧౧ వ భాగము కలిపి ౮ తీసి వేఁగా భూభాబింబమగును॥ ౩

ఉదాహరణము॥ ౫౫ రవిస్ఫుటగతి ౫౯ । ౧౮ లో ౫౫ తీసిన ౪-౧౮ దీని ౫ వ వంతు ౦-౫౧ + ౧౦-౦ = ౧౦-౫౧ రవిబింబము చంద్రగతి ౭౫౬-౧౦ ÷ ౭౪ = ౧౦ - ౧౩ అంగుళాది చంద్రబింబము ౧౦-౧౩ × ౩ ÷ ౧౧ విభక్తముఁ గలిపి ౮ తీసివేఁగా ౨౫-౨౬ అంగుళాదిభూభాబింబము॥ ౩.

అథ ప్రకారాంతరేణ బింబసాధన మాహ.

శ్లో॥ గతి ర్ద్విఘ్నేశాప్తాంగుళముఖతనుః స్యా త్ఖరరుచో విధో ర్భుక్తి ర్వేదాద్రిభి రపహృతా బింబ ముదితం। నృపాశ్వోనా చాంద్రీ గతి రపహృతా లోచనకరై రదాఢ్యా భూభా స్యా దినగతినగాంశేన రహితా॥ 3.

టీ॥ ఖరరుచః=సూర్యునియొక్క, గతిః=స్ఫుటగతి, ద్విఘ్నం=౨ చే గుణింపఁబడినదై, ఈశాప్తా=౧౧ చేత భాగింపఁబడినదై, అంగుళముఖతనుః = అంగుళాది బింబము, స్యాత్=అగును, విధోః=చంద్రునియొక్క, భుక్తిః = స్ఫుటగతి, వేదాద్రిభిః=౭౪ చేత, అపహృతా=భాగింపఁబడినదై, బింబం=చంద్రబింబము, ఉదితం = కలుగుచున్నది, చాంద్రీగతిః=చంద్రగతి, నృపాశ్వోనా=౭౧౬ చేత తీయఁబడినదై, లోచనకరైః=౨౨ చేత, అపహృతా=భాగింపఁబడినదై, రదాఢ్యా=౩౨ కలుపఁబడి, ఇనగతినగాంశేన=రవిగతియొక్క, ౭-వ భాగముచేత, రహితా = తీయఁబడినదై, భూభా=భూచ్ఛాయాబింబము, స్యాత్=అగును॥ 3.

తా॥ రవిగతిని రెట్టించి ౧౧ చే పాలుగొనఁగా అంగుళాదిరవిబింబ మగును - చంద్రగతిని ౭౪ చే భాగింప అంగుళాదిచంద్రబింబ మగును - చంద్రగతిలో ౭౧౬ విడిచి ౨౨ చే విభజించి విభక్తములో ౩౨ కలిపి రవిగతియొక్క, ౭-వ వంతు తీయఁగా భూభాబింబ మగును॥ 3.

ఉదాహరణము॥ రవిగతి ౫౯-౧౪×౨÷౧౧=అంగుళాది ౧౦-౪౬ రవిబింబము - చంద్రగతి ౭౫౬-౧౦÷౭౪=౧౦-౧౩ చంద్రబింబము- చంద్రగతి ౭౫౬-౧౦—౭౧౬-౦=౪౦-౧౦ ÷ ౨౨=౧-౪౯+౩౨=౩౩-౪౯ — రవిగతియొక్క యేడవవంతు ౮-౨౮=౨౫-౨౧ భూభాబింబము॥ 3.

అథ మానైక్యఖండగ్రాసప్రమాణసాధన మాహ.

శ్లో॥ ఛాదయ త్యర్క మిందు ర్విధుం భూమిభా చ్ఛాదకచ్ఛాద్యమానైక్యఖండం కురు। త చ్ఛరోనం భవే చ్ఛన్న మేత ద్యదా గ్రాహ్యహీనాఽవశిష్టం తు ఖచ్ఛన్నకమ్॥ 4.

టీ॥ ఇందుః=చంద్రుఁడు, అర్కం=సూర్యుని, ఛాదయతి=కప్పుచున్నాడు, భూమిభా=భూచ్ఛాయ, విధుం=చంద్రుని, ఛాదయతి=కప్పుచున్నది, ఛాదకఛాద్యమానైక్యఖండం- ఛాదకఛాద్యమాన=కప్పబడునట్టియు కప్పునట్టియు గ్రహములగతిని, ఐక్యం=కలిపి, ఖండం=సగముగా, కురు=చేయుము, తత్=అమానైక్యఖండము, శరోనం=శరముచేత తీయఁబడినదై, ఛన్నం=గ్రాసము, భవేత్=అగును, ఏతత్=ఈ గ్రాసము, యదా=ఎప్పుడు, గ్రాహ్యహీనావశిష్టంతు = కప్పఁబడుబింబములోనుండి తీయబడఁగా శేషము మిగులునో (అనఁగా గ్రాసమెక్కువగా నుండునపుడు) తదా=అప్పుడు, ఖచ్ఛన్నం=ఖగ్రాసము, భవేత్=అగును॥ 4.

ఉపపత్తిః॥ రవేర్భార్ధాంతరే క్రాంతివృత్తే భూభా భ్రమతి। రవేర్భార్ధాంతరే చంద్రశ్చ - అతః పౌర్ణమాస్యాంతే భూభాచంద్రౌ సమౌ భవతః - అత శ్చంద్రస్య భూచ్ఛాయా ఛాదినీ స్యాత్ - దర్శాంతే చంద్రా దూర్ధ్వం రవిః సప్తమః - అతః రవే శ్చంద్రమా శ్ఛాదకో భవతి - అథ గ్రాసోపపత్తిః - చంద్రవిమండలాపవృత్తయోః సంపాత శ్చంద్రపాతః - తథా తస్మాత్ షడ్భాంతరేఽపి ఏవం స్థానద్వయే శరాభావః - తత స్త్రిభేంతరే పరమః శరః ఏవం కృతే చంద్రబింబమధ్యకేంద్రం విమండలే సదైవ వర్తతే - సూర్యస్య మండలకేంద్రం క్రాంతిమండలే తస్మాత్ షడ్భాంతరే భూచ్ఛాయాయాః కేంద్రమపి క్రాంతిమండల ఏవ-యదా చంద్రస్య శరాభావః - తదా చంద్రః క్రాంతివృత్త మాశ్రయతి - ఏవ ముభయో రేకమార్గాశ్రితత్వాత్ మండలభేదః స్యాత్-తదా చంద్రమండలం భూచ్ఛాయాం ప్రవిశ్య పూర్వతో నిఃసృత్య గచ్ఛతి - తదా సర్వగ్రహణం భవతి - స్వల్పే శరే గ్రాసాదికస్య సంభవః - ఉభయో ర్మండలయో ర్యోగార్ధాధికే శరే గ్రహణాభావః - ఏవ మత్ర రాహో రేవ కారణం పరిదృశ్యతే - ఉక్తంచ కా దిగ్దేశకాలావరణాదిభేదై ర్న ఛ్ఛాదక ఇతి - కింతు సంహితాదిషు రాహుకృతం గ్రహణ మితి ప్రసిద్ధిః - తత్కారణం లల్లేనోక్తం - గ్రహణే కమలాసనానుభావా దిత్యాది ఛాద్యఛాదకయోః మండలమధ్యకేంద్రయోః విమండలాపమండలస్థయో ర్నేమిస్పర్శ ఉభయోర్మండలార్ధ ఏవ యోగాంతరం భవతి - తావతి శరే మండలస్పర్శ ఏవ - తదూనే యావా నుభయోః సంయోగ స్తావాన్ గ్రాస ఇతి - అధికే మండలయోః సంపర్కో న భవత్యేవ తస్మాద్గ్రహణాభావః - ఛాద్యతుల్యే ఛన్నే పూర్ణగ్రహణం తస్మా చ్ఛాద్యోనే చ్ఛన్నం చాకాశగ్రాసః ఖచ్ఛన్నసంజ్ఞ ఇతి॥ 4.

తా॥ సూర్యగ్రహణమందు చంద్రుఁడును-చంద్రగ్రహణమందు భూఛాయయుఁ దప్పును - కప్పఁబడునట్టియు కప్పునట్టియు బింబముల గలిపి సగముచేయ మానైక్య ఖండమగును - దానిలోనుండి శరము తీవఁగా గ్రాస మగును - మానైక్యఖండము కంటె శర మధికముగా నున్నయెడల ఇంగ్రింల్పాంశ మైనను గ్రహణము కలుగదు- కప్పఁబడు బింబముకంటె గ్రాస మెక్కువగా నున్నప్పుడు బింబాధిక గ్రాసమే ఖగ్రాస మగును. ఇదే ఖచ్ఛన్నగ్రహణము లేక పూర్ణగ్రహణమగును॥ 4.

ఉదాహరణము॥ చంద్రబింబము ౧౦-౧ భూభాబింబము ౨౫-౨౧ దీని గలిపి సగముచేయ ౧౭-౪౧ శరము-౮-౨౭ తీవఁగా-౯-౧౪ గ్రాసము చంద్రబింబము ౧౦-౧ గాన గ్రాసము తక్కువగుటచే నిది ఖగ్రాసము కాదు - ఖచ్ఛన్నమున కుదాహరణము. శోభకృతు సం॥ర చైత్ర శుక్ల ౧౫ స్థిరవాసరే వ్యగుభుజాంశలు రాశ్యాది-౦-౫-౧౩-౫౭×౧౧÷౭=౮-౧౩ ఇది దక్షిణశరము చంద్రబింబము ౧౦-౪౫ భూభాబింబము-౨౭-౧౪ మానైక్యఖండము-౧౮-౫౯ శరము-౮-౧౩ గ్రాసము-౧౦-౪౬ బింబాధిక గ్రాసము -౦-౧ గాన నిది ఖచ్ఛన్నము॥ 4

అథ గ్రహణమధ్యస్థిత గ్రాసమర్దస్థితిం చాహ.

శ్లో॥ మానైక్యఖండమిషుణా సహితం దశఘ్నం ఛన్నాహతం
పద మతస్స్వరసాంశహీనం। గ్లౌబింబహృత్ స్థితి రియం ఘటికాది
కా స్యా న్మర్దం తథా తనుదళాంతరఖగ్రహాభ్యాం॥ 5.

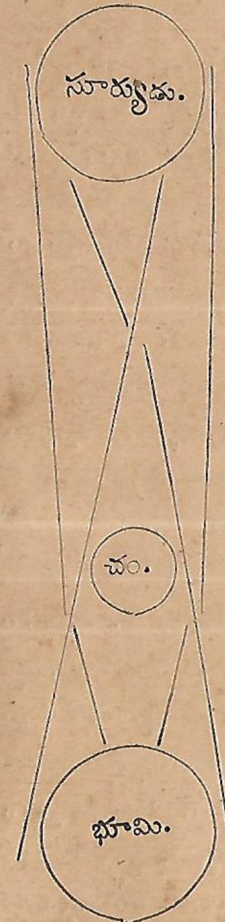
టీ॥ ఇషుణా = శరముచేత, సహితం = కలుపబడినటువంటి, మానైక్యఖండం = గ్రాహ్యగ్రాహక బింబార్ధము, దశఘ్నం = ౧౦ చేఁ బెంచఁబడి, ఛన్నాహతం = గ్రాసముచేత గుణింపబడినదై, అతః = దానినుండి (వచ్చిన) పదం = మూలము, స్వరంసాంశహీనం = దానియొుక్కవంతు తీవఁబడి, గ్లౌబింబహృత్ = చంద్రబింబముచేత విభజింపఁబడినదై, ఇయం=ఇది, ఘటికాదికా=గడియలు విగడియలుగల- స్థితిః = స్థితి, స్యాత్ = అగును, తథా = ఆ ప్రకారము, తనుదళాంతరఖగ్రహాభ్యాం = ఖచ్ఛన్న గ్రాహ్యగ్రాహకబింబముల యంతరమునుంచి, మర్దం = మర్దము- స్యాత్ = అగును॥ 5.

ఉపపత్తిః॥ సమాయాం భువి అభీష్టవ్యాసార్ధేన వృత్తమాలఖ్య దిగంకం కృత్వాయా పూర్వాపరావృత్తరేఖా - తతః స్వదిశి మధ్యగ్రహణికం శరం ప్రసార్య తదగ్రే బిందుః కార్యః తతస్తదగ్రస్పృక్ పూర్వాపరాయతా రేఖా కార్యా సా విమండలరేఖా-తతో ఽపవృత్తరేఖామధ్యమధ్యం కృత్వా భూభాభాం వ్యాసార్ధేన యద్వృత్త ముత్పద్యతే - తద్భూభాభావృత్తం - తతో విక్షేపాగ్రే బిందుమధ్యే కృత్వా గ్రాహ్యబింబార్ధేన యద్వృత్త ముత్పద్యతే త చ్చంద్రవృత్తం - తచ్చంద్రభూభావృత్తాంతయోః పరస్పర మనుప్రవేశో గ్రాసః - అత్ర స్పర్శాన్మధ్యగ్రహణం యావద్యేన మార్గేణ ఛాదకో గచ్ఛతి - తస్య ఛాదకమార్గస్య ప్రమాణం జ్ఞాతుం త్రిభుజకల్పనా కృతా - సా యథా గ్రాహ్య గ్రాహకయోః అవశ్యం మానైక్యార్ధం తుల్యం అంతరం స ఏవ కర్ణః - మధ్యగ్రహణ కాలికః శరః కోటిః - కోటికృతం కర్ణకృతే ర్విశోధ్య మూలం పూర్వాపరో భుజో భవతి - అత్ర వర్గాంతరం యోగాంతరఘాతసమ మతో మానైక్యఖండశరయో ర్యోగః -మానైక్యఖండశరాంతరేణ గుణో వర్గాంతరం భవతి - మానైక్యఖండశరాంతరం గ్రాస ఏవ - అతో మానైక్యఖండ మిషుణా సహితం ఛన్నాహత మితి సిద్ధం - తత స్తదంగులాత్మకం జాతం - కలీకరణార్థం గుణః - 3 - తతో ఘటీకరణార్థ మనుపాతః - యది గత్యంతర కాలాభిః షష్టిఘటికాః తదా అభి ర్భుజకలాభిం కి మితి - ఫలంస్థిత్యర్ధఘటికా - ఏవం మానైక్యఖడం శరయోగస్య గ్రాసగుణస్య పూర్వం గుణః 3 - ఇదానీం షష్టిగుణః ఏవం జాతో గుణఘాతో గుణః ౧౮౦ గత్యంతరం హారః - గుణహారా అష్టసప్త్యా ౭౮ అపవర్తితం జాతం గుణస్థానే సావయవం ౨ - ౩౮ - ౨౦ హారో గత్యంతరం యావత్ అష్టసప్త్యాభాజ్యతే - తా వచ్చంద్రబింబ మేవ భవతి - అతశ్చంద్రబింబ మేవ హారః - అత్రఖండగుణనార్థం సమఙంశత్రయ మితో గుణో ధృతః - అత్ర మూలం గృహీత్వా అనేన గుణ్యం - అత్రాచార్యే ణాస్యగుణస్య 3 - ౧౦ వర్గ ౧౦ కృత్వా అనేన వర్గఏవ ప్రథమం గుణిత స్తతో మూలం గృహీతం తుల్యమేవభవిష్యతి యతో వర్గేణ వర్గం గుణయే దిత్యాది ఉక్తమితి - అతోదశఘ్నం తతో మూల మి

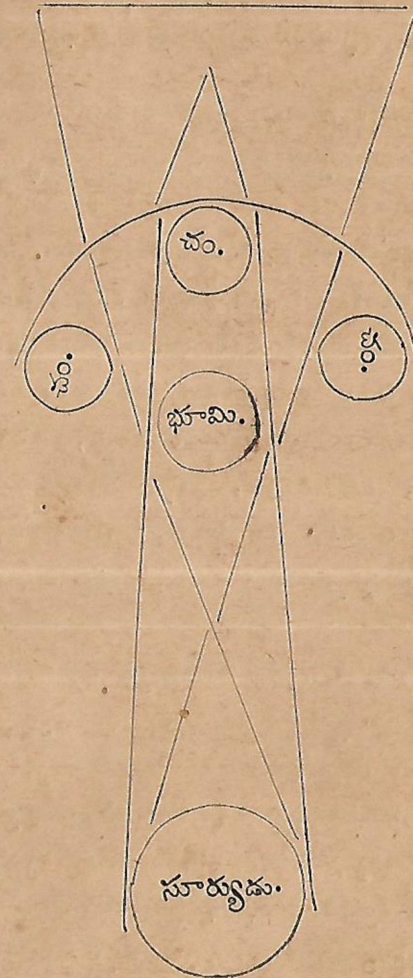
త్యుక్తం- పూర్వగుణ ఖండస్థానే ఏతావ దధికం గృహీతం ౦-౩౧-౪౦ ఇదం షడ్భిః సవర్ణితం జాతం ౩ - ౧౦ ఇదం పూర్వగుణతుల్యం జాతం - అతః స్వర షాంశహీన మితి - చంద్రబింబం హారోఽస్తి అతో గ్లాబింబహృ దితి - ఏవం స్థితి ఘటికాః స్యు రిత్యుపపన్నం - అథ మర్దానయనే యుక్తిః- తత్ర సంమీలనకాలేబిం బాంతరార్ధతుల్యం మధ్య గ్రహకేంద్రయోరంతరం భవతి- సచ కర్ణః మధ్యశరః కో టిః - అనయో ర్వర్గాంతరాత్ స్థితి వన్మర్ధసిద్ధి ర్భవ తీతి - అనుపాత సాదృశ్యాత్- అత ఉక్తం - తనుదళాంతరఖగ్రహాభ్యాం మర్ద మితి ఏతే కృతే స్థితిమర్దయోః ఖం డేన సకలే యతః స్పర్శాన్మధ్యపర్యంతం ఏకం స్థితిఖండమధ్యాన్మోక్షపర్యంత మేకం స్థితిఖండం తత్రైవ మర్దమపి - మర్దఖండం తు ఖగ్రాససంభవే నాన్య థేత్యర్థత ఏవ సిద్ధం॥ 5.

తా॥ గ్రాహ్యగ్రాహక బింబార్ధముల మొత్తముతో శరముఁగలిపి ౧౦ చేఁబెం చి లబ్ధమును గ్రాసముచే గుణించి దానిమూలమునొక్క ౬ వ భాగము తివిచి చం ద్రబింబముచేత విభజించిన ఘటికాదిస్థితియగును - ఖచ్ఛన్నగ్రహణమందు మానై క్యఖండార్ధముయొక్క అంతరమునుంచి స్థితివలెనే మర్దము చేయవలెను॥ 5.

ఉదాహరణము॥ మానైక్యఖండం ౧౭ - ౪౧ శరం ౮ - ౨౭ కలుపఁగా ౨౬ - ౮ × ౧౦ = ౨౬౧ - ౨౦ × గ్రాసము = ౨౪౧౨ - ౫౮ దీనిపదము ౪౯ - ౮ ÷ ౬ = ౮ - ౧౧ యిది తీవచఁగా ౪౦ - ౫౭ ÷ గ్లాబింబము = ౪ - ౫ ఘటికాదిస్థితి "ఖగ్రాసమునకు" మానైక్యఖండము ౧౮ - ౪౫ + శరము = ౨౭ - ౧౨ × ౧౦ = ౨౭౨, ౦ × గ్రాసము = ౨౫౨౮ - ౩౭ దీనిపదము ౫౦ - ౭ ÷ ౬ = ౮ - ౧ తీవచఁగా ౪౨ - ౧ ÷ గ్లాబింబము = ౪ - ౧౧ స్థితి "మర్దగణితము" మానైక్యఖండార్ధము ౮ - ౧౫ + శరము ౮ - ౧౩ = ౧౬ - ౨౮ × ౧౦ = ౧౬౪ - ౪౦ × గ్రాసము = ౧౭౭౨ - ౫౪ దీనిపదము ౪౨ - ౬ ÷ ౬ = ౭ - ౧ తీవచఁగా ౩౫ - ౫ ÷ గ్లాబింబము = ౩ - ౧౫ మర్దము॥ 5.

సూర్యగ్రహణము.

చంద్రగ్రహణము.

అథ స్పర్శమోక్షస్థితి మర్దానయన మాహ.

శ్లో॥ యుగ్మాహతై ర్వ్యగు భుజాంశసమైః ఫలై స్సాన్ద్విష్టాస్థితి ర్విరహితా సహితా ర్కషడ్భాత్ । ఊనే వ్యగా వితరథాభ్యధికేస్థితీ స్తః స్పర్శాంతిమే క్రమగతే చ తథైవ మర్దే॥ 6.

టీక॥ సా=అ, ద్విష్టా=రెండు ప్రతులుగా నుంచబడిన, స్థితిః=స్థితి, వ్యగౌ=విరాహ్వర్కునియందు, అర్కషడ్భాత్, అర్క=౧౨, షడ్భాత్=౬ రాసులకంటె, ఊనేసతి=తక్కువగుచుండగా, యుగ్మహతైః=౨ చే గుణింపఁబడినట్టువంటి, వ్యగుభుజాంశసమైః, వ్యగుభుజ=విరాహ్వర్కునిభుజయొక్క, అంశసమైః=భాగాదులవల్లఁగలిగిన, ఫలైః=విగడియలచేత, విరహితా-చ=తీవ్రచబడినదియు, సహితా-చ=కలుపుబడినదియు, కార్యా=చేయఁదగ్గది అభ్యధికేసతి॥ ౧౨"రాసులకంటె నెక్కువగా నున్నదగుచుండఁగా, ఇతరథా=వ్యతిరేకమయిన, విరహితా=ఋణమును, సహితా=ధనమును, కార్యా=చేయతగినది, తదా=అప్పుడు, క్రమగతే=క్రమమయిన, స్పర్శాంతిమే=స్పర్శమోక్షములయందలి, స్థితీ=స్థితులు, స్తః=అగును, తథైవ=అ ప్రకారముగానే, మర్దేచ=స్పర్శమోక్షమర్దములును, సాధ్యే=సాధింపఁదగ్గవి॥ 6.

ఉపపత్తిః॥ అత్ర తు అసకృత్ ప్రకారేణ స్థితిఖండే సాధ్యే తే-యథా స్థితిఖండేన గతి ర్గుణ్యా షష్ట్యా భాజ్యా ఫలం స్పర్శార్థం గ్రహేషు హీనం మోక్షార్థం యుక్తం తేభ్యః పునః శరాదికం విధాయ పృథక్ స్థితిఖండే సాధ్యే-తతః పున స్తాభ్యాం స్థితిఖండాభ్యాం రవిరాహూ చాలయిత్వా శరా వానయిత్వా స్థితీ కార్యే-ఏవం అసకృత్సమే భవతః - ఇదం జడకర్మ దృష్ట్వా-ఆచార్యే ణోక్తమనుక ల్పోఽంగీకృతః - ద్విగుణితవ్యగుభుజభాగతుల్యాని ఫలాని మధ్యస్పర్శః స్థిత్యంతరాళే మధ్యమోక్షస్థిత్యంతరాళే చ స్వల్పాంతరత్వాత్ తుల్యా న్యేవ దృష్టాని - అతో ద్విగుణితవ్యగుభుజభాగతుల్యైః ఫలైః సా స్థితి ర్ద్విష్టాయాలో సామోక్ష స్పర్శస్థితిఖండే భవత ఇత్యుపపన్నం- యుతోనిత స్యోపపత్తి ర్యథా - షడ్భార్కభోనే వ్యగౌ సతి స్పర్శకాలార్థ మృణచాలనం దత్వా మధ్య కాలీనాత్ న్యూనే సతి భుజవృద్ధి రతః శర

వృద్ధిః శరవృద్ధౌ స్థితే రల్పత్వం - అతః విరహితే సతి మోక్షార్థం ధనచాలనే దత్తే వ్యగో రాధిక్యం - తత్రిభుజశరాల్పత్వాత్ స్థితే రాధిక్యం - అతః సహితేతి - ర్కషడ్భాత్ అధికే వ్యగౌ అగ్రే భుజవృద్ధిః - పూర్వం భుజహ్రాసః - అతో విపరీతమితి - ఏక శ్లోకత్రిమూలత్వాత్ స్థిత్యర్థవ న్మర్దార్థే అపి కార్యే ఇత్యుపపన్నం ॥6.

తా॥ విరాహ్వర్కాంశలు ద్విగుణించి - రెండుప్రతులుగా నుంచఁబడిన స్థితి యందు అర్కషడ్భాధిక మయినప్పుడు మొదటిప్రతిలో ధనమును రెండవప్రతిలో ఋణమును- అర్కషడ్భాగలకంటె నూనమయినప్పుడు పైదానికి వ్యతిరేకముగాను జేయవలెను (విరాహ్వర్కుఁడు రా ౫ భా ౧౬ లు మొదలు ౬ రాసులవఱకు షడ్భాగలకంటెఁ దక్కువనియు ౬ రాసులు మొదలు రా ౬ భా ౧౪ ల వఱకు షడ్భాధిక మనియు- రా ౧౧ భా ౧౬ మొదలు రా ౧౨ ల వఱకు అర్కునికంటెఁ దక్కువనియు- రా ౧౨ మొదలు రా-౦ భా ౧౪ లకఱకు (అర్కాధికమనియుఁదెలియఁదగ్గది) స్పర్శమోక్షస్థితు లగును - స్పర్శమోక్షమర్దములు నిట్లే చేయనగును॥ 6.

ఉదాహరణము॥ వ్యగుభుజాంశలు-౫-౨౩-౩౩ వీనిని కొట్టించిన ఫలలు ౧౦ స్థితి-౪-౫ అర్కాధికమగుటచే మొదటిప్రతిలోఁ గలుప-౪-౧౫ స్పర్శస్థితి-రెండవ ప్రతిలోనుండి తీవచ ౩-౫౫ మోక్షస్థితి ఖచ్చన్న గ్రహణోదాహరణము వ్యగు భుజాంశలు ౫-౧౩-౫౭×౨=౧౦ ఫలలు- స్థితి-౪-౧౧+౧౦=౪-౨౧ స్పర్శస్థితి రెండవప్రతిలో తీవచఁగా - ౪-౧ మోక్షస్థితి- మర్దము-౩-౧౫ లో ఈ ఫలలు ౧౦ గలుప-౩-౨౫ స్పర్శమర్దము - రెండవప్రతిలో తీవచ-౩-౫ మోక్షమర్దము॥ 6.

(అథ మధ్యపూర్ణగ్రహణస్పర్శమోక్ష సంమీలనోన్మీలన)

కాలనిర్ణయ మాహ.

శ్లో॥ తిథివిరతి రయం గ్రహస్య మధ్య స్స చ రహిత స్సహితో నిజస్థితిభ్యామ్ । గ్రహణముఖవిరామయో స్తు కాలా వితి పిహితా పిహితే స్వమర్దకాభ్యామ్॥ 7.

టీ॥ తిథివిరతిః=తిథ్యంతగడియలు, అయంగ్రహస్య=ఈ గ్రహణమునకు, మధ్యః=మధ్యకాలము, భవతి=అగుచున్నది, సచ=అతిథ్యంతమును, నిజస్థితిభ్యాం=

స్ఫుటములయినస్థితులవల్లనుంచి-ఏకత్ర=ఒకస్థానమందు - రహితః = తీసివేయబడవలెను - అన్యత్ర=రెండవస్థలమందు - సహితః=కలుపబడవలెను - గ్రహణముఖవిరామయోః- గ్రహణ=గ్రహణముయొక్క-ముఖ=స్పర్శకాలముయొక్కయు-విరామయోః=మోక్ష కాలముయొక్కయు - కాలౌ=కాలములు - స్తః=అగును-ఇతి=ఈ ప్రకారము - స్వ మర్ద కాభ్యాం=స్వకీయమైన మర్దములనుంచి, పిహితాపిహితే - సంమీలనోన్మీలనము లు, స్తః=అగును॥ 7.

ఉపపత్తిః॥ మోక్షకాల స్తు మధ్యాత్ అగ్రితో మోక్షస్థిత్యర్ధేన భవ త్యతో మోక్షస్థితియుక్తో మధ్యో మోక్షో భవతీ త్యుపపన్నం - తథైవ మధ్యాత్ మర్దార్ధ తుల్యకాలాభ్యాం సంమీలనోన్మీలనయోః కాలౌ పూర్వాపరౌ భవత ఏవ॥ 7

తా॥ తిథ్యంతగడియలు గ్రహణముయొక్క మధ్యకాల మగును-తిథ్యంతములో నుండి స్థితిని తీసివేయగా స్పర్శకాలమును గలుపగా మోక్షకాల మగును-ఇట్లే స్పర్శ మర్దమును తిథ్యంతములోనుండి తీసివేయగా సంమీలనమును మోక్షమర్దమును గలుప ఉన్మీలనమును గలుగును - స్పర్శమనగా గ్రహణారంభము - మోక్షమనగా అంత ము-సంమీలనమనగా సర్వబింబగ్రాసము-ఉన్మీలన మనగా బింబమువిడుచుటకు ప్రా రంభము - ఉన్మీలనసంమీలనాంతరకాలము బింబాదర్శనకాల మగును॥ 7.

ఉదాహరణము॥ పంచాంగస్థతిథి ౩౮-౪౬-లంబనంబుణం-౧-౨౨ చేయగా ౩౬-౨౪ సమకలాసమయతిథ్యంతము దీనిలోనుండి స్పర్శస్థితి-౪-౧౫ తీసివేయగా-౩౨ ౯ సూర్యోదయాదిస్పర్శకాలము-తిథ్యంతం - ౩౬-౨౪ ఇదే గ్రహణమధ్యకాలము - మోక్షస్థితి-౩-౫౫ తిథ్యంతములోగలుప-౪౦-౧౯ ఇది మోక్షకాలము॥ ఖచ్ఛన్న గ్రహణోదాహరణము॥ లంబనసంస్కృతతిథ్యంతము-౫౭-౧౪ దీనిలోనుండి స్పర్శ స్థితి తీసివేయగా (౪-౨౧)=౫౩-౫౩ ఇది స్పర్శకాలము - మధ్యకాలము ౫౭-౧౪+ మోక్షస్థితి-౪-౧=౬౨-౧౫ మోక్షకాలము-౫౭-౧౪లోస్పర్శమర్దము-౩-౨౫తీసిన- ౫౪-౪౯ సంమీలనకాలము - మోక్షమర్దము-౩-౫ గలుప-౬౧-౧౯ ఉన్మీలనకాల ము-౬౦ కి పైగానున్న గడియలు పరదినమందు వర్తించును - ఇదే గ్రస్తాస్తమయ గ్రహణము పరదినమందు గ ౨-౧౫ కు మోక్షకాలము॥ 7.

అథ ఇష్టగ్రాసానయన మాహ.

శ్లో॥ పిహితహతేష్టం స్థితివిహృతం తత్ సచరణభూయుగ్గ్రసన మభీష్టమ్॥ 8.

టీ॥ పిహితహతేష్టం=గ్రాసముచేతగుణింపబడిన యిష్టగడియాది - స్థితివిహృ తం=స్పర్శస్థితిచేత భాగింపబడినదై - తత్=అది-సచరణభూయుక్=పాదసహితమైన ౧ అంగుళము (౧-౧౫) కలుపబడి - అభీష్టం=ఇష్టకాలసంబంధమైనటువంటి - గ్ర సనం=గ్రాసము, భవతి=అగుచున్నది॥ 8.

ఉపపత్తిః॥ అత్రేష్టకర్ణం ప్రసాధ్య తదూనం మానైక్యఖండం కృత్వా య చ్ఛేషం తత్ ఇష్టకాలే ఛన్నం స్యాత్ - ఇష్టకర్ణానయనే ప్రయాసోఽస్తి - అతో లాఘవార్థ మనుపాతః - కల్ప్యః - యది స్థితి ఘటీభిః యథాగతో గ్రాస స్తదేష్ట ఘటీభిః కి మితి - అతః పిహితహతేష్టం స్థితివిహృత మితి - అత్రానుపాత స్యాసంభ వః - వృత్తక్షేత్రపరి ధ్యాశ్రితత్వాత్ - అప్రాప్తా వపి ప్రాప్తిః కృతా - అతో మహదంతరంస్యాత్ - తత్రానుకల్పే నేత్థ మంగీకృతం - సచరణభూయుక్ సూక్ష్మా సన్నం భవతి॥ 8.

తా॥ ఇష్టఘటికలను గ్రాసముచే హెంచి స్పర్శస్థితిచే విభజింప స్పర్శగ్రాస మును మోక్షస్థితిచే విభజింప మోక్షగ్రాసమును అగును॥ 8

ఉదాహరణము॥ గ్రాసము ౯-౧౪ × ఇష్టగడియలు 3 ÷ స్పర్శస్థితి ౪-౧౫= ౬-౩౧ గ్రాసము + ౧-౧౫=౮-౪౬ ఇష్టకాలగ్రాసము-౪-౧౫ కి ౯-౧౪ అయిన 3 గడియలకు ఎంత అను త్రైరాశికవిధిని జేయవలెను॥ 8.

అథ అయన వలనసాధన మాహ.

శ్లో॥ త్రిభయుతో నరవిః స్వవిధుగ్రహే యనలవాఢ్య ఇత శ్చరద ద్గణైః। సగశరేందుమితై ర్వలనం భవే త్స్వరవిదిక్ త్వథ మధ్యనతా చ్చ యత్॥ 9,

టీ॥ స్వవిధుగ్రహే, స్వ=రవియొక్కయు, విధు=చంద్రునియొక్కయు, గ్రహే=గ్రహణములయందు, త్రిభయుతోనరవిః, త్రిభ=౩ రాసులు, యుత=కలుపఁబడినట్టువంటియు, ఊన = తీసివేయఁబడినట్టువంటియు, రవిః = సూర్యుఁడు, అయనలవాఢ్యః = అయనాంశలుకలుపఁబడినవాఁడై, ఇతః=ఇంతునుంచి, నగశరేందుమితైః=౭-౫-౧ ప్రమాణములుగల, ఖణ్డైః=ఖండములచేత, చరవత్ = చరఖండములవలెనే, స్వరవిదిక్ = త్రిభోనరవి యే గోళమందుండునో ఆ దిక్కుగల, వలనం = వలనము, భవేత్ = అగును॥ ౯.

ఉపపత్తిః॥ వలనం సాధ్యం - అహో కింనామ వలనం - కస్మాత్కిం వలతీ త్యుచ్యతే - సమమండలప్రాచ్యాః సకాశాత్ నాడికామండలప్రాచీ యావ తాంతరేణ వలతి తదాక్షవలనం అన్వర్థనామ - యతో నాడికామండలసమమండలయోరంతర మక్షాంశా ఏవ - తథైవ నాడీమండలప్రాచ్యాః క్రాంతిమండలప్రాచీ యావ తాంతరేణ వలతి తత్ - అయనం వలనం - అయనసంబధిత్వా దాయనం-తదాదౌ సాధ్యతే - గోళసంధౌ తు యద్యపినాడికామండలక్రాంతి మండలయోర్యోగోఽస్తి - తథాపి ప్రాచీఋజుమార్గేణ పరమ మంతరం - పరమక్రాంతివృత్త నాడీవృత్తయోర్యద్యపి పరమ మంతరం - తథాపి ఋజుమార్గాత్ ప్రాచ్యాంతరాభావః - అతోఽయనసంధావలనాభావః - గోళసంధౌపరమం- గోళసంధౌగ్రహస్య దోర్జ్యాభావాత్ కోటిజ్యాపరమా - అయనసంధౌ దోర్జ్యాపరమత్వాత్ కోటిజ్యాభావః - యత్ర కోటిజ్యాపరమత్వం తత్రాయనవలనస్య పరమత్వం - యత్ర కోటిజ్యాభావస్తత్రాయనవలనాభావః - కోటిజ్యాతో వలనం సాధ్యం తత్ర గ్రహః సత్రిభః తస్యభుజజ్యా కోటిజ్యైవ ప్రకల్పితుం భవతి - ఏవం సూర్యగ్రహణే సూర్యః త్రిభయుక్త ఇతి- ఏవం చంద్రగ్రహణే చంద్రస్యాపి త్రిభం యోజ్యం-తత్ర సూర్యచంద్రయోః షడ్భాంతరత్వాత్ భుజతుల్యత్వం - అతో రవావేవ త్రిభం దేయం - పరమత్ర త్రిభం హీనం కార్యం - గోళాన్యత్వసద్భావాత్ - తతః సాయనః కార్య ఏవ - అయన సంబంధిత్వాత్ - అతః త్రిభయుతోనసాయనరవిదోర్జ్యాతో వలనసాధనే ఽనుపాతో యథా - యది త్రిజ్యా ౧౨౦ తుల్య యాదోర్జ్యాపరమక్రాంతి జ్యాతుల్యయాఽయనం వలనం - ౪౮-౪౫ త దేష్టయా కిమితి - అన్యోన్యానుపాతః- యదిద్యుజ్యావృత్తే ఇదం తదా త్రిజ్యావృత్తే కిం - ఏవం జాతాయనవలనస్యాఃజ్యా - తతః ఆయనం వలనం

స్యాత్తత్రేదం గురుకర్మ దృష్ట్వా - ఆచార్యేణ రాశిత్రయమధ్యే ప్రతిరాశివలనాని ప్రసాధ్య తాన్యధోఽధో విశోధ్య ఖండాని కృతాని౭-౫-౧-ఏవం తాని వలనాని అన్యత్ర సంపూర్ణజ్యావ ద్వలనప్రదానార్థం ద్విగుణాని కృతాని సంతి - ఏవ మేభిః ఖండైశ్చరవ ద్వలనం సాధ్యం - యత శ్చరఖండా న్యపి రాశిత్రయమధ్యే త్రీణ్యేవ సంతి - అతో భుజర్క్షసంఖ్యాచరార్ధయోగ ఇత్యాది సమమేవ - ఏవమాయనం వలనం ప్రసాధ్యేదానీ మాక్షజం వలనం సాధయతి మధ్యనతా చ్చయుతాత్॥ ౯.

తా॥ సూర్యగ్రహణమునకు త్రిభయుతరవిని, చంద్రగ్రహణమునకు త్రిభోనరవిని బెట్టి అయనాంశలు గలిపి దానినుండి-౭-౫-౧ ధ్రువకములు గల ఖండములచేత చరఖండములవలెనే వలనము సాధింపవలెను - త్రిభయుతత్రిభోనరవియొక్క గోళములనుబట్టి దిక్కులగును॥ ౯.

ఉదాహరణము॥ చంద్రగ్రహణమందు రవి-౫-౧౯-౨౧-౩ దీనిలోనుండి ౩ రాసులు తీసివేయ-౨-౧౯-౨౧-౩ అయనాంశలు-౨౩-౨-౦ గలుపఁగా-౩-౧౨-౪౧-౩ దీనిభుజ-౨-౧౭-౧౮=౫౭-గతఖండములు-౨-భోగ్యఖండము-౧-చేఁ హెంచఁగా-౧౭-౧౮-౫౭÷౩౦=౦-౩౫గతఖండముల మొత్తము-౧౨-గలుప-౧౨-౩౫అయనవలనము - త్రిభోనరవి ఉత్తరగోళమగుటచేత నుత్తరవలన మాయెను "సూర్యగ్రహణోదాహరణము" రవి-౧౧-౨౮-౩౬-౨౨- త్రిభయుతమసఁగా-౩-రాసులుగలుప-౨-౨౮-౩౬-౨౨-అయనాంశలు గలుప ౩-౨౧-౩౮-౨౨ దీనిభుజ- ౨-౮-౨౧-౩౮ భోగ్య ఖండమగు -౧- చేఁ హెంచ-౮-౨౧-౩౮÷౩౦=౦-౧౬- యాతఖండముల మొత్తం - ౧౨- గలుప - ౧౨-౧౬ వలనము - రవి ఉత్తరగోళస్థుఁడగుటచే నుత్తరాయనవలనము "మధ్యనతసాధనం" యాతః శేషః ప్రాక్పర తోన్నత మిత్యాది త్రిప్రశ్నాధికారే సప్తమ శ్లోకవిధినా మధ్యనతం సాధ్యం కార్యం॥ ౯.

ఉదాహరణము॥ చంద్రగ్రహణమధ్యకాలః - ౩౬-౨౪ దినమానం-౨౯-౩౯- శేషం ౬-౪౫ రాత్ర్యర్ధము ౧౫-౧౦ లో తీసివేయఁగా ౮-౨౫ పూర్వనతం॥ ౯.

అథగ్రస్తోదయగస్తాస్తే మధ్యనతసాధన మాహ॥

శ్లో॥ స్పర్శాదికం యదివిధోర్దివసస్య శేషేయాతేఽథవా

ద్యుదళతద్వివరంరవేస్తు। రాత్రేస్తదూనితనిశాశకలం క్రమాత్స్యా త్ప్రాక్పశ్చిమం నత మిదం వలనస్య సిద్ధ్యై॥ 10.

టీ॥ విధోః=చంద్రునకు - స్పర్శాదికం యది=స్పర్శమోక్షము లన్ననో - దిన సస్య=పగటిభాగముయొక్క - శేషే=శేషముగాని - అథవా=అటుగాక - యాతే= గతముగాని (అయినప్పుడు) ద్యుదళతద్వివరం - ద్యుదళ=అహర్దళముయొక్కయు - తత్=ఆ స్పర్శాదిగడియలయొక్కయు, వివరం=అంతరము, మధ్యనతం=మధ్యనతము స్యాత్=అగును, రవేస్తు యది=సూర్యునకయిన, రాత్రేః=రాత్రియొక్క (శేషే=శేషం గాని, యాతే=గతముగాని స్పర్శాదిక మయినప్పుడు) తదూనితనిశాశకలం, తత్=ఆ స్పర్శాదికముచేత, ఊనిత=తీవేయఁబడిన, నిశాశకలం=రాత్ర్యర్థము (కార్యం=చేయ వలెను) ఇదం=ఇది, వలనస్య=వలనముయొక్క. సిద్ధ్యై=సాధనముకొఱకు, క్రమా త్=వరుసగా, ప్రాక్=తూర్పు, పశ్చిమం=పడమరగల, నతం=నతము, స్యాత్= అగును, గతశేషములకు క్రమముగా పశ్చిమప్రాఙ్నతము లగును॥ 10,

తా॥ చంద్రునకు గ్రస్తోదయగ్రస్తాస్తమయములు కలిగినప్పుడు-అహరర్ధములో నుండి స్పర్శాదిగడియలు తీవేఁగా మధ్యనత మగును-రవికి రాత్రియైన రాత్ర్యర్ధ ములో తీవవలెను. నతమగును-వలనసాధనకొఱకు పూర్వాపరనతములు గలుగును- చంద్రరవులకు గ్రస్తాస్తమయ మైనప్పుడు పశ్చిమనతము - స్పర్శమోక్షములు కలుగు ను - గ్రస్తోదయ మయినప్పుడు పూర్వనతము గలుగును॥ 10.

ఉదాహరణము॥ ఖచ్ఛన్నగ్రస్తాస్తమయ చంద్రగ్రహణమునకు తిథ్యంతము ౫౮-౧౪ దినప్రమాణము 30-౫౨ తీవేఁగా ౨౩-౨౨ రాత్ర్యర్ధము ౧౪- ౩౪ తీవగా ౧౨-౪౮ పశ్చిమనతము - అహరర్ధము ౧౫ - ౨౬ మోక్షకాలం ౨ - ౧౫ తీవేఁగా ౧౩ - ౧౧ పూర్వనతము॥ 10.

అథ వలన - నతసంస్కృత - తదఙ్ఘ్రిం చాహ.

శ్లో॥ విషయలబ్ధగృహాదితఉక్తవద్వలన మక్షహృతం పలభా హతమ్। ఉద గపాగిహ పూర్వపరే క్రమా ద్విసహృతో భయాసం స్కృతిరఙ్ఘ్రియః॥ 11.

టీ॥ అథ=అటుపిమ్మట, మధ్యనతాత్ యత్=ఏది మధ్యనతముగలదో, తతః= దానినుండి, విషయలబ్ధగృహాదితః, విషయ= ౫చేత, లబ్ధ = భాగింపఁగావచ్చిన, గృహాదితః = రాశ్యాదినుంచి, ఉక్తవత్ = ఇదివఱకుఁ జెప్పినరీతిని (అనఁగా నగశ రేందుమిత్తైరిత్యాదినా) వలనం = వలనము, సాధ్యం = సాధించవలెను, తతః = పిమ్మట, పలభాహతం = విషువచ్ఛాయచే గుణింపవలెను. తతః = పిమ్మట, అక్ష హృతం = ౫ చేత భాగింపవలెను, అక్షవలనం స్యాత్ = అక్షవలన మగును, ఇహ= ఇప్పుడు, పూర్వపరే = తూర్పు పడమర నతములును, క్రమాత్ = వరుసగా, ఉదక్ = ఉత్తరము, అపాక్ = దక్షిణముగలవలనములు, స్యాత్ = అగును, ఉభ యసంస్కృతిః = అక్షవలనములును, త్రిభయుతేత్యాది శ్లోక అయనవలనములు ఏక దిశలైనఁ గలుపవలెను, భిన్నదిశలైన అంతరము చేయవలెను (పిమ్మట) రసహృతా సతీ = ౬ చే భాగింపఁబడిన దగుచు, అంఘ్రయః = వలనాంఘ్రులు, స్యుః = అగును. 11.

ఉపపత్తిః॥ క్షితిజే యద్యపి నాడీమండల సమమండలయోః సంపాతః - తథాపి ప్రాచీ భుజమార్గయో స్తత్ర పరమ మంతరం అక్షజ్యాతుల్యం ఖమధ్యే నాడీ కామండల సమండలయో ర్యద్యపి పర మతంర మస్తి తథాపి భుజామార్గారంభాత్ ప్రాచ్యో రంతరాభావః - ఉదయే పర మక్షజ్యాతుల్యం అక్షం వలనం - తత్ర నత మపి పరమం ఖమధ్యే అక్షవలనాభావః-తత్ర నతస్యాభావః - అతో నతా ద్వలనం సాధ్యం - అతోఽనుపాతో యథా - నతఘటీనాం పంచమాంశో రాశయః స్యుః - యతః పంచదశఘటీనాం మధ్యే రాశిత్రయం- ఏవం నతస్య పంచాంశస్య దోర్జ్యాతో వలనం సాధ్యం-తద్యథా యది త్రిజ్యా ౧౨౦ తుల్యయా నతజ్యయా అక్షజ్యాతుల్యం పరమం వలనం తదేష్టనతదోర్జ్యయా కి మితి-తథో ద్యుజ్యావృత్తే ఇదంతదాత్రిజ్యా వృత్తే కి మితి-అత్ర లాఘవార్థం పలచమితాం పలభాం ప్రకల్ప్య - సార్ధ ద్వావింశతి ౨౨-30మితాః అక్షాంశాః కృత్వా పంచఘటిషు త్రీణివలనాని పృథక్ ప్రసాధ్య- తాన్యధోఽధో విశోధ్య తతో ర్ధ్వాని కృత్వా-వలనఖండాని క్రియంతే-తానితు పూ ర్వాయనతుల్యా న్యేవ భవంతి-అత స్తైరేవ వలన మితి-పర మే తద్వలనం పంచపల భాప్రమాణేన జాతం స్వదేశీయకరణార్థం మనుపాతః- యది పంచపలభాప్రమాణే నే దంతదేష్టాక్షభయాకి మితి - అతోఽక్షహృతం పలభాహత మితి - పూర్వాపరేనతే

దక్షిణోత్తర మితి - అస్యోపపత్తిర్గోళోపరి పరిశ్యతుతో దృశ్యతే - అథ రసహృతే త్యస్యోపపత్తిః - అత్రేదం వలనం భాగాద్యం వృత్తపరిధౌ దేయం - అగ్రే ఏకవహా దిక్ మధ్యే అష్టౌ చరణాః కృతాః - తతోఽనుపాతః - యది చక్రాంశైః ద్వాత్రింశ త్సర్వేషాం చరణాః ౩౨ లభ్యంతే - తదేష్టవలనాంశైః కిమితి - గుణహారయోర్గుణ్యే నాపవర్తితయోః లబ్ధౌ హారస్థానే ౧౧-౧౫ అత్రవలనార్థం కృతమ స్యతో హారార్థం కృతం ౫ - ౩౭ అతో రసహృతేత్యుక్తం స్వల్పాంతరత్వాత్॥ 11.

తా॥ మధ్యనతమును ౫ చే భాగించి రాశ్యాదిగాఁజేసి వలనము సాధించి దానిని విషువచ్ఛాయచేత గుణించి ౫ చే భాగింప అక్షవలనమగును- తూర్పునతమైన ఉత్తర వలనమును పడమర నతమయిన దక్షిణవలనమును అగును - ఇదే అక్షవలనము అక్ష వలనము - అయనవలనము రెండును ఏకదిశలైనఁగలుపవలెను. భిన్నదిశలైనఅంతరము చేయవలెను - పిమ్మట ౬ చే భాగింప వలనాంగుళము లగును - వలనముల దిక్కు భేదించినప్పుడు అయనవలమే దిక్కు అగునో అదిక్కువలన నాంగుళులగును॥ 11.

ఉదాహరణము॥ మధ్యనతం ౮ - ౨౫ ÷ ౫ = రాశ్యాది ౧ - ౨౩ - ౦ - ౦ దీనిని నగశశేందుమితశ్లోకవిధినా ౫ చేత భాగాదిని జెంచి 30 చే విభజింప 3-౫౦-౦ గతఖండము ౭ కలుప ౧౦ - ౫౦ విషువచ్ఛాయ యగు 3-౪3 చే గుణింప ౪౦ - ౧౬ ÷ ౫= ౮ - 3 ఉత్తర అక్షవలన మయ్యెను - ఉత్తరాయనవలనము ౧౨ - 3౫ కలుప ౨౦- 3౮ ÷ ౬ = 3- ౨౬ ఉత్తరవలనాంగుళులు - ఖచ్ఛన్నగ్రహణోదాహరణము " నతం ౧౨ - ౪౮ దీనివలనము ౧3 - ౭ × విషువచ్ఛాయ 3 - ౪3 ÷ ౫ = ౯ - ౪౫ ఉత్తరాయనవలనము ౧౨ - ౧౬ దీనియంతరము ౨ - 3౬ ÷ ౬ = ౦ - ౨౬ ఇది ఉత్తరవలనాంగుళులు ॥ 11.

అథ ఛన్నఖచ్ఛన్నాంఘ్రీణ గ్రహణదిక్ జ్ఞానంచాహ.

శ్లో॥ మానైక్యార్ధహృతా త్ఖషడ్ఘ్నపిహితా న్మూలంతదాశాం ఘ్రయః । ఖచ్ఛన్నం సదశైకయుక్చ గదితాః ఖచ్ఛన్నజాశాంఘ్రి యః । సవ్యాసవ్యమపాగుదగ్వలనజాశాంఘ్రీణ ప్రదద్యాచ్ఛరాశా యాః । స్యాద్గ్రహమధ్య మన్యదిశి ఖగ్రాసోఽథవా శేషకమ్॥ 12.

టీ॥ మానైక్యార్ధహృతాత్ = మానైక్యఖండముచేత భాగింపఁబడినటువంటియు, ఖషడ్ఘ్నపిహితాత్ = ౬౦ చేత గుణింపఁబడినటువంటియు గ్రాసము నుంచి, మూలం = మూలం, గ్రాహ్యం = తెలిసికొనవలెను, తత్ = అగ్రాసము యొక్క, ఆశాంఘ్రియః = దిగంగుళులు, స్యుః = అగుచున్నవి, సదశైకయుక్ = సగముతోఁ గూడుకొనిన, ఏక = ౧ యుక్ = కలుపఁబడిన, ఖచ్ఛన్నం = ఖగ్రాసము, ఖచ్ఛన్న జాశాంఘ్రయః = ఖగ్రాసమువల్లఁ బుట్టినదిఖాంగుళులు (అని) గదితాః = చెప్పబడుచున్నవి. శరాశాయాః = శరదిక్కుయొక్క, అపాగుదగ్వలనజా శాంఘ్రీణ = దక్షిణోత్తరవలనములవల్లఁ గలిగిన దిగంగుళులను, సవ్యాసవ్యం = సవ్యాపసవ్యము, ప్రదద్యాత్ = చేయవలెను, తత్ర = ఆ దిశయందు, గ్రహమధ్యం = మధ్యగ్రహణము, స్యాత్ = అగును, అన్యదిశి = ఇతరదిక్కునందు, ఖగ్రాసః = ఖగ్రాసము, అథవా = అటుగాకపోయిన, శేషకం = గ్రహణశేషము, స్యాత్ = అగును॥ 12.

ఉపపత్తిః॥ యది మానైక్య ఖండతుల్య గ్రాసేన దిగంఘ్రి ౮ వర్ధః కల్పాంత రః షష్టితుల్యో వర్ధ ౯ తే- త దేష్టేన కిమితి - తన్మూలం గ్రాసాద్దిక్చరణా ఇత్యు పపన్నం - ఏవం ఖచ్ఛన్నాంఘ్రయోఽపి సాధ్యాస్తత్రాద్యార్యేణ సార్థైకయుక్ ఇత్యుపలబ్ధ్యై స్వల్పాంతరాః సాధితాః - శేషోపపత్తి స్పష్టా॥ 12.

తా॥ గ్రాసమును ౬౦ చేఁ బెంచి మానైక్యఖండముచేఁ పాలుగొని దానిమూ లము కనుగొన అంగుళాది దిగంఘ్రి లగును-ఖగ్రాసమునకు ౧ - 30 కలుప ఖగ్రా సదిగంఘ్రిలగును - శరముయొక్క దక్షిణోత్తర దిగంఘ్రిలచేత సవ్యాసవ్యములను దెలిసికొనవలెను - ఆ దిశయందే గ్రహణమధ్యకాల మగును - ఇతర దిశలయందు ఖ గ్రాసము కలుగును - అటుగానియెడల గ్రహణశేషమగును- ఉత్తరశరమయినప్పుడు అపసవ్య గ్రహణ మనియు దక్షిణశర మయినప్పుడు సవ్యగ్రహణ మనియుఁ జెప్పఁ బడును॥ 12.

ఉదాహరణము॥ గ్రాసము ౯ - ౧౪ × ౬౦ ÷ మానైక్యఖండము = 3౧ - ౧౯ దీని మూలము ౫ - 3౬ గ్రాసాంఘ్రిలు- ఖచ్ఛన్నమున కుదహరణము "ఖగ్రా సము ౦-౧ + ౧-30 = ౧-3౧ ఖగ్రాస దిగంఘ్రిలు" ఆశ్వయుజ శుక్ల ౧౫

గ్రహణము ఉత్తరశరము గాన అపసవ్యగ్రహణము - చైత్ర శుక్ల ౧౫ గ్రహణము దక్షిణ శరమగుటచేత సవ్యగ్రహణము॥ 12.

అథ స్పర్శమోక్షసంమీలనోన్మీలనదిక్ జ్ఞాన మాహ.

శ్లో॥ మధ్యా చ్ఛన్నాశాంఘ్రిభిః ప్రాక్చ పశ్చాదిందో ర్వ్యస్తం తూష్ణగోః స్పర్శమోక్షౌ। ఖగ్రాసాత్ ఖచ్ఛన్నపాదైః పరే ప్రాగ్ దత్తై రిందో ర్మీలనోన్మీలనే స్తః॥ 13.

టీ॥ మధ్యాత్ = మధ్యగ్రహణదిశనుండి, ప్రాక్ = తూర్పు, పశ్చాత్ = పడమర (దిశలు) దత్తైః = పొందఁబడినటువంటి, ఛన్నాశాంఘ్రిభిః = గ్రాసదిగంఘ్రులచేత, ఇందోః = చంద్రునకు, స్పర్శమోక్షౌ = స్పర్శమోక్షములు, స్తః = కలుగుచున్నవి, ఉష్ణగోస్తు = సూర్యునకైన, వ్యస్తం = వ్యతిరేకమగును, ఖగ్రాసాత్ = ఖగ్రాసమువల్ల, పరే = పడమర, ప్రాక్ = తూర్పు (దిశలు) దత్తైః = పొందఁబడిన, ఖచ్ఛన్నపాదైః = ఖగ్రాసాంఘ్రులచేత, ఇందోః = చంద్రునకు, మీలనోన్మీలనే = సంమీలనోన్మీలనములు, స్తః = అగుచున్నవి, రవేస్తు = సూర్యునకైన, వ్యస్తం = వ్యతిరేకమని, జ్ఞేయం = తెలియఁదగ్గది॥ 13.

ఉపపత్తిః॥ చంద్రగ్రహణే తు గ్రాసస్య చంద్రస్య పూర్వగతే ర్బాహుళ్యాత్ - అగ్రేసరణ్యః పూర్వదిశి గ్రాహకత్వేన వర్తమానాయాః భూఛాయాయాః బింబాంతశ్చంద్రమాః ప్రవిశతి - అత శ్చంద్రబింబస్య పూర్వదిశి ప్రథమం గ్రాహకబింబే లగ్నత్వాత్ తత్రస్పర్శః - ఏవం గ్రహణం కృత్వా పూర్వగతబాహుళ్యాత్ చంద్రమాః భూఛాయాయాం పశ్చిమత స్త్యక్త్వా గత - అతో నిఃసరణే గ్రాహ్యబింబస్య పశ్చిమదిశి సంయోగః - అత స్తత్ర మోక్షః - ఉక్తం చ సిద్ధాంతశిరోమణౌ "పూర్వాభిముఖో గచ్ఛన్ భూఛాయాంతః శశీ విశతి" తేన ప్రాగ్గ్రహణం పశ్చా న్మోక్షోస్య నిఃసరతః - సూర్యగ్రహణే హి సూర్యస్య గ్రాహ్యస్య పూర్వగతే రపేక్షయా చంద్రస్య గ్రాహకస్య పూర్వగతిబాహుళ్యాత్ - గ్రాహకేణ పశ్చిమస్థేన పూర్వదిగ్వర్తమానస్య గ్రాహ్యస్య స్పర్శః కృతః - అతో గ్రాహ్యబింబస్య పశ్చిమదిశి స్పర్శః -

నిఃసరణవేళాయాం గ్రాహ్యబింబస్య పూర్వదిశి గ్రాహకబింబలగ్నం అతో ఽత్ర మోక్షః - అన యైవ యుక్త్యా సంమీలనోన్మీలనదిశో రుపపత్తి ర్జ్ఞాతవ్యా॥ 13.

తా॥ చంద్రునకు మధ్యగ్రహణదిశనుండి తూర్పుదిశకు స్పర్శయును పడమరకు మోక్షమును గలుగును - సూర్యునకు మధ్యగ్రహణదిశనుండి పడమరదిశకు స్పర్శయును తూర్పునకు మోక్షమును గలుగును - అంఘ్రులనుబట్టి లెక్కింపవలెను - చంద్రునకు ఖగ్రాసమునుండి ఖగ్రాసచిహ్నమువఱకు ఖచ్ఛన్నాంఘ్రులచేత పడమరకు లెక్కింపసంమీలన మగును - తూర్పునకు లెక్కింప ఉన్మీలన మగును - సూర్యునకు వ్యతిరేక మగును - అనఁగా పూర్వదిశి సంమీలనము పశ్చిమదిశి ఉన్మీలనము అగును॥ 13.

లఘుమానసే॥ చంద్రస్య గ్రహణే సౌమ్య శరా ద్దక్షిణగోళతః - నిమీలనం తు వాయవ్యా మీశాన్యో న్మీలనం భవేత్ - సర్వగ్రాసే విధో ర్యామ్యశర శ్చేత్సౌమ్యగోళతః - నైఋత్యాం మీలనం వహ్నౌ ద్దిశ్యున్మీలన మేవ హి - బింబస్యేందోః పూర్వభాగే స్పర్శః పశ్చా ద్విమోచనం - సూర్యస్య పశ్చిమే స్పర్శః ప్రాచ్యాం మోక్ష స్సదా భవేత్॥ ఉదాహరణము॥

ఆశ్వయుజ శుక్ల ౧౫ గ్రహణం యీశాన్యస్పర్శః - వాయవ్యదిఙ్మోక్షః - సూర్యాస్తమయాదిస్పర్శకాలః - ౨-౪౦ మధ్యకాలః - ౭-౫ - మోక్షకాలః ౧౧-౦ చైత్ర శుక్ల ౧౫ గ్రహణం - యీశాన్యస్పర్శః - నైఋతిసంమీలనం ఆగ్నేయోన్మీలనం - వాయవ్యదిఙ్మోక్షః - సూర్యాస్తమయాదిస్పర్శకాలః - ౨౩-౧ సంమీలనకాలః - ౨౩-౫౭ - మధ్యకాలః - ౨౭-౨౨ - నిమీలనకాలః - పరదినేసూర్యోదయాది - ౧-౯ మోక్షకాలః - ౭-౫ ఆద్యంతపుణ్యకాలః ౯-౨౨ - బింబాదర్శనకాలః - ౨-౪౬.

ఇతిశ్రీగణేశదైవజ్ఞ విరచిత గ్రహలాఘవే

చంద్రగ్రహణాధికారః పంచమః.

శ్రీ గురుభ్యోనమః

అథసూర్యగ్రహణాధికారః

అథ హార లంబనసంస్కృతతిథిసాధనం చాహ.

శ్లో॥ లగ్నం దర్శాంతే త్రిభోనం పృథక్స్థం తత్క్రాంత్యంశైః
సంస్కృతోఽక్షో నతాంశాః । తద్ద్విద్వ్యంశో వర్గిత శ్చే ద్ద్వికో
ర్ధ్వోఽధోఽసౌద్వ్యూనః ఖండిత స్తద్యుతః సః॥ 1.

శ్లో॥ సార్కః హారః స్యా త్త్రిభో నోదయార్కవిశ్లేషాంశా
శాంశహీనఘ్నశక్రాః । హారాప్తాః స్యా ల్లంబనం నాడికాద్యం
తిథ్యాం స్వర్ణం విత్రిభేఽర్కాధికోనే॥ 2.

టీ॥ దర్శాంతే=అమావాస్యాంతమందలి, లగ్నం=స్ఫుటలగ్నము, త్రిభోనం=3 రాసులు తీవఁబడి, పృథక్స్థం = ప్రత్యేకముగానుంచఁబడినదిగా (కార్యం = చేయవలెను) తత్క్రాంత్యంశైః = ఆ త్రిభోనలగ్నముయొక్క క్రాంతిభాగలచేత, సంస్కృతః = సంస్కరింపఁబడిన, అక్షః=దక్షిణాక్షాంశలు, నతాంశాః=నతభాగలు, స్యుః = అగుచున్నవి, తద్ద్విద్వ్యంశః=ఆనతాంశలయొక్క ౨౨-వ భాగము, వర్గితస్సన్=వర్గింపఁబడిన దగుచు, ద్వికోర్ధ్వశ్చేత్=౨ కంటె నధికముగా నున్నట్టయిన (తదా=అప్పుడు) అసౌ=ఇది, అధః=ప్రత్యేకముగానుంచఁబడి (తతః=దానినుండి) ద్వ్యూనస్సన్=౨చేత తీవఁబడిన దగుచు, ఖండితః = అర్ధింపఁబడినది (కార్యః = చేయవలెను) ఫలం=ఫలము, తద్యుతః, తత్=అర్ధించుటకుఁ బూర్వమందున్న సంఖ్యయందు, యుతః=కలుపఁబడవలెను, సః = అది, సార్కః = ౧౨ తో కలుపబడినదై, హారః = హారము, స్యాత్=అగును, త్రిభోనోదయార్క విశ్లేషాంశాశాంశహీనఘ్న శక్రాః, త్రిభోనోదయ = త్రిభోలగ్నముయొక్కయు, అర్క = సూర్యునియొక్కయు, విశ్లేషాంశ=అంతర్భాగములయొక్క, ఆశాంశ=౧౦ వ వంతు, హీన=తీవఁబడి ఘ్న=అశాంశచేత గుణింపఁబడిన, శక్రాః=౧౪ భాగలు, హారాప్తాః=హారముచేత

భాగింపఁబడినవై, నాడికాద్యం=ఘటికాది, లంబనం=లంబనము, స్యాత్=అగును, విత్రిభే=త్రిభోనలగ్నము, అర్కాధికోనేసతి=రవికంటె యెక్కువగాని తక్కువగాని యయిన దగుచుండఁగా, తిథ్యాం=తిథిఘటికలయందు, స్వర్ణం, స్వ=త్రిభోన లగ్నము రవికంటె నెక్కువగా నున్నప్పుడు ధనమును, ఋణం=తక్కువగానున్నప్పుడు ఋణమును (కార్యం=చేయవలెను)॥ 2.

ఉపపత్తిః॥ నను కిం నామ లంబన ముచ్యతే - లంబన మిత్యస్యార్థం నామ - యతో దృక్సూత్రా చ్చంద్రో యావతాంతరేణ లంబిత స్తల్లంబనం చంద్రగ్రహణే కథం నాస్తి-సూర్యగ్రహణే కథముచ్యతే - చంద్రగ్రహణే తు చంద్రో గ్రాహ్యః-స్వకక్షాయాం భ్రమతి-భూఛాయాపి గ్రాహకరూపా చంద్రకక్షాయా మేవ సాధితాస్తి - అతో గ్రాహ్య గ్రాహకసమకక్షత్వాత్ లంబనస్యా భావః - సూర్యగ్రహణే తు గ్రాహ్యగ్రాహకయోః సూర్యచంద్రయోః భిన్నకక్షత్వాత్ లంబనసత్త్వం ఉచ్యతే - అత్ర భంగం విరచయ్య - సూర్యస్య లంబనస్యోపపత్తిం శిష్యాయ ప్రదర్శయేత్ - తత్ర కించి దుచ్యతే - ప్రథమం భూవృత్తం లఘుత్రిజ్యాంశతుల్యాం కం కార్యం - తదుపరి చంద్రకక్షావృత్తం కార్యం-తస్మాదుపరి సూర్యకక్షావృత్తం - అత్రద్వయోర్వృత్తయో రాశయో ద్వాదశాంక్యాః- తత్ర యథాస్థానే చంద్రకక్షాయాంచంద్రో దేయః- సూర్యకక్షాయాం సూర్యలగ్నే అపి యథాస్థానే దేయే- ఏవం భూగర్భాన్నీయమానం చంద్ర స్యోపరి యత్సూత్రం తద్గర్భసూత్ర మిత్యుచ్యతే - ఏవం భూపృష్ఠా న్నీయమానం సూత్రం దృక్సూత్రముచ్యతే - తత్తు సూర్యో పరినీయమానం చంద్రం సాంతరం త్యక్త్వా యాతి - అతశ్చంద్రకక్షాయాం దృక్సూత్రా చ్చంద్రో యావతాంతరేణ లంబిత స్తలంబనం - ఉక్తంచ - దృక్సూత్రా ల్లంబిత శ్చంద్ర స్తేన తల్లంబనం స్మృతం " అతో హి భూగర్భస్థలోకానాం సూర్యగ్రహణేఽపి లంబనాభావః - దృగ్గర్భసూత్రయో రేకీభూతత్వాత్ - ఏవ మత్ర లంబనే కేవలం భిన్నకక్షాత్వ మేవ కారణం నో వాచ్యం - భూగర్భే లంబనాభావదర్శనాత్ " అతో భిన్నకక్షాత్వం ద్రష్టౄణాం భూపృష్ఠస్థితిత్వం చేతి ద్వే లంబన కారణే - లంబనం తు పూర్వాపరం - యతో గర్భసూత్రీయే చంద్రే దృక్సూత్రీకరణం పూర్వగత్యైవ - ఏవం గ్రహే పూర్వాపరాంతరోత్పత్తౌ దక్షిణోత్తరాంతర మప్యుపపన్నం - తన్నతిసంజ్ఞం - అత్ర లంబనసాధనోపాయో యథా - దృగ్గర్భ

సూత్రయో ఽక్షేపరమమంతరం చంద్రగతితిథ్యంశతుల్యకలానాం సూర్యగతితిథ్యంశకలానా మంతరంతుల్యం - ౪౫-౪౯ ఖమధ్యేతు దృగ్గర్భసూత్రే ఏకీభూతే అతో లంబనా భావః - ఉక్తంచ - దృగ్గర్భసూత్రయో రైక్యాత్ ఖమధ్యే నాస్తిలంబనమ్ - ఇతి క్షితిజే రవితుల్యం లగ్నం - తస్యత్రిభహీనే కృతే తత్సూర్యాంతరం త్రిభమేవా తో ఽస్మాల్లంబనం సాధ్యం - యతః ఖమధ్యే త్రిభోనలగ్నం రవితుల్యం - అత స్తదంతరాభావే లంబనాభావశ్చ - అత్రానుపాతః-యది త్రిజ్యాతుల్యయా సూర్య త్రిభోనలగ్నాంతరదోర్జ్యయేదం పరమం లంబనం - తదేష్టదోర్జ్యయా కి మితి - అత్ర లంబనకలానాం ఘటీకరణార్థ మనుపాతః-యదిగత్యంతరకలాభిః షష్టిఘటికా స్తదా లంబనకలాభిః కి మితి - జాతం ఘటికాద్యం పరమం లంబనం - అనేన దోర్జ్యాగుణ్యా త్రిజ్యయా భాజ్యేష్టలంబనం స్యాదిత్యత్రాచార్యేణ భాగేభ్య ఏవ సాధితం - తద్యథా-త్రిభోనోదయార్క-విశ్లేషాంశాకాంశహీనఘ్నశక్రా ఇతి-పర మిదం లంబనమధ్యమం - యతః ఖమధ్యక్షితిజయో రంతరం సర్వత్ర త్రిభమేవ లక్షితం - తన్నయతః - యామ్యోత్తరక్షితిజయో రంతరం సర్వత్ర త్రిభం నాస్తి అతః ఖమధ్య ఏవేదం లంబనం-ఇష్టయామ్యోత్తరవృత్తీకరణార్థ మనుపాతః-ఖమధ్యే తు త్రిభోనలగ్నస్య నతాంశాభావా దున్నతాంశాః పరమాః - అతో ఽనుపాతః యది ద్వాదశతుల్యే త్రిభోనలగ్నస్య ఛాయాకర్ణే ఇదంలంబనం - తదేష్టచ్ఛాయా కర్ణే కి మితి - అత్రన్యస్తత్రైరాశికం - ఏవముత్పన్నత్రిభోనలగ్నార్కాంతరదో ర్జ్యాయాః పరమలంబనమిదంఘటికాద్య మసకృత్ పరికారత్యాగాత్ ఘటీచతుష్టయా దూనం గృహీతం -౨-౪౯-అయం గుణః ద్వాదశచ-౧౨-గుణః-త్రిజ్యాహారః౧-౨౦ అత్ర త్రిజ్యాతుల్యేష్టదోర్జ్యా ౧-౨౦ గుణఘాతిగుణా త్రిజ్యాభక్తాగుణఘాతతుల్యా జాతా-౪౫-ఏతావతిత్రిజ్యాకృతా-౪౯ ఇయం త్రిభోనోదయార్క-విశ్లేషాంశాకాంశ హీనఘ్నశక్రతుల్యా భవతి - అతః సాదోర్జ్యాఛాయా కర్ణభక్తా స్పష్టం లంబనం స్యాత్ - ఉదర్కం త్రిభోనలగ్నస్య నతో న్నతిలవాః సాధ్యా - అతో ఽనుపాతః యది ఉన్నతాంశజ్యాకోటౌ త్రిజ్యాకర్ణః తదా ద్వాదశకోటౌ కః ఇతి - ఏవ మత్ర ఛాయాకర్ణః - ద్వాదశభ్యః నతాంశాద్వావింశత్యంశవర్గే ణాధికో భవతి - అతో ద్వాదశ ౧౨-నతాంశద్వావింశత్యంశవర్గయుక్తాః ఛాయాకర్ణః స్యాత్ - తస్య హార సంజ్ఞా కృతా - యతః - సదోర్జ్యాయాః హారః ఇదం నతాంశద్వావింశత్యంశవర్గే

న్యూనే భవతి-అధికే సాంతరం - తద్యథా ద్వావ్యధికాద్వ్యయమపాస్య యచ్ఛేషం తదార్థ మపి తే తత్రనతాంద్వావింశత్యంశవర్గేణ యుక్తంతావత్ ద్వాదశఛాయా కర్ణాంతరం - అనేన ద్వాదశయుక్తాః త్రిభోనలగ్న ఛాయాకర్ణో భవతి - అనేనేష్ట దోర్జ్యా భక్తాలంబనం స్యా దిత్యుపపన్నం - ఏతల్లంబనం చంద్రగత్యా గుణయిత్వా షష్ట్యా లబ్ధం-చంద్రే దేయం - తథా రవావపి దేయం-తాభ్యాం తిథిః సాధ్యా- అతో హి తల్లంబనం తిథ్యా మేవ దేయ మిత్యుక్తం - ధనర్ణోపపత్తి ర్యథా - పూ ర్వకపాలే దృక్సూత్రాత్ గర్భసూత్రం పూర్వస్యా మధోలంబితం - అతో గ్రహే పూర్వకపాలేధనందేయం - అత్రత్రిభోనలగ్నమర్కాల్పకమస్తి - గ్రహే యద్ధనం క్రియతే తత్తిథౌ ఋణ మేవ భవతి - భోగ్యత్వాత్ తథా పశ్చిమకపాలే దృక్సూ త్రాత్ గర్భసూత్రం పశ్చిమతో వర్తతే - అతో గ్రహే ఋణం త్రిభోనలగ్న మత్రార్కాధికం యద్గ్రహే ఋణం తత్తిథౌ ధనం - అత ఉక్తం "స్వర్ణం విత్రి భేఽర్కాధికోనే ఇతి - ఏవం సూర్యగ్రహే లంబన" సంస్కృతో దర్శాంత ఏవ మధ్యకాలో భవతి - ఇయం యుక్తిః గోళోపరి సవిస్తరా॥ 2.

తా॥ దర్శాంతలగ్నము సాధించి ఆ లగ్నములో 3 రాసులు తివిచి వ్రితిగా నుంచి దానినుండి క్రాంతి సాధించి ఆ క్రాంతిభాగలతో దక్షిణాక్షాంశలు సంస్క రించవలెను. అనగా క్రాంతిదిక్కు అక్షాంశలదిక్కు ఏకమయినప్పుడు కలుపవలెను. భిన్న దిశలైనప్పుడు తివచవలెను - అవి నతాంశలగును - వీనిని - ౨౨ చే విభజించి విభక్తమును వర్గించి రెండుకంటె నెక్కువగా నున్నప్పుడు - ౨ తివచవలెను - శేష మును అర్ధించి అర్ధించుటకు బూర్వమందుండు సంఖ్యలో గలిపి దాని మొదటి సంఖ్యలో-౧౨-గలుప హార మగును- త్రిభోనలగ్నముయొక్కయు రవియొక్కయు అంతరమును-౧౦ చే విభజించి విభక్తము-౧౮-భాగలలో తివిచి శేషమును విభక్త ముచే హెంచి హారముచే భాగింప గడియలాదిగా లంబన మగును - ఈలంబనమును - త్రిభోనలగ్నము రవికంటె నధికముగా నున్నప్పుడు తిథిలో ధనమును తక్కువగా నున్నప్పుడు దానిలోనుండి ఋణమును జేయవలెను - అది లంబనసంస్కృత తిథ్యంత మగును॥ 2.

ఉదాహరణము॥ శోభకృతు సం॥ర ఫాల్గుణ బ 30 గురువారము-౧౦-౪౮

తాత్కాలికస్ఫుటగ్రహములు రవి-౧౧-౩-౫౦-౫౨ గతి ౫౯-౮ చంద్రుడు-౧౧-౩-౩౫-౪౫ గతి ౭౨౨-౨౮ రాహువు-౫-౫-౨౦-౨౩ గతి- ౩-౧౧ భక్త్యావ్యర్కేత్యా దినాదినశేషంసాధితం-౧-౨౧ పంచాంగస్థతిథిలో ధనముచేయ-౧-౨-౯ కి చాలిత సమకలాగ్రహములు-రవి ౧౧-౩-౪౨-౧౦ చంద్రుడు ౧౧-౩-౪౨-౧౦ రాహువు ౫-౫-౨౦-౨౩ ఈ రవినిబట్టి-తత్కాలార్కాస్సాయనస్స్వోద యఘ్నేత్యాదినా స్ఫుటలగ్నం-౧-౨౪-౪౦-౪౯ దీనిలోనుండి ౩ రాసులు తీవఁగా-౧౦-౨౫-౪౦-౪౯ ఇది త్రిభోనలగ్నము దీనితో అయనాంశలు గలుప-౧౧-౧౮-౪౨-౪౬ స్వః ఖండానీత్యాదిచేతదక్షిణాక్రాంతి-౪-౩౦-౪౨-దక్షిణపుఅక్షాంశలు-౧౬-౮ గలుప-౨౧-౩౮-౪౭ దక్షిణనతము. దీని ౨౨-వవంతు-౦-౫౯-౨-దీనివర్గు-౦-౫౮-దీనిలోని సగము-౦-౨౯ గలుప-౧-౨౬ దీనిలో ౧౨ గలుప-౧౩-౨౬ హారము-త్రిభోనలగ్న-రవులయంతరము-౦-౮-౧౧-౨౧ దీని ౧౦ వ భాగము-౦-౪౯ దీనిని ౧౪లోతీవచ-౧౩-౧౧×౦-౪౯=౧౦-౪౬÷హారము ౧౩-౨౬ = ౦-౪౮ లంబనము -త్రిభోన ములగ్నము రవికంటె తక్కువ గనుక ఋణలంబనము-తిథి-౧-౨-౯-లంబనము ౧౧-౨౧-లంబనసంస్కృతతిథ్యంతము॥ 2.

అథ లంబనసంస్కృతవ్యగ్వర్క చంద్రశరసాధనం

త్రిభోనలగ్ననతాంశసాధనం చాహ.

శ్లో॥ త్రికునిఘ్నవిలంబనకలా స్తత్సహితోన స్తిథివద్వ్యగుః శరోఽతః । అథ షడ్గుణలంబనంవా స్తైర్యుగయు గ్వ్రిత్రిభతః పున ర్నతాంశాః॥ 3

టీ॥ త్రికునిఘ్నదిలంబనకలాః=౧౩ చే హెచ్చింపఁబడిన లంబనముయొక్క కలలు-తిథివత్=తిథితో సంస్కరించినట్టుగానే, వ్యగుః = విరాహ్వర్కుఁడు, తత్సహితోనః - తత్=ఆత్రికునిఘ్నలంబనముచేత, సహిత =కలుపఁబడినదిగాను, ఊనః=తీవఁబడినదిగాను, కార్యః=చేయవలెను, అతః = అట్టిసంస్కృత విరాహ్వర్కునినుంచి, శర=శరము (సాధ్యః =సాధింపఁదగ్గది) అథ=పిమ్మట, షడ్గుణలంబనం=౬ చే గణింపఁబడినలంబనము, లవాః=భాగాదులు - స్యుః=అగును. తైః= ఆభాగాదులచేత-

యుగయుగ్వ్రిత్రిభతః తిథిలోలంబనమువలె - యుక్ = కలుపఁబడినటువంటిదియు - అయుక్ = తీవఁబడినటువంటిదియునగు - వ్రిత్రిభతః = త్రిభోనలగ్నమునుంచి - పునః=తిరిగి - నతాంశాః = నతభాగలు - సాధ్యాః=సాధింపతగినవి॥ 3.

ఉపపత్తిః॥ యది షష్టిఘటికాభిః విపాతచంద్రగతికలాః ఏతా - ౭౮ స్తదా లంబనకలాభిః కి మితి - గుణహారయోః హారేణాపవర్తితయోః జాతాః గుణస్థానే త్రయోదశ ౧౩ అత స్త్రికునిఘ్న విలంబన మితి-అథమధ్యకాలీనం త్రిభోనం కార్యం లగ్నం తత్ర లాఘవార్థం లంబనేన దర్శాంతకాలీనం త్రిభోనలగ్న మేవ చాలయతి-తత్ర ఘటికాః షడ్గుణాః - భాగా భవంతి - యతః షష్టిఘటికానాం చక్రభాగాః-అతోఽపి షడ్గుణలంబనం దర్శాంతకాలీనత్రిభోనలగ్నే ధన మృణం కార్యం-తన్మధ్యకాలేనత్రిభోనలగ్నం భవతి - అతో నతాంశాః కార్యా నతిసాధనార్థ మేవ॥ 3.

తా॥ లంబనమును ౧౩ చేఁ హెంచి కలాదిని తిథిలో సంస్కరించినట్టుగానే విరాహ్వర్కునిలో సంస్కరించి దానినుండి - తేఽంశా నిఘ్నేత్యాది విధిచేత శరమును సాధింపవలెను - పిమ్మట లంబనమును ౬ చే గుణింపఁగా వచ్చినభాగాది త్రిభోనలగ్నములో ధనఋణములు చేసి దానినుండి నతాంశలను సాధింపవలెను॥ 3,

ఉదాహరణము॥ లంబనము ౦-౪౮×౧౩ = కలాదిలంబనం-౧౦-౨౪-రవి ౧౧-౩-౪౨-౧౦-రాహువు-౫-౫-౨౦-౨౬ తీవచ-౫-౨౮-౩౧-౪౩ విరాహ్వర్కుడు - ఇందులో లంబనం-౧౦-౨౪ తీవఁగా - ౫-౨౮-౨౧-౧౯ దీనిభుజ -౧-౩౮-౪౧×౧౦÷౭=౨-౩౫ శరము - విరాహ్వర్కుడు ఉత్తరగోళమగుటచేత ఉత్తర శరము - లంబనము-౦-౪౮×౬=౪-౪౮- ఇది త్రిభోనలగ్నములో ఋణముచేయ-౧౦-౨౦-౪౩-౪౯ అయనాంశలు గలుప-౧౧-౧౩-౪౫-౪౯ దీనిక్రాంతి-౨౩-౩౩-౪౦ ఇది దక్షిణనతము॥ 3.

అథ నతి స్పష్టశరం చాహ.

శ్లో॥ దశహృతనతభాగో నాహతాష్టేందవ స్తద్రహితసధృతి లిప్తైః షడ్భి రాప్తా స్త ఏవ । స్వది గితి నతి రేత త్సంస్కృతః సోఽంగుళాదిః స్ఫుట ఇషు రముతోఽత్ర స్యాత్ స్థితిచ్ఛన్న పూర్వం॥ 4.

టీ॥ దళహృతనత భాగోనాహతాష్టేందవః, దళ=౧౦ చేత, హృత = భాగింపఁబడిన, నతభాగ = నతభాగలు, ఊన = తీవఁబడి, హత = ౧౦, వ వంతుచేత గుణింపఁబడిన, అష్టేందవః = ౧౮ భాగలు, పృథక్స్థాప్యా = ప్రతిగానుంచవలెను, తయేవ= అవియే తద్రహితసహితలిప్తైః, తత్ = ఆ ప్రతిగానుంచఁబడిన లిప్తాదిచేత, రహిత= తీవఁబడిన సద్వృతి = ౧౮ లిప్తలతోఁగూడికొనిన, షడ్భిః = ౬ భాగలచేత, ఆప్తాః= ప్రతిగానుంచఁడినది విభాగింపఁబడవలెను, ఇతి = ఈ ప్రకారముచేయ, స్వదిక్ = నతాంశల దిక్కుగల, నతిః = నతి, స్యాత్ = అగును, ఏతత్సంస్కృతః, ఏతత్ = ఈ నతిచేత, సంస్కృతః = సంస్కరింపబడిన, సః = ఆశరము, అత్ర = ఇక్కడ, స్ఫుటః = స్పష్టమయినట్టువంటియును, అంగుళాదిః = అంగుళవిమాంగుళములు గలిగినట్టువంటియును, ఇషుః = శరము, స్యాత్ = అగును, అముతః = దీనినుంచి, స్థితిచ్ఛన్నపూర్వం = స్థితిగ్రాసము మొదలగునవి, సాధ్యాః = సాధింపతగినవి॥ 4.

ఉపపత్తిః॥ నతికారణం తు లంబనానయనే ఉక్త మేవ - తత్సాధనార్థమను పాతః - యది త్రిజ్యాతుల్యాయా ౧౨౦ నతాంశజ్యాం పరమాః నతికలాః-౪౮-౪౫ తదేష్టనతాంశజ్యాయా కి మితి - తాః నతికలాః త్రిభక్తాః అంగుళాని, స్యుః ౧౬-౧౫-యథాత్ర త్రిజ్యా-౮౧ ధృతా - ఇయం దళహృత్ నతాభాగోనాహ తాష్టేందు-౧౮-తుల్యా భవతి - ఇయం త్రిజ్యా-౮౧-కేన భక్తా పరమనతిః స్యా దతః పరమనత్యంగుళం భక్తా జాతో హరః-౪౫౭-ఇయంహరః త్రిజ్యాతుల్యకలోన సాష్టదశకలావడ్భాగతుల్య ఏవ - అత స్తద్రహితసధృతిలిప్తైః - షడ్భిః త ఏవ భక్తాః అంగుళాద్యా నతిః స్యా ది త్యుపపన్నం - ఖమధ్యా ద్దక్షిణతః ఉత్తరతో వా త్రిభోనలగ్నం యావద్భి ర్నతాంశై ర్నతం స్యాత్ - తద్వశేనైవ దృక్సూత్ర చ్చంద్రోఽపి దక్షిణత ఉత్తరతో వా నీతిసంజ్ఞే నాంతరేణ నతో భవతి - అతో హి నతాంశదిగేవ నతి ర్భవతీ త్యుపపన్నం - ఇయం నతిః స్థూలా స్వల్పాంతరా భవతి - అత్ర నతి ర్యామ్యోత్తరమంతరం శరోఽపి యామ్యోత్తరః - అతో నతి సంస్కృత ఏవ శరః స్పష్టశరో భవతి - అస్మా దేవ ఛన్నస్థిత్యాదికం సాధ్యం - యతో హి మానైక్యఖండం కర్ణః - గ్రాహ్యగ్రాహకయో ర్యామ్యోత్తర మంతరం కోటిః - సా తు నతిసంస్కృతశరతుల్యైవ భవతి - చంద్రగ్రహణే తు కేవలశరతుల్యైవ భవతి॥ 4.

తా॥ నతభాగలను ౧౦ చే విభజించి ౧౮ లిప్తలలో తీవిచి ౧౦ చే భాగింపఁగా వచ్చిన విభక్తచేఁ జెంచి ప్రతిగా నుంచి మొదటిప్రతి-౬-భాగల-౧౮ - లిప్తలలో తీవఁగా వచ్చినదానిచే రెండవప్రతిని భాగింప నతాంశలదిక్కుగలనతి యగును - దానిని శరమునందు దిగ్భేదము నెఱిఁగి సంస్కరింప స్ఫుటశర మగును - పిమ్మట చంద్రగ్రహణోక్తవిధిని - స్థితిని-గ్రాసమును సాధించవలెను॥ 4.

ఉదాహరణము॥ దక్షిణనతము - ౨౩-౩౩ - ౪౦÷౧౦=౨-౨౧ ఇది ౧౮ లిప్తలలో తీవచ ౧౫-౩౯×౨-౨౧=౩౬-౪౬ లిప్తాది-దీనిభాగాది-౬-౧౮-౦ లో తీవచ-౫-౪౧-౧౪ దీనిచేత ౩౬-౪౬ ను భాగింప ౬-౨౮ నతి-నతాంశలు దక్షిణము గాన నిది దక్షిణనతి - దీనిలోశరము ౨-౩౫ ఉత్తరము గనుక తీవఁగా ౩-౫౩ స్ఫుటశర మయ్యెను - రవిగతి - ౫౯-౮ దీనిబింబము ౧౦-౪౫ చంద్రగతి-౭౭౨-౭౮ దీనిబింబము-౯-౪౫ మానైక్యఖండము -౧౦-౧౫ దీనిలో శరము - ౩-౫౩ తీవఁగా ౬-౨౨ గ్రాసము - మానైక్య - ఖండములో శరముఁగలుప-౧౪-౮ దీనిని-౧౦-చేఁ గుణించి గ్రాసముచేఁ జెంచి మూలము గనుగొనఁగాఁ-౩౦-౦ దీనిలో ౬-వ వంతు తీవఁగా-౨౫-౦ దీనిని చంద్రబింబముచేత భాగింప-౨-౩౦-స్థితి అయ్యెను॥ 4.

అథస్పర్శమోక్షలంబన స్పర్శమోక్షకాలానాహ.

శ్లో॥ స్థితిరసహతి రంశా విత్రిభం తైః పృథక్ స్థం రహితసహిత మాభ్యాం లంబనే యే తు తాభ్యాం స్థితివిరహితయుక్తః సంస్కృతో మధ్యదర్శః క్రమశ ఇతి భవేతాం స్పర్శముక్త్యోఽస్తు కాలా॥ 5.

టీ॥ స్థితిరసహతిః, స్థితి = స్థితి రసహతిః = ౬ చే గుణింపఁబడినదై అంశాః= భాగలు (స్యుః = అగును) పృథక్స్థం = ప్రతిగానుంచబడినట్టువంటి విత్రిభం = త్రిభోనలగ్నము తైః = ఆ భాగలచేత రహితసహితం రహిత = స్పర్శలంబనమునకు ఋణమును, సహితం = మోక్షలంబనమునకు ధనమును (కార్యం = చేయవలెను) ఆభ్యాం తు = వీనివల్లనుంచియే యేలంబనే = యేవిలంబనములు గలవో (తే = అవి) సాధ్యే= సాధింపవలెను. తాభ్యాం = ఆలంబనములచేత స్థితివిరహితయుక్తః స్థితి = స్థితి విర

హీత=స్పర్శయందు ఋణమును, యుక్తః=మోక్షమందు ధనమును, అయినటువంటి మధ్యదర్శః=మధ్యకాలము అనఁగా దర్శాంతము, సంస్కృతః=సంస్కరించఁబడి నదిగా (కార్యం=చేయవలెను) ఇతి = ఈప్రకారము, క్రమశస్తు=క్రమముగా స్పర్శ ముక్త్యోః=స్పర్శమోక్షములయొక్క, కాలౌ=కాలములు, భవేతాం=అగుచున్నవి॥ 5.

ఉపపత్తిః॥ స్థితిహీన యుక్తతిథేః పృథక్ త్రిభోనలగ్నే సాధ్యే తాభ్యాంలంబ నే అపి సాధ్యే తే స్థితిహీనయుక్తతిథౌ దేయే తౌ స్పర్శమోక్షౌ భవత ఇత్యత్రిలా ఘవార్థం త్రిభోనలగ్నే స్థితిఘటీభిశ్చాలితే తత్ర స్థితిఘటికాః యావత్ షడ్గుణా క్రియతే తావ ద్భాగాః భవంతి తే భాగాః దర్శాంతకాలీనే త్రిభోనలగ్నే స్పర్శకా లీనకరణార్థం ఋణం దేయాః ప్రాక్కపాలత్వాత్ మోక్షార్థం ధనం దేయా అ గ్రేసరత్వాది త్యుపపన్నం అత్రార్కోఽపిస్థితిచాలితో గృహ్యతే చే త్సూక్ష్మతా స్యా దితి ద్రష్టవ్యం॥ 5.

తా॥ స్థితిని ౬ చే గుణింపఁగా భాగాది యగును, రెండుప్రతులుగా నుంచఁబడిన త్రిభోనలగ్నములో మొదటిప్రతిలో తివిచినస్పర్శలంబనమునకును రెండవ ప్రతిఁలో కలిపిన నదిమోక్షలంబనమునకును అగును. మధ్యగ్రహణకాలమందు స్థితిని లంబనమును ఋణముచేయ స్పర్శకాలమును ధనముచేయ మోక్షకాలమును అగును॥ 5.

ఉదాహరణము॥ స్థితి ౨-౩౦×౬ = భాగలు ౧౫ త్రిభోనలగ్నము ౧౦-౨౫-౪౦ - ౪౯ దీనిలో తీవచఁగా ౧౦ - ౧౦ - ౪౦ - ౪౯ దీనిలో అయనాంశలు కలిపి స్యుఃఖండానీత్యాదివిధిచేత క్రాంతిసాధింప ౧౦ - ౧౯ - 33 దక్షిణక్రాంతి అక్షాంశలు ౧౬ - ౭ కలుప ౨౬ - ౨౬ - 33 దక్షిణనతాంశలు తద్విద్వ్యంశేత్యా దిచేత సాధితమయినహారము ౧౪-౧౬ ఇదిస్పర్శాహారము౽స్పర్శకాలత్రిభోనలగ్న స్ప ర్శకాలరవులయొక్క విశ్లేషాంశలచేత లంబనము తీసికొనిరాఁగా ౧-౫౩ స్పర్శలంబ నము మోక్షకాలత్రిభోనలగ్నము అనఁగా ౧౫ భాగలు కలుపఁగా ౧౧ - ౧౦ - ౪౦-౪౯ దీనిలో అయనాంశలు కలిపి క్రాంతిచేయఁగా-౧-౨౯-౬ ఉత్తరక్రాంతి - దీనిలో అక్షాంశలు కలిపి తద్విద్వ్యంశేత్యాదిచే సాధితమగుహారము ౧౩-౪౩ - ఇది మోక్షాహారము - మోక్షకాలత్రిభోనలగ్న మోక్షకాలరవులయొక్క విశ్లేషాంశలనుండి లంబనము సాధింప-౦-౪౨ ఇది మోక్షలంబనము - మధ్యగ్రహణకాలము-౧౧-౨౧లో స్పర్శస్థితికి లంబనము ఋణమును - మోక్షమునకు ధనమునుచేయ - ౬ - ౫౭ స్పర్శ

కాలము ౧౪-౧౩ మోక్షకాల మగును- స్థితిసంస్కారము సమకలాగ్రహచాలిత తిథ్యంతమే కావలెను॥ 5.

అథ సంమీలనోన్మీలన గ్రహణవర్ణజ్ఞానం చాహ.

శ్లో॥ మర్దాదేవం మీలనోన్మీలనే స్తో గ్రాసో నాదేశ్యోఽంగుళా ల్పోరవీంద్వోః। ధూమ్రః కృష్ణః పింగళోఽల్పార్ధసర్వగ్రస్తశ్చంద్రో ఽర్కస్తు కృష్ణ స్సదైవ॥ 6.

టీ॥ ఏవం=ఈ విధముగా, మర్దాత్=మర్దమువల్లనుంచి, మీలనోన్మీలనే = సంమీలనోన్మీలనములు, స్తః= కలుగుచున్నవి, రవీంద్వోః= రవిచంద్రులకు, అంగు ళాల్పః=అంగుళముకంటె తక్కువయైన, గ్రాసః=గ్రాసము, నాదేశ్యః=అగపడదు. అల్పార్థ సర్వగ్రస్తః, అల్ప = కొంచెము, అర్థ= సగము, సర్వ = అంతయు, గ్రస్తః= గ్రస్తముగలిగిన, చంద్రః = చంద్రుఁడు, క్రమాత్ = వరుసగా, ధూమ్రః= ధూమ్రవర్ణము-కృష్ణః=నల్లనివర్ణము - పింగళః=పింగళవర్ణము-(భవతి=అగుచున్నది) అర్కస్తు=సూర్యునకైన - సదా=యెల్లప్పుడు - కృష్ణఏవ=నల్లనివర్ణమే - భవతి = అగుచున్నది॥ 6.

ఉపపత్తిః॥ స్పర్శమోక్షవత్ సుగమా - సూర్యచంద్రయోః-అంగుళా దల్పో గ్రాసః అనాదేశ్యః - యతో హి కిరణబలవశాత్ అల్పగ్రాసో న దృశ్యత ఇతి - ప్రత్యక్షహేతోః చంద్రో హి అల్పార్ధసర్వగ్రస్తః - ధూమ్రాదిః స్యాత్ -తద్యథా- అల్పగ్రహే ధూమ్రవర్ణః అర్ధగ్రహే కృష్ణః సర్వగ్రహే పింగళః స్యాత్ - అర్కః సదా అల్పాది గ్రాసేషు కృష్ణః ఏకవర్ణః-అత్ర దృగ్గోచరతయై వోపపత్తిః॥ 6.

తా॥ చంద్రగ్రహమందుఁ జెప్పినసైక్యఖండేత్యాదిశ్లోకరీతిని మర్దము సా ధించి స్పర్శమోక్షలంబనములు చేసినతీరున సంస్కారత్రిభోనలగ్నమునుబట్టి స్పర్శ మోక్షమర్దములు చేయవలెను-రవిచంద్రగ్రహణములకు అంగుళాల్పగ్రాసమయినప్పుడు గ్రహణము కనుపించదు - చంద్రగ్రహణమునకు అల్పగ్రాసమందు ధూమ్రవర్ణమును అర్థగ్రాసమందు నీలవర్ణమును సర్వగ్రాసమందు పింగళవర్ణమును గలుగును-రవికి నెల్లప్పుడు నీలవర్ణమే కలుగును॥ 6.

ఈ సూర్యగ్రహణము ఖచ్ఛన్నము కానందువల్లను చంద్రగ్రహమందు సం మీలనోన్మీలనములు కనుపర్చియుండుటవల్లను ఇక్కడ వేఱే యుదాహరణము వ్రాయఁబడలేదు.

అథ ఇష్టకాలీనగ్రాసానయన మాహ

శ్లో॥ ఇష్టం ద్విఘ్నం ఛన్నక్షుణ్ణం స్పర్శాంత్యాంతర్నాడీభక్తం।
రూపార్ధేనోపేతం విద్యా దిష్టే కాలేఽర్కస్య గ్రాసం॥ 7.

టీ॥ ద్విఘ్నం= ౨ చే గుణింపఁబడినట్టువంటియు, ఛన్నక్షుణ్ణం=గ్రాసముచేత గుణింపఁబడినట్టువంటియు, స్పర్శాంత్యాంతర్నాడీభక్తం= స్పర్శమోక్షముల అంతర గడియలచేత భాగింపఁబడినట్టువంటియు, రూపార్ధేనోపేతం=౦-౩౦ వియంగుళములు కలుపఁబడినట్టువంటియు, ఇష్టం =ఇష్టకాలము, ఇష్టకాలే = ఇష్టమయిన కాలమందలి, అర్కస్య= సూర్యునియొక్క, గ్రాసం= గ్రాసము (అని) విద్యాత్ = తెలియవలెను॥ 7.

ఉపపత్తిః॥ యది స్థితిఘటికాభిః అయం గ్రాస స్తదేష్టఘటీభిః కిమితి, గ్రాస్తోఽభీష్టఘటీగుణః - స్థిత్యాభాజ్య - అత్ర స్పర్శమోక్షస్థితీ ఇష్టే పృథక్ న కృతే- అతో హి పర్వకాల ఏవ హారో గృహీతః - ఏవం హారస్య ద్విగుణత్వాత్ ఇష్టం ద్విగుణ కార్య మిత్యుపపన్నం॥ 7.

తా॥ ఇష్టకాలమును రెట్టించి గ్రాసముచేఁ హెచ్చించి స్పర్శమోక్షాంతర కాలముచేత విభజించి ౩౦ వియంగుళములు కలుప ఇష్టకాలంబునందలి సూర్యుని గ్రాసమగును॥ 7.

ఉదాహరణము॥ ఇష్టగడియలు ౨ దీనిని రెట్టించిన - ౪ × గ్రాసము-౬ = ౨౨=౨౫-౨౮ ÷ స్పర్శమోక్ష కాలముయొంతరము ౭-౩౫=౩-౨౧ + ౦-౩౦=౩-౫౧ ఇది యిష్టకాలగ్రాసము॥ 7.

ఈ గ్రహణము దక్షిణగోళము - అపసవ్యగ్రహణము - నైఋతిదిక్ స్పర్శః- ఆగ్నేయదిక్ మోక్షః- సూర్యోదయాదిస్పర్శకాలః - ౬-౫౮ మధ్యకాలః ౧౧-౨౧- మోక్షకాలః-౧౪-౩౩ ఆద్యంతపుణ్యకాలః-౭-౩౫.

ఇతి శ్రీగణేశదైవజ్ఞ విరచిత గ్రహలాఘవే
సూర్యగ్రహణాధికార స్సమాప్తః.

మాసగణాద్గ్రహణద్వయ సాధనాధికారః

శ్లో॥ అథమాసగణాత్సులఘు క్రియయాగ్రహణ ద్వయసిద్ధికృతేఽభిదధే। స్ఫుటసూర్యవిపాత తిథీంశ్చవపుర్గ్రసనాది విశేష చమత్కృతయే॥ ౧॥

టీ॥ అథ = అటుపిమ్మట (గ్రహస్ఫుట వక్రవక్రత్యాగోదయాస్తమయ గ్రహణానంతరం) విశేషచమత్కృతయే, విశేష=అధికమయిన, చమత్కృతయే=చోద్యముకొఱకు, సులఘుక్రియయా=మిగుల తేలికగణితముచేతను, మాసగణాత్ =మాససముదాయమునుంచి, గ్రహణద్వయసిద్ధికృతే, గ్రహణద్వయ=చంద్రసూర్యగ్రహణములు, సిద్ధికృతే=సిద్ధినిమిత్తము, స్ఫుటసూర్యవిపాతతిథీన్, స్ఫుటసూర్య=స్పష్టమగు సూర్యుని, విపాతతిథీన్=వ్యగ్వర్క తిథులనుగూర్చియు, వపుః=బింబము, గ్రసనాదిచ= గ్రాసము మొదలైనవియు, అభిదధే=చెప్పఁబడుచున్నవి॥ ౧॥

తా॥ గ్రహస్ఫుట వక్రవక్రత్యాగోదయాస్తమయ గ్రహణానంతరమందు మిక్కిలి చమత్కారముకొఱకు సులభమగుగణితముచేత మాససముదాయమువలన చంద్రసూర్యగ్రహణములు చేయుటకు స్ఫుటసూర్యవ్యగ్వర్క తిథులనుబట్టి బింబగ్రాసాదులు చెప్పఁబడుచున్నవి॥ ౧॥

అథక్షేపకానాహ

శ్లో॥ క్షేపోభాద్యః ఖంకృతాభూదృశోఽర్కే రుద్రాశ్శైలా నాగచంద్రావిపాతే। వృత్తేశూన్యం వజ్రిణశ్చంద్రబాణావారాద్యే ద్వ్యవ్యంఘ్రినందాబ్ధయస్స్యాత్॥ ౨॥

టీ॥ ఖంకృతాభూదృశోః। ఖం=౦, కృతా=౪, భూదృశోః=౨౧, ౦,అర్కే= సూర్యునియందును, రుద్రాశ్శైలానాగచంద్రాః, రుద్రాః=౧౧, శైలాః=౭, నాగచంద్రాః = ౧౮, విపాతే = వ్యగ్వర్కయందును, శూన్యంవజ్రిణశ్చంద్రబాణాః, శూన్యం=౦, వజ్రిణః=౧౪, చంద్రబాణాః=౫౧, వృత్తే=వృత్తమందును, ద్వ్యవ్యంఘ్రి

నందాబ్ధయః, ద్వ్యా=౨, వ్యంఘ్రినందాబ్ధయః=పాదరహితమగు నలుబదితొమ్మిది=౪౮, ౪౫ వారాద్యే=వారాదియందును, భాద్యః=రాశ్యాదియైన, క్షేపః=క్షేపకము, స్యాత్=అగును॥ ౨॥

తా॥ రవికి । ౦ । ౪ । ౨౧ । ౦ వ్యగువుకు, ౧౧ । ౭ । ౧౮ । ౧ వృత్తముకు । ౦ । ౧౪ । ౫౧ । ౦ వారాదిక్కి । ౪౮ । ౪౫ । ౦ క్షేపకములగును॥ ౨॥

ఉపపత్తిః॥ గ్రంథకాదౌరవిచంద్రరాహూణాం క్షేపాః ప్రథమముక్తాః సంతి। ఏవంరాహుక్షేపే చంద్రక్షేపంత్యక్త్వా (గ్రం। రాహుక్షేపంచంద్రక్షేపేత్యక్త్వా) విపాతః కృతః సూర్యక్షేపస్తుసిద్ధఏవ। వృత్తంచంద్రస్య మధ్య కేంద్రం చంద్రోచ్చ క్షేపయోరంతరం జాతస్తస్యాపి క్షేపః - ఏవం తచ్ఛకాదౌయన్మధ్యమంతిథేర్వారాద్యం సవారాదికస్య క్షేపః - అత్రమాసగణోత్పన్నాగ్రహా మాసాది ప్రతిపదిస్యుః - అతః పౌర్ణమాస్యాంత కరణార్థం పక్షచాలనాని గ్రహేషు క్షేప్యాణి తతో లాఘవార్థం క్షేపష్వేవ ప్రక్షిప్య క్షేపాః పాఠపఠితాః॥ ౨.

అథ ధృవాంకానాహ.

శ్లో॥ భానోః ఖంభూః ఖాబ్ధయో యంధ్రువస్స్యాత్ । శైలాః ఖర్కా-రాశిపూర్వోవ్యగోః స్యాత్ వృత్తస్యాంకాభూరసాశ్చాథతిథ్యా వారాద్యస్యాష్టౌః ఖగాస్తర్క- రామాః॥ ౩.

టీ॥ ఖం=౦, భూః=౧, ఖాబ్ధయః=౪౦, అయం=ఇది, భానోః=రవికి, రాశిపూర్వః=రాశ్యాది, ధృవః=ధృవము, స్యాత్=అగును, శైలాః=౭, ఖ=౧, అర్కాః=౧౨ వ్యగుః=వ్యగువుకు, స్యాత్=అగును, అంశాః=౯, భూః=౧, రసాః=౬, వృత్తస్య=వృత్తముకు, స్యాత్=అగును, అథ=పిమ్మట, అష్టౌః=౫, ఖగాః=౯, తర్క-రామాః=౩౬, తిథ్యాః=తిథియొక్క, వారాద్యస్య=వారాదికి, ధృవః=ధ్రువము, స్యాత్=అగును॥ ౩॥

తా॥ రవికి । ౦ । ౧ । ౪౦ । ౦ వ్యగువుకు । ౭ । ౧ । ౧౨ । ౦ వృత్తముకు ౯ । ౧ । ౬ । ౦ వారాదికి । ౫ । ౯ । ౩౬ । ౦ ఇవి పూర్వధృవకములగును॥ ౩॥

గ్రహములు	ధృవకములు				క్షేపకములు			
	రా	భా	వి	విలి	రా	భా	లి	లివి
రవి	౦	౧	౪౦	౦	౦	౪	౨౧	౦
వ్యగు	౭	౧	౧౨	౦	౧౧	౭	౧౮	౦
వృత్తం	౯	౧	౬	౦	౦	౧౪	౫౧	౦
వారాది	౫	౯	౩౬	౦	౨	౪౮	౪౫	౦

ఉపపత్తిః॥ ఏకాదశగణమితం చక్రం అతోహి ఏకాదశవర్షాహర్గణాత్ రవ్యాదయః పూర్వోక్తవత్సాధితాస్తే ధృవసంజ్ఞాఇతి॥ ౩॥

మాసగణార్గ్రహణద్వయసాధనాధికారః
అథమధ్యమరవివ్యగుసాధనమాహ

శ్లో॥ మాసౌఘతో ద్విగుణితాన్నగషడ్భిరాప్త రాశ్యాదినా రహిత మాసగణో రవిః స్యాత్। మాసాగ్రహాణివినిజత్రిలవాశ్చ తేంశామాసాంఘ్రి తుల్య కలికాః స్యు రయం విపాతః॥ ౪.

టీ॥ ద్విగుణితాత్ = ౨ చే హెంచబడిన, మాసౌఘతః = మాసగణమువల్ల నుంచి, నగషడ్భిః = ౬౭ చేత, ఆప్త రాశ్యాదినా, ఆప్త = భాగింపగావచ్చిన, రాశ్యాదినా = రాశ్యాదిచేత, రహితః = తీసివేయబడిన, మాసగణః = మాసగణము, రవిః = సూర్యుడు, స్యాత్ = అగును, మాసాః = మాససముదాయము, గ్రహాణి = రాసులు, స్యాత్ = అగును, వినిజత్రిలవాః, నిజ=స్వకీయమైన, త్రిలవాః=మూడవవంతు, వి=తీసివేయబడినదై, తే=అవి, అంశాః=భాగలు, స్యుః=అగును, మాసాంఘ్రితుల్య కలికాః, మాసా=మాసగణముయొక్క, అంఘ్రితుల్యా=నాల్గవవంతుతో సమమగునవి, కలికాః=లిప్తావిలిప్తలు, స్యుః=అగుచున్నవి, అయం=ఇది, విపాతః=వ్యగువు స్యాత్=అగును॥ ౪.

తా॥ మాసగణమే రాసులగును - ౨ చే హెంచబడిన మాసగణమును ౬౭ చేత భాగింపగా వచ్చిన రాశ్యాదిచేత తీసివేయబడిన మాసగణము రవియగును - మాసగణము తన మూడవవంతు తీసివేయబడినదై భాగలగును మాసగణముయొక్క నాల్గవవంతుతో సమమగునవి లిప్తావిలిప్త లగుచున్నవి - ఇవి వ్యగువగును॥ ౪.

ఉపపత్తిః॥ యదికల్పచాంద్రమాసైః కల్పగ్రహభగణానాంరాశయో లభ్యంతే - తదేకమాసేనకిమితి - లబ్ధాఃపృథక్పృథక్ సూర్యవిపాతవృత్తవారాధికానాం మాసగణాః తతోఽన్యోనుపాతః - యద్యేకమాసేనైతే తదేష్టమాసగణేనకే అత్ర రూపహారస్య అవికృతత్వాత్ నాశేకృతే మాసేగణేనైవ తే గుణాగుణ్యాః - తే గ్రహాః స్యు రిత్య త్రిగుణానాంచతుః స్థితత్వాత్ మాసగణాంకబాహుళ్యానుగుణనే జటకర్మ దృష్ట్వా ఆచార్యేణఖండగుణనాని సర్వత్ర విహితాని - తత్రాదౌర వేరయం రాశ్యాదిర్మాసగుణః -౦-౨౯-౬-౧౬ అత్రఖండగుణనార్థం ఏకోరాశి శేవధృతః - అతో మాసగణతుల్యో రవిః స్యాత్ తతః తదేకస్మాచ్ఛుద్ధం శేషం -౦-౫౩-౪౪ ఇదం సప్తషష్ట్యా సవర్ణితం జాతా ఉపరిద్వౌ-౨- అతో ద్విగుణమాసగణాత్ సప్తషష్టిలబ్ధం మాసగణే న్యూనీకృతం సత్ - రవిర్భవతీతి ఉపపన్నం - తద్వైవాయం విపాతమాసగుణః-౧-౦-౪౦-౧౫ అత్రైకరాశిరతో మాసా ఏవరాశయః - శేషస్యాపి ఖండద్వయంకృతం తత్రైకంఖండం-౦-౪౦ ఇదంత్రిభిః సవర్ణితం జాతా భాగస్థానే ద్వౌ అతో మాసాః ద్విగుణాస్త్రి భక్తా ఇత్యత్రాపి రూపా రాశిర్ద్వాభ్యాంగుణ్యతే - త్రిభిర్భజ్యతే సతావత్ స్వ త్రిభాగోన ఏవ భవతి అతో విని జత్రిలవా ఇతి - మాసాభాగాః స్యురితి అన్యత్ఖండం-౦-౧౫ ఇదం చతుర్భిః సవర్ణితం జాతం కలాస్థానే రూపం - అతో మాసాంఘ్రితుల్యా కలికా ఇత్యుపపన్నమ్॥ ౪.

ఉదాహరణము॥ శకము ౧౮౫౦ విభవనామసంవత్సర జ్యేష్ఠ శు ౧౫ ఆది వారం ౨౮-౫ అనూరాధ ౧౨-౪౧ చంద్రగ్రహణము॥

శకం	౧౮౫౦	౩౭ చక్ర
	౧౪౪౨	౨
	౧౧) ౪౦౮	౭౪
చక్రం	౩౭ శేషం ౧	౧౦
	౧౨	౩౩)౮౪+౧౪=౯౮
మాసములు	౧౨	౨ అధిమాసములు
గతమాసములు	౨	౧౬-౦-౦-౦ మాసగణం
	౧౪	౦-౧౪-౧౯-౪౨

అధిమాసములు	౨	౧౨)౧౫-౧౫-౪౦-౧౮
మాసగణం	౧౬	భ ౧౩-౧౫-౪౦-౧౮
	౨	౨- ౧-౪౦- ౦ ధ్రువకం
	౬౭)౩౨	౧-౧౪- ౦-౧౮
రాశ్యాది	౦-౧౪-౧౯-౪౨	౦- ౪-౨౧- ౦ క్షేపకం
౦-౧-౪౦-౦	పూర్వధ్రువకం	౧-౧౮-౨౧-౧౮ మధ్యరవిః
౩౭		
౨-౧-౪౦-౦		

మాసగణం ౧౬ ÷ ౩=౫-౨౦

౧౬- ౦-౦		౧౬-౧౦-౪౦-౦
౫-౨౦-౦		౪
౧౦-౪౦-౦		౧౨)౧౬-౧౦-౪౪-౧
భా. లి. విలి		౧)౪-౧౦-౪౪-౦ వ్యగుః
౪-౧౦-౪౪-౦	పూర్వధ్రువం	౭- ౧-౧౨-౦
౮-౧౪-౨౪-౦		౩౨
౦-౨౫- ౮-౦		౧౨)౨౬-౦-౧౪-౨౪-౦
౧౧- ౭-౧౮-౦ క్షేపకం		౨౧-౮-౧౪-౨౪-౦
౦- ౨-౨౬-౦ రాశ్యాదిర్వ్యగుః		చక్రనిఘ్నధ్రువం

అథవృత్త వారాదిసాధనమాహ

శ్లో॥ స్యాద్వ్రింశకేన రహితా మనుతష్ట మాసావృత్తంగణా భ్రకుల
వాఘ్యలవంగ్రహాది । స్యాద్ధాన్వితాదినముఖం మనుతష్ట మాసా
మాసా ఘతోదశగుణాప్తి యుక్తమ్॥ ౫.

టీ॥ మనుతష్టమాసాః, మను=౧౪ చేత, తష్ట=భాగింపబడిన, మాసాః= మాసములు, రాశయః = రాసులు, స్యుః = అగును (శేషముౠ) స్యాద్వ్యంశకేన, స్వ=తనయొక్క, అద్వ్యంశకేన=౭ చేత, భాగింపగావచ్చిన భాగలిప్తావిలిప్తలచేత రహితాః=తీవచబడినదై, గణాభ్రకులవాఘ్యలవం, గణా=మాసగణము, అభ్రకు= ౧౦ చేత భాగింపగావచ్చిన, లవాఘ్యలవం = భాగాదిగాకలుపబడినది, గృహాది = రాశ్యాది, వృత్తం=వృత్తము, స్యాత్=అగును, మనుతష్టమాసాః, మను = ౧౪ చేత,

తష్టా=భాగింపబడిన, మాసాః=మాసములు, స్వార్థాన్వితాః, స్వ=తనయొక్క, అర్థాంశాః=సగభాగము, అన్వితాః=కలుపబడినదగుచు, దశగుణాః=౧౦ చే బెంచ బడిన, మాసౌఘతః=మాసగణమునుంచి, భగుణాప్తియుక్తమ్, భగుణా=౩౨౮చేత, ఆప్తి=పొందబడినదానిని, యుక్తమ్=కలుపబడి, వారాద్యం=వారాది, స్యాత్ = అగును॥ ౫.

తా॥ మాసగణమును ౧౪ చే భాగింపగా వచ్చినది రాసులగును. మిగిలిన శేషమును ౮ చే విభజింప రాశ్యాదివచ్చును. ఇది మనుతష్టశేషములో తివచవలెను. పిమ్మట మాసగణమును ౧౦ చే భాగింపగావచ్చిన భాగాదిని పైన తివచగావచ్చిన దానిలో కలుపబడి వృత్తధ్రువకము చక్రనిఘ్నముచేసి కలుపబడి క్షేపకము గలిపిన వృత్తమగును.

ఉదాహరణము॥ ౨-౦-౦-౦ ౦-౭-౩౪-౧౮ ౧-౨౧-౨౫-౪౩	మాసగణం ౧౬÷౧౪=౧ రాశి శేషం ౨÷౮=౦।౭।౩౪। ౧౮ ౧౬÷౧౦=౧-౩౬-౦+౧-౨౧-౨౫-౪౩=తో కలుపగా ౧-౨౩-౧-౪౩ మాసగణోత్పన్నవృత్తం ౯-౧-౬-౦ పూర్వ ధ్రువం-చక్రం×౩౮ = ౩౩౪-౧౦-౪౨-౦÷౧౨=౨౮-

౧౦-౧౦'౪౨-౧ + ౧-౨౩-౧-౪౩ వృత్తం=౦-౩-౪౩-౪౩ + ౦-౧౪-౫౧-౦ క్షేపకం=౦-౧౭-౩౪-౪౩ ధ్రువక్షేపక సంస్కారవృత్తం॥

వారాదికి- తా॥ మాసగణమును ౧౪ చే భాగింపగా మిగిలినశేషమునందు అందులోనిసగము గలిపి మాసగణమును ౧౦ చే బెంచి ౩౨౮ చే విభజింపగా వచ్చిన దానినికలుప వారాదియగును॥ ఉదాహరణము.

మాసగణము ౧౬÷౧౪=౧ శేషము ౨ యిందులోసగము ౧ కలుప ౩-౦-౦ భాగాది॥

మాసగణం ౧౬×౧౦=౧౬౦ ÷ ౩౨౮= ౦-౨౯-౨౧- + ౩= ౩-౨౯-౨౧ మాసగణోత్పన్న వారాది

చక్రనిఘ్నధ్రువం ౫-౯-౩౦-౦ × ౩౮=౧౯౦-౫౫-౧౨-౦ + ౮=౨౮-౧-౫౫-౧౨-౦.

౩।౨౯।౨౧+౧।౫౫।౧౨=౫।౨౪।౩౩ + ౨।౪౭।౪౫ క్షేపకము=౧।౧౩।౧౭ వారాది॥ ౫॥

ఉపపత్తిః॥ వృత్తగుణో రాశ్యాదిః। ౦।౨౫।౪౭।౫౨ అత్ర చతుర్దశభిర్మాసైరేకం చక్రం భవతి అతో భగణ ప్రయోజనాభావాత్ మనుతష్ట మాసా ఇత్యుక్తం - అత్ర సైకో రాశి ధ్రువః ఏకశుద్ధధ్రువః-౦-౪-౧౧-౭ అస్యాపి ఖండ ద్వయం కృత్వా - అత్రేదం ఖండం అధికం గృహీతం -౦-౪-౧౮-౭ సప్తభిః సవర్ణిపం జాతం రూపం ౧ రాశిస్థానే అతో హి స్వార్ధ్యంశ కేనరహితా ఇతి - అధికం ఖండం-౦-౬ దశభిః సవర్ణితం జాతం భాగస్థానేరూపం ౧- అతో గణాభ్రిశలవాఢ్య మిత్యుపపన్నమ్ - అత్రతిథివారాదిక స్యాయం మాసగుణాః ౧-౩౧-౫౦- అత్ర ఖండ ద్వయం -౧-౩౦ ఇదం ద్వాభ్యాం సవర్ణితంజాతం గుణస్థానేత్రయ ౩ యోరాశిత్రి గుణః ద్వాభ్యాంభజ్యతే సః స్వార్ధాన్విత ఏవభవతి-అన్యత్ఖండం -౦-౧-౫౦ ఇదం భగుణైః సవర్ణితం జాతో గుణస్థానే దశ-౧౦- అతో దశగుణాత్ భగణాప్తియుక్త మిత్యుపపన్నమ్॥ ౫.

చక్రనిఘ్నధ్రువచక్రం ౩౭ లగాయతు ౪౨ వరకు				
చక్ర సంఖ్య	రవి	వ్యగు	వృత్తం.	వారాది
౩౭	౨-౧-౪౦-౦	౮-౧౪-౨౪-౦	౧౦-౧౦-౪౨-౦	౧-౫౫-౧౨-౦
౩౮	౨-౩-౨౦-౦	౩-౧౫-౩౬-౦	౭-౧౧-౪౮-౦	౭-౪-౪౮-౦
౩౯	౨-౫-౦-౦	౧౦-౧౬-౪౮-౦	౪-౧౨-౫౪-౦	౫-౧౪-౨౪-౦
౪౦	౨-౬-౪౦-౦	౫-౧౮-౦-౦	౧-౧౪-౦-౦	౩-౨౪-౦-౦
౪౧	౨-౮-౨౦-౦	౦-౧౭-౧౨-౦	౧౦-౧౫-౬-౦	౧-౩౩-౩౬-౦
౪౨	౨-౧౦-౦-౦	౭-౨౦-౨౪-౦	౭-౧౬-౧౨-౦	౬-౪౩-౧౨-౦

చక్ర సంఖ్య	చక్రనిఘ్నధ్రువోన క్షేపకం రవి	చక్రనిఘ్నధ్రువయుక్త క్షేపకం వ్యగు	చక్రనిఘ్నధ్రువయుక్త క్షేపకం వృత్తం	చక్రనిఘ్నధ్రువయుక్త క్షేపకం	వారాది
౩౭	౧౦-౨-౪౧-౦	౭-౨౧-౪-౨-౦	౧౦-౨౫-౩౩-౦	౪-౪౩-౫౭-౦	ఈ చక్రములవలన ధ్రువక సంస్కారము వేరే చేయనవసరము లేదు, యీ క్షేపకములు కలుపవలెను.
౩౮	౧౦-౧-౧-౦	౨-౨౨-౫౪-౦	౭-౨౬-౩౯-౦	౨-౦-౦	
౩౯	౯-౨౯-౨౧-౦	౯-౨౪-౬-౦	౪-౨౭-౪౫-౦	౭-౯-౩౬	
౪౦	౯-౨౭-౪౧-౦	౪-౨౫-౬౮-౦	౧-౨౮-౫౧-౦	౫-౧౯-౧౨	
౪౧	౯-౨౪-౧-౦	౧౧-౨౬-౩౦-౦	౧౦-౨౯-౫౭-౦	౩-౨౮-౪౮	
౪౨	౯-౨౪-౨౧-౦	౬-౨౭-౪౨-౦	౮-౧-౩-౦	౧-౩౮-౨౪	

అథధ్రువకక్షేపక సంస్కారనిర్ణయమాహ

శ్లో॥ మాసగణాజ్జనితో రవిరూనశ్చక్రహత ధ్రువకేణనిజేన। సంకలితా ఇతరేథచ తేస్యుః క్షేపయుతానిజమాసిసితాంతే ॥౬॥

టీ॥ మాసగణాత్=మాసగణముదల్లనుంచి - జనితః=కలిగినటువంటి - రవిః=సూర్యుడు - నిజేన=స్వకీయమైన - చక్రహతధ్రువకేన=చక్రముచే హెంచబడిన ధ్రువకముచేత - ఊనః=తివచబడినవాడుగా - కార్యః=చేయవలెను - ఇతరే=వ్యగువృత్త వారాదులు - తేన=అధ్రువకముచేత - సంకలితాః=కలుపబడినవై - కార్యాః=చేయదగినది - అథచ=పిమ్మట - తే=అవి - క్షేపయుతాస్సంతః = క్షేపకములతో కలుపబడినవగుచు - నిజమాసి=తనకిష్టమగు మాసమందలి - సితాంతే=పూర్ణమాంతమునకు, స్యుః=మధ్యగ్రహములగుచున్నవి ॥౬॥

తా॥ మాసగణముదల్ల రాబడిన రవికి చక్రనిఘ్నధ్రువకము తివిచి క్షేపకము కలుపబడవలెను. తక్కిన వ్యగువృత్తవారాదులకు చక్రనిఘ్నధ్రువకము క్షేపకము కూడా కలుపబడవలెను. తాను కోరిన పూర్ణిమాంతమునకు మధ్యగ్రహము లగును॥ ౬ ॥

ఉపపత్తి॥ చక్రహతాస్తుధ్రువకాః గ్రహేషు ప్రక్షేప్యాః ఏవం వర్షాణామేకాదశకత్వాత్ । తత్రరవేర్ధ్రువకో ద్వాదశకుద్ధో೭స్తి । అతస్తమూనోరవిః కార్యః । అక్ష్యేయో జ్యావేవ । యతఃగ్రంథకర్తదిమారభ్యాగ్రిసరకాలాదేవగ్రహాః సాధితాః । అతః సృష్ట్యాదేః సకాలాత్సాధితాయే గ్రహాస్తద్యుక్తా ఏవేత్యుపపన్నమ్ ॥౬॥

ఉదాహరణము ౫ వ శ్లోకములో వ్రాయబడినది.

అథపక్షచాలనమాహ

శ్లో॥ రవౌపాతిషికం చాలనంఖేందైవ దేవావిపాతేన భోబాణచంద్రాన్విపాశ్చ। షడర్కాయుగాక్షా గృహాద్యంచవృత్తే। దినాద్యేన భోక్షాబ్ధయో బాణబాణాః ॥౭॥

టీ॥ ఖేంద్రదేవాః। ఖ=౦। ఇంద్ర=౧౪। దేవాః = ౩౩, =౦।౧౪।౩౩। రవౌ = సూర్యునియందును, నభః=౦, బాణచంద్రాః=౧౫, నఖాః=౨౦=౦, ౧౫।౨౦। విపాతే=విపాతయందును, షడర్కాయుగాష్టాః, షట్=౬, అర్కాః=౧౨, యుగాష్టాః=౫౪=౬, ౧౨।౫౪। వృత్తే=వృత్తయందును, నభోఽష్టాబ్ధయః, నభః=౦, అష్టాబ్ధయః=౪౫, బాణబాణాః=౫౫=౦, ౪౫।౫౫ దినాద్యే=వారాది యందును, గ్రహాద్యం = రాశ్యాది, పాక్షికంచాలనం=పక్షచాలనము, భవతి=అగుచున్నది॥ ౭.

తా॥ పక్షచాలనమునకు రవికి రాశ్యాది ।౦।౧౪।౩౩।౦ వ్యగువుకు । ౦।౧౫।౨౦।౦। వృత్తమునకు ౬।౧౨।౫౪।౦ వారాదికి, ౦।౪౫।౫౫।౦ అగును॥ ౭॥

ఉపపత్తిః॥ పూర్వ్వ మనుపాతాత్ రవ్యాదీనాం మాసగణాః సాధితాఃసంతి తేషామర్థచాలనంకృతం అమాంత కాలిక గ్రహసాధనార్థమితి। ఏతదేవద్వాదశఘ్నం షణ్మాసచాలనం చతుర్వింశతిగుణం వర్షచాలనంభవతిసుగమమ్॥ ౭॥

ఉదాహరణము॥ పూర్ణిమాంతమధ్యగ్రహములు

రవి ౧।౧౮।౨౧।౧౮	వ్యగు ౦।౨।౨౬।౦	వృత్తం ।౦।౧౮।౩౪।౪౩	వా॥ ౧।౧౩।౧౮।
౦।౧౪।౩౩।౦	౦।౧౫।౨౦।౦	౬।౧౨।౫౪।౦	౦।౪౫।౫౫
౨।౨।౫౪।౧౮	౦।౧౭।౪౬।౦	౭।౧।౨౮।౪౩	౧।౫౯।౧౩

అథషణ్మాస చాలనమాహ.

శ్లో॥ శరావేదపక్షాభుజంగాగ్నయోఽర్కే వ్యగౌషట్కృతాః కుశ్చ
షాణ్మాసికే స్యాత్। శరావార్ధయస్త్రీషవోభాదివృత్తేదినాద్యే।
తిథేర్ద్వౌభవాభూర్దినాద్యం॥ ౮

టీ॥ శరాః=౫, వేదపక్షాః=౨౪, భుజంగాగ్నయః=౩౮=౫।౨౪।౩౮, అర్కే=రవియందును, షట్=౬, కృతాః=౪, కుః=౧=౬।౪।౧, వ్యగౌ=వ్యగువు

నందును, శరాః=౫, వార్ధయః=౪, త్రిషవః=౫౩=౫।౪।౫౩, వృత్తే=వృత్తమందును, భాది=రాశ్యాది, షాణ్మాసికం=ఆఱుమాసములచాలనము,. స్యాత్=అగును, ద్వౌ=౨, భవాః=౧౧, భూః=౧=౨।౧౧।౧, తిథేః=తిథికి, దినాద్యే = వారాదియందు దినాద్యం=వారాది, స్యాత్=అగును॥ ౮॥

తా॥ ఆఱుమాసములచాలనము రవికి రాశ్యాది ౫।౨౪।౩౮।౦ వ్యగువుకు ౬।౪।౧।౦ వృత్తమునకు ౫।౪।౫౩।౦ దినాదికి ౨।౧౧।౧ అగును ।౮॥ యిచ్చట ౬ మాసములకు చంద్రగ్రహణము లేనందున గ్రహణము అధికమగుటచే ౧౦ పక్షములు, ఆశ్వయుజ బ॥ ౩౦ సోమవారము సూర్యగ్రహణము అప్పటికి చాలనము చేసిన గ్రహముల వివరము॥

జ్యేష్ఠ బ ౩౦ ఆదివార గ్రహములు.

రవి ౨-౨-౫౪-౧౮	వ్యగు ౦-౧౭-౪౬-౦
౪-౨౫-౩౦-౦	౫-౩-౨౦-౦
౬-౨౮-౨౪-౧౮	౫-౨౦-౬-౦

వృత్తం ౭-౧-౨౮-౪౩	వారాది ౧-౫౯-౧౩	
౪-౯-౦-౦	౭-౩౯-౧౦	ఆశ్వయుజ బ ౩౦ కు చాలన
౧౧-౧౦-౨౮-౪౩	౨-౩౮-౨౩	ధ్రువం

ఇష్టతిథి సాధనమాహ.

శ్లో॥ అభిమతవిధిసిద్ధ్యై ప్రాక్పరేయాస్తుతిథ్యః । స్వయంగరసలవో
నాశ్చాలనంస్యాద్దినాద్యే। స్వయుగగుణలవోనాః స్యాల్లవాద్యం
దినేశే॥ స్వగుణనవలవోనావిశ్వనిఘ్నాశ్చవృత్తే॥ ౯.

టీ॥ యాః=ఏ, ప్రాక్పరే। ప్రాక్=ముందుగాను, పరే=వెనుకను అయిన, తిథ్యః=తిథులు, స్యుః=అగుచున్నవో, తాః=ఆ తిథులు, అభిమతతిథిసిద్ధ్యై। అభి

మత=ఇష్టమయిన, తిథి=తిథియొక్క, సిద్ధ్యై=సిద్ధికొఱకు, స్వయుగరసలవోనాః । స్వ=ఆతిథులు ప్రతిగానుంచబడి, యుగరస=౬౪ చే భాగింపగా వచ్చిన విభక్తము, ఊనాః=తీవచబడి, దినాద్యే=దినాదియందు, చాలనం=చాలనము, స్యాత్=అగును, స్వయుగగుణలవోనాః । స్వ=ఆతిథులు ప్రతిగానుంచబడి, యుగగుణ=౩౪ చేత, లవ=పొందిన విభక్తము, ఊనాః = తీవచబడి, దినేశే=రవియందు, లవాద్యం=భాగాది, చాలనం=చాలనము, స్యాత్=అగును, స్వగుణనవలవోనాః । స్వ=ఆతిథులు ప్రతిగానుంచబడి, గుణనవ=౯౩ చేత, లవ=పొందబడిన విభక్తము, ఊనాః=తీవచబడి, విశ్వనిఘ్నాః । విశ్వ=౧౩ చేత, నిఘ్నాః=గుణింపబడి, తాః=అవి, వృత్తే=వృత్తమందు, చాలనం=చాలనము, భవతి=అగును॥ ౯.

తా॥ ఏవి పూర్ణిమావాస్యలకు ముందు వెనుక తిథులగుచున్నవో అవి యిష్టమయిన తిథియొక్క సిద్ధికొఱకు। ఆ తిథి ప్రతిగానుంచబడి ౬౪ చే భాగింపగా వచ్చినది తీవచబడి దినాదియందు చాలనము చేయవలెను. తిరిగి మరియొక ప్రతిగా నుంచబడి ౩౪ చే భాగింపగా వచ్చినది ప్రతిలో తీవచబడి రవియందు భాగాదిచాలనము చేయవలెను. తిరిగి మరియొక ప్రతిని ౯౩ చే భాగింపగా వచ్చినది తిథిలో తీవిచి ౧౩ చే హెంచి అది వృత్తమందు చాలనము చేయవలెను॥ ౯.

ఉపపత్తిః॥ అత్రైక చాంద్రదినమానం। ౦-౫౯-౩-౪౫ యద్యేకతిథా చేతత్ తదేష్టతిథిభిః కిమితి। ఇదమిష్ట తిథిగుణంరూపహరస్యావికృతత్వాన్నాశః। అతః ఖండగుణనార్థమస్యైక ఏవగృహీతః ॥ అత ఇదమేకంశుద్ధం కృత్వాజాతం। ౦-౦-౫౬-౧౫ చతుష్షష్ట్యా సవర్ణితమూర్ధ్వస్థానేరూపం। అతః స్వయుగరసలవోనా స్తిథయోవారాద్యే దేయాః। పూర్వేఋణం అగ్రేధనమితి। చాలనేప్యుక్తమస్తి। అథరవిచాలనోపపత్తిః। తత్రరవేః చాంద్రదినాంతర్వర్తినీ మధ్యగతిరియంభాగాద్యా। ౦-౫౮-౧౪ అస్యాఅస్యంశాశుహోనాః। అత ఇదం రూపశుద్ధంజాతం। ౦-౧-౪౬ ఇదంతుర్త్రింశత్ సవర్ణితం జాతమూర్ధ్వంరూపం। ౧॥ అతో యుగగుణలవోనాః। ౩౪। తిథయోరవిచాలనమితి। అథవృత్తచాలనం వృత్తస్య చంద్రమందకేంద్రస్య। ౦। చాంద్రదినాంతర్వర్తినీ మధ్యగతిర్భాగాద్యా। ౧౨-౫౧-౩౭ అస్యాస్త్రయోదశగృహీతాః। అత ఇయంత్రయోదశశుద్ధం। ౦-౮-౨౩ ఇదం

త్రినవతి సవర్ణితంజాతాః। ఊర్ధ్వంత్రయోదశస్యైవ। అతో విశ్వనిఘ్నాః। స్వత్రినవతిభాగోనా స్తిథయోవృత్తచాలనమితి॥ ౯.

అథరవిస్పష్టార్థం తిథేరపిస్పష్టార్థం సూర్యచంద్రయోర్మందఫలే సాధయతి.

శ్లో॥ అత్యష్ట్యష్టివృషార్కగోశరదృశః ఖండానితైర్వృత్తదోర్భాగతీంద్రులవప్రమైక్యమగతఘ్నోచ్ఛిష్ట, విశ్వాంశయుక్, ప్రాగ్వత్స్యా
త్స్వమృణఫలం త్వితిరవేః కేంద్రాద్యదన్యచ్చతద్వ్యాప్తం స్వాం
గలవోనితంకురుతయోః కార్యాపునః సంస్కృతిః ॥ ౧౦.

టీ॥ అత్యష్ట్యష్టివృషార్కగోశరదృశః, అత్యష్టి=౧౭, అష్టి=౧౬, వృష=౧౪, అర్క=౧౨, గో=౯, శర=౫, దృశః=౨, ఖండాని=ఖండములు, స్యుః=అగుచున్నవి, తైః=ఆఖండములచేత, వృత్తదోర్భాగతీంద్రులవప్రమైక్యమ్, వృత్తదోర్భాగ=వృత్తభుజాంశలయందు, తీంద్రు=౧౩ చేత, లవ=భాగింపగావచ్చిన సంఖ్య గతఖండములగును, ప్రమైక్యమ్=గతఖండములుకలిపి, అగతఘ్నోచ్ఛిష్టవిశ్వాంశయుక్, అగత= ఏష్యఖండముచేత, ఘ్న=గుణింపబడిన, ఉచ్ఛిష్ట=శేషము, విశ్వాంశయుక్= ౧౩ వ వంతు కలుపబడవలెను. ప్రాగ్వత్=వెనుక చెప్పినట్లు కేంద్రాది అనగా మేషాదిషట్కమందు ధనమును తులాదిషట్కమందు ఋణమును, ఫలం=ఫలము, స్యాత్=అగును, అన్యచ్చ=ఇతరమైతే, రవేః=సూర్యునకు, యత్ ఫలం=యేఫలమైతేగలదో, తత్=అది, సాధ్యాః=సాధించతగ్గది, తద్వ్యాప్తం, తత్=అది, వ్యాప్తం=౨చే భాగింపబడి, స్వాంగలవోనితం-స్వ=స్వకీయమైనదాని, అంగలవ=౬వ వంతు, ఊనితం=తీవచబడుటు, కురు=చేయుము, పునః=తిరిగి, తయోః=వాట్లయొక్క, సంస్కృతిః=సంస్కారము, కార్యా= చేయితగ్గది॥ ౧౦॥

తా॥ ౧౭।౧౬।౧౪।౧౨।౯।౫।౨। ఇవిఖండములు, వృత్తభుజాంశలను ౧౩ చే భాగింప విభక్తము గతఖండములగును, ఏష్యఖండముచేత ఏష్యభాగాదులను హెంచి ౧౩ వ వంతు భాగలలో గతఖండములుకలిపి లిప్తావిలిప్తలుచేసికొనవలెను. వృత్తకేంద్రము మేషాదిధనమును తులాదిఋణమును చేయవలెను. రవికిమందోచ్చలో తీసి

కేంద్రముతీసికొనివచ్చి భుజాంశలను ౧౩ చే భాగింప విభక్తము గతఖండములగును, మిగిలినభాగాదిని ఏష్యఖండముచేత హెంచి ౧౩ చే భాగింపగావచ్చిన భాగాదిని గతఖండయోగములచేర్చి ౨ చే భాగించి ౬ వ వంతు తీయవలెను. ఇవి మేషాదుల నెరిగి ధనఋణములు చేయవలెను॥ ౧౦॥

ఉపపత్తిః॥ అత్రవృత్తం త్రయోదశభాగాంతరం పరికల్ప్యపూర్వోక్తవన్మంద ఫలంఖండాని చంద్రస్యసాధితాని రాశిత్రయమధ్యే సప్తైవఏతాని మందఫలఖండాని సావయవాన్యతో ద్విపంచదశగుణాని నిఃశేషాణిభవంతి, అతఃపంచదశగుణాని కృత్వా పఠితాని, అత్రేష్టఫలార్థమనుపాతః, యదిత్రయోదశభాగైరేకంఖండం తదేష్ట వృత్తదోర్భాగైః కిమితి, లబ్ధమితఖండానామైక్యం కార్యం, తతఃశేషాదనుపాతః, యదిత్రయోదశభాగైరేష్యఖండంతదా శేషాంశైః కిమితిలబ్ధంగతఖండయోగే యోజ్యం తత్ఫలంస్యాత్, ధనర్ణోపపత్తిః స్పష్టీకరణాధికారేఉక్తైవాస్తి, ఏవంరవికేంద్రాదపిసాధ్యఫలంసాధ్యం, తత్రలాఘవార్థం ఏభిరేవఖండైః రవికేంద్రాదపిఫలంసాధ్యమిత్యుపపన్నమ్, అత్రచంద్రఫలం కేనభక్తం రవిఫలం స్యాదితి జ్ఞానార్థం సూర్యఫలేన పరమేణ, ౨౧౦ చంద్రపరమఫలే ౫।౨ భక్తేలబ్ధం ద్వౌ ౨। అతశ్చంద్రఫలంద్వాభ్యాం, ఏవంద్విభక్తం। చంద్రఫలం। ౨-౩౧ సూర్యఫలాత్ ౨-౧౦ యదధికం। ౦-౨౧ తద్ద్విభక్తస్య। ౨-౩౧ షడంశాః। స్వల్పాంతరాత్। అతఉక్తం। స్వషడంశవివర్జితమితి। ఏవముభయోఃఫలయోః సంస్కృతిఃకార్యేతిధాదేయత్వాత్॥ ౧౦.

ఉదాహరణము॥ వృత్తము ౦-౧౮-౩౪-౪౩ యిదే కేంద్రము యిదే భుజయగును. భాగలను ౦-౧౮-౩౪-౪౩÷౧౩=౧ గతఖండము। ఏష్యం। ౫-౩౪-౪౩×౧౬ ఏష్యఖండము=౮౯-౧౫-౨౮÷౧౩=౬-౫౧-౫౭

గతఖండము ౧౭

వృత్తఫలం ౨౩-౫౧-౫౭

రవిమందోచ్చ
౨-౧౮-౦-౦
౧-౧౮-౨౧-౧౮
౦-౨౯-౩౮-౪౨÷౧౩=౨ గతఖండములు ఏష్యభాగాది ౩-౩౮-౪౨×౧౪ ఏష్య ఖండము=౫౧-౧-౪౮÷౧౩

= ౩-౫౫-౩౧
గతఖండములు ౧౭+౧౬ = ౩౩-౦-౦
౩౬-౫౫-౩౧÷౨=౧౮-౨౭-౪౫÷౬=౩-౪-౩౭
౩-౪-౩౭
మేషాదికేంద్రేధనం ౧౫-౨౩-౮+౨౩-౫౧-౫౭=
౧-౯-౧౫-౫ ఫలద్వయ సంస్కృతిః.

అథహారసాధనమాహ

శ్లో॥ వృత్తైష్యదళాద్రసాప్తియుక్తారహితాః। కర్కిమృగాదికేచవృత్తే।
సగుణాంశవహ్నయోహారః స్యాదథసూర్యాచ్చర ముక్తపూర్వవత్స్యాత్ ॥ ౧౧.

టీ॥ సగుణాంశఖవహ్నయః। సగుణాంశ=౩ వ వంతు (౨౦) తో కూడిన, ఖవహ్నయః=౩౦=౩౦-౨౦, కర్కిమృగాదికే=కర్కటమకరాదిరైన, వృత్తే=వృత్తమందు, వృత్తైష్యదళాత్=వృత్తభోగ్యఖండమునుంచి, రసాప్తియుక్తా = ఆరవవంతు, వృత్తము కటకాదిరైతేధనమును। రహితాః = మకరాదిరైతే ఋణమును చేసిన, హారః=హారము, స్యాత్=అగును, అథ=పిమ్మట, సూర్యాత్ = సూర్యునినుంచి, ఉక్తపూర్వవత్=వెనుక చెప్పబడిన రీతిని। చరం=చరము, స్యాత్=అగును॥ ౧౧.

వెనుకటి శ్లోకరీతిని గణితములో వచ్చిన వృత్తభోగ్య ఖండముయొక్క ఆరవ వంతు దెచ్చి। ౩౦-౨౦ లో వృత్తము కర్క్యాదిరైన ధనమును మకరాదిరైన ఋణమునుచేయ హారమగును। పిదప రవినిబట్టి చరము సాధించవలెను. ॥౧౧

ఉపపత్తిః॥ ఇయంఫలసంస్కృతిస్తిథౌ కేయాతోఘటీ కరణార్థమనుపాతః, యదిగత్యంతర కలాభిః షష్టిఘటికాస్తదాఏభిః ఫలకలాభిః కతిఘటికాః। ఏవమత్ర ఫలభాగానాం పూర్వకం। కలీకరణార్థం షష్టిగుణః। ఏతత్ఫలం పంచదశగుణిత మస్తి సావయవత్వాత్। అతః పంచదశహారః గుణహారయోర్హ్రాసేనాపవర్త్య తయోర్జాతోగుణః। ౪। ఇదానీంషష్టిర్గుణః। ౬౦। అతోగుణఘాతోజాతోగుణః ।౨౪౦। హారస్తుగత్యంతరకలాః తాస్తుమధ్యమాఏవగృహీతాః। గుణహారయోశ్చతుర్వింశత్యా

అపవర్తితయోః జాతోగుణః । ౧౦ । హారః । ౩౦-౨౦ ఫలసంస్కృతిర్దశహృతేత్యగ్రేఉక్తమస్తి । అయంహారోమధ్యః । అతః స్పష్టత్వం యథాభోగ్యఖండం పరమం ౧౬ ఇదంకేన గుణంపరమంగత ఫలంభవతి । అతోఽదం భోగ్యఖండం వేదైర్గుణ్యం । తతః చతుర్వింశత్యాఅపవర్తితం । గుణహారయోర్గుణేనాపవర్తి తయోర్జాతో హారః షట్ । ఇదంఫలం నగుణాంశక తిన్నమితే హారేసంస్కార్యం । తత్రికర్మాది షట్కేకేంద్రేగతిఫలం ధనం అతోయుక్తాఇతి । మకరాదిషట్కేఋణం అతో రహితాఇతి । ఏవంజాతః స్పష్టోహారః । అతోహిఫలసంస్కృతిర్దశహతాహారోద్ధృతా నాడ్యః స్యురిత్యుపపన్నమ్. ॥౧౧॥

ఉదాహరణము॥ వృత్తభోగ్యఖండము ౧౬ ÷ ౬=౨-౪౦-౦

౩౦-౨౦ లో వృత్తకేంద్రము మకరాది యగుటచేత ఋణము చేయవలెను.
౨-౪౦
౨౭-౪౦ హారము
శేషము ౧౮×౧౦
౪౪౪
౧౪౦౬ ÷ ౬౧=౨౩-౨౬-౦ అయనాంశలు ౧-౧౮-౨౧-౧౮ రవి

౨౩-౨౬-౦ అయనాంశలు
౨-౧౧-౪౩-౧౮
౩౭ ౧౨
౩౦
౬౯ ౩౦) ౧౪౧-౨౬-౨౪
౪ ౪
౭౩ చరం మేషాదిరాత్రిగానధనము

ఆథస్ఫుట తిథిసాధనమాహ

శ్లో॥ నాడ్యః స్యుః ఫలసంస్కృతిర్దశహతాహారోద్ధృతా ఏదోచరం
సాయం లక్షణకంత్వథోవిఘటికాః పశ్చాదృణం ప్రాగ్ధనం। స్వాం
ఘ్ర్యూనాన్తరయోజనాన్యథతిథిః స్పష్టాత్రిభిః సంస్కృతా ।
తత్సంస్కారఘటీ సమాశ్చకలికా దేయావ్యగావోష్ణగా ॥౧౨॥

టీ॥ ఫలసంస్కృతిః=ఫలద్వయసంస్కృతవృత్తము, దశహతా=౧౦ చే గుణింపబడి, తతః=పిమ్మట, హారోద్ధృతాసతీ = హారముచేత విభజింపబడినదగుచూ, నాడ్యః=గడియలు, స్యుః=అగుచున్నవి, అథ=పిమ్మట, చరం=చరమూ, సాయంలక్షణమే=సాయంకాలమునందు, స్యాత్=అగును, అథ=తరువాత, స్వాంఘ్ర్యూనాన్తరయోజనాని, స్వాంఘ్రి=తనదేశాంతరముల యోజనములలోని నాల్గవవంతు, ఊనా=తీవచబడిన యోజనములు, అంతరయోజనాని=అంతరయోజనములు, విఘటికాః=విగడియలు, పశ్చాత్=పడమరదిక్కు అయితే, ఋణం=ఋణమును, ప్రాక్=తూర్పు అయితే, ధనం=ధనమును, స్యాత్=అగును, అథ=పిమ్మట, త్రిభిః=మూడు సంస్కారములచేత, సంస్కృతా=సంస్కరింపబడి, తిథిః=తిథి, స్ఫష్టా=స్ఫుటమైనది, స్యాత్=అగును, తత్సంస్కారఘటీసమాః=ఆ సంస్కారగడియలతో సమమగు, కలికాః=లిప్తలు, వ్యగౌ=వ్యగువందును, ఉష్ణగౌచ=సూర్యునియందును, దేయాః = ఇవ్వదగినది॥ ౧౨

తా॥ ఫలద్వయసంస్కృత వృత్తము ౧౦ చే హెంచబడి హారముచే భాగింపబడినదై గడియాదులగుచున్నవి. పిమ్మట చరమూ ప్రాతస్సాయంకాలములనుబట్టి సంస్కరించవలెను. పిదపదేశాంతరయోజనములలో నాల్గవవంతు తీవిచి మిగిలిన విగడియలను భూరేఖకు పడమరయైతే ఋణమును తూర్పుఅయితే ధనమునుచేయవలెను. యీమూడుసంస్కారములచేత స్ఫుటతిథిగడియలగును. యీ లిప్తలు వ్యగువునందును రవియందును సంస్కరింపవలెను॥ ౧౨॥

ఉపపత్తిః॥ ఫలటీకరణోపపత్తిః పూర్వమేవోక్తా । చరంస్యస్తత్వే హేతుర్యథా, యద్గ్రహేఋణంతత్తిథౌధనం, యద్ధనం తదృణంభోగ్యత్వాత్, అతఃచరం విపరీతం, రేఖాస్వదేశాంతరో పపత్తిఃపూర్వం ప్రతిపాదితాస్తి, తిథిఃరవిచంద్రాంతరాద్భవతి, అతోగత్యంతరాధనుపాతః, యదిభూపరిధియోజనైః, ౪౮౦౦ గత్యంతరకలాఃలభ్యంతే, తదారేఖా స్వదేశాంతరయోజనైఃకిమితి, పునస్స్ఫుటీకరణాయానుపాతః, యదిగత్యంతరకలాభిః షష్టికలాః తదాభిఃకిమితి, గత్యంతరకలాతుల్యయోర్గుణహారయోర్నాశః, పునరస్యఫలస్యఫలీ కరణార్థం షష్టిర్గుణః ౬౦, ఏవంగుణఘాతో గుణః ౩౬౦౦ హారః, ౪౮౦౦ గుణహారౌద్వాదశశతాపవ ౧౨౦౦ ర్తితౌగుణః,

-౩- హారః -౪- అతః స్వాంఘ్ర్యా నాని యోజనాని పలానిస్యురిత్యుపపన్నమ్-
ఏతత్ఫలత్రియ సంస్కృతాతిథిః స్పష్టాభవతీత్యుపపన్నమ్- రవివ్యగూమధ్యమతిథ్యంత
కాలీనాతయోః స్పష్టతిథి కాలీన కరణార్థం ఫలసంస్కారఘటీభి శ్చాలనందేయం -
అతోలాఘవార్థం స్వల్పాంతత్వాత్సంస్కారఘటీ సమాఃకలాః సూర్యేవ్యగా దేయా
స్తాతాత్కాలికా మధ్యమాభవతఇతి॥ ౧౨.

ఉదాహరణము॥ ఫలద్వయ సంస్కృతవృత్తము -౩౯-౧౫-౫×౧౦=౩౯౨-౩౨--౫౦ ÷ ౨౪-౨|౩=౧౪-౧౧- + చరం -౧-౧౩ = ౧౫-౨౪-౩౭ దేశాంతరం =౧౬-౨- వారాదితిథి ౧-౧౩-౧౭-+౧౬-౨= ౧-౧౩- ౧౭=౧-౨౯-౨౦ స్ఫుటతిథి॥ రవి -౧-౧౭-౨౧-౧౭ + ౧౬-౨=౧-౧౭-౩౪-౨౦ వ్యగుః ౦-౨-౨౬-౦ +౧౬-౨=౦-౨-౪౨-౨॥ ౧౨.

అత స్తయోః స్పష్టత్వార్థం పలమగ్రేసాధయతి.

శ్లో॥ ససార్వహ్లవామినజంఫలం యుగఘ్నంలిప్తాస్తాః । కురుచతయోః
స్ఫుటౌచ తౌస్తః । విత్రింశద్వియుతహారః కృశానుభక్తశ్చంద్ర
స్యపరిభవతిబింబ మంగుళాద్యం ॥ ౧౩.

టీ॥ ఇనజంఫలం=వెనుకరీతిని రాబడిన రవిఫలమును, యుగఘ్నం = ౪ చే హెచ్చించబడి, ససార్వహ్లవాం=౨౪ చే భాగింపగా వచ్చిన దానిని కలుప, లిప్తాః=లిప్తాదియగును, తాఃలిప్తాః=ఆలిప్తాదులు, తయోః=అరవివ్యగ్వర్కులయందు, కురు=సంస్కరింప, తౌ=అరవివ్యగువులు, స్ఫుటౌ=స్ఫుటములు, స్తః=అగును, విత్రింశద్వియుతహారః=మూడవవంతు తీవచబడిన రెండు హారమునందు, యుతః=కలుపబడిః కృశానుభక్తః=మూడుచే భాగింపబడి, చంద్రస్య = చంద్రునియొక్క, బింబం=బింబము, అంగులాద్యం=అంగులాది, పరిభవతి=అగుచున్నది॥ ౧౩.

తా॥ ఇదివరకు తీసికొనిరాబడిన రవి ఫలమును ౪ చే గుణించి ౨౪ చే భాగింపగా వచ్చినదానిని కలుప లిప్తాదియగును, ఆ లిప్తాదులు రవివ్యగువులందు సంస్కరింపబడి స్ఫుటములగును, మూడవవంతు తీవచబడిన రెండు అనగా, ౧-౪౦ హారమునందు కలుపబడి మూడుచే విభజింపబడి అంగులాది చంద్రబింబమగును॥ ౧౩.

ఉపపత్తిః॥ అత్రరవిఫలం పంచదశభిర్భాజ్యం పూర్వం పంచదశగుణితత్వాత్। తతఃకలార్థంషష్టిగుణః । గుణహారయోర్వ్యస్తరేణా పవర్తితయోర్గుణః । ౪ । అతో యుగఘ్నమితి । అత్రపరిథమం రవిఫలం పరమేతావత్ । ౨-౫-౩౧ ధృతమ్ । ఏతన్మికంధార్యం । ౨-౧౦-౩౧ అనయోగంతరమిదం । ౦-౫ ఇదంచతుర్వింశత్యా సవర్ణితంజాతంద్వయం ఫలంతుల్యమేవ । అతః ససార్వహ్లవామితి । తాఃఫలకలాః రవివ్యగ్వోర్ద్వయాస్తాస్ఫుటౌభవతః । అథచంద్రబింబస్యోపపత్తిః । అత్ర తేప్పంబానయనంకార్యం ఇత్యత్రహారోపిగతఖండమతో హారాదనుపాతః । యద్యస్మిన్మధ్యమేహారే । ౩౦-౨౦ ఇదంచంద్రబింబం । ౧౦-౪౦ తదేష్టస్య స్పష్టహారేకిమితి । అత్రగుణాద్వారోపి త్రిగుణాసన్నోఽతోఽత్రవిత్ర్యం శాద్వాక్షేప్యా । తతస్త్రిగుణం చంద్రబింబంభవతి । అత ఉక్తంవిత్రింశద్వియుతహారః । కృశానుభక్తశ్చంద్రబింబమితి ॥ ౧౩.

ఉదాహరణము॥ రవిఫలం । ౩-౪-౪౭×౪=౧౨-౧౯-౨౮÷౨౪=౦-౩౦
౪౬+౧౨-౧౭-౨౭=౧౨-౪౯-౧౪.

౦-౧౨-౧౭+౩౦=౦-౧౨-౪౭+౧-౧౭-౩౭-౨౦ రవి=౧-౧౭-౫౦-౭ స్ఫుటరవి.

వ్యగు । ౦-౨-౪౨-౨+౧౨-౪౭ = ౦-౨-౫౪-౫౦ స్ఫుటవ్యగు॥ హారం ౨౭-౪౦÷౩=౯-౧౩ చంద్రబింబము॥ ౧౩.

అథసూర్యబింబభూభాబింబౌసాధయతి॥

శ్లో॥ ఖాబ్ధ్యాప్తార్కగతదళయుతోనాః స్వకేంద్రేకులీరన క్రాద్యేస్యా
ద్వ్యరిలవభవా అంగులాద్యర్కబింబం । హారోపీషుః స్వతిథిలవ
యుక్ స్యాత్కుభావా స్యాంధనర్ణంస్వర్క్షాప్తార్కగతదళమతో
నక్రకర్క్యాది కేంద్రే॥ ౧౪

టీ॥ అర్కగతదళయుతోనాః । అర్కగతదళ = సూర్యునియొక్క గత ఖండములను, యుతోనాః=రవిసంద కేంద్రము కర్క్యాదిధనమును మకరాది ఋణ

ములను, కార్యాః=చేయవలెను, ఖాబ్ధ్యాప్తా=౪౦ చే భాగింపగా వచ్చిన లిప్తాదిని, వ్యరిలవభవా=౧౦-౫౦ లో పైరీతిని ధన ఋణములు చేయవలెను, రవిబింబమగును, హారః=హారము, లిప్తః=౫ చే తీవచబడినదై, స్వతిథిలవయుక్, స్వ=ప్రతి గానుంచి, తిథిలవేన=౧౫ చే విభజింపగావచ్చిన విభక్తముచేత, యుక్=కలుపబడినదై, కుభా=భూభాబింబము, స్యాత్=అగును, అస్యాం=దీనియందు, ఖాగ్నైః=౩౦ చేత భాగింపగావచ్చినది, అర్కాగతదళం=సూర్యుని భోగ్యఖండమును విభజించి, మకరకర్క్యాదికేంద్రే=మకరకర్క్యాది కేంద్రములయందు, ధనర్ణం=ధనఋణములు, కార్యం=చేయతగినది॥ ౧౪.

తా॥ రవిభోగ్యఖండమును ౪౦ చే విభజింపగా వచ్చిన లిప్తాది రవి మధ్యగతి బింబమందు రవి మందకేంద్రము కర్క్యాదిధనమును మకరాది ఋణమును చేయగా అంగుళాది రవిబింబమగును, హారము ౫ చేత తీవచబడినదై ౧౫ వ వంతు కలుపబడి భూభాబింబమగును । భోగ్యఖండమును ౫౦ చే విభజింపగా వచ్చిన లిప్తాది మకర కర్క్యాది కేంద్రముల నెరిగి ధన ఋణములు చేయవలెను॥ ౧౪.

ఉపపత్తిః॥ మధ్యగతి ప్రమాణేన రవేర్మధ్యాబింబమిదం ౧౦-౫౦ యది మధ్యగత్యా ఇదంతదాస్పష్టగత్యాకిం । అత్రభోగ్యఖండ పరమత్వే గతిఫల పరమత్వమిత్యత్ర । భోగ్యఖండాత్ గతిఫలం ప్రసాధ్య బింబంసాధ్యం । తదత్రపరమం బింబం ౧౧-౧౫ అనయోర్మధ్య స్పష్టయోరంతరం । ౦-౨౫ ఇదం పరమభోగ్యఖండస్యాస్య ౧౬ చత్వారింశత్తమోభాగః । అయం మధ్యాబింబేదేయః । కర్క్యాదౌగతిఫలం ధనమతో యుతోయుక్తః । మకరాదౌగతిఫల మృణమతో హీనః । ఏవంరవిబింబంభవతి । అథభూభాబింబోపపత్తిః అత్రచంద్ర మధ్యగతి వశాత్ జాతం । భూభాఖండమేకం । ౨౬ ఇదం మధ్యహారస్య । ౩౦-౨౦ పంచోనితస్య స్వతిథిలవయుక్తస్య సమంభవతి ! అతోహిస్పష్టహారాదేవం సాధ్యమ్ । తదత్ర సూర్యగతిఫలోత్థంబింబం భూచ్ఛాయాయామస్వాందేయమ్ । తత్రసూర్యభోగ్య ఖండస్యపంచదశాంశందేయమితిదృశ్యతే । యతోహిపరమం భోగ్యఖండమిదమ్ । ౧౬ త్రింశం శోనాప్త=౬-౪౦ భక్తం రవిగతిఫలం భవతి । ౨-౧౩ తదపిస ప్తభక్తం భూభాఖండం భవతి । అతోయం హారఘాతోహారః । ౫౦ భోగ్యఖండం పంచా

త్మభక్తం భూభాఖండేదేయః । మకరాదౌ ఋణం । ఫలంగతేః । అతస్తద్భూభా యాంయుజ్యతే । కర్క్యాదౌ ధనంఫలం తద్భూభాయాం న్యూనం భవతి॥ ౧౪.

ఉదాహరణము॥ రవిగతఖండం ౧౬ ÷ ౪౦=౦-౨౪ వ్యరిలవభవా=౧౦-౫౦-౦-౨౪=౧౦-౨౬ రవిబింబం ॥

హారం ౨౬-౪౦

౫

౨౨-౪౦ ÷ ౧౫=౧-౩౦+౨౨-౪౦=౨౪-౧౦। ఖండం ౧౬ ÷ ౫౦=౦-౧౯

౦-౧౯ మకరత్వాద్ధనం

౨౪-౨౯ భూభాబింబం ౧౪.

అథగ్రహణ సంభవమాహ

శ్లో॥ జ్ఞాత్వైవంతిథిపూర్వకం గ్రహణజం శేషంభవేత్పూర్వవత్ ।
షణ్మాసైరుతపక్షవర్జితయుతైః పక్షేఃథవాలోకయేత్ । అర్కేందు
గ్రహణంవ్యగోర్భుజలవైస్తిథ్యల్పకైరుష్ణగోర్యామ్యైర్లవస్వథ
కైర్ద్యురాత్రిగతిథా చాఽహర్నిశామాశ్రితే॥ ౧౫.

టీ॥ ఏవం=పైప్రకారము, తిథిపూర్వకం=తిథినిబట్టి, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, శేషం=శేషము, గ్రహణజం=గ్రహణమువల్ల కలుగు శరము స్థితి మొదలైనవి, పూర్వవత్=చంద్రగ్రహణాధ్యాయమందు చెప్పినరీతిని, భవేత్=అగును, అర్కేందుగ్రహణం=రవి చంద్రగ్రహణములు, షణ్మాసైః=గ్రహణాది తిరిగి గ్రహణము కలుగుటకు ఆఱుమాసములచేత, స్యుః=కలుగుచున్నవి, అథవా=అటుగానియెడల, పక్షవర్జితయుతైః=ఒకపక్షము తక్కువగాని యెక్కువగాగాని ఆరుమాసములకు, ఆలోకయేత్=గ్రహణమును చూడవచ్చును, గ్రహణముపుట్టుటకు, వ్యగోర్భుజలవైః=వ్యర్కేందుభుజభాగలు, తిథ్యల్పకైః=౧౫ కంటె తక్కువగానుండుటవలన, గ్రహణం=గ్రహణము, స్యాత్=అగును, తు=మరియు, ఉష్ణగోః=సూర్యునియొక్క, గ్రహణే=గ్రహణమందు, వ్యగుభుజభాగైః యామ్యైః=వ్యగుభుజదక్షిణగోళమందైన, వస్వథకైః=౮ భాగలచేత, స్యాత్=గ్రహణముకలుగును, ద్యురాత్రిగతిథా సత్యాం=సూర్యగ్రహణముపగటియందును, చంద్రగ్రహణము రాత్రియందును, భవతి=కలుగు

చున్నది. అథవా=అటుగాకపోతే, అహర్నిశాం=పగలు రాత్రియందుగల, తిథౌ=తిథియందు, అశ్రితే=కొంచెము రాత్రి తక్కువగానుండునపుడును, పగలుతక్కువగానుండునప్పుడును, గ్రస్తోదయ గ్రస్తాస్తమయగ్రహణములు కలుగును॥ ౧౫॥

తా॥ పైన చెప్పినట్లు తిథినిబట్టి తెలిసికొనిన శేషము గ్రహణమగును. శరముస్థితిచంద్ర గ్రహణములో చెప్పినరీతిని చేసికొనవలెను. సూర్యచంద్రగ్రహణములు గ్రహణానంతరము ఆఱుమాసములకు గాని ఒకపక్షము యెచ్చుతక్కువగా గాని కలుగును. గ్రహణముకలుగుటకు వ్యర్కేందు భుజభాగలు ౧౫ కంటె తక్కువగా నుండునపుడు కలుగును సూర్యగ్రహణము దక్షిణగోళమగునపుడు ౮ భాగలకంటె నెక్కువగానున్నయెడల గ్రహణము కలుగదు. సూర్యగ్రహణము పగటియందును చంద్రగ్రహణము రాత్రియందును తిథి గడియలనుబట్టి చేయవలెను. రాత్రిమానము పగటికి కొంచెము తక్కువగానుండు నపుడును దినమానము రాత్రికి కొంచెము తక్కువగానుండునపుడును చంద్రసూర్య గ్రహణములు గ్రస్తోదయ గ్రస్తాస్తమయగ్రహణములగును. గ్రస్తోదయమనగా గ్రహణముతోనుదయించుట. గ్రస్తాస్తమయమనగా గ్రహణముతోనే అస్తమించుట. ఇపుడు వ్యగుభుజాంశలు ౨ గాన సంపూర్ణ చంద్రగ్రహణముకలుగును. దీనికి ఉపపత్తిగణితములు అనవసరము. ౧౫॥

అథగ్రాసం సాధయతి

శ్లో॥ సత్ర్యంశగుణోనితో హారోయం వేదఘ్నోంకహృతో వ్యగోర్భుజాంశైః । హీనోభవతాడితోఽద్రిహృత్ స్యాచ్ఛన్నం శీతరుచోంగుళాదికంవా॥ ౧౬.

టీ॥ అయంహారః = ఈహారము, సత్ర్యంశగుణః=౩-౨౦ ఊనితః=తీవచబడినదై, వేదఘ్నః=౪చేతగుణింప, అంకహృతః=౯ చే భాగింపబడినదై, వ్యగోః=వ్యగువుయొక్క, భుజాంశైః=భుజభాగలచేత, హీనః=తీవచబడినదై, కార్యః=చేయవలెను, చేద్దీనః న స్యాత్=అట్లుతీవచబడనియెడల, గ్రహణమేవనాస్తి = గ్రహణమేలేదు, తతః=పిమ్మట, సభవతాడితః= సభవ = ౧౧ చేత, తాడితః=గుణిం

పబడినదై, అద్రిహృత్=౭ చే భాగింపబడవలెను, ఫలః=ఫలము, శీతరుచః = చంద్రునికి, అంగులాదికం = అంగుళాదియైన, ఛన్నంవా = గ్రాసము, స్యాత్ = అగును॥ ౧౬.

తా॥ హారము ౩-౨౦ చే తీవచబడినదై ౪ చేత గుణింపబడి ౯ చే భాగింపబడి వ్యగువుయొక్క భుజభాగలచేత తీవచబడినదిగా చేయవలెను- అట్లు తీవచబడని యెడల గ్రహణముకలుగదు. పిమ్మట ౧౧ చే గుణింపబడినదై ౭ చే భాగింపబడి చంద్రునికి అంగుళాది గ్రాసమగును॥ ౧౬.

ఉపపత్తిః॥ శరోనం మానైక్యఖండం గ్రాస ఇతి ముఖ్యయుక్తిః - తదత్ర మధ్యమం మానైక్యఖండమిదమ్ - ౧౪-౫౨ అత ఏవభాగాః - సాధితా - విలోమవిధినాశరవద్వ్యగు భుజభాగాభవఘ్నాః సప్తభక్తాః శరోభవతి - అతోవ్యస్తవిధినామానైక్యఖండంసప్తగుణమేకాదశభక్తంజాతాభాగాః-౧౨-ఏతేమధ్యహారాద్యధా ౯ గచ్ఛంతి తథాకార్యం - అతోమధ్యహారే సత్ర్యంశగుణోనితేసతి - సప్తవింశతిర్యావత్ చతుర్గుణానవభిర్భజ్యతే - తావద్ద్వాదశభాగా ఏభవంతి - అతః సత్ర్యంశగుణోనితచ్చతుర్గుణోనవభక్తోభాగాః స్యుస్తేభ్యోవ్యగుభుజభాగా ఊనాః కార్యాః- శరస్యన్యూనీకర్తవ్యత్వాత్ తతోభాగా భవగుణాః సప్తభక్తాచ్ఛన్నమంగులాద్యం చంద్రస్యభవతీత్యుపపన్నమ్॥ ౧౬.

ఉదాహరణము॥ హారము ౨౭-౪౦-౩-౨౦=౨౪-౨౦ × ౪=౯౭-౨౦ ÷ ౯=౧౦-౪౮-౫౩—౨-౪౨-౨=౮-౬-౫౧ × ౧౧=౮౯-౧౫-౨౧ ÷ ౭=౧౨-౪౬ గ్రాసము॥ ౧౬.

అథసూర్యగ్రహణే గ్రస్తోదితే గ్రస్తాస్తేనతఘటికాజ్ఞానమాహ.

శ్లో॥ చేన్నిశైష్యకే గతేఽర్కగ్రహస్త థాన్వితమ్ । స్యాద్దివాదళం
నతం ప్రాక్ పరం క్రమాత్తదా॥

టీ॥ చేన్నిశైష్యకే = రాత్రిశేషమయితే, గతేవా= గతించినదగుచుండగా, అర్కగ్రహః = సూర్యగ్రహణము, స్యాత్తదా = కలిగినప్పుడు, అన్వితం = గతగడీ

యలుకలుపబడి, దివాళం=అపార్థ, కిమాత్ = వరుసగా, ప్రాక్పరం=తూర్పపడమరల, నతం=నతము, స్యాత్=అగును.

తా॥ ఉదయ ప్రభృతికలుగు సూర్యగ్రహణమునకు గత గడియలు అపార్థతో కలిపిన తూర్పుపడమరల నతము అగును॥

అథరవిగ్రహణే గ్రాసానయనం స్థూలమహ

శ్లో॥ అమాంతనతనాడికాంఘ్రిరహితాద్యుతాత్ ప్రాక్పరే। గ్రహాది
కరవేర్నతాంశకరసాంశసంస్కారితాః। వ్యగోర్భుజలవాఃస్ఫుటాః
స్యురథసప్తశుద్ధాశ్చ తే। నిజార్ధసహితా రవేః స్థగితమంగులాద్యం
స్ఫుటమ్॥ ౧౭॥

టీ॥ అమాంతనతనాడికాంఘ్రిరహితాత్, అమాంత=దర్శాంతమందలి, నతనాడికా=నతగడియలలో, అంఘ్రి=నాల్గవవంతు రాశ్యాదిపూర్వనతమందు, రహితాత్=తీవమటవల్లనుంచి, గ్రహాదికరవేః=రాశ్యాదియైనరవినుంచి, పరే=పడమరనతమందు, యుతాత్=కలుపుటవల్లనుంచి, నతాంశకాః=నతాంశలు, స్యుః=అగుచున్నవి. తస్య=రవియొక్క, క్రాంతిః=క్రాంతిః, అక్షాంశైః=అక్షాంశలతోడ, సంస్కృతాః=సంస్కరించబడినవై, నతాంశాః=నతాంశలు, భవంతి=అగుచున్నవి, తేషాం=ఆనత భాగలయొక్క, యోరసాంశకః=యే ఆఱవభాగముగలదో దానిచేత, వ్యగోర్భుజలవాః=వ్యగువుయొక్క భుజభాగలు, సంస్కారితాః = సంస్కరించబడినవై, (అనగా ఏకదిశయోగము భిన్నదిశఅంతరము) తే=అవి, స్ఫుటాః=స్పష్టములు, స్యుః=అగుచున్నవి, అథ=పిమ్మట, తే=అవి, సప్తభ్యః=౭ నుంచి, శుద్ధాః=తీవచబడినవై, కార్యాః=చేయదగినది, యదిన శుధ్యంతి తదాగ్రహణమేవనాస్తి, తే=అవి, నిజార్ధసహితాః=తనసగముతో కూడికొనినవై, రవేః=సూర్యునికి, అంగులాదికం=అంగుళాది, స్ఫుటం=స్పష్టమగు, స్థగితం=గ్రాసము, స్యాత్=అగును॥ ౧౭

తా॥ దర్శాంతమందలి నతనాడికలలో నాల్గవవంతు రాశ్యాది పూర్వనతమందు ఋణమున్ను పశ్చిమనతమందు ధనమున్ను చేయుటవలన నతాంశలగుచున్నవి. రవియొక్క క్రాంతి అక్షాంశలు సంస్కరింపబడి నతాంశలగుచున్నవి. ఆనతాంశల

ఆఱవవంతుచేత వ్యగుభుజభాగలు సంస్కరింపబడి ౭ నుంచితీవచబడవలెను. అవి తీవచబడనియెడల గ్రహణమేలేదు. అందులోసగముతో కలిపినరవికి అంగుళాది స్పష్టమగు గ్రాసమగుచున్నది.

ఉపపత్తిః॥ అత్రరవిగ్రహణే లంబననతి సాధనం వినాగ్రహణ సంభవో పిః జ్ఞాయతే - అతఃస్థూలే లంబన నతీసాధ్యతే - నతఘటీనాంచతుర్థాంశో లంబనం తద్దర్శాంతే దేయం - పునస్తత్కాలీన నతాద్యః పంచమాంశః సరవౌపూర్వకపాలే యావత్ న్యూనీక్రియతే - పశ్చిమకపాలేయుక్తః క్రియతే - తత్త్రిభోన లగ్నంభవతి - అత్రచతుర్థాంశ సంస్కృతవ్య తస్య పశ్చమాంశః కేవలచతుర్థాంశతుల్య ఏవ భవతి - అతో నతఘటీనాంచతుర్థాంశః। పూర్వపరేన తేనవా హీనాధికః కార్యః - తత్ త్రిభోనలగ్నం స్యాత్ - తస్యనతాంశాః కార్యాః। తేభ్యోనతిః సాధ్యాసాకరేణ సంస్కార్యా - స స్పష్టశరో మానైక్యఖండాన్నిప్కాసనీ యోగ్రాసః - స్యాదిత్యత్రలాఘవార్థం నతభాగోత్థనతిభాగైర్వ్యగుభుజభాగాయేతేవిహితాః కృతాః తద్యథా। నతభాగానాం చతుర్థాంశః స్థూలాః నతిర్భవతి। నతిస్తుస్పష్టశరఖండం అతో౭స్యాః భాగకరణార్థం సప్తగుణ ఏకాదశహరః। పూర్వంచత్వారోహరః ఏవం జాతోహరఘాతోహరః। ౪౪। గుణహారయోర్గుణే నాపవర్తితేనార్ధఖాహారస్థానే షట్। అతో నతాంశరసాంశసంస్కారితా వ్యగుభుజభాగాః స్యురితి। అత్రరవేర్మానైక్యఖండమిదం। ౧౦। మధ్యంకితస్మాద్భ్యభుజభాగేభ్యః స్యాదితిజ్ఞానార్థం సప్తగుణమేకాదశభక్తం జాతాభాగాః సప్త। ౭। అతఏతేషుభాగేషుసప్తభ్యో న్యూనేష్వేవగ్రహణం। అతః సప్తశుద్ధాః। శరార్ధంస్థూలత్వాత్ నిజార్ధసహితాఇతి, తత్ అంగులాదికం సూర్యగ్రహణే భన్నంభవతీత్యుపపన్నమ్॥ ౧౭। అథసూర్యగ్రహణే కించిత్ స్థూలంగ్రాసానయనమాహ, అమాంతేతి అస్యోదాహరణం సూర్యగ్రహణే ఉక్తం॥ ౧౭॥

అథపర్వేశానయనమాహ,

శ్లో॥ వ్యగుమధ్యపర్యయ గణోపణిగాదిగే వ్యగుగృహేకుయుతః।
స్మృతచక్రసంజ్ఞకయుతో విధితో గతపర్వపోముని హతోర్వ
రితః॥ ౧౮॥

టీ॥ క్షేపచక్రఘ్నధ్రువయుక్తస్య వ్యగోర్మధ్యస్య యః పర్యయగణః మధ్యగ్రహానయనేదాశరాద్వాదశభిర్భజ్యంతే ఫలం పర్యయాః, సపర్యయగణః=ఆపర్యయగణము, ద్విగుణః=రెండుచే గుణింపబడినదిగా, కార్యః=చేయవలెను, వణిగాదిగే=తులాదిషట్కమందైన, వ్యగుగ్రహేసతి=వ్యగురాశియగుచుండగా, రుయుతః=౧ కలుపబడి, తతః=పిమ్మట, అసౌసప్తహృతం=చక్రసంజ్ఞమేదికలతోఅది, తేనయుతః=దానిచేత కలుపబడినదై, తతః=పిదప, మునిహృతోర్వరితః=౭ చే భాగింపగావచ్చిన శేషము, విధితః=బ్రహ్మమొదలుకొని, సకాశాత్ శేషతుల్యః గతఃపర్వ=గ్రహణము, పాతి=కలుగుచున్నది, తథా=ఆప్రకారము, పర్వేశాః=పర్వాధిపతులు, సప్త=౭, ఉక్తంచవరాహసంహితాయాం॥

శ్లో॥ షణ్మాసోత్తరవృద్ధ్యాపర్వేశాః సప్తదేవతాః క్రమశః, బ్రహ్మ
శశీంద్రకుబేరావరుణాగ్నియమాశ్చవిజ్ఞేయాః॥ ౧౮॥

తా॥ క్షేపచక్రనిఘ్నధ్రువ సంస్కారమధ్య వ్యగుపర్యయగణమును దాని రాసులు ౧౨ చే విభజింపగా ఫలముపర్యయమగును దీనిని ౨ చే గుణించి తులాది షట్కవ్యగులైతే ౧ కలుపబడి చక్రసంఖ్యకలిపి ౭ చేత విభజింపగా మిగిలిన శేషము బ్రహ్మ మొదలుకొని పర్వాధిపతులగుదురు, పర్వాధిపతులు, ౧. బ్రహ్మ, ౨. చంద్రుడు, ౩. ఇంద్రుడు, ౪. కుబేరుడు, ౫. వరుణుడు, ౬. అగ్ని, ౭. యముడు, అగుదురు॥

ఉపపత్తిః॥ మాసషట్కేనవికః పర్వేశః - వర్షమధ్యేతు వ్యగుపర్యయో ౭ శ్చైకః - అతః - సః - ద్విగుణః పర్వేశః స్యాదిత్యుపపన్నమ్ - సరాశిషట్కస్య వ్యగోస్తో రాశిషట్కానంతరమేకవృద్ధిః - అతస్తులాదిగేవ్యగౌరుయుతఇతి - అత్రైకాదశవర్షాత్మకచక్రమధ్యేద్వావింశతిః పర్వేశాః - తేసప్తతష్టాః ఏకశ్చక్రతుల్యఏవభవతి - అతశ్చక్రయుతఇతి - పర్వేశాః సప్తఅతః సప్తతష్టఇత్యుపపన్నమ్ - నస్వతశ్చక్రోత్పన్నపర్వేశస్యయోజితత్వాత్ - పూర్వంచక్రఘ్న ధ్రువయోగోనోపపద్యత ఇతి చేత్ - భ్రాంతోసి - నహ్యేకచక్రేనిరవయవైకాదశభగణాయేన చక్రోత్థపర్వేశయోగేచక్రఘ్నధ్రువయోగో ౭ సర్థకఃస్యాత్ - కింత్వేతావాక్ భగణాదివ్యగుః ౧౧ - ౭ - ౧ - ౧౨ తత్రరాశ్యాదిరయంధ్రువః ౭ - ౧ - ౧౨ చక్రఘ్నః పూర్వ

యోజిత ఇదానీంచక్రఘ్నైకాదశయోజ్యాః - ఆచార్యణత్వేకాదశోత్థపర్వేశ ఏకశ్చక్రఘ్నః పర్వేశయోజితస్తదపియుక్తమేవ - నత్వేవంగ్రంథాదిజవ్యగుభగణానాం తదుత్పన్నపర్వేశస్యవాయోజనైః ప్రసజ్యేత - వాదమ్ - తదుత్థపర్వేశ ఇతివరాహోక్తేర్మాసశబ్దస్యచాంద్రముఖ్యత్వాత్ - చాంద్రవర్షే ద్వౌపర్వేశావితిగమ్యతే - నపునరేకస్మిన్ భగణఇతి - నచైకవర్షేవ్యగుభగణోప్యేకఇతివాచ్యం - గణితేనాధిక్యదర్శనాత్ - అతఏకభగణేపర్వేశద్వయంనయుక్తమితిచేత్ - అత్రబ్రూమః బ్రహ్మేందుశక్రవిత్తేశవరుణాగ్నియమాః క్రమాత్ - షణ్మాసభగణైకృఘ్నద్వ్యమిత గ్రహణాధిపాః ఇతిబ్రహ్మసిద్ధాంతోక్తిక్రమేణా దేవభగణేద్వౌపర్వేశావిత్యేవయుక్తమ్ - వరాహోక్తిర్యథాకథంచిత్కరయేతి విస్తరభయాద్విరరామ॥౧౮॥

ఉదాహరణము॥ ౦ - ౨ - ౨౬ - ౦ ÷ ౧౨ = ౦ - ౦ - ౧౨ - ౧౦ పర్యయగణము - మధ్యవ్యగురాసులు ౪ × ౨ = ౮ + ౩౭ = ౪౫ ÷ ౭ = ౬ శేషం - ౩ ఇంద్రుడు॥ ౧౮॥

అథ సూర్యాచ్చంద్రం సాధయతి.

శ్లో॥ తిథి రవిహతిరంశాస్తద్యుతోఽర్కే విధుః స్యాదథజినః ౨౪
గుణహారోద్వ్యంగయుక్ తద్గతిః స్యాత్ । స్వచరశరకలాః స్యాత్
సూర్యభుక్తిస్తతః స్యుర్భయుతి జగతగమ్యానాడికాస్తిథ్యపా
యాత్॥ ౧౯॥

టీ॥ తిథిరవిహతిః, తిథిః = తిథిసంఖ్య ౧౫, రవిహతిః = ౧౨ చే హెచ్చించబడి, అంశాః=భాగలు, స్యుః=అగుచున్నవి, తత్=ఆభాగలు, అర్కే=సూర్యునియందు, యుతః=కలుపబడినవై, విధుః=చంద్రుడు, స్యాత్=అగును, అథ=పిమ్మట, జినః=౨౪ చేత, గుణః=గుణింపబడి, హారః=హారము, ద్వ్యంగ ౬౨ యుక్ కలుపబడి, తద్గతిః=చంద్రగతి, స్యాత్=అగును, స్వచరశరా=౫౯ కలలు, సూర్యభుక్తిః=సూర్యగతి, స్యాత్=అగును, సూర్యచంద్రాభ్యాం=రవిచంద్రులవలన, భయుతిజా=నక్షత్రయోగమువల్లపుట్టిన, గతగమ్యా=గతైష్యములైన, నాడికాః=గడియలు, తిథ్య

పాయాత్=తిథియొక్క అంతమునుంచి, స్వగ్న=కావు, సూర్యోదయాత్=సూర్యోదయమునుంచి, యతోరవిచంద్రౌ=రవిచంద్రులు, తిథ్యంతకాలీనా=తిథ్యంతకాలమందు, తాః=అవి, తిథిఘటీసంస్కృతాః = తిథిగడియలుసంస్కరింపబడి, సూర్యోదయాత్=సూర్యోదయము మొదలుకొని, నక్షత్రయోగఘటికాః = నక్షత్రయోగగడియలు, స్యుః=అగుచున్నవి॥ ౧౯॥

తా॥ తిథిసంఖ్యను ౧౨ చే గుణింప భాగలగును ఆభాగలు సూర్యునిలోగలుప చంద్రుడగును, పిమ్మట ౨౪ చే గుణింపబడినహోరము ౬౨ చే గలుపబడిన చంద్రగతియగును, ౫౯ కలలు రవిగతియగును రవిచంద్రులవల్ల కలిగిన నక్షత్రయోగముల గతైష్యగడియలు సూర్యోదయాదియగును॥ ౧౯.

ఉపపత్తిః॥ సూర్యచంద్రాంతరము ద్వాదశభాగతుల్యే ఏకాతిథిర్భవతి - అతో ద్వాదశగుణాతిథిః - సూర్యచంద్రాంతర భాగస్తైరవా యావత్ క్షిప్యంతే తావచ్చంద్రో భవతి - అత్రగత్యంతరం చతుర్వింశతి భక్తం హోరః కుతో౽స్తి - అతో జినగుణో హారోగత్యంతరం - తత్రసూర్యగతిర్యోజ్యా చంద్రగతిః - స్వాదిక్యత్రిద్వ్యంగమితా సూర్యగతిః ప్రకల్పితా - అతోద్వ్యంగయుగిత్యుపపన్నమ్॥ ౧౯

ఉదాహరణము॥ రవి ౧-౧౮-౫౦-౮
౬- ౦- ౦-౦
చంద్రుడు ౭-౧౮-౫౦-౮
౩౦
౨౨౮
౬౦
౮౦౦)౧౩౭౩౦(౧౭ గతనక్షత్రములు
౧౩౬౦౦
౧౩౦-౮
౬౦
౭౮౦౮
౬౦
౪౩౩౬౦)౪౬౮౪౮౦(౧౦
౪౩౫౬౦౦

౩౨౮౮౦
౬౦
అనూరాధా ౧౯౭౨౮౦౦(౪౫
నక్షత్రవ్యయఘడియలు ౧౭౪౨౪౦
౧౦-౪౫
౨౩౦౪౦౦
౨౧౭౮౦౦
౧౨౬౦౦

౧౫ × ౧౨=౧౮౦ భాగలు ÷ ౩౦=౬ రాసులు
౨౭ - ౪౦ హోరము × ౨౪ = ౬౬౨ + ౬౨ =
౭౨౬ చంద్రగతి రవిగతి ౫౯

౬౦
౪౩౫౬౦

౭౨౬
౫౯
౭౮౫
౬౦
౪౭౧౦౦

రవి ౧-౧౮-౫౦-౮
చం ౭-౧౮-౫౦-౮
౯-౭-౪౦-౧౬
౩౦
౨౭౭
౬౦
౧౬౬౨౦
౪౦
౮౦౦)౧౬౬౬౦(౨౦ గతయోగములు
౧౬౦౦
౬౬౦
౬౦
౩౯౬౧౬
౬౦
౪౭౧౦౦)౨౩౭౬౯౬౦(౫౦ యోగ గత గడియలు
౨౩౫౫౦౦ ౫౦ - ౨౭
౨౧౯౬౦
౬౦
౧౩౧౭౬౦౦(౨౭
౯౪౨౦౦

౩౭౫౬౦౦
౩౨౯౭౦౦
―――――
౪౫౯౦౦

ఇతి శ్రీగణేశ దైవజ్ఞవిరచిత గ్రహలాఘవే మాసగణా ద్గ్రహణద్వయ సాధ సాధి కారః సప్తమః

భూగోళాధ్యాయ సంగ్రహమ్

(౧) భగవంతుండీ లోకములనన్నిటిని సృజించుటకు పూర్వము ఉదకములను గలిగించి అందు సువర్ణవికారమగు బ్రహ్మాండమును బుట్టించెనుగాని యదిమిగుల నంధకారమగుటచే సూర్యుని సృజియించెను. అందువలననే ఆదిత్యుడను పేరు సూర్యునకు గలిగెను. ఇతనిచేతనే దివారాత్రములు కలిగి వెలుతురు కలుగుచుండెను పిమ్మట నీలోకములను సృష్టికొఱకు బ్రహ్మను సృజించి చతుర్వేదముల నొసంగి లోకసృష్టికి వరమిచ్చి యీ బ్రహ్మాండ మధ్యమందు బ్రవేశపెట్టెను॥

(౨) బ్రహ్మ సృష్టిచేయుటకై మనస్సున సంకల్పించగా చంద్రుడుద్భవిం చెను. అందువలననే "చంద్రమామనసోజాతః" అని శ్రుతిగలదు। పిమ్మట భూమి, ఉదకము, అగ్ని, వాయువు ఆకాశము అను పంచభూతములు కలిగెను. ఆకాశమువలన శబ్దము, వాయువువలన స్పర్శము, అగ్నివలన రూపము, ఉదకము వలన రసము, భూమివలన గంధము। అను విషయములుగలిగెను। అగ్నివలన సూర్యుడు, జలమువలన చంద్రుడు, తేజస్సువలన అంగారకుడు, భూమివలన బుధుడు, ఆకాశమువలన గురుడు, ఉదకమువలన శుక్రుడు, వాయువువలన శనియు కలిగిరి। మఱియు బ్రహ్మ మనోధ్యానముచేత మేషాది ౧౨ రాసులు అశ్విన్యాది ౨౭ నక్షత్రములును సృజియింపబడెను.

(౩) పిదప ప్రకృతిననుసరించి ఊర్ధ్వభాగమందు దేవతలను, గంధర్వులను, మధ్యభాగమందు పక్ష్యాదులను, అధోభాగమందు మనుష్యాదులను, స్థావరములగు పర్వతములను, వృక్షములను సృజియించి కర్మానుసారమునుబట్టి దేవతాప్రదేశమును

మానుషప్రదేశమును విభజించి సృష్టించెను। బ్రహ్మాండ కటాహమును జూచుటకు ద్వివిధములుగా నేర్పఱచి భూర్భువాదికమగు పదునాలుగు లోకములను సృజించెను. అనఁగా ౧ భూర్లోక ౨ భువర్లోక ౩ సువర్లోక ౪ జనర్లోక ౫ వసులోక ౬ తపోలోక ౭ సత్యలోక ౮ అతల ౯ వితల ౧౦ సుతల ౧౧ తలాతల ౧౨ రసాతల ౧౩ మహాతల ౧౪ పాతాళలోకములని॥

భగోళనిర్ణయము

(౪) బ్రహ్మాండ మధ్యమందు ఆకాశకక్ష్యగలదు. దానిపరిమాణము ముందు చెప్పబడును. ఆ యాకాశ మధ్యమందు నక్షత్రములును నక్షత్రమండలము మధ్య నక్షత్రకక్ష్యగలదు. నక్షత్రమండలమునకు అధోభాగమందు శనికక్ష్య దాని దిగువున గురుకక్ష్య దీనిక్రింద కుజకక్ష్య దానిక్రింద రవికక్ష్య దీనియడుగున శుక్రకక్ష్య దానిదిగువ బుధకక్ష్య దీనిక్రింద చంద్రకక్ష్య దాని క్రిందవరుసగా సిద్ధ విద్యాధర మేఘవాయుమండలములు గలవు, వీటికి అధోభాగమందు సమస్త ఓషధులచేతను నిండియుండు భూమండలముగలదు. దీని దిగువను పాతాళాదిలోకములును, నాగకన్యకలచేతను రాక్షసులచేతను ప్రకాశించుచుండెను॥

మేరుపర్వతస్థితి

(౫) భూమండలమున కుపరిభాగమందు ఉభయగోళములకు మధ్య సువర్ణవికారమయిన మేరుపర్వతముగలదు. దానియుపరిభాగమందు దేవేంద్రాదులును మహాఋషులును ఉండిరి. మేరుగిరియొక్క అధోభాగమందు రాక్షసులుండిరి. దేవతలకు రాక్షసులకు సదా శత్రుత్వమే స్వాభావికమయ్యెను. భూమండలముచుట్టును సముద్రముగలదు.

పురచతుష్టయ నిర్ణయము

(౬) మేరువుమధ్యగాగల భూమియొక్క చుట్టునుండు సముద్రమునందు నలుదిక్కులను సువర్ణప్రాకారములుగల దేవనిర్మితమైన నాలుగుద్వీపములుగలవు.

ఏవియనగా తూర్పుదిశయందు భూమియొక్క నాల్గవభాగమున ౧౬౬౯ యోజనముల ప్రదేశమందు భద్రాశ్వవర్షమందు యవకోటియను ద్వీపమును దక్షిణదిశయందు భూమియొక్క నాల్గవభాగమందు భరతవర్షమందు లంకాద్వీపమును పశ్చిమదిశయందు భూమియొక్క నాల్గవభాగములో కేతుమాలావర్షమందు రోమకద్వీపమును ఉత్తరదిశని భూమియొక్క నాల్గవభాగములో కురువర్షమందు సిద్ధపురియనుద్వీపమునుగలవు సిద్ధపురియందు దేవసమానులగు సిద్ధులును దేవతలునుగలరు. లంకయందు రాక్షసులుగలరు. ఈ నాలుగుద్వీపములకు ఉన్నతమగు నుత్తరభాగమందు మేరుపర్వతముగలదు. సూర్యుడు మేషకటక తులామకరరాసులయందుండునపుడు నాలుగు ద్వీపములకు ఉపరిభాగమందు సంచరించుచుండును. అట్టికాలములయందు మధ్యాహ్నకాలమున విషువచ్ఛాయయుండదు. అప్పుడు సూర్యునకు ధృవునకు ౯౦ భాగలు ఎచ్చుతగ్గుగానుండును. ఆ కారణముచేతనే ఆ నాలుగుద్వీపములయందును విషువచ్ఛాయ లేదు.

అథ ధృవనిర్ణయ మాహ

(౭) మేరుపర్వతముయొక్క రెండుపార్శ్వములయందును గగనమధ్యమందు ధృవనక్షత్రములు రెండుగలవు. ఈ రెండును లంకాసిద్ధపురిద్వీపముల ప్రాంతములయందుండి భూమండలము నాశ్రయించియుండును. మేరువునందు విషువచ్ఛాయ లేదు. ఈ నాలుగుద్వీపములయందును లంబాంశలు ౯౦ ధృవమండలమందు అక్షాంశలు ౯౦॥

అథ. దేవరాక్షసయోః కాలభేదమాహ

(౮) రవి మేషాదిషట్కసంచారుడైనపుడు స్వస్థానమందుండే దేవతలకున్ను తులాదిషట్కమందుండునపుడు రాక్షసులకున్ను అగపడును. మేషాదిరాశులయందుండే సూర్యుడు దేవభాగమునకు సమీపస్థుడగుటచే గ్రీష్మకాలమందు ఎండవేడిమియును, తులాదిషట్కరాక్షస ప్రదేశసంచారము దూరమగుటచేత హేమంతఋతువునందు రవికి మందకిరణములున్ను మంచున్నుగలుగును. రవి మేషప్రవేశమందు దేవతలకు సూర్యోదయమున్ను రాక్షసులకు అస్తమయమున్ను కలుగును.

రవిమేష సంక్రాంతిదినమందు తూర్పుదిశయందుదయించి ఉత్తరదిశయందు దిరుగుచు మిథునమునకు మధ్యాహ్నమునుగలిగించును. కర్కటాదికన్యాంతమువరకు దక్షిణదిశయందు దిరుగుచు పడమట అస్తమించును. తులాదిధనురంతమువరకు నుత్తరసంచారముగలిగి రాక్షసులకు మధ్యాహ్నముగలిగించి మీనాంతమువరకు దక్షిణసంచారుడై యస్తమించును. ఈ కారణములవల్ల దేవాసురులకు అహోరాత్రములు వ్యత్యయములుగానుండును.

అథలోకనిర్ణయమాహ

(౯) భూగోళమున కుపరిభాగమునందు ఆకాశముండుటచేత పరలోకములేవియు ఊర్ధ్వాధోదేశముల యందు లేవని తెలియవలెను॥

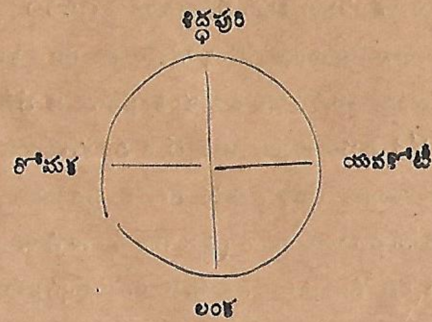
అథదినప్రమాణ అధికన్యూన కారణమాహ

(౧౦) భచక్రము దేవతలకు ప్రదక్షిణముగాను రాక్షసులకు అప్రదక్షిణముగాను తిరుగును. నిరక్షదేశములకు భచక్రము సమముగా దిరుగుటచేత నా ప్రదేశమునందెప్పుడును దినప్రమాణము ముప్పదిగడియలేయగును. నిరక్షదేశమునుండి దేవాసురల ప్రదేశముయొక్క మేషతులా సంక్రమణములకు వ్యతిరేక దినములయందు ఆ రెండుప్రదేశములకు మధ్య భచక్ర సంచారాధిక న్యూనములవల్ల స్వదేశవిషువచ్ఛాయనుండి దినరాత్రిప్రమాణములు వృద్ధిక్షయములు గలుగును. రవి మేషాదిషట్కమందుండగా ఉత్తరక్రాంతిగలుగును. అందువలననే రవిఉత్తరదిక్కుగా తిరుగుచున్నట్లు కనిపించును. స్వదేశలంకామధ్య దేశమునకు రవి దూరస్థుడగును. గాన దినప్రమాణమెక్కువగా నుండును. తులాదిషట్కమందు రవియుండగా నిరక్షదేశమునుండి స్వదేశమునకు ఊర్ధ్వముగానుండుటచే అహోరాత్రవృత్తమునకు ఊర్ధ్వఖండము అర్ధన్యూనమగుటచే దినప్రమాణము తగ్గియుండును. ఊర్ధ్వఖండము అర్ధాధికమగుటచే రాత్రిప్రమాణము తగ్గును॥

అధకాౖంతి విధినా దినపౖమాణమాహ

౧౧॥ భూపరిధి ౫౦౫౯।౩౭। ని ఉత్తరాకాౖంతిచేగుణించి భగణాంశలగు ౩౬౦చే భాగింపగా వచ్చినలబ్ధము ఉత్తరాకాౖంతి. నిరక్షదేశమునకు రవి అన్నియోజనములు ఉత్తరదిక్కుగా తిరుగును. దక్షిణాకాౖంతియందు దక్షిణముగా యిదేపౖకారముండును. ఇట్లే స్వదేశనిరక్షదేశముల అంతరమున్ను తెలియతగ్గది. ఎట్లనగా స్వదేశఅక్షాంశలచే భూమధ్యపరిధి యోజనములుగుణించిభగణాంశలచేవిభజింపవలెను. అక్షాంశలు ౬౬ గలపౖదేశమందు మిథునాంతమునకు ౬౦ గడియలుదినపౖమాణమేగాని రాతిౖలేదు. దీనికి వ్యతిరేక దేశములయందు రాతిౖపౖమాణము ౬౦ గడియలు దినపౖమాణము శూన్యమగును. రవిదక్షిణదిశను దిరుగుచుండేగా నుత్తరదేశమందు రాతిౖకాలము వృద్ధిగాను పగటిభాగము తక్కువగాను యుండును. నిరక్షదేశమునుంచి దక్షిణోత్తరములకు ౯౨౭ యోజనములకు పిమ్మటభచకౖము పైభాగమందు సంచరించదు. ఆ పౖదేశమునందు దివారాతుౖలపౖమాణము ౬౦ గడియలు, నిరక్షదేశమునకు ౧౨౬౦ యోజనములు దూరముగల భూమియొక్క నాల్గవవంతువద్ద అక్షాంశలు ౬౯।౨౩ అక్కడ ధనుర్మకరమాసములయందు రవి దేవభాగమందు కనిపించదు. ఇట్లు నిరక్షదేశమునకు ౯౭౫ యోజనములుగలచోట మిథునకర్కటమాసములయందును కనపడదు. ఆదేశమందు విషువద్వృత్తము దక్షిణక్షితిజముఅయిన ఉత్తరక్షితిజవరకు ౨౦ భాగలు కలిగియుండును. రవి ఎప్పుడు ౨౦ భాగలు ఉత్తరాకాౖంతిగలిగియుండునో అప్పుడు దక్షిణక్షితిజము, ౦ రవిబింబము సగముకనిపించును, మధ్యాహ్నమందు దక్షిణక్షితిజమైన ౪౦ భాగల ఉన్నతముగానుండును. అక్కడ దినపౖమాణము ౬౦ గడియలు, రాతిౖశూన్యము. పిమ్మట దినమునుండి ఉత్తరాకాౖంతి హెచ్చుటవలన ఉత్తరక్షితిజను స్పృశించక పిమ్మట పరమకాౖంతిని యెంతవరకు సంచరించునో అప్పుడు మిథునాంతమందు ఉత్తరక్షితిజమైన ౪ భాగలు పొందును. తిరిగి యిట్లే కౖమముగా అధికమగును. అట్లు కర్కటాంతమందును తిరిగి క్షితిజను స్పృశించును. అందువల్ల రెండుమాసములు దేవభాగమందెల్లప్పుడును రవి గనపడును. ఈ కాలములో అసురభాగమందు రవి కనిపించడు. ఈ యుక్తిచేతనే ధనుర్మకరమాసములయందు దేవభాగమందు రవి కనిపించడు. ౯౭౫ యోజనముల

లోపల పౖదేశమందు కనబడును. నిరక్షదేశమునుండి ౧౧౦౦ యోజనములలోపల వృశ్చికాది నాలుగుమాసములయందు దేవభాగమందు రవి కనపడదు. వృషాది నాలుగుమాసములయందు అసురభాగమందు కనిపించదు. ఆ దేశమందు విషువద్వృత్తము ౧౧ భాగల ౪౩ లిప్తలుండును. అక్కడ రాతిౖ శూన్యము. ఇట్లు సింహాంతము మొదలు నాలుగుమాసములు దేవభాగముకు రవి యెల్లప్పుడును కనబడుచుండును. రాతిౖశూన్యము, రాక్షసభాగమందు రాౖతియగును పగలులేదు. ఇట్లే అక్షాంశలు ౯౦ గల దేశమందు రవి మేషమాసమందు ఉదయించి మిథునాంతమునకు మధ్యాహ్నమును ఆరుమాసములగువరకు దేవభాగమందస్తమించును. ఈ కాలము రాక్షసులకు రాతిౖకాలమగును. తులాది మీనాంతము దేవతలకు రాతిౖయు రాక్షసులకు పగలు అగును. పితృదేవతలు చందౖమండలమునకు ఊర్ధ్వము గనుక కృష్ణాష్టమి యందు రవి ఉదయమై అమావాస్యకు మధ్యాహ్నమై శుక్లాష్టమికి అస్తమించి పూర్ణిమకు నిశీథమైయుండును. గనుకనే మధ్యాహ్నకాలమైన అమావాస్య పితృతర్పణార్హతయగు భూమండలమునుండి ౧౫ భాగములకు ౩౩౪ యోజనములగును. అప్పుడు మిథునాంతార్కుడై మధ్యాహ్నమగును. అప్పట్లో అక్కడ మధ్యాహ్నచ్ఛాయలేదు. అక్కడ ౨౪ భాగములు కాౖంతియగును. యేదేశమందు అక్షాంశలు ౨౪ భాగములకంటె తక్కువయగునో అచ్చట మధ్యాహ్నచ్ఛాయ దక్షిణదిక్కుగానుండును. ఉత్తరాకాౖంతి ౨౪ భాగలకంటె తగ్గినయెడల ఉత్తరదిక్కుగా ఛాయలుండును. అసురదేశమునందు నిరక్షదేశమునుంచి ౩౩౪ యోజనములలోపల ధనురంతసూర్యుడు మధ్యాహ్నమందుండును. అచ్చట ఛాయాభావము. ఇట్లు సురభాగమందు మేరువుకు అభిముఖమున్ను దేవభాగమునకు దక్షిణమున్ను అగును. భదాౖశ్వవర్షమునకు ఉపరిభాగమందు యవకోటి పట్టణమందు రవి మధ్యాహ్నుడైనప్పుడు భరతవర్షమందు లంకాపట్టణమందు రవి ఉదయమున్ను కేతుమాలావర్షమందు రోమకపట్టణమందు అర్ధరాతిౖయు కురువర్షమందు సిద్ధపురియందు అస్తమయమున్ను కలుగును. ఇట్లే లంకయందు మధ్యాహ్నముకు రోమకయందుదయము సిద్ధపురియందర్ధరాతిౖము యవకోటియందస్తమానమున్ను కలుగును. లంకయందుదయము యవకోటియందు మధ్యాహ్నము సిద్ధపురియందస్తమయము రోమకయందు అర్ధరాతిౖము అగును.

అథనత్యున్నతిప్రకారమాహా

౧౨॥ క్షితిజమంచి ఉన్నతిన్ని ఆకాశమధ్యమండిన తిన్ని అగును. ధ్రువమేరువులకు ఉన్నతి ౯౦ భాగలు భచక్రమునతి ౯౦ భాగలు నతమును నిరక్షదేశమునుండి ఉత్తరమును మేరువునుపొంది ౩౩౪ యోజనములుగల స్థానమందు ఉత్తరక్షితిజమండి ధ్రువునకు ౨౪ భాగలు ఉన్నతము, ఆ ప్రదేశమందు ఆకాశమధ్యమునుండి భచక్రమును దక్షిణముగా ౨౪ భాగలునతి. ఆ ప్రదేశమందే ఖమధ్యమునుండి ఉత్తరముగా ధ్రువునికి ౬౬ ఆ దేశమందే దక్షిణక్షితిజమండి భచక్రమునకు ఉన్నతి ౬౬ భాగలు. ఇట్లే స్వదేశాక్షాంశలు భచక్రముయొక్క మధ్యమండి దక్షిణమునకు నతియగును, ఉత్తరక్షితిజమండి ధ్రువునకు ఉన్నతియగును. సర్వత్ర స్వదేశఅక్షాంశపరమభాగలు ౯౦ ఖ మధ్యమండి ధ్రువునకుత్తరము నతియగును. దక్షిణక్షితిజమండి భచక్రమునకు ఉన్నతియును దెలియవలెను. ఇట్లు నిరక్షదేశమునకు వెళ్ళుచు ఉన్నతి విపరీతముగా నుండును.

అథగ్రహాణాం కక్ష్యనిర్ణయమాహా

౧౩॥ మేరుపర్వతముయొక్క క్రిందను మీదను ఉండు అగ్రిద్వయములకు ఉపర్యధోభాగములయందున్న ధ్రువనక్షత్రములకు కట్టబడిన భచక్రము ప్రవహాఖ్య వాయువుచే ప్రేరేపింపబడి సదా తిరుగుచుండును. ఆ చక్రమందు గ్రహకక్షలకంటె నుపరిభాగమందు నక్షత్రకక్ష గలదు. నక్షత్రకక్షకు దిగువున శనికక్షయు దానిక్రింద

గురుకక్షయు పిమ్మట వరుసగా క్రిందకు కుజ, రవి, శుక్ర,. బుధ, చంద్రకక్షలును గలవు. భచక్రాంతరాశిపరిమితమునుబట్టి దగ్గరగానుండు గ్రహములు స్వల్పకాలములోను దూరముగానుండు గ్రహములు అధికకాలములోను భచక్రమునుతిరిగి వచ్చుచుండును. చంద్రుని మార్గప్రదేశము సమీపమగుటచేత శీఘ్రకాలములో ౨౭ దినములలోను, శనికి దూరమగుటచేత ఆలస్యముగా 30 సంవత్సరములలోను భచక్రము తిరిగి వచ్చుచుండును.

అథవారోత్పత్తి సృష్ట్యాదిసావనవర్షమాసాధిపనిర్ణయమాహా

౧౪॥ శని, గురు, కుజ రవి శుక్రబుధచంద్రులు వరుసగా నొకరికంటె నొకరు భూమికి సమీపమునందుండిరి. మొదటిగ్రహమునకు నాల్గవగ్రహముయొక్క వారముచొప్పున క్రమముగా యేడుగురు సావనవారాధిపతులయ్యెను. ఉదాహరణము॥ శనికి నాల్గవగ్రహము రవిగాన ౧ఆదివారము, రవికినాల్గవగ్రహము చంద్రుడుగనుక ౨ సోమవారము, చంద్రునకు నాల్గవగ్రహము కుజుడగుటచే ౩ అంగారకవారము, కుజునికి నాల్గవగ్రహము బుధుడైనందున ౪ బుధవారము, బుధునికి ౪వ గ్రహము గురుడుకాబట్టి ౫ గురువారము, గురునికి ౪వ గ్రహము శుక్రుడుఅయినందున ౬ శుక్రవారము, శుక్రునకు ౪వగ్రహము శనిగనుక ౭ శనివారము॥ ఇట్లేశని మొదలుకొని మూడవగ్రహముచొప్పున సృష్ట్యాది వర్షాధిపతులయ్యెను. ఉదాహరణము॥ కుజ, శుక్ర, చంద్ర, గురు, రవి, బుధ, శనులు ఇట్లు వ్యత్యయముగా చంద్రుడు మొదలుకొని మూడవగ్రహము చొప్పున సృష్ట్యాదిసావనమాసాధిపతులగుదురు. ఉదాహరణము॥ శుక్రుడు, కుజుడు, శని, బుధుడు, రవి, గురుడు, చంద్రుడు వరుసగానగును॥

అథహోరాధిపతినిర్ణయమాహా

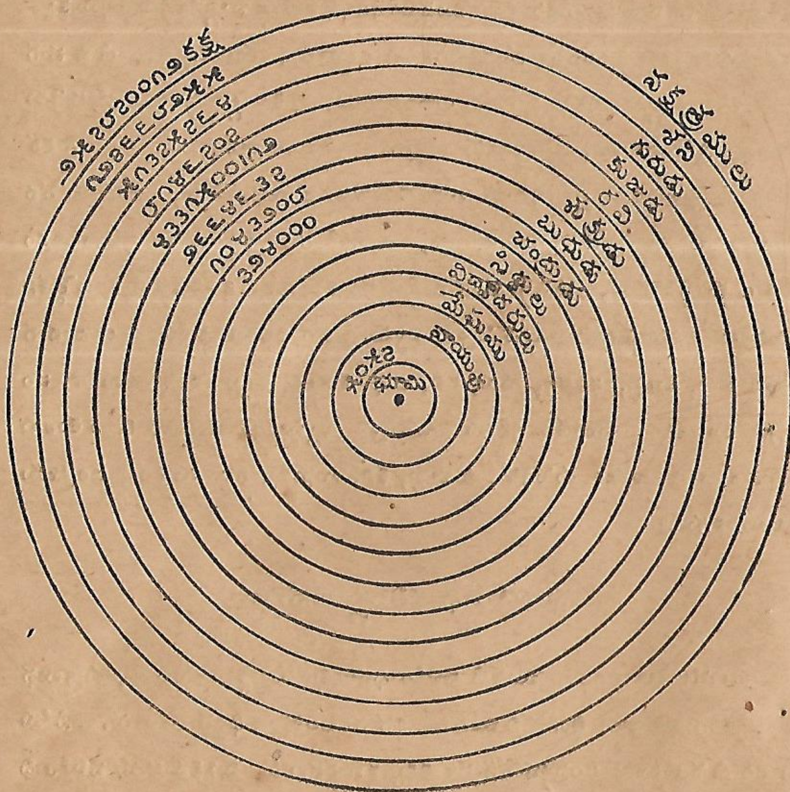
౧౫॥ ఆదివారము, మొదటి హోరాధిపతిరవి, పిమ్మట వరుసగా, శుక్రబుధచంద్రశనిగురుకుజులు తిరిగి రవిమొదలు ౨౪ గంటలకు అధిపతులగుదురు. సోమవారం ఉదయమునకు చంద్రహోరయు తక్కినవారములకు మిగిలిన ఆయాహోరాధి

పతులగుదురు. దినం ౧కి ౨౪ హోరలు, గ్రహములు౭ గాన మూడుసార్లు ౩×౭= ౨౧ హోరలయినవి. మిగిలిన ౩ హోరలను మూడుగ్రహములు వెళ్లగా నాల్గవగ్రహముయొక్క హోరఉదయమును వచ్చుటచేత నాగ్రహాధిపత్యముగల వారమువచ్చెను. యిందునగురించి యీదిగువ చక్రమువలన సవిస్తరముగా బోధపడగలదు.

అథకక్ష్యా ప్రమాణమాహ

౧౬॥ రవికక్షకు ౬౦ రెట్లు భకక్షయగును. కక్ష్యయనగా భచక్రమునందు గ్రహములు తిరుగుమార్గము. రవి కక్షప్రమాణము ౪౩౩౧౫౦౦।౧౨ భచక్ర ప్రమాణము ౨౫౯౮౯౦౦౦।౧౨॥

కల్పోక్తచంద్రభగణములను చంద్రకక్షచే హెచ్చించగా ఆకాశకక్షయగును. అదేసూర్యకిరణవ్యాప్తిప్రదేశమగును. ప్రమాణయోజనములు, ౧౮౭౧౨౦౮౦౮౬౦౦౦౦౦౦.

శ్లో॥ మందామరేజ్యభూపుత్ర సూర్యశుక్రేందుజేందవః । మందాదధః
క్రమేణస్యుః చతుర్థాదివసాధిపాః ॥

శని మొదలు క్రిందకు నాల్గవగ్రహము, రవిగాన శనివారము తరువాత ఆది వారము, రవికి నాల్గవగ్రహము చంద్రుడగుటచే ౨ వది సోమవారము, చంద్రునికి నాల్గవగ్రహము కుజుడు గనుక ౩ వది మంగళవారము యిట్లు వారములవరుస కలిగెను.

గ్రహాణాం కక్ష్యాప్రమాణమాహ

గ్రహములు	కక్షలు ప్రమాణం యోజనములు	ఉచ్ఛ్రాయ యోజనములు
౧. చంద్రుడు	౩౨౪౦౦౦	౫౦౪౩౫
౨. బుధశీఘ్రోచ్చ	౧౦౪౩౨౦౯	౧౬౪౧౬౬।౫౦
౩. శుక్రశీఘ్రోచ్చ	౨౬౬౪౬౩౭	౪౨౦౫౬౯
౪. రవికక్ష్యా	౪౩౩౧౫౦౦।౧౨	౬౮౪౧౫౭।౩౧
౫. అంగారకుడు	౮౧౪౬౯౦౯	౧౨౮౭౫౦౩
౬. చంద్రోచ్చ	౩౮౩౨౮౪౮౪	౬౦౬౦౨౩౭
౭. బృహస్పతి	౫౧౩౭౫౭౬౪	౮౧౨౩౪౫౬
౮. రాహువు	౮౦౫౭౨౮౬౪	౧౭౮౪౦౫౧
౯. శనైశ్చరుడు	౧౨౭౬౬౮౨౫౫	౧౯౦౮౦౯౫౬
౧౦. నక్షత్రములు	౨౫౯౮౯౦౦౧౨	౪౧౦౯౬౬౫౬।౫౯
౧౧. ఆకాశము	౧౮౭౧౨౦౮౦౮ ౬౦౦౦౦౦౦	

గ్రహములదినగతియోజనములు ౧౧౮౫౮ సౌరవత్సరప్రిమాణం	భచక్రలిప్తలు గతి	సం మా ది
ది గ విగ ప లిప	శని ౨౧౬౦౦ ÷ ౨= ౧౦౮౦౦	÷ ౩౬౦ = ౩౦।౦।౦
౩౬౫।౧౫।౩౦।౨౨।౩౦	గురుడు ౨౧౬౦౦ ÷ ౫= ౪౩౨౦	÷ ౩౬౦ = ౧౦।౦।౦
౩౬౧। బార్హస్పత్యం	కు౨౧౬౦౦ ÷ ౩౧ ౧౩/౩౦= ౬౮౭	÷ ౩౬౦ = ౧।౧౦।౨౭
౩౬౦ సాధనం	ర౨౧౬౦౦ ÷ ౫౯ ౨/౧౫ = ౩౬౫	÷ ౩౬౦ = ౧।౦।౫.
౩౫౪ చాంద్రం.	శు౨౧౬౦౦ ÷ ౯౬= ౨౨౫ ÷	౩౬౦ = ౦।౭।౧౫।
౩౨౪ నాక్షత్రం	బు౨౧౬౦౦ ÷ ౧౮౬ ౨/౫ = ౧౧౫ ÷	౩౬౦ = ౦।౩।౨౫
ఇంగ్లండులో ది గం మి సె ౩౬౫।౫।౪౮।౪౫	చం౨౧౬౦౦ ÷ ౭౯౦ ౭/౧౨= ౨౭ ÷	౩౬౦ = ౦।౦।౨౭
రవియొక్క మధ్యనుండి భూమధ్యము గల దూర యోజనములు ౧౮౬౦౦౦౦౦౦.	బుధ శుక్రులకు వక్రి	ములేనియెడల యీ ప్రిమాణమే అగును.

గ్రంథము సంపూర్ణము.